

UDK 02(497.5)(05)

Tiskana inačica ISSN 0507-1925

Mrežna inačica ISSN 1334-6938

**VJESNIK BIBLIOTEKARA
HRVATSKE**

GODINA LX

2017.

BROJ 4

ZAGREB

HRVATSKO KNJIŽNIČARSKO DRUŠTVO

2017.

VJESNIK BIBLIOTEKARA HRVATSKE
Izdaje / Published by
Hrvatsko knjižničarsko društvo / Croatian Library
Association hkd@hkdrustvo.hr (od 1950. / since 1950)

Referirano u / Indexed and abstracted in
Library and Information Science Abstracts (LISA)
Library/Information Science & Technology Abstracts (LISTA)
PASCAL: Sciences de l'Information, Documentation
SCOPUS
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske HRČAK
<http://hrcak.srce.hr/vbh> - urednik Boris Badurina

Uredništvo / Editorial bord
vbh@hkdrustvo.hr
<http://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh>

MARTINA DRAGIJA IVANOVIC
SOFIJA KLARIN
LOBEL MACHALA
KORNELIJA PETR BALOG
ALEKSANDRA PIKIĆ
MARICA ŠAPRO-FICOVIĆ

Glavna i odgovorna urednica / Editor-in-chief
KORNELIJA PETR BALOG

Lektor i korektor / Language editor
GORAN TANACKOVIĆ FALETAR

Prijevod na engleski / Translated into English by
MILA MARŠIĆ

Oblikovanje teksta i tisak/ Layout and Print
GRAFIKA Osijek

Elektroničko izdanje / Electronic version
<http://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh>- urednik Boris Badurina

Adresa / Address
Uredništvo i uprava
c/o Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
10000 Zagreb, Hrvatske bratske zajednice 4 hkd@nsk.hr
Broj žiroračuna: 2360000-1101451830

Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo ne odgovara za stručna mišljenja i podatke
koji su izneseni u pojedinim priložima.

Na omotu faksimil stupca s prve stranice glagoljskog misala iz godine 1483.
Omot izradio dr. Pavao Gavrančić

Sadržaj / Contents

Predmetno kazalo i UDK oznake (Kristina Feldvari)	V
Uvodna riječ (Kornelija Petr Balog)	IX

ČLANCI / ARTICLES

- 1. Ivan Miočić**
Bibliografski zapisi od kataloga na listićima do semantičkog weba:
uvjeti za funkcionalnost
*Bibliographic records from card catalogues to semantic web :
functional requirements*..... 1
- 2. Matija Panić**
Cenzura odozgo: prilog teorijskoj raspravi o cenzuri
*Bottom-up censorship: a contribution to the theoretical discussion
on censorship*..... 25
- 3. Jelena Lakuš, Iva Magušić-Dumančić**
Novine kao medij knjižarskog oglašavanja: "Danica", prvi hrvatski
književni i kulturni list
*Newspapers as a medium for booksellers' advertisements: "Danica",
the first Croatian literary and cultural periodical* 45
- 4. Aleksandra Pikić**
Korisničke razlike u očekivanjima, procjeni dobivene usluge i
zadovoljstvu: primjena LibQUAL+™-a u Knjižnici Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
*The users' differences in service expectations, perceived service quality
and satisfaction: the application of LibQUAL+™ in the library
of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb* 73
- 5. Aleksandra Moslavac**
U traganju za kvalitetom visokoškolske knjižnice – primjer
Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci
*In search of quality of an academic library – a case study of
the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka* 95
- 6. Kesnija Tokić, Ivo Tokić**
Informacijska funkcija knjižnice u turizmu: studija slučaja Hrvatske
The informational function of libraries in tourism: the case study of Croatia 125

- 7. Dunja Holcer**
Smjernice za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža
u narodnim knjižnicama
*Guidelines for service development and use of social network
in public libraries* 147
- 8. Sanja Kosić, Sanja Heberling Dragičević**
Izrada smjernica za izgradnju fonda u hibridnim knjižnicama –
iskustva Sveučilišne knjižnice Rijeka
*Creating library collection development guidelines in hybrid
libraries – the University Library Rijeka experiences* 161
- 9. Ivana Nikolić**
Suradnja između knjižnica i civilnoga društva te njezina uloga u medijima
*The cooperation between libraries and civil society and their role
in the media* 181
- 10. Kristina Romić, Goranka Mitrović**
Bibliometrijske značajke kategoriziranih radova časopisa Medijska
istraživanja (1995.-2015.)
*Bibliometric features of categorized articles: the journal Medijska
istraživanja/Media research (1995-2015)* 197
- 11. Božica Dragaš**
Zelene knjižnice za zelenu pismenost: hrvatsko iskustvo
Green libraries for green literacy : Croatian experience 221

PRIKAZI / REVIEWS

- 1. Nada Topić**
Šporer, David. *Uvod u povijest knjige: temelji pristupa*. Zagreb:
Leykam international 2015. 243
- 2. Ana Barbarić**
Hebrang Grgić, Ivana. Časopisi i znanstvena komunikacija. Zagreb :
Naklada Ljevak, 2016. 380 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 24 cm.
(Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu = Manualia Universitatis studiorum
Zagrabiensis) (Bibliotheca Academica) ISBN 978-953-303-889-6. 247
- 3. Ivana Hebrang Grgić**
Tomašević, Nives. *Kreativna industrija i nakladništvo*. Zagreb :
Naklada Ljevak, 2015. 240 str. ; 24 cm. ISBN 9789533038681. 251

Predmetno kazalo

A

Association of Research Libraries – ARL (udruga) 75

B

Benchmarking 99, 166

Bibliografski formati 2, 7-8, 12-20

- funkcionalnost 3, 6, 13-14, 20
- MARC format 12

Bibliografski zapis 3-20

- doba kataložnih listića 3-4, 6, 20
- elektroničko doba 3
- Panizzio doba 3, 6

Bibliometrija 197-220

- analiza 198, 200-202, 217
- istraživanja 201
 - Medijska istraživanja (časopis): istraživanje 202-217
- pokazatelji
 - čimbenik odziva (*impact factor*) 210
 - H-indeks 212
 - *SCImago Journal Rank (SJR)* 210, 216
 - *Source Normalized Impact per Paper (SNIP)* 210

Bolonjska deklaracija 100

C

Cenzura odozdo 26, 31, 34-35, 40-41

- analiza 34-41
- objekti cenzure 27, 28-29

- radnja cenzure 30

- subjekti cenzure

- Institucionalni društveni akteri 27, 29-31, 35
- Neinstitucionalni društveni akteri 28- 31, 35

Cenzura odozgo 25-26, 31-33

Civilno društvo 182, 187

- akteri 177, 183, 187, 190
- beskućnici 193

- udruge 31, 38, 39-42, 149, 186, 188, 226, 248

Cutter, Charles Amy 3-4

- Cutterovi ciljevi kataloga 3
- *Rules for a Dictionary Catalog* (pravilnik) 3

D

„*Danica*“ (književni list): istraživanje 45-46, 49-64

- grafička analiza 53-55
- formalno-sadržajna analiza 55-62
- kvantitativna analiza 51-53

Društvene mreže 14, 113, 147, 151-157

- knjižnične aktivnosti
 - planiranje i provođenje 152-157
- službena internetska stranica 156

F

Functional Requirements For Bibliographic Records (FRBR) (model) 4, 5-6

H

- Hibridna knjižnica 160, 167, 168, 173, 176,
- izgradnja i upravljanje knjižničnog fonda: smjernice 163, 167
- *Sveučilišna knjižnica u Rijeci*: istraživanje 168-176
- *Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela Conspectus* (upute) 165

I

- informacijska i komunikacijska tehnologija 152, 157, 163, 176, 206, 228
Izjava o knjižnicama i razvoju (dokument) 129

K

- Katalog na listićima 2-6
- ciljevi kataloga
- *Functional Requirements For Bibliographic Records* (FRBR) ciljevi 4-5
- kataložna načela i pravilnici
- *Anglo-američka kataložna pravila AACR2* (pravilnik) 12
- *Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima* 10
- *Međunarodna konferencija o kataložnim načelima* 3
- novi nacionalni pravilnik 10-11
- *Pariška načela* 3-5
- *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga PPIAK* (pravilnik) 4, 9, 10, 12, 20
„*Knjigom do krova*“ (projekt) 184, 188
- knjižarski katalog 47-48

L

- Library Reference Model (LRM)* (model) 6

M

- Mediji 44-49, 63
- knjižnice
- društvena pitanja: istraživanje 189- 194
- vjerodostojnost 187
Metapodaci 1,5, 6-20
- eksperimenti
- *Data.bnf.fr* (projekt) 16
- *Kulttuurisampo* (projekt) 16
- *LODZ59 (Linked Open Data Zürich)* (projekt) 16
- *Pametno zdravlje* (mobilna aplikacija) 15
- *Portal otvorenih podataka Republike Hrvatske* (portal) 15
- korisnici 17-19
- *Google Knowledge Graph* (usluga) 18-19
- *Facebook Open Graph Protocol* (usluga) 18
- triplet 9, 14

N

- Novine 36-37, 45-72
- knjižarski oglasi 47-48, 62-63

P

- Povezani podaci (eng. *linked data*) vidi Semantički web

R

- Reakreditacija 95, 101-102
- visokoškolska knjižnica 95-120

S

Semantički web 1-20

- jedinstveni identifikator URI-i 9, 14
- jezici 13, 16
- *Resource Description Framework (RDF)* (model) 8, 9,13-14, 15, 17, 20 23
 - RDF rječnik 10
- semantička interoperabilnost 5-6, 11
- standard W3C 9

SERVQUAL (istraživački instrument) 76*Smjernice za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama* (smjernice) 152, 158**T**

Turizam 125-129

- narodna knjižnica: istraživanje 130-138
 - informacijska funkcija 129
- nejednakost pristupa informacijama 129
- turistički proizvodi
 - kulturni identitet lokalne zajednice 127-128
 - lokalna povijest i kultura 127-128

U*UNESCO-ov Many voices, one world* (izvještaj) 129

Univerzalna bibliografska kontrola (UBC) 7

VVrednovanje knjižnice

- istraživanja 79-81

- knjižnično poslovanje 82, 98, 120, 150, 176-177
 - ekonomičnost i adekvatnost poslovanja 78, 79, 102
- korisničke razlike: istraživanje 73-94
- *LibQUAL+™* (istraživački instrument) 73-93
- visokoškolske knjižnice
 - *Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*: istraživanje 102-119
 - *Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*: istraživanje 91-92
- zadovoljstvo korisnika 84, 95, 99, 102, 105, 114, 119

Vrednovanje kvalitete

- visoka učilišta 97-100
 - ESG standard i smjernice 101
- Standardi za vrednovanje kvalitete sveučilišta i sastavnica sveučilišta u postupku reakreditacije visokih učilišta 101, 123

Z*Zakon o knjižnicama* 184-185

Zelena knjižnica 221-241

- ekologija 222, 225, 229-230, 233, 235-236
- zelena pismenost 223, 229, 237
- zeleni programi 228-236

Znanstveno komuniciranje 199-202

„Zora Dalmatinska“ (književni list) 52

W

Web 2.0 147-158

- knjižnica 2.0 147, 150-151

UVODNA RIJEČ

Ovaj završni, četvrti, broj godišta 60 za 2017. godinu donosi sveukupno 11 znanstvenih i stručnih radova i tri prikaza. Kao i kod prethodnog sveščića, i u ovom slučaju radi se o raznovrsnom broju gdje radovi tematski variraju od povijesnih tema (cenzura), preko organizacije informacija (bibliografski zapisi), pa do mjerenja uspješnosti poslovanja (visokoškolske knjižnice).

Broj započinje radom Ivana Miočića u kojem se vrlo detaljno i pregledno opisuje evolucija bibliografskih zapisa od kataloga na listićima do semantičkog *weba*, dok rad Matije Panića tematizira stalno aktualnu temu cenzure, i to cenzure odozdo kao jedne njezine sasvim posebne manifestacije. Poviješću se bave i Jelena Lakuš i Iva Magušić-Dumančić u radu posvećenu novinama kao mediju knjižarskog oglašavanja.

Temom unapređivanja kvalitete u visokoškolskim knjižnicama bave se dva rada: rad Aleksandre Pikić u kojem se uz pomoć alata LibQUAL+™ analiziraju razlike u očekivanjima, procjeni dobivene usluge i zadovoljstvu korisnika Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu te rad Aleksandre Moslavac koja je pozornost posvetila kvaliteti i zadovoljstvu korisnika Knjižnice Filozofskog fakulteta u Rijeci.

Ksenija i Ivo Tokić u svome radu analiziraju važnost informacijske funkcije knjižnice u turizmu, dok Dunja Holcer piše o korištenju društvenih mreža u narodnim knjižnicama i nudi smjernice za razvijanje te vrste usluga u narodnim knjižnicama.

Rad pod naslovom *Izrada smjernica za izgradnju fonda u hibridnim knjižnicama – iskustva Sveučilišne knjižnice Rijeka* ima za cilj istaknuti najveće probleme izrade smjernica te ponuditi rješenja na primjeru smjernica te knjižnice. Ivana Nikolić u svome radu analizira suradnju između knjižnica i aktera civilnog društva koji se bave beskućnicima i njihovom problematikom, dok autorice Kristina Romić i Goranka Mitrović u svome radu nude bibliometrijsku analizu radova objavljenih u časopisu *Medijska istraživanja* u vremenu između 1995. i 2015. godine. Posljednji rad u ovom sveščiću rad je autorice Božice Dragaš na temu zelenih knjižnica i njihova poticanja razvijanja „zelene pismenosti“.

U ovom se broju mogu pročitati i prikazi triju djela – Nada Topić napisala je prikaz djela *Uvod u povijest knjige* Davida Šporera, Ana Barbarić djela Časopisi

i znanstvena komunikacija Ivane Hebrang-Grgić, a Ivana Hebrang-Grgić djela *Kreativna industrija i nakladništvo* Nives Tomašević.

Vjerujemo da će te raznolike i zanimljive teme privući naše vjerne čitatelje, a poneke i potaknuti da i sami napišu i pošalju prilog u *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*.

U Osijeku 23. listopada 2017.

Kornelija Petr Balog,
glavna urednica

**BIBLIOGRAFSKI ZAPISI OD KATALOGA
NA LISTIĆIMA DO SEMANTIČKOG WEBA:
UVJETI ZA FUNKCIONALNOST**

**BIBLIOGRAPHIC RECORDS FROM CARD
CATALOGUES TO SEMANTIC WEB:
FUNCTIONAL REQUIREMENTS**

Ivan Miočić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb

imioic@nsk.hr

UDK / UDC 025.32:004.738.52

Pregledni rad / Review paper

Primljeno / Received: 5.5.2017.

Prihvaćeno / Accepted: 3.7.2017.

Sažetak

Cilj. Rad daje kratak pregled prirode bibliografskih zapisa kroz povijest, od zapisa ručno ili strojno ispisanih na listiću pa do onih izrađenih u okruženju semantičkog *weba*.

Pristup. Na osnovi pregleda literature stječe se uvid u mogućnosti koje su zapisi imali u doba kataložnih listića te one koje imaju tijekom aktualnog elektroničkog doba, u čijoj suvremenoj fazi do izražaja može doći njihov veći potencijal.

Rezultati. Na presjeku pregleda literature i razmatranja aktualnih svjetskih primjera dobre prakse primijećena je nužnost napuštanja tradicionalnih načina katalogiziranja, osuvremenjivanja kataložnih pravilnika, razvijanja jedinstvene metapodatkovne infrastrukture te institucionalne suradnje u vidu međusobne razmjene metapodataka. Također je primijećena nužnost sinteze knjižničnih kataloga i komercijalnih *web*-tražilica u svrhu izgradnje relevantnog informacijskog univerzuma.

Originalnost/vrijednost. U radu se razmatraju praktični načini za poboljšanje kvalitete i dostupnosti bibliografskih podataka kako bi se generirale nove usluge koje bi knjižnice u modernom umreženom društvu učinile više vidljivima. Shodno tomu, predlažu se mogućnosti izrade aplikacija utemeljenih na bibliografskim podacima, čime bi se taj segment knjižnične djelatnosti uspješnije promovirao.

Ključne riječi: bibliografski zapisi, bibliografski formati, katalog na listićima, povezani podaci, semantički *web*

Abstract

Purpose. The paper gives a brief historical review of the nature and characteristics of bibliographic records from the card catalogue records to the records made in the semantic web environment.

Approach. In an overview of selected scientific and professional literature the paper gives an insight both into the possibilities that bibliographic records used to have in the time of card catalogues, and the possibilities that the records have today, in the modern electronic era, in which their greater potential can be achieved.

Findings. The cross-sectional literature overview and the considerations of the current examples of good practices across the world has highlighted the necessity of abandoning traditional ways of cataloging, modernizing cataloguing codes, developing a unique metadata infrastructure and closer institutional cooperation in the form of metadata exchange. The necessity of synthesizing library catalogs and commercial web search engines for the purpose of building a relevant information universum has also been noticed.

Originality/Value. The paper deals with practical ways of improving the quality and accessibility of bibliographic data for the purpose of generating new services that could make libraries more visible in a modern networked society. In view of these results, some bibliographic data applications, which would boost this area of library activity more successfully, have been proposed.

Keywords: bibliographic records, bibliographic formats, card catalog, linked data, semantic web

1. Funkcionalnost bibliografskih zapisa – kratka povijest ciljeva i zadataka kataloga od doba kataložnih listića do elektroničkog doba

Cilj IFLA-ine studije *Functional Requirements For Bibliographic Records*¹, objavljene 1998. godine, bio je „postaviti okvirnu shemu koja će osigurati jasan, precizno iskazan i općeprihvaćen dogovor o tome kakve informacije treba pružiti bibliografski zapis kako bi udovoljio potrebama korisnika”, kao i „preporučiti osnovnu razinu funkcionalnosti i osnovne podatkovne uvjete za zapise koje izrađuju nacionalna bibliografska središta”.²

Nije međutim strano kako su bibliografski zapisi u knjižničarskoj zajednici i prije IFLA-inih Uvjeta morali imati visoku funkcionalnost kako bi ispunjavali svoju svrhu. Ako funkcionalnost bibliografskih zapisa u konačnici shvatimo kao ispunjavanje predloženih zadataka kataloga, a koji su zapravo odgovori na korisnička pitanja, tada je jasno vidljivo kako je knjižničarska zajednica, ovisno o vremenu u kojem su bibliografski zapisi služili svrsi, uvijek težila njihovoj krajnjoj funkcionalnosti.

1.1. Doba kataložnih listića i strojno čitljivih zapisa

Elaine Svenonius povijest bibliografskih zapisa sažima u tri razdoblja. To su Panizzijevo doba, doba kataložnih listića te elektroničko doba.³ Premda Antonio Panizzi, kako navodi Kornelija Petr Balog, nije razmišljao o zadacima kataloga, njegova pravila objavljena 1841. godine odlikovala su se time što su davala upute o tome kako zabilježiti ime autora i naslov djela, a usto su primjerice davala i prijedloge kako postupati s anonimnim djelima.⁴

Zadatke kataloga prvi je u povijesti katalogizacije definirao Charles Amy Cutter, i to u predgovoru svog djela *Rules for a Dictionary Catalog* iz 1876. Sljedeći značajan događaj u povijesti katalogizacije zbio se 1961. godine u Parizu, gdje su na *Međunarodnoj konferenciji o kataložnim načelima* definirani zadaci abecednog kataloga, a koji su bili vrlo slični Cutterovim ciljevima.⁵ *Pariška načela* poslužila su kao nacrt za izradu svjetskih nacionalnih kataložnih pravilnika, pa tako primje-

¹ FR-modele zamijenit će objedinjeni *IFLA Library Reference Model* koji je u trenutku pisanja ovog rada u pripremi.

² Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 8.

³ Svenonius, E. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Lokve : Benja, 2005. Str. 62-67.

⁴ Petr Balog, K. *Teorijsko-povijesni pristup tumačenju korisničkog aspekta knjižničnog kataloga*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, 1/2(2016), str. 33. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2528/vbh/God.59\(2016\),br.1-2](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2528/vbh/God.59(2016),br.1-2).

⁵ Isto, str. 33-35.

rice ni *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* Eve Verone nije bio izuzetak. U prvom dijelu PPIAK-a, objavljenu 1970. godine, Eva Verona predložila je zadatke prema kojima abecedni katalog mora:

1. odgovoriti na pitanje posjeduje li biblioteka određenu bibliografsku jedinicu
2. za određeno djelo dati pregled svih njegovih izdanja, prijevoda, preradbi i sl. što ih biblioteka posjeduje te
3. dati pregled svih publikacija koje sadrže djela određenog autora, a nalaze se u biblioteci.⁶

Nije zanemarivo to što Verona u drugom izmijenjenom izdanju prvog dijela *Pravilnika*, objavljenu 1986. godine, u trećem zadatku kataloga umjesto termina „publikacija” koristi termin „jedinica bibliotečne građe”⁷, što se pak može usporediti s Charlesom Amyem Cutterom koji je u svojim pravilima iz 1876. godine koristio riječ „knjiga” (engl. *book*), dok su kasnija Pariška načela iz 1961. godine koristila riječ „djelo” (engl. *work*)⁸. Uzrok takvih promjena treba pak tražiti u udovoljavanju potrebama vremena u kojima pravilnik nastaje, pa se tako i PPIAK u vrijeme svojeg nastajanja oslanjao na istu tradiciju.

Može se reći kako je u regionalnom knjižničarstvu još uvijek aktualni PPIAK, shodno vremenu u kojem je nastajao, uspješno sudjelovao u međunarodnoj standardizaciji katalogizacije, imajući u vidu sastavljanje podataka u kataložni zapis koji će se naći na kataložnom listiću, a koji će knjižnici pak služiti za ispunjavanje prethodno navedenih zadataka kataloga. Zadaci kataloga u doba izrade PPIAK-a, dakle u doba kataložnih listića, bili su jasno definirani. Međutim sedamdesetih godina prošlog stoljeća, s pojavom strojno čitljivih kataloga, problematika zadataka kataloga ponovno je postala aktualna. Ona je još jednom postala aktualna, ako ne i goruća, s razvojem modernog umreženog društva i pojavom tehnologije semantičkog *weba* u prvim desetljećima 21. stoljeća, a o čemu je riječ u nastavku rada.

1.2. Prema semantičkom webu

Prethodno spomenuta IFLA-ina studija FRBR predložila je, shodno vremenu u kojem je nastala, četiri generička zadatka kataloga:

1. mogućnosti pronalaska (engl. *find*) entiteta koji odgovaraju korisnikovu kriteriju pretraživanja
2. identifikaciju (engl. *identify*) entiteta

⁶ Verona, E. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970-1983. Dio 1: Odrednice i redalice. 1970. Str. 15.

⁷ Verona, E. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986. Str. 13.

⁸ Petr Balog, K. Nav. dj., str. 35.

3. odabir (engl. *select*) entiteta koji dogovara korisnikovim potrebama te
4. dobivanje pristupa (engl. *access*) opisanom entitetu.

Ti zadaci odlika su elektroničkog doba bibliografskih zapisa, u trenucima kada pravila napisana u doba aktualnosti kataložnih listića više nisu bila dostatna za doba strojno čitljivih kataloga niti su više mogla odgovarati potrebama suvremenog, tehnološki sve naprednijeg, društva. Elaine Svenonius, uočavajući manjkavost ciljeva navedenih u studiji FRBR, dodala je i peti cilj – „kretanje” (engl. *navigation*) bibliografskom bazom podataka, što je 2009. godine potvrđeno IFLA-inom *Izjavom o Međunarodnim kataložnim načelima*⁹, dokumentom koji uporište pronalazi u studiji FRBR te koji je zamijenio tzv. *Pariška načela* iz 1961. godine.¹⁰

Izjava stoga navodi sljedeće ciljeve kataloga:

1. pronalaženje bibliografskih jedinica u zbirci kao rezultat pretraživanja uporabom atributa ili odnosa jedinica
2. identificiranje bibliografske jedinice ili posrednika
3. odabir bibliografske jedinice koja odgovara korisnikovim potrebama
4. dobivanje pristupa opisanoj jedinici građe ili nabavljanje ili dobivanje pristupa autoriziranim ili bibliografskim podacima te
5. kretanje katalogom i izvan kataloga.¹¹

Upravo se u petom cilju može naslutiti da se metapodatke sastavljene u bibliografske zapise više ne tretira isključivo kao statične i fiksirane, a novo doba katalogizacije tek se nagovještava. Međutim tek je u ažuriranom izdanju *Izjave o Međunarodnim kataložnim načelima* iz 2015. godine jasno istaknuto i pobliže označeno kako iza spomenutog kretanja katalogom i izvan kataloga, a logičnim rasporedom bibliografskih i autoriziranih podataka te prikazivanjem jasnih odnosa među entitetima, stoji kretanje van matičnog kataloga, prema drugim katalozima te izvan konteksta knjižnica.¹² Odrednica „izvan konteksta knjižnica“ jasnije pak upućuje na stremljenje prema povezivanju s drugim, srodnim informacijskim izvorima, a upravo semantički *web* i tehnologija povezanih podataka ključni su čimbenici ostvarivanja takve interoperabilnosti. To bi ujedno označilo i doba veće

⁹ Isto, str. 37.

¹⁰ Za detaljniji prikaz i analizu *Izjave o Međunarodnim kataložnim načelima* vidjeti: Wiler, M.; A. Barbarić. Međunarodna kataložna načela: prikaz i analiza. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 52, 1/4(2009), 18-48. Dostupno i na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/99> [citirano: 2017-04-19].

¹¹ Statement of International cataloguing principles: (ICP) / by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. 2009. Str. 3-4. [citirano: 2017-4-10]. Dostupno na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf.

¹² Statement of International cataloguing principles: (ICP) / by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. Updated ed., April 2015. Str. 11. [citirano: 2017-4-10]. Dostupno na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2015_worldwide_review.pdf.

svrhovitosti izrađenih bibliografskih zapisa, kao i izgradnju modernih knjižničnih kataloga temeljenih na tehnologiji povezanih podataka.

IFLA Library Reference Model (LRM)¹³, studija koja objedinjuje dosadašnje FR-modele, a koja je u trenutku pisanja ovog rada u pripremi, osim dosadašnjih četiriju ciljeva predloženih FRBR-om, predlaže i peti zadatak – „istražiti” (engl. *explore*). On uključuje i „kretanje” (engl. *navigation*) E. Svenonius, ali u obzir uzima i važnost tzv. slučajnih sretnih otkrivanja (engl. *serendipity*) tijekom informacijskih pretraživanja, što bi se moglo usko vezati uz spomenuti peti cilj ažuriranog izdanja *Izjave o Međunarodnim kataložnim načelima*, a koji predlaže kretanje izvan kataloga, prema drugim katalozima i izvan konteksta knjižnica. To bi pak moglo označiti buduće postavljanje imperativa interoperabilnosti srodnih institucija i srodnih informacijskih izvora.

S obzirom na to da se modeli, pa tako i kataložni pravilnici, izrađuju shodno vremenu u kojem nastaju, logično bi bilo zaključiti kako će se oni u budućnosti sve više usmjeravati na propisivanje pravila za izradu bibliografskih zapisa u semantičkom *webu*. Mirna Willer u uvodnom poglavlju disertacije iz 2000. godine, među ostalim, postavlja i pitanje: „Da li su načela na kojima se temelje postojeća kataložna pravila i zadaci kataložnih jedinica koji im udovoljavaju valjani za izradu strojno čitljivih kataloga?”¹⁴ Danas bi se katalogizatori, u svakom slučaju, trebali početi pitati jesu li načela na kojima se temelje postojeća kataložna pravila i zadaci kataložnih jedinica koji im udovoljavaju valjani za izradu računalo razumljivih kataloga?

2. Osvit doba metapodataka i funkcionalnost bibliografskih zapisa u modernom umreženom društvu

S obzirom na povijesna razdoblja u kojima su bibliografski zapisi nastajali, a gledajući iz današnje perspektive, iskoristivost bibliografskih podataka bila je po svoj prilici ograničena. Od 19. stoljeća i Panizzijeva doba rukom pisanih jedinica u katalozima u obliku knjige, preko začetaka doba kataloga na listićima početkom 20. stoljeća, pa do elektroničkog doba i pojave OPAC-a prve, druge i treće generacije, od druge polovice 1970-ih pa do kraja 1980-ih godina¹⁵, metapodaci sastavljeni u fiksirane bibliografske zapise ostajali bi zatvoreni unutar informacijskih silosa te pojedinih ili umreženih knjižnica. Paralelno s

¹³ IFLA Library Reference Mode / Pat Riva, Patrick Le Boeuf and Maja Žumer, Consolidation Editorial Group of the IFLA FRBR Review Group reporting to the IFLA Cataloguing Section. March 2017., str. 14 [interni dokument].

¹⁴ Willer, M. Zadaci kataložih jedinica u strojno čitljivom abecednom katalogu : doktorska disertacija. Zagreb : M. Willer, 2000. Str. 3.

¹⁵ Više o povijesnom razvoju OPAC-a pogledati u Barbarić, A. Povijesni pregled razvoja OPAC-a. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3/4(2003), str. 56-57. Dostupno i na: [https://www.hkdruštvo.hr/datoteke/97/vbh/God.46\(2003\),br.3-4](https://www.hkdruštvo.hr/datoteke/97/vbh/God.46(2003),br.3-4) [citirano: 2017-06-14].

razvojem informacijske tehnologije i predsemantičkog *weba*, visokostrukturirani bibliografski zapisi ostajali bi zatvoreni unutar četiri zida struke, gdje, zapravo, većinom stoje još i danas. Primarna ideja IFLA-inog koncepta Univerzalne bibliografske kontrole (UBC)¹⁶ o međunarodnoj suradnji vezanoj uz razmjenu bibliografskih podataka na globalnoj razini 1970-ih godina bila je usko vezana uz razmjenu podataka unutar područja knjižničarstva. Danas, u modernom umreženom svijetu, ideja o UBC-u, posredstvom tehnologije semantičkog *weba* i njemu prilagođenih bibliografskih formata, bliža je realizaciji nego ikad prije. No ono što je izazovno jest činjenica da se bibliografski podaci, barem teorijski, mogu na koristan način dijeliti i izvan domene struke. Štoviše, IFLA 2012. godine i ističe kako su nacionalne bibliografske agencije, među ostalim, odgovorne i za dostupnost bibliografskih podataka drugim zajednicama (npr. arhivskim i muzejskim).¹⁷ Taj veći potencijal, unatoč mogućim vizijama i idejama, zbog tehnološke manjkavosti tijekom prethodno spomenutih desetljeća nije ni mogao biti ostvaren u smislu u kojem to danas može biti. Naime tehnologija klasičnog, tj. predsemantičkog *weba*, kako ističe Ivana Sarić, računalima nije dopuštala da semantički integriraju i obrađuju podatke.¹⁸

Mnogo se posljednjih godina govorilo i pisalo o nužnosti „oslobađanja“ bibliografskih zapisa iz zaključanih virtualnih silosa te omogućavanja njihove transparentnosti putem *weba* i komercijalnih tražilica. Na domaćem knjižničarskom terenu ponajviše se ističe autorski trio koji čine Filip Farago, Boris Badurina i Boris Bosančić¹⁹, Ivana Sarić²⁰ te, naravno, Predrag Perožić.²¹ Na svjetskoj razini ističu

¹⁶ Više o UBC-u pogledati u Anderson, D. Universal bibliographic control : a long term policy : a plan for action. Pullach bei München : Dokumentation, 1974.

¹⁷ IFLA Professional Statement on Universal Bibliographic Control. December 2012. [citirano: 2017-6-15]. Dostupno na: <https://www.ifla.org/publications/ifla-professional-statement-on-ubc>.

¹⁸ Sarić, I. Model povezivanja i interoperabilnosti knjižničnih zapisa na semantičkom webu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 108. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1567/vbh/God.56\(2013\),br.1-2](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1567/vbh/God.56(2013),br.1-2) [citirano: 2017-06-09].

¹⁹ Farago, F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 4(2013) 25-52. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1652/vbh/God.56\(2013\),br.4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1652/vbh/God.56(2013),br.4) [citirano: 2017-03-10]; Farago, F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i UNIMARC : semantičko modeliranje knjižničnih zapisa UNIMARC u okruženju semantičkog weba. // Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji 17 (2014) 145-168. Dostupno i na: <http://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/akm/article/view/3566> [citirano: 2017-03-10].

²⁰ Sarić, I. Nav. dj., str. 107-122.

²¹ Perožić, P. Modeliranje metapodataka u RDF-u : autorizirani metapodaci i SKOS. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 1/3(2014) 15-35. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1719/vbh/God.57\(2014\),br.1-3](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1719/vbh/God.57(2014),br.1-3) [citirano: 2017-06-15]; Perožić, P. Modeliranje autoriziranih metapodataka u općem okviru za opisivanje resursa : doktorski rad. Zadar, 2016. Dostupno i na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:437195> [citirano: 2017-06-15].

se Gordon Dunsire i Mirna Willer²², Roy Tennant²³, ali i Brigid M. Gonzales²⁴ i Robin Hastings²⁵, kao i mnogi drugi autori koji su prepoznali iznimnu važnost te tematike za budućnost knjižničarstva. U radovima u kojima se povezani podaci stavljaju u kontekst knjižničarstva naglasak se ponajviše stavlja na razvoj struke te, shodno tomu, i na mogućnosti veće iskoristivosti postojećih bibliografskih zapisa iz milijuna knjižničnih kataloga. U konačnici, to bi značilo održavanje koraka s vremenom strelovitog tehnološkog razvoja, a čija bi jedna od posljedica po struku bila i promjena postupaka katalogizacije. Tri se osnovne sastavnice nameću kao potrebne da bi se „puštanjem na slobodu“ bibliografskih zapisa postigla njihova veća iskoristivost. To su tehnologija povezanih podataka (engl. *linked data*), odnosno semantički *web*, razvijen od strane Tima Berners-Leea i konzorcija W3C, bibliografski formati, odnosno sheme metapodataka s odgovarajućim softverima te suvremeni kataložni pravilnici napisani od strane knjižničarske zajednice.

2.1. Povezani podaci

Kad se govori o povezanim podacima, govori se o semantičkom *webu*. Semantički *web* sastavljen je od povezanih podataka. Bit semantičkog *weba* automatsko je generiranje sadržaja, bez posredstva čovjeka, a da bi to bilo omogućeno, podaci moraju biti modelirani na takav način da računalu budu „razumljivi“. Iza takvih podataka stoji podatkovni model RDF (*Resource Description Framework*), stan-

²² Willer, M.; G. Dunsire. Bibliographic information organization in the semantic web. Oxford [etc.] : Chandos Publishing, 2013. ; Dunsire, G.; M. Willer. Initiatives to make standard library metadata models and structures available to the Semantic Web. // World library and information congress : 76th IFLA general conference and assembly, 10-15 August 2010, Gothenburg, Sweden [citirano: 2017-03-14]. Dostupno na: <https://www.ifla.org/past-wlic/2010/149-dunsire-en.pdf> ; Dunsire, G. Representing the FR family in the Semantic Web. // The FRBR family of conceptual models : toward a linked bibliographic future / ed. Richard Smiraglia, Pat Riva, Maja Žumer. Abingdon [etc.] : Routledge, 2013. ; Dunsire, G.; M. Willer. UNIMARC and linked data. // IFLA Journal 37, 4(2011) 314-326. Dostupno i na: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0340035211430008> [citirano: 2017-06-16] ; Willer, M. ISBD: od objedinjenog izdanja prema standardu za objavljivanje bibliografskih podataka kao povezanih podataka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 59, 1-2(2016). Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2527/vbh/God.59\(2016\),br.1-2](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2527/vbh/God.59(2016),br.1-2) [citirano: 2017-03-14].

²³ Tennant, R. MARC must die. // Library Journal 17, 127(2002), str. 26. Dostupno i na: <http://lj.libraryjournal.com/2002/10/ljarchives/marc-must-die/> [citirano: 2017-04-13] ; Tennant, R. A bibliographic metadata infrastructure for the 21st century. // Library Hi Tech 22, 2(2004). Dostupno i na: <http://roytennant.com/metadata.pdf> [citirano: 2017-04-13].

²⁴ Gonzales, B. M. Linking libraries to the web: linked data and the future of the bibliographic record. // Information Technology and Libraries 33, 4(2014), 10-22. Dostupno i na: <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ital/article/view/5631> [citirano: 2017-03-11].

²⁵ Hastings, R. Linked data in libraries: status and future direction. // Computers in Libraries 35, 9(2015), 12-28. Dostupno i na: <http://www.infotoday.com/cilmag/nov15/Hastings--Linked-Data-in-Libraries.shtml> [citirano: 2017-03-09].

dard W3C-a²⁶, te jedinstveni identifikatori, URI-i pomoću kojih računalo „zna“ gdje pronaći srodne relevantne podatke, jednako kao što pomoću URL-a to zna učiniti čovjek. RDF izražava informacije pomoću tzv. izjava. Mirna Willer navodi kako RDF zahtijeva da se metapodaci iskazuju u jednoj „atomske“ rečenici, odnosno iskazu, tzv. tripletu, koji se sastoji od subjekta, predikata i objekta. U toj izjavi subjekt i predikat označeni su URI-ima. Objekt može biti niz znakova, npr. naslov knjige, čime se, ističe Willer, završava lanac tripleta i predočuju podaci za ljudsku uporabu, tj. čitanje.²⁷ On također može biti i URI, čime se lanac tripleta nastavlja, s obzirom na to da objekt jedne RDF-izjave može postati subjektom druge itd. Veze se na takav način teorijski mogu stvarati unedogled.

Prema primjeru u izjavi *Rat i rat napisao je Laszlo Krasznahorkai*, *Rat i rat* je subjekt, *Laszlo Krasznahorkai* objekt, dok predikat *napisao je* izražava semantičku vezu između subjekta i objekta. Time dobivamo podatak da je Laszlo Krasznahorkai autor romana *Rat i rat*. Ako imamo izrađen bibliografski zapis za književno djelo *Rat i rat* koji se oslanja na suvremene kataložne standarde te koji je reprezentativan u RDF-u i čiji su granulirani (ili, kao što je prethodno navedeno, „atomizirani“) metapodaci označeni URI-ima, tada bi se u računalno razumljivu *web*-okruženju metapodaci iz bibliografskog zapisa mogli povezati sa srodnim podacima koji su kodirani RDF-om. Na takav bi način korisnici primjerice jednim upitom dobili ne samo ostala djela Laszla Krasznahorkaia koja knjižnica posjeduje i daje na korištenje već i srodne relevantne izvore podataka koje je računalo „znalo“ s *weba* povući u našu bazu. U slučaju kvalitetnog informacijskog univerzuma, u ovom specifičnom primjeru rezultat pretraživanja trebao bi otkriti i scenarijski rad Laszla Krasznahorkaia, njegovu upletenost u mađarsku kinematografiju, suradnju s redateljem Belom Tarrom, zatim podatke o liku i djelu Bele Tarra itd. Na takav bismo način tehnologijom povezanih podataka korisnicima doslovno servirali tzv. slučajna otkrića, tj. informacije koje nisu znali i do kojih ne bi došli da su pretraživali tradicionalni *online* knjižnični katalog.

2.2. Pravidnici

Kataložni pravilnici u ovom kontekstu ne mogu učiniti ništa više od samog pripremanja povoljne podloge za izradu bibliografskih zapisa u kontekstu semantičkog *weba*. Već smo spomenuli tri osnovna zadatka koja propisuje Veronin PPIAK. Navedenim zadacima, prema Veroni, udovoljava se na način da kataložna jedinica sadrži odrednicu i kataložni opis.²⁸ Zadatci suvremenih kataloga znatno se proširuju, a udovoljava im se procesima bitno složenijima od sastavljanja podataka u

²⁶ W3C. Resource Description Framework : (RDF) [citirano: 27. 4. 2017.]. Dostupno na: <https://www.w3.org/RDF/>.

²⁷ Willer, M. ISBD. Nav. dj., str. 16.

²⁸ Verona, E.. Nav. dj., str. 13.

zapis. Poenta je u tome da u modernom umreženom društvu kao korisnike kataloga treba uzimati u obzir i računalne programe, a oni pak „govore“ bitno drukčijim jezicima od ljudskih. S duge strane, PPIAK kao korisnike kataloga u obzir uzima samo i jedino stvarne fizičke osobe.

Ana Vukadin ističe kako je, s obzirom na vrijeme nastanka, PPIAK ponajprije bio namijenjen katalogizaciji tiskane omeđene građe i izradi kataloga na listićima.²⁹ Naravno da u njemu, s obzirom na vrijeme nastanka, nema govora o metapodacima i važnosti njihove granularnosti, a to je nešto o čemu danas itekako treba voditi računa kad se izrađuju zapisi. Za Roya Tennanta granularnost je ključ kvalitete metapodataka, a pobliže pojašnjavajući navedeno autor ističe kako bi rijedak bio primjer gdje su metapodaci previše granularni da ispune svoju svrhu.³⁰ Suvremeni pravilnici trebali bi biti dokumenti koji prednost daju „razbijanju“ skupina podataka na manje elemente, a koji bi se kasnije mogli kodirati i povezivati. Shodno tomu, kao što smo napomenuli, kao korisnike knjižničnog kataloga trebali bismo obavezno uzimati u obzir i računalne programe koji harvestiraju podatke o građi, a takav bi se pravilnik također trebao strukturirati i kao ontologija, odnosno, prema Faragu, Bosančiću i Badurini, kao složeni RDF-rječnik, kako bi se jasno definiranim tipovima i dvosmjernim logičkim vezama omogućilo međusobno povezivanje klasa i svojstava, tj. elemenata RDF-rječnika.³¹

Podlogu za izradu zapisa u kontekstu semantičkog *weba* na domaćem bi knjižničarskom terenu trebao osigurati novi nacionalni pravilnik za katalogizaciju, koji se radi za različite vrste knjižnica, arhive i muzeje, a koji je u trenutku pisanja ovog rada u fazi izrade. Ana Barbarić i Mirna Willer preliminarnim istraživanjem iz 2010. godine potaknule su pokretanje projekta izrade novog nacionalnog pravilnika, kada su jasno naglasile kako novi pravilnik mora biti usklađen s novim međunarodnim kataložnim načelima, modelima i standardima te primjenjiv i za potrebe organizacije informacija ostalih zajednica kao što su arhivska, muzejska, nakladnička, raspačavateljska, knjižarska, zajednica informacijskih posrednika, zajednica upravljanja autorskim pravima i sl. Nije, naravno, manje važno ni to da novi pravilnik treba pružiti i okvir za obradu svih vrsta građe, kao i svih vrsta sadržaja.³² No kako je to istraživanje obavljeno godinu dana nakon objave dokumenta *Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima* iz 2009. godine, a u kojem među općim načelima katalogizacije, za razliku od ažuriranog izdanja iz 2015. godine,

²⁹ Vukadin, A. Novi pravilnik za katalogizaciju u kontekstu međunarodnih načela i standarda. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 59, 1-2(2016), str. 51. Dostupno i na: [http://www.hkdruštvo.hr/datoteke/2529/vbh/God.59\(2016\),br.1-2](http://www.hkdruštvo.hr/datoteke/2529/vbh/God.59(2016),br.1-2) [citirano: 2017-04-03].

³⁰ Tennant, R. A bibliographic. Nav. dj., str. 7.

³¹ Farago, F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i knjižnice. Nav. dj., str. 36.

³² Barbarić, A.; M. Willer. Kakav nacionalni kataložni pravilnik trebamo : preliminarno istraživanje. // Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji 13 (2019), str. 110. Dostupno i na: http://bib.irb.hr/datoteka/490988.Barbari_Willer.pdf [citirano: 2017-06-15].

nije primjerice navedena i interoperabilnost, iz spomenutog rada nije sasvim jasno vidljivo u kojem bi se smjeru predložena suradnja srodnih ustanova trebala kretati.

Ana Vukadin, šest godina nakon spomenutog preliminarnog istraživanja, u svom radu također ističe kako je cilj novog pravilnika „utvrditi vrste opisa koji se primjenjuju na određeni tip baštinske građe bez obzira na to je li ona pohranjena u arhivu, muzeju, knjižnici ili nekoj drugoj ustanovi“.³³ Pravilnik u izradi tako bi trebao propisivati „zajedničke obvezne elemente nužne za identifikaciju (npr. naslov), kao i elemente koji odgovaraju pojedinim vrstama opisa ili oblika sadržaja građe (npr. mjerilo za kartografski sadržaj)“.³⁴ Ono što je ovdje izuzetno važno istaknuti jest činjenica da se time postiže, kako autorica ističe, „elementarna ujednačenost opisa u različitim zajednicama, što je nužan preduvjet za povezivanje podataka i njihovu uporabu u posredničkim sustavima u kojima se informacije iz različitih izvora mogu distribuirano pretraživati“.³⁵ Na takav način jasnije je predočena vizija budućih smjerova domaćeg knjižničarstva, ali i srodnih informacijskih institucija, pa se tako uslijed buduće teorijske izrade ujednačenih zapisa lakše može pretpostaviti međusobna razmjena metapodataka među srodnim institucijama, kao i primjerice projekti izgradnje zajedničkih platformi s različitim sadržajima prilagođenim krajnjim korisnicima i sl.

Shodno spomenutomu, vrijedi podsjetiti se kako je primjerice namjena *Izjave o Međnarodnim katalognim načelima* to da bude vodič u razvoju pravilnikâ, što se zapravo odnosi i na spomenuti novi nacionalni pravilnik u izradi. No unatoč tomu što je u ažuriranoj verziji *Izjave* iz 2015. godine među općim načelima katalogizacije navedena i interoperabilnost, koja je pak definirana kao nastojanje da se osigura dijeljenje i ponovna uporaba bibliografskih i autoriziranih podataka unutar knjižničarske zajednice i izvan nje³⁶, svejedno ostaje problem formata i softvera na raspolaganju. To bi se, s obzirom na korištenje njihovih različitih tipova, posebice odnosilo na hrvatsko knjižničarstvo, gdje bi ta problematika unatoč novom pravilniku mogla ostati goruća tema. Vukadin ističe kako je pravilnik prije svega usmjeren na stvaranje temelja za semantičku operabilnost s obzirom na to da se ona s tehnološke strane očito nalazi van dometa pravilnika.³⁷ Stvaranjem sadržaja te ujednačavanjem značenja i opsega elemenata podataka, sustav bi tako mogao smisljeno i dosljedno interpretirati razmijenjene informacije i u tome se krije najveća važnost pravilnika kada govorimo o bibliografskim zapisima u kontekstu semantičkog *weba*. Potrebno bi bilo samo razviti praktičan i fleksibilan sustav u kojem bi navedeno bilo i omogućeno bez ometanja.

³³ Vukadin, A. Nav. dj., str. 55.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Statement of International cataloguing principles: (ICP). 2015. Nav dj., str. 5.

³⁷ Vukadin, A. Nav. dj., str. 56.

2.3. *Formati*

Kad su u pitanju bibliografski formati, u literaturi se često ističe problematika njihove nedovoljne fleksibilnosti spram zahtjeva semantičkog *weba*. U tim razmatranjima najdalje odlazi Roy Tennant sa svojim još uvijek aktualnim radom iz 2002. godine naslovljenim *MARC must die*. Autor ovdje upozorava na nefleksibilnost formata MARC21 te kao osnovni nedostatak navodi manjak granularnosti podataka. Primjerice uredniku u potpolju \$4 polja 700 mora biti dodijeljen kod autorstva *edt* kako bi računalo bilo „jasno“ da iza tog podatka o odgovornosti stoji posao urednika. Međutim postoji mogućnost da katalogizator u odgovarajuće potpolje ne unese odgovarajući kod. Tada je podatak o uredniku jasan jedino iz polja 245, predviđenog za naslov, a u čijem je potpolju \$c s naslovne stranice predložka vjerno preslikana tekstualna formulacija koja pojašnjava tip autorstva. Tennant ističe da ime autora kao urednika djela ne bi smjelo biti zatrpáno tekstovnim dodacima u potpolju polja predviđena za naslov djela.³⁸ Kao krivce za takvu situaciju autor navodi MARC21, ali i anglo-američka kataložna pravila AACR2, za koja kaže kako su uvelike usredotočena na to da kataložni listić prikazu u strojno čitljivu obliku.³⁹ Isto se primjerice može reći i za korištenje PPIAK-a u umreženom svijetu. Premda se u hrvatskim knjižnicama, osim formata MARC21, koristi i UNIMARC, koji određene postupke katalogiziranja, doduše, rješava bolje nego MARC21⁴⁰, aktualni je PPIAK, baš kao i AACR2, usredotočen na prikazivanje kataložnih listića u strojno čitljivu obliku. Međutim nije dovoljno da metapodaci prikazani na kataložnom listiću budu strojno čitljivi. Potrebno je da budu i razumljivi računalo. U međuvremenu se, doduše, AACR2 razvio u RDA, a MARC-standard u umreženom svijetu prilagođeni BIBFRAME, no problematika koju Tennant ističe u svom radu, dakle ona koja se tiče korištenja bibliografskih formata kako bi se kataložni listići prikazivali u strojno čitljivu obliku, još se uvijek može primijetiti u hrvatskim knjižnicama.

Brigid M. Gonzales također razmatra nefleksibilnost MARC-formata te primjećuje kako se izvan knjižničnog okruženja formati iz te obitelji zapravo ne koriste, što dovoljno govori o učinkovitosti njihove uporabe u okruženju semantičkog *weba*.⁴¹ Osnovni je problem stoga to što „informacije sadržane u MARC-formatima ne mogu biti razmjenjivane s informacijama izvan knjižničarske zajednice“.⁴² Karen Rollitt također ističe kako se MARC ne uklapa u suvremeni mrežni model podatkovnih formata s obzirom na to da MARC-zapisi ostaju skriveni u tzv. du-

³⁸ Tennant, R. MARC. Nav. dj., str. 26.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Problematika formata MARC21 koju Tennant ovdje ističe u UNIMARC-u je primjerice riješena ponovljivim poljem idućih podataka o odgovornosti (\$g) u polju stvarnog naslova i podataka o odgovornosti (200).

⁴¹ Gonzales, B. M. Nav. dj., str. 11.

⁴² Isto.

binskom *webu*, odnosno u informacijskim silosima koje *web*-tražilice ne mogu pronaći, osim ako zapisi nisu modelirani u formate prilagođene semantičkom *webu*.⁴³ Primarna svrha MARC-a, pojednostavljeno rečeno, u svakom slučaju nije to da omogući opis i pronalaženje izvora na internetu, pa tu nastaje problem. Bibliografski zapisi izrađeni u MARC-formatima mogu biti konvertirani u RDF, čime dolaze na korak do transparentnosti i funkcionalnosti u semantičkom *webu*, no ostaje činjenica da ti formati nisu osmišljeni za participaciju u modernom umreženom društvu. To su jezici kojima je knjižničarska zajednica naučila jako dobro međusobno razgovarati. Međutim jasno je kako dolazi, tj. već je došlo, vrijeme kad struka s *webom* mora naučiti temeljitije „komunicirati“ nekim drugim, učinkovitijim „jezicima“ sematičkog *weba* kao što su npr. Schema.org, Open Graph, Dublin Core itd., naravno, ako bi svrha i cilj izrade zapisa, među ostalim, bila i pretraživost knjižničnih resursa putem *web*-tražilica. Steve Meyer iz UW-Madison Libraries slikovito se izražava ističući kako inicijative i projekti koji se tiču povezanih podataka u knjižnicama moraju prigriliti *World Wide Web* te naučiti govoriti jezike i izvan zidova zemlje knjižnica (engl. *libraryland*).⁴⁴

Roy Tennant pak oštro argumentira kako nama *formati* za izradu bibliografskih zapisa ne trebaju toliko koliko *infrastruktura* bibliografskih metapodataka. Bit je dakle u tome da nam je potrebno povoljno metapodatkovno okruženje, tj. metapodatkovna infrastruktura koja bi s lakoćom mogla prihvatiti bilo koji „paket metapodataka“, a to bi bilo važno, napominje Tennant, posebice kod izvoza, odnosno uvoza metapodataka iz unutarnjih baza u neke vanjske suradničke baze i obrnuto.⁴⁵ Po pitanju visokostrukturiranih bibliografskih zapisa koji bi posredstvom semantičkog *weba* igrali veliku ulogu u izgradnji visokokvalitetnog informacijskog univerzuma, *ad hoc* rješenja prilagođavanjem starih ideja u vidu zastarjelih formata ne bi bila od velike koristi. Od veće bi važnosti sigurno bila izgradnja novog sustava, ali s prethodno jasno postavljenim zadacima i prioritetima.

2.4. Novo razumijevanje funkcionalnosti

Funkcionalnost bibliografskih zapisa u modernom se umreženom društvu tako odnosi na mogućnost njihove svojevrsne simbioze s ostalim srodnim relevantnim izvorima podataka te, u krajnjem razmatranju, na njihovu transparentnost putem komercijalnih tražilica. Sudjelovanje u izgradnji semantičkog *weba* kao relevan-

⁴³ Rollitt, K. MARC21 to Bibframe: outcomes, possibilities and new directions. // *New Zealand Library & Information Management Journal* 55, 1(2014), str. 16. Dostupno i na: <http://www.lianza.org.nz/marc21-bibframe-outcomes-possibilities-and-new-directions> [citirano: 2017-03-04].

⁴⁴ Meyer, S. *Linked data & libraries : where to begin?* [citirano: 10. 4. 2017.]. Dostupno na: <https://www.library.wisc.edu/experiments/linked-data/>.

⁴⁵ Tennant, R. *A bibliographic. Nav. dj.*, str. 8-9.

tnog informacijskog univerzuma za knjižničarsku zajednicu značilo bi potpuno samoostvarenje. Farago, Bosančić i Badurina pojašnjavaju kako su upravo „zapisi knjižnica, znanstvenih ustanova, zdravstva, vladinih podataka i sl., tipovi podataka koji će imati najviše koristi od uključivanja u semantički web“.⁴⁶ Autori nadalje uočavaju razvoj pojma knjižnice te logično zaključuju kako nestaje koncepcija knjižnice kao statičnog zatvorenog skladišta tiskane građe. U kontekstu modernog umreženog društva, umjesto kataložnih zapisa, autori govore o generiranju metapodataka, a kataloge opisuju kao skupove podataka.⁴⁷ Takvi podaci, objavljeni kao otvoreni povezani podaci, mogli bi biti upotrebljivi na različite načine, a svrha bibliografskih zapisa bila bi opširnija nego dosad.

Dunsire i Willer primjerice ističu da rastavljanje kataložnih zapisa u RDF-triplete ide u korist cjelovitosti bibliografskih metapodataka. Autori objašnjavaju kako će korist biti još veća kad se ti tripleti dodaju „juhi“ semantičkog *weba*, kad se uspostave ujednačavanja između različitih URI-a za iste individualne entitete te kad se povežu s tripletima iz ostalih izvora, kao što su izdavači, knjižare, *online* enciklopedije, društvene mreže i sl.⁴⁸

Velika snaga povezanih podataka, zahvaljujući RDF-tripletima i dodijeljenim URI-ima, leži u tome što se podaci povučeni automatizmom iz različitih izvora mogu učinkovito prikazivati na jednom mjestu. Katalog koji povezanim podacima teorijski razvijemo u portal relevantnog informacijskog sadržaja može biti jedan od *siteova* koji bi se, zahvaljujući povezanim podacima, međusobno nadopunjavali sadržajima, automatski, bez čovjekova posredstva, svaki put kad se na jednom od *siteova* o određenoj temi, bilo da je riječ npr. o autoru ili knjizi, pojavi neka novost.⁴⁹ U slučaju bibliografskih zapisa ne bi se više dakle radilo o njihovoj izradi, već o njihovu generiranju. Citirajući Faraga, Bosančića i Badurinu, „ukoliko se bibliografski elementi, tj. njihove vrijednosti pohranjuju pravilno u atomiziranom (granuliranom) obliku, tada je moguće korištenjem dobro definiranih shema odnosno ontologija pozivati bilo koji od njih i sukladno korisničkim zahtjevima, automatski ih smještati na odgovarajuće mjesto u bibliografskom zapisu“.⁵⁰ Tim Berners Lee pak sve to skupa kratko i jasno objašnjava na način da se s nešto povezanih podataka mogu pronaći drugi srodni podaci⁵¹, što je zapravo najjednostavniji mogući opis funkcionalnosti te tehnologije i dovoljno dobra vodilja kojoj za

⁴⁶ Farago F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i knjižnice. Nav. dj., str. 37.

⁴⁷ Isto, str. 49.

⁴⁸ Dunsire, G.; M. Willer. Initiatives. Nav. dj., str. 9.

⁴⁹ OCLC. Linked data for libraries. [citirano: 2017-04-05]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=fWfEYcnk8Z8&t=290s>.

⁵⁰ Farago F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i knjižnice. Nav. dj., str. 47.

⁵¹ Berners-Lee, T. Linked data [citirano: 2017-04-05]. Dostupno na: <https://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>.

potrebe knjižničarske zajednice treba samo dodati sljedeći upit: „Tko to zna nešto više, što bi našim korisnicima omogućilo bolje razumijevanje naših zbirki?“⁵²

3. Eksperimentiranje s metapodacima

Zapoundiou, Sfakis i Papatheodorou ističu kako primjerice pred MARC-formatima stoje izazovi omogućavanja korištenja podataka, ukoliko su reprezentativni u RDF-u, od strane trećih osoba, kako bi se bogati fond podataka mogao iskoristiti i tematski proširivati.⁵³ Bibliografski bi se podaci tako ponovno mogli upotrebljavati i koristiti u svrhe drukčije od izvorne namjene, dakako, nekomercijalne, ali od strane trećih osoba također i komercijalne, što bi u struci lako moglo naići na određeni otpor.

Robin Hastings ističe kako su knjižničari u odličnom položaju da podatke spremljene u milijunima kataložnih zapisa „oslobode da žive“ na *webu* te da budu iskorišteni na načine koji se dosad nisu mogli ni sanjati.⁵⁴ Potencijalne nove usluge dolazile bi iz knjižničarske zajednice, ali i izvana. Primjerice kreativni pojedinci koji nisu usko vezani uz knjižničarstvo, ističe Hastings, „oslobođene“ bi podatke mogli koristiti za praktične i jedinstvene aplikacije.⁵⁵

Primjera i usporedbe radi, *Portal otvorenih podataka Republike Hrvatske* omogućuje pristup podacima u izvornom obliku radi informatičkog povezivanja s drugim tehnološkim alatima.⁵⁶ Tako je pomoću dostupnih podataka npr. razvijena mobilna aplikacija *Pametno zdravlje*⁵⁷, a slično načelo moglo bi se primijeniti i na knjižnice. Uz skupove otvorenih podataka u prikladnim formatima i programske alate koji ih kombiniraju mogle bi se osmisliti nove praktične aplikacije namijenjene korisnicima i onima koji bi to mogli postati. U toj točki razmatranja prelaze se granice knjižničarstva, ali bi struka svakako dobila na važnosti i ugledu u društvu.

Knjižnice pri Sveučilištu u Madisonu u Sjedinjenim Američkim Državama dobar su primjer „zagovaratelja“ eksperimentiranja s povezanim podacima. Oni predlažu redizajniranje katalogizacije eksperimentiranjem s dodatnim podacima

⁵² Meyer, S. Nav dj.

⁵³ Zapoundiou, S.; M. Sfakakis; C. Papatheodorou. Highlights of library data models in the era of Linked Open Data. // Metadata and semantics research : 7th research conference, MTSR 2013, Thessaloniki, Greece, November 19-22, 2013 / ed. by Emmanouel Garoufallou, Jane Greenberg. Cham [etc.]: Springer, 2013. Str. 1. Dostupno i na: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-03437-9_38 [citirano: 2017-03-14].

⁵⁴ Hastings, R. Nav. dj., str. 5.

⁵⁵ Isto. Nav. dj.

⁵⁶ Portal otvorenih podataka Republike Hrvatske. [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <http://data.gov.hr/>.

⁵⁷ Isto. [citirano: 2017-04-28]. Dostupno na: <https://data.gov.hr/apps/pametno-zdravlje>.

koji su srodni onima koji čine knjižnične kataloge, ali koji dolaze „izvana“, odnosno van domene knjižničarske zajednice.⁵⁸ Slična se stvar, ali, dakako, u domeni informacijskih ustanova, izvodi na projektu LODZ⁵⁹ (*Linked Open Data Zürich*) u Zürichu, gdje se eksperimentira s metapodacima iz heterogenih zbirki triju ustanova – *Zentralbibliothek Zürich*, *Swiss Institute for Art Research* te *Zürich University of Arts*.⁶⁰ Bit tog projekta jest integracija metapodataka iz različitih ustanova na području grada i Kantona Zürich, a koje se tiču umjetnosti i dizajna. Konačan proizvod jest pilot-aplikacija utemeljena na mogućnostima tehnologije povezanih podataka s ciljem što kvalitetnijeg korisničkog iskustva. Slična se stvar događa i u Finskoj, gdje se pod projektom *Kulttuurisampo*⁶¹ kombiniraju različiti metapodaci iz informacijskih ustanova na području cijele Finske, a koje je moguće pretraživati putem jedinstvenog sučelja. U Centru Pompidou⁶² u Francuskoj radi se slična stvar, ali na lokalnoj razini, gdje se unutar jedne institucije kombiniraju metapodaci iz knjižnice, muzeja i arhiva.

Važno je napomenuti kako je kod takvih i sličnih eksperimeniranja nužno znati s kim želimo surađivati te se, kao što smo prethodno već rekli, zapitati tko zna nešto što bi našim korisnicima moglo pomoći pri lakšem razumijevanju naših zbirki.⁶³ *DBpedia* i *Geonames* mogli bi primjerice poslužiti za „povlačenje“ biografskih ili geografskih informacija povezanih s normativnim zapisima, *MusicBranz* ili *Getty Research* mogli bi ponuditi dodatne podatke o umjetnicima koji nisu zabilježeni u bibliografskim podacima MARC itd.⁶⁴ S obzirom na jezične barijere, na domaćem knjižničarskom terenu suradnja bi se mogla ostvariti s *online* izdanjima Leksikografskog zavoda Miroslava Krležę, hrvatske Wikipedije ili bilo koga drugog tko bi mogao dodatno proširiti naše zapise relevantnim sadržajem.

Kad se navode primjeri suvremene dobre prakse, obavezno se mora spomenuti projekt Nacionalne knjižnice u Francuskoj *data.bnf.fr*⁶⁵, koji u svakom slučaju predstavlja prirodnu evoluciju knjižničnih kataloga koji polagano odmiču od svoje tradicije okupljanja fiksiranih bibliografskih zapisa prema novim sferama njihove iskoristivosti. *Data.bnf.fr* sve podatke iz francuskih knjižničnih kataloga, arhiva i projekata vezanih uz digitalne resurse „izvlači“ i automatski okuplja u jedan

⁵⁸ Meyer, S. Nav. dj.

⁵⁹ Linked Open Data Zürich. [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <https://www.zhdk.ch/en/linked-open-data-zurich-lodz-2026>.

⁶⁰ Prongue, N.; F. Ricci; R. Schneider; R. Schurte. Art and desing as linked data: the LODZ project (Linked Open Data Zurich). // *Libellarium*, 9, 2 (2016), str. 190. doi: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i2.256>.

⁶¹ Kulttuurisampo. [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <http://www.kulttuurisampo.fi/historiailisetKartat.shtml>.

⁶² Centre Pompidou. [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <https://www.centrepompidou.fr/>.

⁶³ Mayer, S. Nav. dj.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Bibliothèque nationale de France. [citirano: 2017-04-10]. Dostupno na: <http://data.bnf.fr/>.

repozitorij. S korisničke strane, usluga pretraživanja takva kataloga nudi više tzv. slučajnog sretnog otkrivanja informacija, ali za razliku od komercijalnih tražilica, s obzirom na stručna znanja, ovdje možemo biti sigurni da pri rezultatima pretraživanja nećemo dobiti ništa nerelevantno. Ovdje se više ni ne može govoriti o katalogu u pravom smislu te riječi, već o portalu s relevantnim informacijama za korisnike i one koji će to tek postati.

Britanska nacionalna bibliografija⁶⁶ također koristi povezane podatke, a informacije o publikacijama i autorima pruža u različitim formatima, kao što su RDF, JSON, Turtle i sl., kako bi se one mogle ponovno koristiti od neke treće strane. U Švedskoj se također prepoznaje važnost povezanih podataka za budućnost struke, pa je tako Švedski skupni katalog LIBRIS⁶⁷ jedan od prvih primjera korištenja povezanih podataka u knjižnicama, čije „dijeljenje“ otvorenih podataka započinje još 2008. godine.

4. Prema komercijalnim tražilicama – vraćanje korisnika u knjižnice?

Važno je prihvatiti činjenicu da su prošla vremena u kojima je korisnike bilo nužno prisiljavati da fizički dolaze u knjižnicu. Ne samo da dolaze fizički već i da knjižnične resurse pretražuju putem knjižničnih OPAC-a, koji se nalaze na službenim stranicama knjižnice. Will Sexton i Sean Aery naglašavaju kako ne možemo vječno očekivati da ljudi posjećuju naše mrežne stranice i da se putem njih upoznaju s našim resursima. Logičnije je da se to događa putem nečega čime se zasigurno služe svakodnevno, a to su upravo komercijalne tražilice, u prvom redu ona najpopularnija – Google⁶⁸. Nužno je stoga postići suradnju, a ne voditi se kompeticijom. O tome raspravljaju Duncan Smith i Julie Walker⁶⁹ koji na primjeru dobre prakse predstavljaju ono što se u knjižničarskoj zajednici s pojavom interneta smatralo nezamislivim i nedopustivim – da se do informacija dolazi putem Googlea, a ne dolaskom u knjižnicu. Naime Savezna država Georgia značajno ulaže u tehnologiju povezanih podataka za sve svoje narodne knjižnice, a rezultati su posve impresivni. Partnerstvo s Googleom rezultiralo je time da postojeći ili potencijalni korisnici slobodnim upitom putem Googlea dolaze do informacija o knjižničnim resursima njihovih lokalnih knjižnica⁷⁰ (slika 1).

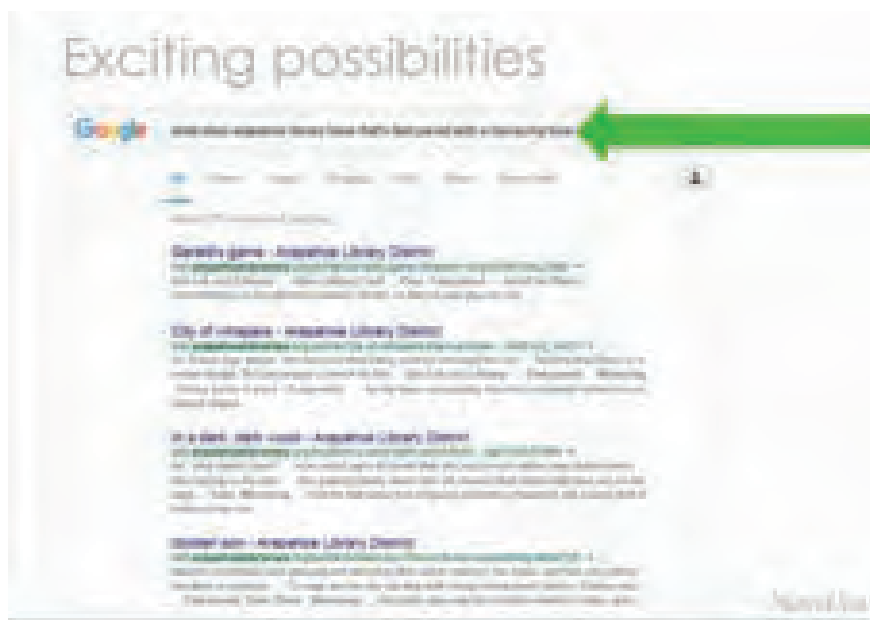
⁶⁶ The British National Bibliography. [citirano: 2017-04-10]. Dostupno na: <http://bnb.data.bl.uk/>.

⁶⁷ LIBRIS. [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <http://libris.kb.se/?language=en>.

⁶⁸ Sexton, W.; S. Aery. Discovery turned inside out : using Schema.org and Google Site Search with Library Digital Collections. [Predavanje]. [citirano: 2017-03-20]. Dostupno na: <https://vimeo.com/65144172>.

⁶⁹ Walker, J.; D. Smith. Linked data: building the future for libraries [Predavanje]. [citirano: 2017-03-20]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Pn2Pl5pp7yw&feature=youtu.be>.

⁷⁰ Isto.

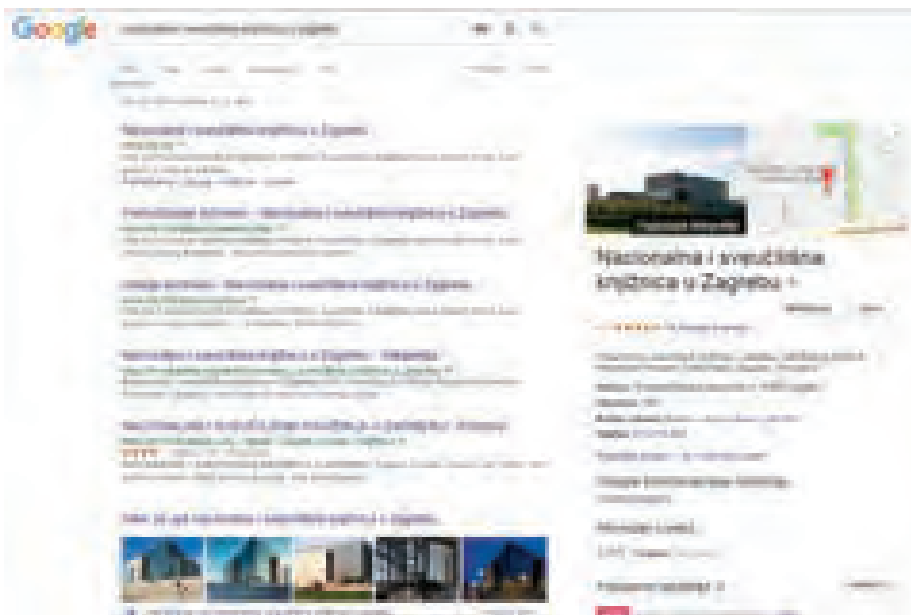
Slika 1. Prikaz dobivanja informacije o knjižničnom resursu putem slobodnog upita

Brigid M. Gonzales također je jedan od zagovaratelja objave knjižničnih resursa na *webu*. Autorica ističe kako bi knjižnice trebale iskoristiti prednosti koncepta povezanih podataka kako bi svoje visokokvalitetne resurse objavile na *webu* te na taj način vratile korisnike natrag u knjižnice.⁷¹ U potrazi za informacijama korisnici se radije obraćaju Googleu nego knjižnicama, što je i sasvim logična stvar u modernom umreženom društvu. To samo govori da se knjižnice sa svojim visokokvalitetnim podacima, iza čije izrade stoji zavidno stručno znanje, trebaju „uključiti u *web*“. Kad bi komercijalne tražilice u većoj mjeri zahvaćale knjižnične podatke, kao u slučaju narodnih knjižnica u Georgiji, korisnici bi se s knjižnicama učestalije i susretali, povećala bi se njihova vidljivost te bi se uspješnije privlačili i potencijalni korisnici.

Robin Hastings također primjećuje istu problematiku. Kao praktičan primjer iskoristivosti tehnologije povezanih podataka autorica spominje Googleov *Knowledge Graph* ili Facebookov *Open Graph Protocol*, dvije usluge koje koriste povezane podatke kako bi „povukle“ srodne informacije iz različitih izvora, a koje se pri pretraživanju na korisničkom sučelju praktično pojavljuju kao jedinstven izvor podataka. Promatrajući *Knowledge Graph* za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu (slika 2) ili za bilo koju drugu knjižnicu, nije teško zamisliti koliko bi korisno i praktično bilo kad bi se jedan takav „graf“ pojavljivao na korisnički

⁷¹ Gonzales, B. M. Nav. dj., str. 13.

upit za pojedinu bibliografsku jedinicu iz fonda knjižnice ili na upit potencijalnog korisnika koji bi takvim pretraživanjem, uslijed ciljanog ili slučajnog otkrivanja, primijetio i postojanje knjižnice kao ustanove primarno odgovorne za dobivanje njegovih relevantnih rezultata pretraživanja.

Slika 2. Dio Google-ovog *Knowledge Graph*-a za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu

Iza takva „guglanja“ informacija stajala bi sinteza stručnih znanja, visokostrukturiranih podataka i komercijalnih tražilica na čelu s Googleom, s kojim su sigurno upoznati svi oni koji su umreženi. Takva praksa mogla bi i trebala označiti konkretan početak stvaranja visokokvalitetnog informacijskog univerzuma, ali bi također mogla biti siguran korak do visoke relevantnosti knjižnica u 21. stoljeću. Takav razvojni smjer označio bi veliku prekretnicu u knjižničarstvu, a ponajviše u poslovima katalogizacije. Farago, Bosančić i Badurina ističu kako bi koncept kataložnog zapisa doživio promjenu ako bi knjižnice prešle s tradicionalnih bibliografskih formata na tehnologiju povezanih podataka. U tom slučaju kataložne pravilnike zapravo ne bi bilo nužno mijenjati, već bi velik dio tradicionalnih kataložnih pravila postao prirodno nepotreban, kao što je to npr. niz kompliciranih pravila za uvrštavanje i oblikovanje osobnih imena, odrednica itd.⁷²

⁷² Farago, F.; B. Bosančić; B. Badurina. Nav. dj., str. 47.

Na domaćem knjižničarskom terenu jasno je da katalogizatori i dalje udovoljavaju zadaćama kataloga navedenim u PPIAK-u, i to izradom zapisa kao statičnih tekstualnih dokumenata, s podacima koji su za metapodatkovni opis dostatni, ali nepovezani i fiksirani. Prema Mirni Willer, tehnološki prijelaz s kataloga knjige na katalog na listićima i integrirani strojno čitljiv katalog nalagao je preispitivanje konceptualnih temelja katalogiziranja u odnosu na tradicionalne zadatke abecednog kataloga i, shodno tomu, kataložnih jedinica.⁷³ Prijelaz s integriranog strojno čitljivog kataloga na katalog objavljen u semantičkom *webu* također će, barem na domaćem knjižničarskom terenu, nalagati preispitivanje konceptualnih temelja katalogiziranja. Prema tome, ako uzmemo u obzir to da su podaci u semantičkom *webu*, kako ističu Farago, Bosančić i Badurina, strukturirani kao grafovi koje je poveznica moguće neograničeno povezivati, tada zaključno možemo navesti misao Gordona Dunsirea koji smatra da bi katalogizator budućnosti prije svega trebao biti uključen u stvaranje i održavanje jedne metapodatkovne izjave opširnog RDF-grafa, a ne u slaganje metapodataka u nepovezane fiksirane kataložne zapise.⁷⁴ To bi pak trebala biti „dužnost“ računala.

5. Zaključak

Nije dovoljno to da bibliografski zapisi budu strojno čitljivi. Oni moraju biti i razumljivi računalu. To pak u procesima katalogizacije podrazumijeva složenije radnje nego što je u knjižničarstvu dosad bio slučaj. Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa u umreženom modernom društvu moraju biti propisani kataložnim pravilnicima koji bi dostatnost metapodatkovnih opisa usmjeravali prema mogućnostima semantičkog *weba*. Ipak, funkcionalnost bibliografskih zapisa u modernom umreženom društvu pravilnicima ne može biti dovoljno dobro regulirana kao što je to bio slučaj u doba kataložnih listića. Kada danas razgovaramo o zapisima, ne razgovaramo samo o dostatnosti metapodatkovnog opisa već i o formatima, softverima, ontologijama itd. Zbog složenosti postupaka danas se funkcionalnost bibliografskih zapisa mora postići i uz uvjete okupljanja institucija, izgradnje suradničkih platformi, zajedničkih servera ili tematskih portala koji okupljaju zapise itd.

Ako je primarni cilj uključiti bibliografske zapise u stvaranje globalnog informacijskog univerzuma, vratiti korisnike natrag u knjižnice, ostvariti ravnotežu između prečesto osporavanog „gugljanja“ informacija i pronalaska relevantnih i kvalitetnih sadržaja, tada se, s obzirom na stvarno postojanje potrebne tehnologije, jasno postavljanim prioritetima i nužnim kvalitetnim suradnjama taj cilj može i postići. Ako je pak cilj bibliografske zapise izradivati ne imajući na umu njihovo uključivanje u semantički *web*, tada je on, barem na domaćem knjižničarskom terenu, ostvaren i postojanjem *Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga* Eve Verone.

⁷³ Willer, M. Zadaci. Nav. dj., str. 3.

⁷⁴ Dunsire, G. Nav. dj., str. 386.

LITERATURA

- Anderson, D.. Universal bibliographic control: a long term policy: a plan for action. Pullach bei München : Dokumentation, 1974.
- Barbarić, A. Povijesni pregled razvoja OPAC-a. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 46, 3/4(2003), 48-58. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/97/vbh/God.46\(2003\),br.3-4](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/97/vbh/God.46(2003),br.3-4) [citirano: 2017-06-14].
- Barbarić, A.; M. Willer. Kakav nacionalni kataložni pravilnik trebamo : preliminarno istraživanje. // Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji 13 (2019), 110-134. Dostupno i na: http://bib.irb.hr/datoteka/490988.Barbari_Willer.pdf [citirano: 2017-06-15].
- Berners-Lee, T. Linked data. [citirano: 2017-04-05]. Dostupno na: <https://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>.
- Dunsire, G. Representing the FR family in the Semantic Web. // The FRBR family of conceptual models: toward a linked bibliographic future / ed. Richard Smiraglia, Pat Riva, Maja Žumer. Abingdon [etc.]: Routledge, 2013. Str. 370-387.
- Dunsire, G.; M. Willer. Initiatives to make standard library metadata models and structures available to the Semantic Web. // World library and information congress : 76th IFLA general conference and assembly, 10-15 August 2010, Gothenburg, Sweden. [citirano: 2017-03-14]. Dostupno na: <https://www.ifla.org/past-wlic/2010/149-dunsire-en.pdf>.
- Dunsire, G.; M. Willer. UNIMARC and linked data. // IFLA Journal 37, 4(2011) 314-326. Dostupno i na: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0340035211430008> [citirano: 2017-06-16].
- Farago, F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 4(2013), 25-52. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1652/vbh/God.56\(2013\),br.4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1652/vbh/God.56(2013),br.4) [citirano: 2017-03-10].
- Farago, F.; B. Bosančić; B. Badurina. Povezani podaci i UNIMARC : semantičko modeliranje knjižničnih zapisa UNIMARC u okruženju semantičkog weba. // Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji 17 (2014) 145-168. Dostupno i na: <http://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/akm/article/view/3566> [citirano: 2017-03-10].
- Gonzales, B. M. Linking libraries to the web : linked data and the future of the bibliographic record. // Information Technology and Libraries 33, 4(2014), 10-22. Dostupno i na: <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ital/article/view/5631> [citirano: 2017-03-11].
- Hastings, R. Linked data in libraries : status and future direction. // Computers in Libraries 35, 9(2015), 12-28. Dostupno i na: <http://www.infoday.com/cilmag/nov15/Hastings--Linked-Data-in-Libraries.shtml> [citirano: 2017-03-09].
- IFLA Library Reference Mode / Pat Riva, Patrick Le Boeuf and Maja Žumer, Consolidation Editorial Group of the IFLA FRBR Review Group reporting to the IFLA Cataloguing Section. March 2017. [interni dokument].

- IFLA Professional Statement on Universal Bibliographic Control. December 2012. [citirano: 2017-06-15]. Dostupno na: <https://www.ifla.org/publications/ifla-professional-statement-on-ubc>.
- Meyer, S. Linked data & libraries : where to begin? // University of Wisconsin-Madison. [citirano: 2017-04-10]. Dostupno na: <https://www.library.wisc.edu/experiments/linked-data/>.
- OCLC. Linked data for libraries. [citirano: 2017-04-05]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=fWfEYcnk8Z8&t=290s>
- Perožić, P. Modeliranje metapodataka u RDF-u : autorizirani metapodaci i SKOS. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 1/3(2014) 15-35. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1719/vbh/God.57\(2014\),br.1-3](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1719/vbh/God.57(2014),br.1-3) [citirano: 2017-06-15].
- Perožić, P. Modeliranje autoriziranih metapodataka u općem okviru za opisivanje resursa : doktorski rad. Zadar, 2016. Dostupno i na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:437195> [citirano: 2017-06-15].
- Petr Balog, K. Teorijsko-povijesni pristup tumačenju korisničkog aspekta knjižničkog kataloga. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 59, 1/2(2016), 25-48. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2528/vbh/God.59\(2016\),br.1-2](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2528/vbh/God.59(2016),br.1-2) [citirano: 2017-06-10].
- Portal otvorenih podataka Republike Hrvatske. [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <http://data.gov.hr/>.
- Prongue, N.; F. Ricci; R. Schneider; R. Schurte. Art and desing as linked data: the LODZ project (Linked Open Data Zurich). // Libellarium 9, 2 (2016), 187-202. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i2.256> [citirano: 2017-03-19].
- Rollitt, K. MARC21 to Bibframe: outcomes, possibilities and new directions. // New Zealand library & Information Management Journal 55, 1(2014) 16-19. Dostupno i na: <http://www.lianza.org.nz/marc21-bibframe-outcomes-possibilities-and-new-directions> [citirano: 2017-04-03].
- Sarić, I. Model povezivanja i interoperabilnosti knjižničnih zapisa na semantičkog webu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), 107-122. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1567/vbh/God.56\(2013\),br.1-2](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1567/vbh/God.56(2013),br.1-2) [citirano: 2017-06-09].
- Sexton, W.; S. Aery. Discovery turned inside out : using Schema.org and Google Site Search with Library Digital Collections [Predavanje]. [citirano: 2017-03-20]. Dostupno na: <https://vimeo.com/65144172>.
- Statement of International cataloguing principles: (ICP) / by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of
- Experts on an International Cataloguing Code. 2009. [citirano: 2017-04-10]. Dostupno i na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf
- Statement of International cataloguing principles: (ICP) / by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of

- Experts on an International Cataloguing Code. Updated ed., April 2015. [citirano: 2017-04-10]. Dostupno na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2015_worldwide_review.pdf
- Svenonius, E. Intelektualne osnove organizacije informacija. Lokve : Benja, 2005.
- Tennant, R. MARC must die. // *Library Journal* 17, 127(2002), str. 26. Dostupno i na: <http://lj.libraryjournal.com/2002/10/ljarchives/marc-must-die/> [citirano: 2017-04-13].
- Tennant, R. A bibliographic metadata infrastructure for the 21st century. // *Library Hi Tech* 22, 2(2004), 175-181. Dostupno i na: <http://roytennant.com/metadata.pdf> [citirano: 2017-4-13],
- Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.
- Verona, E. Pravidnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970-1983. Dio 1: Odrednice i redalice. 1970.
- Verona, E. Pravidnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986.
- Vukadin, A. Novi pravilnik za katalogizaciju u kontekstu međunarodnih načela i standarda. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, 1-2(2016), 49-71. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2529/vbh/God.59\(2016\),br.1-2](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2529/vbh/God.59(2016),br.1-2) [citirano: 2017-04-03].
- W3C. Resource Description Framework : (RDF). [citirano: 2017-04-27]. Dostupno na: <https://www.w3.org/RDF/>.
- Walker, J.; D. Smith. Linked data : building the future for libraries [Predavanje]. [citirano: 2017-03-20]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Pn2Pl-5pp7yw&feature=youtu.be>
- Willer, M. Zadaci kataložih jedinica u strojno čitljivom abecednom katalogu : doktorska disertacija. Zagreb : M. Willer, 2000.
- Willer, M.; A. Barbarić. Međunarodna kataložna načela: prikaz i analiza. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 52, 1/4(2009), 18-48. Dostupno i na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/99> [citirano: 2017-04-19].
- Willer, M. ISBD: od objedinjenog izdanja prema standardu za objavljivanje bibliografskih podataka kao povezanih podataka. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, 1-2(2016), 1-23. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2527/vbh/God.59\(2016\),br.1-2](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/2527/vbh/God.59(2016),br.1-2) [citirano: 2017-03-14].
- Zapounidou, S ; M. Sfakakis; C. Papatheodorou. Highlights of library data models in the era of Linked Open Data. // *Metadata and semantics research : 7th research conference, MTSR 2013, Thessaloniki, Greece, November 19-22, 2013 / ed. by Emmanouel Garoufallou, Jane Greenberg. Cham [etc.]: Springer, 2013. Str. 396-407. Dostupno i na: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-03437-9_38 [citirano: 2017-03-14].*

**CENZURA ODOZDO:
PRILOG TEORIJSKOJ RASPRAVI O CENZURI**

**BOTTOM-UP CENSORSHIP:
A CONTRIBUTION TO THE THEORETICAL DISCUSSION
ON CENSORSHIP**

Matija Panić

Središnja geološka knjižnica, Geološki odsjek
Prirodoslovno-matematički fakultet
Sveučilište u Zagrebu
panic.matija@gmail.com

UDK / UDC 098.1:027
Pregledni rad / Review paper
Primljeno / Received: 3.9.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 26.10.2017.

Sažetak

Cilj. Cilj je ovog rada pridonijeti teorijskoj raspravi o cenzuri sagledavanjem jedne specifične manifestacije cenzure – cenzure odozdo – i njezina prepoznavanja ili izostanka prepoznavanja u teorijskoj raspravi i povijesnim primjerima.

Metodologija. Navedeno se nastoji postići analizom ustaljenih definicija cenzure u nacionalnoj i svjetskoj knjižničarskoj i politološkoj literaturi. Sama analiza sastoji se od razmatranja četiriju konstitutivnih elemenata definicija: subjekta, objekta, radnje i svrhe cenzure.

Ograničenja. Broj definicija koje su podvrgnute analizi i broj primjera cenzure ograničeni su i svedeni na one koji su prema autorovu sudu najznačajniji.

Rezultati. Kao rezultat analize predlaže se nova definicija cenzure te nova podjela cenzure – podjela prema subjektu, na temelju koje se razlikuje cenzura odozgo i cenzura odozdo. Rad opisuje glavne karakteristike obaju tipova cenzure, s naglaskom na cenzuri odozdo.

Praktična primjena i društveni značaj. Praktični aspekt i važnost poznavanja ove tematike za knjižničare naznačuje se u zaključku.

Originalnost rada. Originalnost i vrijednost rada sastoji se u predloženoj novoj definiciji cenzure i novoj podjeli cenzure prema subjektu.

Ključne riječi: cenzura, cenzura odozgo, cenzura odozdo, knjižnice

Abstract

Purpose. The goal of this paper is to contribute to the theoretical debate on censorship by exploring a specific manifestation of censorship – a bottom-up censorship – and its recognition, or lack of it, in theoretical discussions and historical examples.

Methodology. The paper presents an analysis of the existing definitions of censorship in the national and international librarianship and political science literature. The analysis itself consists of examining the four constituent definition elements: subject, object, action, and purposes of censorship.

Research limitations. The number of definitions subjected to the analysis and the examples of censorship are limited and reduced, according to the author's view, to the most significant ones.

Findings. As a result of the analysis, a new definition of censorship is proposed as well as a new classification of censorship: the classification by subject which differentiates the top-down censorship and the bottom-up censorship. The paper describes main characteristics of both types of censorship with emphasis on the bottom-up censorship.

Practical and social implications. The practical aspect and importance of this topic for librarians is touched upon in the conclusion.

Originality. The originality and value of this paper is in the proposed definition of censorship and the classification of censorship by subject.

Keywords: censorship, top-down censorship, bottom-up censorship, libraries

1. Uvod

Moguće je bez previše ustezanja o cenzuri govoriti kao o općeljudskom fenomenu. Razloge za pridavanje takva atributa nalazimo u povijesnim primjerima cenzure – njihovo mnoštvo opravdava takvu karakterizaciju. Nije iznenađujuće da postoji velik, rastući, broj djela u kojima se proučava cenzura te se razrađuju njezine karakteristike i tipovi, kao i posljedice. Mnogi su pridonijeli toj višestoljetnoj raspravi i razvoju pripadajućeg korpusa znanja i perspektiva. Hrvatska knjižničarska zajednica, kao i znanstvena zajednica općenito, posebice je zadužena radom

Aleksandra Stipčevića koji je iza sebe ostavio opsežan i sustavan prikaz različitih vrsta cenzure i njezinih karakteristika.

Zašto je pojavnost cenzure toliko česta i ustrajna? Odgovor treba potražiti u samom čovjeku. Kao misleće biće, a posebice kao društveno biće, *zoon politikon*¹, čovjek je neizbježno dio mreže koju čine sadržaj, značenja, ideje i idejni sustavi te odnosi moći i njihova institucionalizacija. U toj mreži naziru se mnogi slojevi i stupnjevi složenosti. Jedna riječ, jedna slika i jedan ton mogu evocirati tisuće značenja. Čovjek je stoga pasivni i aktivni element te mreže, stvaratelj i uživatelj. Koji je i kakav sadržaj, na koji način izražen, na koji način proizveden i tko ga uopće smije proizvesti? Odgovori na ta pitanja tražili su se kroz čitavu ljudsku povijest. U retrospektivi možemo govoriti o povijesti cenzure.

U toj se povijesti kao dominante ističu dvije stvari.

Prvo, riječi su, a posljedično i knjige, te koje su bile i ostale primarni objekt cenzure. Riječi su te koje najsnažnije i najekonomičnije prenose poruke i značenja; one evociraju potencijal moći, koji se može ostvariti u interakciji sa slušateljima, odnosno publikom. Drugim riječima, one same po sebi nemaju moć – riječi su prazne ljuske kada nema ljudi koji ih percipiraju. Danas se, u umreženom svijetu 21. stoljeća, možda čini prozaičnim reći da nisu riječi toliko opasne koliko su to ljudi koji ih govore ili slušaju, no duga je povijest shvaćanja riječi kao inherentno problematičnih i opasnih, čije puko izgovaranje može promijeniti oblik neposredne stvarnosti. Možemo li doista reći da i danas javno iznesene riječi nisu predmet opsesivne brige, opreznosti, zgražanja ili osude?

Drugo, svjetovne ili vjerske vlasti ili, općenitije, nositelji institucionalizirane moći, dominantni su subjekti cenzure. To je razumljivo s obzirom na raspoložive instrumente vladanja, koji omogućavaju širok spektar cenzorskih aktivnosti i interes vladajućih da ograničavanjem protoka informacija i znanja, uz istovremeno osiguravanje kohezivne i podanički nastrojene zajednice i pojedinaca (npr. oblikovanjem javnog mnijenja), sebi olakšaju upravljanje i vladanje učine jeftinijim. Unatoč tomu, povijest poznaje i primjere u kojima su cenzuru provodili ili su na nju poticali neinstitucionalni akteri. Njihov su značaj i učestalost pojavljivanja rasli uz postupno povećavanje opsega sloboda i prava naroda, zajednica i pojedinaca, kao i posljedično veće mogućnosti zastupanja pripadajućih interesa. Neki su od tih interesa cenzorski. Tako pojedinci ili grupe mogu ostvariti cenzorski interes korištenjem svih pravnih instrumenata na raspolaganju, vršenjem utjecaja i stvaranjem pritiska na vlast, državne institucije i javnost te oblikovanjem javnog mnijenja. Cenzura u tom slučaju dolazi od aktera koji nemaju institucionalnu moć. Taj tip cenzure nije novina, ali je primjetan porast njegova pojavljivanja u

¹ Zoon Politikon. // Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. [citirano: 2017-08-20]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67397>.

suvremenim liberalnim demokracijama. Stoga je za knjižničare važno posvetiti mu primjerenu pažnju u teorijskoj i normativnoj raspravi.

U nastavku se razmatraju određenja cenzure u knjižničarskoj i politološkoj literaturi, promatranjem njihovih četiriju konstitutivnih elemenata: subjekta, objekta, radnje i svrhe cenzure, kako bi se dao odgovor na pitanje odražavaju li određenja cenzure ono što se kao dominantno ističe u povijesti cenzure ili pod svoju kapu uzimaju i one manje zastupljene, no neupitno važne primjere cenzure.

2. Cenzura – analiza definicija

Stipčević cenzuru definira kao:

„(...) sustav mjera koje poduzimaju vlasti ili oni koji tu vlast predstavljaju, za sprječavanje javnog iznošenja ideja i mišljenja koje vlasti drže oprečnim svojim interesima, odnosno onim moralnim i društvenim normama koje vrijede u određenoj sredini i vremenu (...).“²

Naglasak je stavljen na subjekte cenzure, i to institucionalne aktere, te svrhu cenzure. Slične definicije donose Šošić³ i Hromin Sturm.⁴

Nešto drukčiju definiciju možemo pronaći u politološkom diskursu, u *Leksikonu temeljnih političkih pojmova*: “Institucija kontrole koja sprečava objavljivanje nepoželjnih sadržaja komunikacije te tako preoblikuje suženu javnost.”⁵ U tom su slučaju subjekti također određeni kao institucionalni akteri, što implicira sintagma *institucija kontrole*, no naglasak je stavljen na svrhu cenzure, koja je određena kao *preoblikovanje sužene javnosti*, čime se kvalitativno razlikuje od drugih definicija.

Literatura na engleskom jeziku pokazuje određene sličnosti.⁶ American Library Association definira cenzuru s uvažavanjem neinstitucionalnih aktera, no bez svo-

² Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije, 1992. Str. 30.

³ „Cenzura – prethodna politička procjena i ocjena državnog organa da li se neki tekst smije tiskati, odnosno da li se neka knjiga smije objaviti.“ Preuzeto iz Šošić, H. Hrvatski politički leksikon : I. svezak (A-O). Rijeka : Tiskara Rijeka, 1993. Str. 68.

⁴ „Od lat. censura – procjena, mjera kontrole informacija koju državni organi provode nad sredstvima javnog informiranja, pregledavajući tisak, novine, knjige, književna i kazališna djela (...)“ . Preuzeto iz Sturm, K. H. Politička biblija. Zagreb : vlastita naklada, 2010. Str. 177.

⁵ Prpić, I.; Ž. Puhovski; M. Uzelac. Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokracije. Zagreb : Školska knjiga, 1990. Str. 252-255.

⁶ „Međunarodni izraz za državnu kontrolu nad publikacijama i zabavom, uvedenu u antičkom Rimu i primjenjivanu do danas u različitim društvenim uređenjima.“ Preuzeto iz Osmańczyk, E. J. Encyclopedia of the United Nations and international agreements. London ; Philadelphia : Taylor and Francis, 1985. Str. 125.

đenja na zajednički nazivnik koji bi okupljao njihove pojedinačne manifestacije, već njihovim nabranjem.⁷ Prepoznavanje neinstitucionalnih aktera može se naći kod Curry pod sintagmom *samoprozvani arbitri*.⁸

Pogledajmo primjerenost određenih rješenja kroz četiri elementa definicija. U određenju *subjekata cenzure* jasno je vidljiva dominacija institucionalnih društvenih aktera. Neinstitucionalni društveni akteri koji se određuju kao subjekti cenzure navode se usputno ili sporadičnim određenjem koje nema jasnu kvalitativnu razliku spram institucionalnih društvenih aktera. Ta kvalitativna razlika vrsta je posjedovane moći. Moć može, potencijalno, obitavati svugdje, no isto tako ona može biti institucionalizirana. Tako možemo govoriti o dvije vrste subjekata cenzure. *Institucionalni društveni akteri* jesu oni akteri koji imaju institucionalnu moć, odnosno posjeduju moć kroz društvene institucije moći. Društvene institucije moći jesu one institucije koje su takvima legitimirane od strane širokog dijela političke zajednice implicitnom ili eksplicitnom poslušnošću. To su država, njezini organi i službenici, svjetovne i vjerske vlasti, međunarodne političke, sigurnosne, vojne i ekonomske institucije. *Neinstitucionalni društveni akteri* oni su akteri koji posjeduju neinstitucionalnu moć. To su pojedinci, grupe ljudi, udruge, interesne skupine, grupe za pritisak, sindikati i političke stranke koje nisu dio institucija moći. Stavljanjem posjedovanja različitih oblika moći u prvi plan ističe se bitna kvalitativna razlika između dvije velike skupine subjekata cenzure, dok ih se istovremeno okuplja, što olakšava definiranje i čini suvišnim njihovo pojedinačno nabranje.

Objekti cenzure u navedenim su definicijama dosta raznoliko određeni, što ne iznenađuje budući da su objekti cenzure mnogi i stoga ih je potrebno svesti na zajedničke nazivnike, odnosno okupiti. Prije svega, objekti cenzure jesu *sadržaj, mediji za prijenos sadržaja i sredstva javnog informiranja*. Sadržaj je pritom ključan; uključuje podatke, informacije i znanja⁹ te njihove kombinacije u obliku autorskih i neautorskih djela.¹⁰ *Mediji za prijenos sadržaja* jesu materijalni i nematerijalni nositelji sadržaja¹¹, a *sredstva javnog informiranja* svi su masovni mediji te njihove usluge namijenjene javnosti.¹²

⁷ „Censorship is the suppression of ideas and information that certain persons—individuals, groups or government officials—find objectionable or dangerous.“ American Library Association. Intellectual freedom and censorship Q&A. [citirano: 2017-08-20]. Dostupno na: <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorshipfirstamendmentissues/ifcensorshipqanda>.

⁸ Curry određuje subjekte cenzure kao vladine službenike vodene brigom za državne interese te samoprozване arbitre u koje ubraja privatne građane i knjižnice. Za više detalja vidi: Curry, A. *The Limits of Tolerance*. London ; Lanham, Md. : The Scarecrow Press Inc., 1997. Str. 10.

⁹ Govorne, pisane, vizualne, grafičke, zvučne i druge.

¹⁰ Znanstvenih, stručnih, edukacijskih, umjetničkih i drugih.

¹¹ Papirus, knjige, tvrdi disk, ploče, oblak (engl. *cloud*) itd.

¹² Časopisi, radio, televizija, internet, odnosno *world wide web*.

Nadalje, iz navedenih definicija jasno je da sama *radnja cenzure* uključuje dvije temeljne stvari: procjenu i kontrolu. Procjena sadržaja koju vrši cenzor kako bi razlučio prihvatljiv od neprihvatljivog sadržaja jest kvalitativna¹³ te politička¹⁴, jer je motivacijom i samim činom usmjerena na postizanje posljedica za šire društvo. Kriteriji za procjenu prihvatljivosti ili neprihvatljivosti sadržaja arbitrarni su i ovi se o cenzoru.¹⁵ Jednom kada subjekt cenzure izvrši *kvalitativno-političku procjenu* i tako utvrdi neprihvatljiv sadržaj, on vrši i kontrolu njegova stvaranja, reproduciranja i distribuiranja, tj. *kontrolu javne cirkulacije*.

Svrha cenzure u navedenim se definicijama određuje samo dvaput. Stipčević ju naznačuje i djelomično poistovjećuje s radnjom cenzure, a izravno se određuje jedino u *Leksikonu* kao *preoblikovanje sužene javnosti*. Takvo određenje obuhvaća i ono koje nudi Stipčević, a kompatibilno je s ostalim definicijama i stoga je ovdje preuzeto s izmjenom riječi *preoblikovanje* u *oblikovanje*. Ispravnost određenja svrhe cenzure kao *oblikovanja sužene javnosti* potkrijepljena je misaonim eksperimentom – zamislimo omeđeni pravac na čijim su krajevima idealtipno stanje 1 koje karakterizira apsolutna sloboda iskazivanja sadržaja i nepostojanje cenzure te idealtipno stanje 2 koje karakterizira nepostojanje slobode i apsolutnost cenzure. Ako se u tom zamišljenom kozmosu počnemo kretati od stanja 1 do stanja 2, primijetit ćemo postupno, ali sigurno sužavanje javnosti dok konačno ne dođemo do njezina nestanka. Drugim riječima, cenzura oblikuje suženu javnost, a sve više cenzure oblikuje sve užu javnost.

3. Definicija cenzure

Na temelju provedene analize predlaže se sljedeća definicija cenzure:

Cenzura je nastojanje da se uspostavi kontrola nad javnom cirkulacijom neprihvatljivog sadržaja koji je takvim određen na temelju prethodne kvalitativno-političke procjene koju, prema vlastitim kriterijima, provode institucionalni i neinstitucionalni društveni akteri s ciljem oblikovanja sužene javnosti.

Riječ *nastojanje* koristi se kako bi se razdvojio ishod cenzure, odnosno njezina uspješnost od njezine biti. Nadalje, takva definicija izražena je općenitije kako bi obuhvatila što širi spektar pojedinačnih manifestacija fenomena cenzure, što

¹³ Što može i ne mora uključivati procjenu kvalitete sadržaja.

¹⁴ Politika kao sfera alokacije i realokacije društvenih vrijednosti i dobara unutar neke političke zajednice. Takvo shvaćanje ne treba miješati s „dnevnom“ i proceduralnom politikom.

¹⁵ Moralni, religijski, politički, ideološki, sigurnosni, pedagoški i drugi.

je sukladno načelima logike¹⁶ i klasifikacije¹⁷, a da pritom ne izgubi kvalitativno razlikovno svojstvo. Rastuću specifičnost potom se može primijeniti u daljnjim podjelama, s kojima je takva definicija kompatibilna. Jedna od takvih podjela jest i podjela prema subjektu koja se predlaže u nastavku.

4. Podjela prema subjektu – cenzura odozgo i cenzura odozdo

Kada u svakodnevnom životu usmjerimo svoju pozornost na neki konkretan slučaj cenzure, prvo što se pitamo, odnosno prvi podatak koji dobivamo jest tko je cenzor. Već nam podatak o subjektu cenzure može reći mnogo. S obzirom na već ranije naznačen manjak sustavnog teorijskog prepoznavanja neinstitucionalnih subjekata cenzure, kao i s obzirom na njihovu rastuću važnost i ulogu u cenzorskim nastojanjima u demokratskim državama, o čemu će još biti riječi u daljnjem tekstu, predlaže se podjela cenzure prema subjektu, na temelju čega se razlikuje *cen-zura odozgo* i *cen-zura odozdo*.

Uporaba riječi odozgo i odozdo preuzeta je od Jona Elstera, koji ih koristi kako bi okarakterizirao različite oblike legitimacije ustava u procesu demokratizacije političkih režima.¹⁸ Poštujući njihovo namijenjeno značenje i na tom tragu, *cen-zura odozgo* (engl. *top-down censorship*) određuje se kao cenzura koju provode institucionalni društveni akteri, a *cen-zura odozdo* (engl. *bottom-up censorship*) kao cenzura koju provode neinstitucionalni društveni akteri.

Da ponovimo, pod *institucionalnim društvenim akterima* podrazumijevaju se akteri koji posjeduju moć kroz društvene institucije moći. Društvene institucije moći one su institucije koje su takvima legitimirane od strane širokog dijela političke zajednice, a to su država, njezini organi i službenici, svjetovne i vjerske vlasti te međunarodne političke, sigurnosne, vojne i ekonomske institucije. Pod *neinstitucionalnim društvenim akterima* podrazumijevaju se akteri koji posjeduju neinstitucionalnu moć. To su pojedinci, grupe ljudi, udruge, interesne skupine, grupe za pritisak, sindikati i političke stranke (kada ne obnašaju vlast). Pojedini akteri svojom profesionalnom pozicijom mogu biti subjekti i/ili sudionici cenzure odozgo i odozdo. Radi pojašnjenja razlike između dviju cenzura pogledajmo jedan takav primjer – knjižničare. Kada knjižničar provodi cenzuru po nalogu vlasti, državnih ili gradskih, on sudjeluje u cenzuri odozgo. Kada djeluje svojevóljno, bez naloga od strane neke institucije moći, subjekt je ili sudionik cenzure odozdo.

¹⁶ Definicija. // Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. [citirano: 2017-08-22]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14198>.

¹⁷ Lasić-Lazić, J. Znanje o znanju. Zagreb : Filozofski fakultet – Zavod za informacijske studije, 1996. Str. 18-27.

¹⁸ Elster, J. Die Schaffung von Verfassungen : Analyse der allgemeinen Grundlagen. // Zum Begriff der Verfassung / Ulrich, K. Preuß (Hrsg.). Frankfurt na Majni, 1994, Str. 43. Citirano prema: Merkel, W. Transformacija političkih sustava. Zagreb : Fakultet političkih znanosti, 2011. Str. 100.

4.1. Cenzura odozgo

S obzirom na već naznačeno postojanje teorijskog prepoznavanja cenzure odozgo i s obzirom na sustavnu razradu tog tipa cenzure koju u svojim djelima donosi Stipčević¹⁹, kao i na obujam ove vrste rada, ovdje se ukratko naznačuju glavni oblici cenzure odozgo, a veća pažnja bit će posvećena cenzuri odozdo.

U uvjetima lake kontrole medija za prijenos sadržaja, karakterističnima za antičko, a dijelom i kasnija razdoblja, *uništavanje sadržaja* bilo je vrlo učinkovita metoda cenzure te su ga vlasti često primjenjivale. Poznat je primjer kineskog cara Ts' in Shihuangtia koji je 213. godine p. n. e. dao spaliti brojne rukopise filozofa koji su bili u suprotnosti s ideologijom države – legalizmom.²⁰ U plamenu su, po nalogu Katoličke crkve, nestala brojna djela ranih kršćanskih sekti, a kasnije i reformista i nevjernika.²¹ Uništavane su i čitave knjižnice.²² Uništavanje sadržaja karakteriziralo je i totalitarne režime 20. stoljeća.²³ Korištenje vatre nije bilo slučajno; Stipčević ističe kako su cenzori vatri pridavali purifikatorska svojstva.²⁴ Ceremonijalna komponenta uništavanja sadržaja, posebice spaljivanjem, opstala je do danas, iako je kao metoda cenzure postala neefikasna. Alberto Manguel ističe da je spaljivanje knjiga zapravo gajenje iluzije o odgađanju povijesti i dokidanju prošlosti.²⁵

Suptilniji način provođenja cenzure odozgo jest *preventivna cenzura*. Njezini začeci sežu do srednjeg vijeka²⁶, kada su sami autori slali svoje rukopise na uvid Katoličkoj crkvi.²⁷ Takva metoda olakšavala je ulogu cenzora, a i piscima je pružala određenu sigurnost – ako bi na razmatranje kojim slučajem i poslali djelo koje Crkva nije odobravala, autoru bi olakotna okolnost bila činjenica da se podvrgnuo sudu Crkve. Takav odnos nije dugo trajao. Razvojem tiskarske preše došlo je do proliferacije knjiga, pamfleta i ostalih tiskovina te smanjivanja broja djela slanih na odobrenje. Papa Inocent VIII. donio je 1487. godine bulu *Inter Multiplices* kojom je nastojao zaustaviti taj rastući trend uspostavljanjem obvezne preventivne cenzure za sve tiskovine.²⁸ S vremenom se sve više pokušavalo utjecati na tiskare i nakladnike izradom kazala koja su trebala poslužiti kao upozorenje, ali i konzultativna literatura o tome što objaviti, a što ne. Najpoznatije među njima jest *Kazalo*

¹⁹ Za više detalja vidi: Stipčević, A. O savršenom cenzoru. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.

²⁰ Dahl, S. Povijest knjige. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979. Str. 9.

²¹ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 265-273.

²² Dahl, S. Nav. dj., str. 24, 25, 39 i 53.

²³ Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 281-284.

²⁴ Isto, str. 263.

²⁵ Manguel, A. Povijest čitanja. Zagreb : Prometej, 2001. Str. 295.

²⁶ Stipčević, A. O savršenom. Nav. dj., str. 9.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto, str. 10.

zabranjenih knjiga koje je Katolička crkva objavila 1559. godine. Slične popise stvarale su i svjetovne vlasti sve do kraja 20. stoljeća.²⁹

Obvezni primjerak, zakonski uređen mehanizam prikupljanja knjiga i ostale građe, počeo se primjenjivati sredinom 16. stoljeća³⁰ kao mehanizam cenzure, a s vremenom će se njegova funkcija promijeniti u onu izrade i održavanja nacionalne bibliografije.

Zapljena rukopisa još je jedan mehanizam cenzure odozgo. U SSSR-u vlasti su ograničile isporuke papira nakladnicima, a uveden je i nadzor nad prodajom pisaćih strojeva.³¹ *Kontrola kupoprodaje medija za prijenos sadržaja* još je jedan oblik cenzure odozgo.

Sve što je promaknulo preventivnoj cenzuri bilo je moguće tretirati *naknadnom cenzurom*. Osim uništavanja, cenzori bi sadržaj *dislocirali* u arhive i spremišta nedostupna javnosti. Pristupalo se i *ispravljanju te čišćenju knjiga*; primjeri sežu još iz antike, kada su se ispravljala i čistila ljubavna djela.³² Boccacciov *Decameron* doživio je isti tretman³³, a u Francuskoj 17. i 18. stoljeća ta je praksa poprimila tolike razmjere da je za takve knjige skovan naziv *livres chateres* ili kastrirane knjige.³⁴

Cenzura odozgo poznaje i *kažnjavanje autora i nakladnika*, što uključuje novčane kazne, ispravljanje djela, pritvor i zatvor, robiju i smrt. Početkom 17. stoljeća Katolička crkva spalila je na lomači Giordana Bruna.³⁵ Nakon međunarodnog pritiska na Saudijsku Arabiju 2016. godine, palestinski pjesnik Ashraf Fayadh izmahnio je smrtnoj kazni, ali je osuđen na osam godina zatvora i 800 udaraca bičem.³⁶

Knjige na optuženičkoj klupi, kako ih naziva Stipčević³⁷, posebno su zanimljiv primjer cenzure odozgo u kojem se knjizi, s dodijeljenim odvjetnikom, sudilo. *Gospođa Bovary* Gustava Flauberta, *Cvijeće zla* Charlesa Baudelairea, *Uliks* Ja-

²⁹ Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 192-205.

³⁰ Dahl, S. Nav. dj., str. 92.

³¹ Isto, str. 25, 29.

³² Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 212.

³³ Isto, str. 219-222.

³⁴ Isto, str. 224.

³⁵ Bruno je ekskomuniciran zbog iznošenja mišljenja i stavova u djelima i predavanjima koje Katolička crkva nije odobravalala te je zbog njih optužen za herezu i spaljen. Za više detalja vidi: Acocella, J. The forbidden world. // The New Yorker, 25. 8. 2008. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.newyorker.com/magazine/2008/08/25/the-forbidden-world>.

³⁶ Fayadh je zbog svog osobnog odbacivanja islama, kao i zbog slobodnog iznošenja mišljenja i stavova, optužen za apostaziju – kapitalni grijeh u islamu – te potom osuđen i kažnjen. Za više detalja vidi: Batty, D.; M. Mahmood. Palestinian poet Ashraf Fayadh's death sentence quashed by Saudi court. // The Guardian, 2. 2. 2016. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2016/feb/02/palestinian-poet-ashraf-fayadhs-death-sentence-overtured-by-saudi-court>.

³⁷ Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 105.

mesa Joycea, *Ljubavnik Lady Chatterley* D. H. Lawrencea i *Rakova obratnica* Henrya Millera samo su neke knjige koje su prošle kroz taj proces.³⁸

4.2. Cenzura odozdo

Za razliku od institucionalnih društvenih aktera, neinstitucionalni društveni akteri imaju znatno manje mehanizama i metoda za ostvarivanje svojih cenzorskih interesa, no nisu ništa manje uspješni. Konkretno, mogu to učiniti na dva načina: uporabom sile, odnosno uništavanjem sadržaja te vršenjem utjecaja i pritisaka na javnost ili/i na institucije moći. Krenimo redom.

Kao i vlasti, i narodi su znali da, ako žele biti maksimalno sigurni da određeni sadržaj neće biti dostupan, moraju taj sadržaj uništiti. Tako je već 2200. godine p. n. e. u Egiptu narod, koji se pobunio protiv vlasti zbog siromaštva u kojem je bio prisiljen živjeti, uništio državni arhiv u čijoj je građi vidio izvor svojih patnji.³⁹ Istu sudbinu, gotovo više od dvije i pol tisuće godina kasnije, doživjela je slavna i po mnogočemu značajna knjižnica u Aleksandriji.⁴⁰ Godine 391. grupa fanatičnih ranih kršćana predvođena Teofilom iz Antiohije upala je u knjižnicu paleći i uništavajući sve pred sobom⁴¹, vjerujući da time čini dobro jer je uništena građa bila poganska i nekršćanska. Kroz čitavo europsko srednjovjekovlje, pa i kasnije, mase su uništavale svete knjige i druge relikvije Židova⁴², koji se sve do kraja stravičnih događaja iz Drugog svjetskog rata neće moći riješiti stigme bogoubojica.⁴³ Bogatstvo koje su plemići Firence, posebice znamenita obitelj Medici, stekli za sebe i svoj grad, kao i slobodarska kultura koja je u njemu vladala, bili su trn u oku odmetnutog dominikanca Savonarole i njegovih sljedbenika. Savonarola je odlučio uništiti sve simbole tog „nemoral“⁴⁴. Ideja je postala stvarnost, pa je tako na glavnom gradskom trgu Piazza dell Signoria 1497. godine gorjela velika lomača u obliku piramide, uz odobravanje okupljenog mnoštva.⁴⁵ U vrijeme reformacije i protureformacije gorjele su brojne lomače. Pobunjeni narod u Tiringiji u Njemačkoj 1525. godine, za vrijeme trajanja takozvanog Seljačkog rata, uništavao je plemićke i samostanske knjižnice⁴⁶ i njihovu građu tako što ih je palio, trgao, izbadao, sjekao i bacao

³⁸ Isto, str. 105-110.

³⁹ Isto, str. 258.

⁴⁰ O značaju Aleksandrijske knjižnice više u Dahl, S. Nav. dj., str. 12.

⁴¹ Isto, str. 15.

⁴² Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 268.

⁴³ Optužba za kolektivni deicid bit će odbačena tek 1960-ih od strane pape Pavla VI. za vrijeme trajanja Drugog vatikanskog koncila.

⁴⁴ Stipčević, A. O savršenom. Nav. dj., str. 127.

⁴⁵ Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 271.

⁴⁶ Dahl, S. Nav. dj., str. 85.

u bunar.⁴⁷ U kasnijim narodnim revolucijama, u većoj ili manjoj mjeri, mase su često uništavale sve što su percipirale kao simbol svojih tlačitelja, dijelom iz osvete, a dijelom iz vjerovanja da time tlačitelje ostavljaju u ropotarnici povijesti. Tako su mase u Francuskoj revoluciji 1789. i kasnije uništavale brojne knjige i druga umjetnička djela povezana s monarhijom i svećenstvom, a kasnije će isto činiti i komunističke revolucije s djelima buržuja, odnosno kapitalista.⁴⁸ U glavnom gradu Albanije, Tirani, prilikom pada komunističkog režima došlo je i do spaljivanja knjiga⁴⁹ od strane oko 20 tisuća demonstratora. Prosvjednici su upali u knjižaru Flora – u kojoj je nekada radio Enver Hoxha i u kojoj su se u vrijeme komunizma okupljali komunistički simpatizeri – te su iz nje izvukli sve knjige i zapalili ih.⁵⁰

U Republici Hrvatskoj vrlo brzo nakon osamostaljenja moglo se svjedočiti sličnim događajima. Iako nije bilo uništavanja poput ranije spomenutih, koja su često imala ceremonijalni karakter, nedvojbeno je da je uništavanja bilo. Ante Lešaja donosi sveobuhvatan pregled tih događanja u razdoblju od 1990. do 2010. godine. U uništavanju knjiga koje su smatrane problematičnima zbog komunističkog sadržaja ili srpskog jezika, kao i spomenika antifašističke borbe, a s ciljem provođenja “duhovne obnove u Hrvata”⁵¹, sudjelovali su u različitoj mjeri i institucionalni i neinstitucionalni društveni akteri⁵², pa se stoga ne može govoriti isključivo o jednoj vrsti cenzure. Ipak, nedvojbeno je da se dijelom može govoriti o cenzuri odozdo jer su ulogu cenzora imali i knjižničari koji su djelovali samostalno, bez naloga vlasti.

Cenzura odozdo uporabom sile nije orijentirana isključivo na sadržaj već i na njegova tvorca, kao što pokazuje sljedeći primjer. Salman Rushdie izjavio je da je očekivao neke negativne reakcije na svoje djelo *Sotonski stihovi*, u vidu osude od strane nekolicine vjerskih vođa, ali da nikada nije očekivao reakciju kakvu je doista i dobio.⁵³ Knjigu⁵⁴ *Sotonski stihovi* izdao je Viking Press 1988. godine. Naišla je na pozitivne kritike, a bila je i finalist prestižne nagrade *Booker*. No vrlo brzo književna vrijednost pala joj je u drugi plan, jer su brojni muslimani bili revoltirani knjigom za koju su tvrdili da je blasfemič-

⁴⁷ Stipčević, A. Sudbina. Nav. dj., str. 272.

⁴⁸ Isto, str. 274.

⁴⁹ Isto, str. 288.

⁵⁰ „Bio je to spontan, ni od koga organiziran čin, čin ljudi koji su vjerovali da će spaljivanjem knjiga nestati ujedno i sve zlo koje je Enverov režim donio (...).” Isto, str. 288.

⁵¹ Lešaja, A. Knjigocid : uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih. Zagreb : Profil knjiga d.o.o.; Srpsko narodno vijeće, 2012. Str. 504.

⁵² Isto, str. 287-382.

⁵³ Anthony, A. How one book ignited a cultural war. // *The Guardian*, 11. 1. 2009. [citirano: 2017-08-20]. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/books/2009/jan/11/salman-rushdie-satanic-verses>.

⁵⁴ Koja pripada, nije naodmet reći, književnom žanru magijskog realizma.

na i da joj je jedini cilj izrugivanje islama.⁵⁵ Uslijedili su prosvjedi u Britaniji, u Boltonu i Bradfordu, gdje se pozivalo na progon autora i palilo primjerke knjige. Slični prosvjedi uslijedili su i u državama s većinskom muslimanskom populacijom, poput Pakistana i Irana. U veljači 1989. godine, vrhovni vođa Irana ajatolah Ruholah Homeini izdao je fetvu protiv autora.⁵⁶ Ona je *de facto* bila licenca za ubojstvo autora i svih osoba povezanih s izdavanjem knjige. Rushdie je u nekoliko navrata izbjegao smrt. Ettore Capriolo, talijanski prevoditelj, preživio je napad u Milanu. William Nygaard, norveški prevoditelj, propucan je iz pištolja tri puta, ali je preživio. Te sreće nisu bili Hitoshi Igarashi, japanski prevoditelj, koji je nasmrtno izboden 11. 7. 1991. i Aziz Nesin, turski prevoditelj, koji je nastradao u masovnom ubojstvu poznatom kao Masakr u Sivasu. U tome je gradu Nesin sudjelovao na kulturnom festivalu koji se održavao u jednom hotelu; usred održavanja manifestacije pred hotelom se okupila bijesna rulja koja ga je zapalila. U tom napadu poginulo je 37 ljudi. Bombaški napadi izvršeni su na knjižare u Britaniji i SAD-u, kao i na novine koje su stale u obranu autora.⁵⁷ Slične reakcije uslijedile su nakon što su danske novine *Jyllands-Posten* koncem 2005. godine objavile dvanaest karikatura proroka Muhameda.⁵⁸ Novine su kao razlog za objavu navele želju da na taj način izazovu javnu raspravu o islamu te pitanju cenzure i autocenzure. Muslimanska zajednica u Danskoj to je shvatila kao grubu provokaciju i blasfemiju te se požalila danskoj vlasti. Vlast nije ništa poduzela jer je smatrala da je izdavanje karikatura u granicama zakona, tim više što nije bila riječ o javnom servisu, nego o privatno financiranim novinama. Drugim riječima, radilo se o sferi privatnopravnih odnosa. Prosvjedne su aktivnosti rasle, a danski imami krenuli su s mobilizacijom muslimanske zajednice u Europi. Nakon što je Danska odbila zahtjeve ambasadora muslimanskih država da se novine cenzuriraju i da se odgovorni procesuiraju, navodeći da je to unutarnje pitanje države, danski su imami krenuli na turneju po Bliskom istoku kako bi dobili masovnu podršku. Nosili su, kako će se kasnije pokazati, dodatne slike koje nisu bile dio editorijala *Jylland-Posten*, a koje su Muhameda prikazivale u opscenim radnjama.⁵⁹ Situacija je eskalirala u siječnju 2006. godine, kada su diljem svijeta napadnute danske ambasade i ambasade drugih europskih država i SAD-a, kao i kršćani i kršćanske crkve, te su bojkotirani danski proizvodi.

⁵⁵ Hitchens, C. *Assassins of the mind*. // *The Vanity Fair*, veljača 2009. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.vanityfair.com/news/2009/02/hitchens200902>.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Crteži su proroka Muhameda dovodili u vezu s terorizmom. Za više detalja vidi: *Prophet Mohammed cartoons controversy : timeline*. // *The Telegraph*. 4. 5. 2015. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11341599/Prophet-Muhammad-cartoons-controversy-timeline.html>.

⁵⁹ Isto.

Pretpostavlja se da je u neredima ubijeno preko 200 osoba.⁶⁰ U Parizu 2015. godine meta ekstremističkog napada bit će urednička redakcija satiričkog časopisa *Charlie Hebdo*.⁶¹ Pritom će nastradati preko dvadeset osoba, od kojih jedanaest smrtno.⁶²

Kontroverze nastale oko *Sotonskih stihova* Salmana Rushdiea, crteža *Jylland-Postena* i *Charlie Hebdo*a nisu samo primjer cenzure odozdo u kojoj se silom želi uništiti i time spriječiti cirkulacija sadržaja već i primjer cenzure odozdo u kojoj se vrši pritisak na nakladnike i izdavače, države i vlasti, ali i javnost, i to putem širenja straha. Da je takva vrsta pritiska u većoj mjeri učinkovita u ograničavanju cirkulacije sadržaja, dokazuje i činjenica da su brojni nakladnici, izdavači, novine, časopisi i televizijske kuće odbili objaviti sporne sadržaje.⁶³ Osim toga, autori čija su se djela bavila nekim od tema povezanih s islamom pribjegli su autocenzuri iz pukog straha.⁶⁴

No postoje i primjeri cenzure odozdo u kojoj se vrši utjecaj i pritisak bez upotrebe ili prijetnje silom. Takva vrsta cenzure odozdo karakteristična je za suvremena demokratska društva gdje se na uporabu sile radi postizanja ciljeva i očuvanja interesa gleda s indignacijom s moralne strane, a reagira odgovarajućim sankcijama s pravne strane. Neinstitucionalni društveni akteri koji nastoje uspostaviti kontrolu cirkulacije neprimjerenog sadržaja vrše utjecaj i pritisak na institucionalne aktere, ali i druge neinstitucionalne aktere. U prvom slučaju nastoji se utjecati na državu, vlast, sudstvo i policiju, i to prije svega korištenjem svih pravnih instrumenata koji se nalaze na raspolaganju pripadnicima neke države kao građanima i državljanima. U drugom slučaju nastoji se utjecati na druge pojedince i skupine u društvu, kao i na javnost u cjelini, s namjerom stvaranja javnog mnijenja koje bi vršilo pritisak pod kojim bi se pokleknulo. U stvarnosti je jako teško razlučiti u kojoj je mjeri u pojedinim primjerima cenzure odozdo bilo riječi o vršenju utjecaja, a u kojoj mjeri o vršenju pritiska. Stoga se u nastavku ta dva oblika djelovanja koriste u međusobnoj sprezi, vidno spojeni na sljedeći način: vršenje utjecaja/pritiska.

⁶⁰ Anderson, J. W. Cartoons of the Prophet met by outrage. // *The Washington Post*, 31. 1. 2016. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/30/AR2006013001316.html>.

⁶¹ Redakcija časopisa napadnuta je zbog objavljivanja karikature proroka Muhameda. Za više detalja vidi: Rayner, G. Charlie Hebdo attack : France's worst terrorist attack in a generation leaves 12 dead. // *The Telegraph*, 7. 1. 2015. [citirano 2017-09-10.]. Dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11331902/Charlie-Hebdo-attack-Frances-worst-terrorist-attack-in-a-generation-leaves-12-dead.html>.

⁶² Isto.

⁶³ Rose, F. Why I published those cartoons. // *The Washington Post*, 19. 2. 2016. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/17/AR2006021702499.html>.

⁶⁴ Isto.

Iz povijesti SAD-a dolazi mnogo primjera navedenog tipa cenzure. Anthony Comstock, osebujna ličnost puritanskih nazora i cenzorskih poriva, koji nije gajio prevelike simpatije prema aktivnosti čitanja⁶⁵, godine 1872. u New Yorku je osnovao Udrugu za suzbijanje poroka (*New York Society for the Suppression of Vice*) kojoj je, kako joj sam naziv govori, funkcija bila provođenje cenzure neprihvatljivog sadržaja. Financijsku pomoć pružala mu je udruga Kršćansko udruženje mladih ljudi (*The Young Men's Christian Association, YMCA*).⁶⁶ Samo neka od djela koja su postala njegovim žrtvama ona su Boccaccia, Balzaca, Rabelaisa, Whitmana, Shawa i Tolstoja. Comstock je svojim djelovanjem stekao značajnu popularnost. Američki esejist H. L. Mencken komentirao je fenomen Comstocka kao: "(...) novi puritanizam... ne asketski, već militantni. Njegov cilj nije uzdići svece, već oboriti grešnike."⁶⁷ Dvije spomenute udruge još će dugo nastaviti suradnju i, s više ili manje uspjeha, provoditi cenzuru. Tako su 1915. godine uspjele s tržišta izgurati knjigu *Homo sapiens* Stanisława Przybyszewskog, a godinu dana kasnije isto su priredili knjizi *Genije* Theodora Dreisera.⁶⁸ Najpoznatiji slučaj u kojem su kao cenzori sudjelovale te dvije organizacije jest onaj knjige *Uliks* Jamesa Joycea. Od travnja 1918. to je djelo u nastavcima izlazilo u časopisu *Little Review*.⁶⁹ Sadržaj djela nisu odobravali smatrajući ga nemoralnim te su podignuli javnu tužbu protiv urednika novina. To je 1921. godine rezultiralo osuđujućom presudom na temelju koje su urednice Margaret Anderson i Jane Heap morale platiti kazne od po 50 dolara i kojom se zabranjuje daljnje objavljivanje djela.⁷⁰ Ono će ipak biti objavljeno 1922. godine, ali u Parizu, i to legalno, dok će se ilegalno uvoziti u SAD. Kasnije će biti ilegalno tiskano u New Yorku, što će trenutačno dovesti do pokretanja sudskog postupka protiv knjige, i to u ime države. Taj put knjiga će biti oslobođena krivnje; presudu je 1933. godine donio sudac John M. Woolsey.⁷¹ Nije naodmet reći da je taj proces, kao i drugi te vrste, značajno pridonio popularnosti knjige. Bez obzira na to, Udruga za suzbijanje poroka nastavila je svoje pozivanje na cenzuru sadržaja koji je smatrala opscenim, nemoralnim, pornografskim i slično, bilo da je riječ o knjigama, kazališnim predstavama ili filmovima.

Stipčević ističe da su diljem SAD-a udruge građana pokretale čitave kampanje protiv knjiga i drugog neprihvatljivog sadržaja.⁷² Često su takvi zahtjevi građana

⁶⁵ Manguel, A. Nav. dj., str. 296.

⁶⁶ Isto, str. 297.

⁶⁷ Mencken, H. L. Puritanism as a literary force. // *A Book of Prefaces*. New York : A. A. Knopf, 1917. Citirano prema: Manguel, A. *Povijest čitanja*. Zagreb : Prometej, 2001. Str. 299.

⁶⁸ Sova, D. B. *Literature suppressed on sexual grounds*. New York : Infobase Publishing, 2006. Str.108-109.

⁶⁹ Stipčević, A. *Sudbina*. Nav. dj., str. 110.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto, str. 111.

⁷² Stipčević, A. *Cenzura*. Nav. dj. , str. 115.

bili usmjereni na javne (narodne) i školske knjižnice. Udruženje Kćeri američke revolucije⁷³ zatražilo je izbacivanje knjiga o Tarzanu iz javnih knjižnica jer njegova družica Jane i on nisu u braku.⁷⁴ Knjiga *Moby Dick* H. Melvillea našla se pod optužbom da promiče homoseksualnost, a roditelji su zahtijevali da se izbací iz škola.⁷⁵ Pornografski sadržaj, vulgarnost, odnos prema južnjacima i politička ideologija samo su neke od stavki koje su smetale brojnim roditeljima diljem SAD-a koji su htjeli iz zbirke školskih knjižnica izbaciti knjigu *Plodovi gnjeva* Johna Steinbecka.⁷⁶ Ilustrirani časopis *Mr* iz američke savezne države Kalifornije 1980. se našao u istoj situaciji i pred istim optužbama.⁷⁷ Uslijedila je široka javna rasprava koja je rezultirala sudskim procesom tijekom kojeg je sud potvrdio pravo roditelja da svojoj djeci zabrane čitanje tog časopisa, istaknuvši pritom da drugi imaju pravo čitati taj časopis i da to pravo roditelji ne smiju ugroziti.⁷⁸

Slične primjere nalazimo u Kanadi. Grupe roditelja zahtijevale su 1991. godine da se knjiga *The Final Exit* Dereka Humphreya, koja se bavi temom samoubojstva, ukloni iz javnih knjižnica kako bi se udaljila od djece.⁷⁹ Godinu kasnije isto su zahtijevale religijske skupine za knjigu *Sex pjevačice* Madonne, a 1990. godine sindikat drvosječa zahtijevao je izbacivanje *Maxine's Tree* Diane Léger, knjige za djecu koja iznosi kritički stav spram sječe drveća, iz školskih knjižnica.

U gotovo svim demokracijama moguće je naći slične primjere. Republika Hrvatska nije izuzetak. Godine 2009. dio javnosti usprotivio se knjizi za djecu *Zvijeri plišane* Zorana Krušvara smatrajući da nije primjerena za djecu zbog toga što, među ostalim, govori o homoseksualnosti.⁸⁰ Početkom 2013. godine Udruga za promicanje obiteljskih vrijednosti „Blaženi Alojzije Stepinac“ i udruga Vigilare javno su optužili autoricu knjige *Bum Tomica* Silviju Šesto Stipančić i tada aktualnog ministra obrazovanja, znanosti i sporta Željka Jovanovića za širenje pornografije.⁸¹ Naime spomenuto djelo nalazilo se na popisu neobvezne lektire za 4. razred osnovne škole, a spomenute udruge ocijenile su ga kao pornografsko u pojedinim dijelovima i zahtijevale njegovo izbacivanje iz lektire te školskih i

⁷³ Engl. *The Daughters of the American Revolution*.

⁷⁴ Stipčević, A. Cenzura. Nav. dj., str. 117.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto, str. 115.

⁷⁸ Isto, str. 116.

⁷⁹ Curry, A. *The limits of tolerance*. London; Lanham, Md. : The Scarecrow Press Inc., 1997. Str. 3.

⁸⁰ Reakcije stručnjaka: zbog knjige *Zvijeri plišane* djeca neće biti gay. // Slobodna Dalmacija, 17. 3. 2009. [citirano: 2017-08-22]. Dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/44677/reakcije-strucnjaka-zbog-knjige-zvijeri-plisane-djeca-nece-biti-gay>.

⁸¹ Ravenšćak, A. Š. *Bum Tomica* nije pornografija, ostaje lektira za školarce. // Večernji list, 2. 4. 2013. [citirano: 2017-08-22]. Dostupno na: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/bum-tomica-nije-pornografija-ostaje-lektira-za-skolarce-532650>.

narodnih knjižnica. Nakon provedene analize, Povjerenstvo Agencije za odgoj i obrazovanje ocijenilo je da su takve optužbe neosnovane i da se knjiga s pravom nalazi na popisu lektire.

Udruga Vigilare iste je godine bila uspješnija u cenzuriranju grafičkog sadržaja, konkretno, plakata kojim je kazalište Gavella promoviralo svoju predstavu *Fine mrtve djevojke* u režiji Dalibora Matanića. Plakat je bio sporan jer je prikazivao dvije zagrljene ženske figure koje vanjstinom podsjećaju na Djevicu Mariju (ili, bolje rečeno, na zapadnu predodžbu o izgledu Djevice Marije). Udruga Vigilare izrazila je

„(...) najdublji protest, povrijeđenost i zgražanje zbog uvredljivog i difamatornog prikaza Presvete Bogorodice Marije s aluzijom na lezbijsku tematiku predstave, čime je nanesena uvreda svim kršćanskim vjernicima koji žive u Republici Hrvatskoj.“⁸²

Portal *bitno.net* istaknuo je plakat kao „primjer kršćanofobije“.⁸³ Te izjave senzibilizirale su širu javnost, pa je na kraju kazalište Gavella zbog „neviđenog pritiska“⁸⁴ odlučilo povući plakat iz uporabe. Nadležna lokalna vlast, gradonačelnik Milan Bandić i gradska uprava, istovremeno s odlukom uprave kazališta Gavella, naložili su ukidanje plakata, a pročelnik Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport Ivica Lovrić naveo je kao razlog vrijeđanje osjećaja vjernika.⁸⁵

Brojni su razlozi zbog kojih se može povesti cenzura odozdo putem vršenja utjecaja/pritiska. Dok su u 20. stoljeću ti razlozi uglavnom bili vezani uz opće dobro (npr. očuvanje javnog morala i dobrobit djece), već krajem toga stoljeća i na početku 21. stoljeća uz njih se javlja i cijeli spektar novih, koji proizlaze iz promjene društvenih i političkih paradigmi, a koji su prije specifičnog nego općeg karaktera. Stipčević pronicljivo primjećuje da će u budućnosti svaka pojedina grupacija u društvu (feministkinje, LGBTQ, rasne manjine, nacionalne manjine, pristalice marginalnih političkih stranaka, pripadnici različitih religija i sekti, hendikepirani, bolesnici zaraženi AIDS-om i dr.) moći povlačiti pitanje svog prezentiranja u knjigama i ostaloj građi te da će to predstavljati probleme s kojima će se knjižnice morati suočiti, posebice kad se uzme u obzir

⁸² Bunjevac, L. Nakon pritisaka katoličke udruge: povučen plakat za Gavellinu predstavu „Fine mrtve djevojke“. // Jutarnji list, 16. 1. 2013. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/nakon-pritisaka-katolicke-udrugepovucen-plakat-za-gavellinu-predstavu-%E2%80%98fine-mrtve-djevojke%E2%80%99/1186613/>.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Duhaček, G. Gavella povlači plakat za „Fine mrtve djevojke“. // Tportal.hr, 16. 1. 2013. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/kazaliste/237534/Gavella-povlaci-plakat-za-Fine-mrtve-djevojke.html>.

da su neka od tih spornih djela nacionalni klasici ili djela neupitne umjetničke kvalitete.⁸⁶

Konačno, cenzuru odozdo mogu provoditi pripadnici određenih profesija iskorištavajući autoritet same profesije. U njih ubrajamo knjižničare, urednike novina, radija i televizije, urednike, nakladnike i izdavače, filmske producen- te i dr. Knjižničari mogu redovitim otpisom građe izlučivati onu građu koja je stekla status kontroverzne ili koju sami percipiraju kao kontroverznu. Ranije je spomenut slučaj čišćenja hrvatskih knjižnica od građe na srpskom jeziku i građe komunističke tematike devedesetih godina prošlog stoljeća.⁸⁷ Knjižničari tako- đer mogu djelovati kao cenzori u procesu nabave, svjesno diskriminirajući građu koju ne odobravaju oni sami ili dio lokalne zajednice.⁸⁸ Urednici u nakladničkim kućama, kao i urednici na radiju i televiziji, mogu vršiti cenzuru nad sadržajem koji im „prolazi kroz ruke“ kada samostalno prosude da bi objavljivanje odre- đenog sadržaja u kontekstu postojeće društvene i političke klime za njih moglo imati negativne posljedice ili kada pod pritiskom društvenih skupina odustanu od objave određenog sadržaja.

5. Zaključak

S obzirom na brojne razloge kako ih vide pojedine skupine u društvu, a zbog kojih se može povesti cenzura odozdo, kao i s obzirom na svezremensku sklonost čovjeka cenzuriranju sadržaja koji drži neprihvatljivim, može se pretpostaviti da će cenzura odozdo vršenjem utjecaja/pritisaka u suvremenim demokratskim drža- vama i društvima opstati. Njezin uspjeh, kao što smo vidjeli, često ovisi o jačini utjecaja/pritisaka. Vlasti, u čijem je interesu prije svega samoodržanje, rado će udovoljiti takvim zahtjevima. Stoga je, u praktičnom smislu, za suprotstavljanje cenzuri ključno akumulirati kritičnu masu koja će vršiti utjecaj/pritisak u suprot- nom smjeru. Mnogi su na to pozvani, a knjižnice i knjižničari, i sami nerijetko na meti cenzora, posebno.

Koje će konkretne mjere knjižnice i knjižničarska struka poduzimati u suprot- stavljanju cenzuri, ovisit će o brojnim čimbenicima. Pojedinačno, knjižničari će imati nešto suženiji prostor djelovanja; njihova primarna briga trebala bi biti su- protstavljanje cenzuri u vlastitim knjižnicama i neposrednom okruženju. Znatno širi manevarski prostor suprotstavljanju cenzuri, proaktivno (npr. predlaganjem zakona, sudjelovanjem u njegovoj izradi ili poboljšanju, edukacijom javnosti i

⁸⁶ Stipčević, A. Cenzura. Nav. dj., str. 117.

⁸⁷ Za više detalja vidi: Lešaja, A. Nav. dj.

⁸⁸ Knjižnice u procesu nabave uvijek moraju vršiti selekciju, što je posljedica niza čimbenika (npr. budžet knjižnice, prostorna i skladišna ograničenja, potražnja korisnika, vrsta knjižnice...). No ne nabaviti građu koja je kontroverzna samo zato da bi se izbjegla potencijalno neugodna situacija za knjižnicu jest oblik cenzure odozdo.

njezinom senzibilizacijom) ili reaktivno (npr. prosvjedovanjem protiv cenzure, davanjem potpore autorima i njihovim djelima itd.), imaju knjižničarska udruženja na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Udruženja i organizacije kao što su IFLA, Hrvatsko knjižničarsko društvo i druge ne bi trebale zanemariti taj potencijal društvenog djelovanja, jer cenzori sa svim svojim raspoloživim resursima to sigurno neće učiniti.

LITERATURA:

- Acocella, J. The forbidden world. // *The New Yorker*, 25. 8. 2008. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.newyorker.com/magazine/2008/08/25/the-forbidden-world>
- American Library Association. Intellectual freedom and censorship Q&A. [citirano: 2017-08-20]. Dostupno na: <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorshipfirstamendmentissues/ifcensorshipqanda>
- Anderson, J. W. Cartoons of the Prophet met by outrage. // *The Washington Post*, 31. 1. 2016. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/30/AR2006013001316.html>
- Anthony, A. How one book ignited a cultural war. // *The Guardian*, 11. 1. 2009. [citirano: 2017-08-20]. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/books/2009/jan/11/salman-rushdie-satanic-verses>
- Batty, D.; M. Mahmood. Palestinian poet Ashraf Fayadh's death sentence quashed by Saudi court. // *The Guardian*, 2. 2. 2016. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2016/feb/02/palestinian-poet-ashraf-fayadhs-death-sentence-overturned-by-saudi-court>
- Bunjevac, L. Nakon pritisaka katoličke udruge: povučen plakat za Gavellinu predstavu „Fine mrtve djevojke“. // *Jutarnji list*, 16. 1. 2013. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/nakon-pritisaka-katolicke-udrugepovucen-plakat-za-gavellinu-predstavu-%E2%80%98fine-mrtve-djevojke%E2%80%99/1186613/>
- Curry, A. *The limits of tolerance*. London ; Lanham, Md. : The Scarecrow Press Inc., 1997.
- Dahl, S. *Povijest knjige*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.
- Definicija. // *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. [citirano: 2017-08-22]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14198>
- Duhaček, G. Gavella povlači plakat za „Fine mrtve djevojke“. // *Tportal.hr*, 16. 1. 2013. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/kazaliste/237534/Gavella-povlaci-plakat-za-Fine-mrtve-djevojke.html>

- Elster, J. Die Schaffung von Verfassungen: Analyse der allgemeinen Grundlagen. // Zum Begriff der Verfassung / Ulrich, K. Preuß. Frankfurt na Majni, 1994.
- Hitchens, C. Assassins of the mind. // The Vanity Fair, veljača 2009. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.vanityfair.com/news/2009/02/hitchens200902>
- Lasić-Lazić, J. Znanje o znanju. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije, 1996.
- Lešaja, A. Knjigocid: uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih. Zagreb : Profil knjiga d.o.o. ; Srpsko narodno vijeće, 2012.
- Manguel, A. Povijest čitanja. Zagreb : Prometej, 2001.
- Mencken, H. L. Puritanism as a literary force. // A Book of Prefaces. New York : A. A. Knopf, 1917.
- Merkel, W. Transformacija političkih sustava. Zagreb : Fakultet političkih znanosti, 2011.
- Osmańczyk, E. J. Encyclopedia of the United Nations and international agreements. London ; Philadelphia : Taylor and Francis, 1985.
- Prophet Mohammed cartoons controversy : timeline // The Telegraph. 4. 5. 2015. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11341599/Prophet-Muhammad-cartoons-controversy-timeline.html>
- Prpić, I.; Ž. Puhovski; M. Uzelac. Leksikon temeljnih pojmova politike : abeceda demokracije. Zagreb : Školska knjiga, 1990.
- Rayner, G. Charlie Hebdo attack : France's worst terrorist attack in a generation leaves 12 dead. // The Telegraph, 7. 1. 2015. [citirano: 2017-10-06.]. Dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11331902/Charlie-Hebdo-attack-Frances-worst-terrorist-attack-in-a-generation-leaves-12-dead.html>
- Ravenšćak, A. Š. Bum Tomica nije pornografija, ostaje lektira za školarce. // Večernji list, 2. 4. 2013. [citirano: 2017-08-22]. Dostupno na: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/bum-tomica-nije-pornografija-ostaje-lektira-za-skolarce-532650>
- Reakcije stručnjaka : zbog knjige *Zvijeri plišane* djeca neće biti gay. // Slobodna Dalmacija, 17. 3. 2009. [citirano: 2017-08-22]. Dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/44677/reakcije-strucnjaka-zbog-knjige-zvijeri-plisane-djeca-nece-bit-gay>
- Rose, F. Why I published those cartoons. // The Washington Post, 19. 2. 2016. [citirano: 2017-08-24]. Dostupno na: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/17/AR2006021702499.html>
- Sova, D. B. Literature suppressed on sexual grounds. New York : Infobase Publishing, 2006.
- Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet – Zavod za informacijske studije, 1992.
- Stipčević, A. O savršenom cenzoru. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.

Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000.

Sturm, K. H. Politička biblija. Zagreb : vlastita naklada, 2010.

Šošić, H. Hrvatski politički leksikon : I. svezak (A-O). Rijeka : Tiskara Rijeka, 1993.

Zoon Politikon. // Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. [citirano: 2017-08-20]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67397>

**NOVINE KAO MEDIJ KNJIŽARSKOG
OGLAŠAVANJA: „DANICA“, PRVI HRVATSKI
KNJIŽEVNI I KULTURNI LIST**

**NEWSPAPERS AS A MEDIUM FOR BOOKSELLERS’
ADVERTISEMENTS: “DANICA“, THE FIRST CROATIAN
LITERARY AND CULTURAL PERIODICAL**

Jelena Lakuš
jlakus@ffos.hr

Iva Magušić-Dumančić¹
iva.magusic@gmail.com
Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet
Sveučilište u Osijeku

UDK / UDC 070:659.1(497.5)“18“
Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
Primljeno / Received: 5.9.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 13.11.2017.

Sažetak

Cilj. U radu se na primjeru „Danice“, vodećeg hrvatskog književnog lista preporodnog razdoblja, problematizira knjižarsko oglašavanje u novinama, relativno novom mediju koji je tijekom 19. stoljeća doživio procvat i koji je mogao zbog svog brzog tempa izlaženja daleko bolje pratiti ubrzanu produkciju knjiga i časopisa nego knjižarski katalozi u kojima su se do tada uglavnom objavljivale vijesti o novitetima na knjižnom tržištu. Cilj je rada pokazati u kojoj su mjeri i na koji način tiskari, nakladnici i knjižari, ali i sami autori, novine koristili u svrhu oglašavanja svojih proizvoda.

¹ Članak je nastao na temelju diplomskog rada Novine kao medij knjižarskog oglašavanja: “Danica”, prvi hrvatski književni i kulturni list autorice Ive Magušić-Dumančić, a pod mentorskim vodstvom Jelene Lakuš. Rad je obranjen 2017. godine na Sveučilištu u Osijeku.

Metodologija. Identificirani knjižarski oglasi analiziraju se s kvantitativne (učestalost pojavljivanja oglasa kroz godine), grafičke (grafičko oblikovanje oglasa) i formalno-sadržajne strane (vrste bibliografskih informacija koje se donose u oglasima).

Rezultati. Zaključuje se da su knjižarski oglasi dijelom na tragu suvremenog načina oglašavanja knjiga jer se, uz naslov i autora, često donose i podaci o sadržaju knjiga. Međutim činjenica da u velikom broju oglasa nedostaju važne informacije kao što su nakladnik ili cijena, kao i prilično skromno grafičko oblikovanje oglasa, ukazuje na još uvijek nedovoljnu pripremljenost nakladnika i knjižara na takav vid knjižarskog oglašavanja.

Originalnost. Rad na metodološki inovativan način ukazuje na to da je knjižarsko oglašavanje u novinama u 19. stoljeću ipak bilo nesumnjivo prepoznato te se brzo razvijalo, osobito od 1850-ih i 1860-ih godina, kada dolazi do ubrzanog razvoja ne samo tiskarske produkcije nego i knjižarstva.

Ključne riječi: „Danica“, knjižarski oglasi, knjižarstvo, novine, 19. stoljeće

Abstract

Purpose. The paper deals with advertising of books and journals in newspapers, a relatively new medium that had flourished during the 19th century, which could better follow the fast-growing production of books and magazines due to its rapid pace of publication, than the bookstore catalogues which had been in general use by that time. The aim of the paper is to show the extent to which the printers, publishers, bookstore owners as well as authors used “Danica”, the leading Croatian literary weekly magazine from the age of the Croatian national revival at the beginning of the 19th century, for advertising purposes.

Methodology. The identified book ads have been analyzed from the following perspectives: quantitative (annual publication frequency of book ads), graphic (graphic design of book ads), as well as the form and content (types of bibliographic information).

Findings. The conclusions indicate that the book ads were partly similar to the contemporary way of book advertising because they included, in addition to title and author information, data on book content, too. However, a large number of ads were missing important information such as information on publishers or prices. In addition, their graphic design was rather modest. From this, we conclude that publishers and bookstore owners were still insufficiently prepared for this kind of book advertising.

Originality. Based on an innovative methodological approach the paper suggests that book advertising in newspapers was undoubtedly well recognized and developed rapidly in the 19th century, especially from the 1850s and 1860s when the vast expansion occurred not only in the publishing industry but also in the bookselling world.

Keywords: book ads, bookselling, “Danica” periodical, newspapers, 19th century

1. Uvod

Mogućnosti oglašavanja knjiga bile su u povijesti prilično ograničene. Nova su izdanja promovirana u izlozima knjižara, na knjižarskim sajmovima, u već objavljenim knjigama, putem plakata ili pak letaka, koji su raspačavani svima za koje se smatralo da bi mogli biti zainteresirani za knjižne novitete. Otkrićem tiska i pojavom velikog broja naslova na tržištu, knjige se oglašavaju i u knjižarskim katalogima, koji će još i u 19. stoljeću biti najvažniji izvor bibliografskih obavijesti o knjigama koje su bile dostupne na knjižarskom tržištu. No s ubrzanim razvojem nakladništva u 19. stoljeću, nakladnici, koji su sve do druge polovine 19. stoljeća nerijetko obnašali i funkcije tiskara i knjižara, ali i sâmi autori, trebali su pronaći nove načine oglašavanja, pa je to postalo jedna od njihovih ključnih zadaća.² Zbog svog sporog tempa izlaženja knjižarski katalogi naime nisu bili u skladu s rastućom produkcijom knjiga, pa je valjalo pronaći nove, brže načine oglašavanja koji bi mogli doprijeti do većeg broja čitatelja.³ S pojavom i razvojem novinske industrije tijekom 18. i početkom 19. stoljeća, kao mogući reklamni prostor novine su se prirodno nametnule.⁴ One naime obično izlaze u dnevnom ili tjednom ritmu, pa tako oglasi mogu bolje pratiti ubrzanu produkciju knjiga. Također, barem u teoriji, novine su osmišljene kao svakodnevna lektira svih društvenih slojeva.⁵ Nakladnici, tiskari i knjižari stoga su bili uvjereni da je oglašavanje u novinama vrlo pogodan vid reklamiranja novih knjiga i časopisa jer su čitatelji na taj način mogli brzo doći do najnovijih informacija o djelima koja su se našla ili će se tek naći na tržištu, što je, u vrijeme kada to nije bilo najjednostavnije doznati, bilo iznimno važno.⁶

Radovi koji se bave nekim od vidova knjižarskog oglašavanja⁷ nisu u nas brojni te su se pojavili tek unazad jednog desetljeća, sa sve snažnijim etabliranjem povijesti knjige kao discipline i u hrvatskoj znanosti. Marijana Tomić u radu *Knjižarski katalogi kao izvori za povijest knjige: primjer kataloga Novoselske knjižare u Zagrebu (1794.-1825.)* analizira sa sadržajnog, jezičnog i žanrovskog aspekta katalog zagrebačkog tiskara i knjižara Antuna Novosela, polazeći od pretpostavke da je knjižarska ponuda morala odražavati zahtjeve čitatelja, kao i cjelokupno kulturno i

² Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 624.

³ Krtalić, M. Knjižarski oglasi u osječkim novinama 19. stoljeća. // *Libellarium* 1,1(2008), str. 76. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v2i1.140>.

⁴ Stipčević, A. Nav. dj., str. 624.

⁵ Krtalić, M. Nav. dj, str. 76.

⁶ Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga III. Od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas. Zagreb: Školska knjiga, 2008. Str. 90.

⁷ U radu se koristi termin „knjižarsko oglašavanje“. Međutim pod tim se terminom podrazumijeva i oglašavanje od strane tiskara i nakladnika, ali i pozivi na pretplatu koji su u 19. stoljeću bili također vrlo uobičajen način oglašavanja knjižnih noviteta, i to najčešće od strane sâmih autora.

intelektualno ozračje grada.⁸ U radu *Trade in French books in Zagreb: 1796-1823*. Jasna Tingle analizira osam kataloga triju zagrebačkih knjižara s kraja 18. i početka 19. stoljeća (Franje Župana, Franje Rudolfa i Antuna Novosela), no fokusira se isključivo na francuske naslove u namjeri da istraži koliko je u to vrijeme bila razvijena trgovina francuskim knjigama.⁹ Cjelokupnu jezičnu, sadržajnu i žanrovsku analizu navedenih kataloga ista autorica daje u nedavno obranjenom doktorskom disertaciji *Katalozi zagrebačkih knjižara u pred-preporodnom razdoblju kao izvor za povijest knjige i čitanja*.¹⁰ Nada Topić pak sadržajnom analizom 17 kataloga devet hrvatskih knjižara iz Dubrovnika, Splita, Zadra, Karlovca, Zagreba i Osijeka nastoji utvrditi načine i kriterije klasifikacije knjižarske ponude početkom 20. stoljeća, zaključujući da su oni očito imali zadatak da ponudu potencijalnim kupcima učine što preglednijom.¹¹ Navedeni nas radovi upućuju na to da su prodajni katalogi knjiga bili vrlo važan način oglašavanja knjižarske ponude jer su predstavljali prilično jednostavan način komunikacije s kupcima.¹² No kao što je prethodno već rečeno, zbog svojeg sporog tempa izlaženja pokazali su se nedostatnima, pa je time novinskom oglašavanju bio otvoren put. Oglašavanjem knjiga u novinama, koliko je poznato, bavi se samo nekoliko radova. U radu *Knjižarski oglasi u osječkim novinama 19. stoljeća* Maja Krtalić analizira tri lista koja su izlazila u drugoj polovici 19. stoljeća u Osijeku („Esseker allgemeine illustrierte Zeitung“, „Die Drau“ i „Branislav“) te daje uvid u način na koji su novine kao „svakodnevni i sveprisutni medij širenja informacija“ poslužile u oglašavanju knjiga.¹³ Slično istraživanje proveli su i Zoran Velagić i Nikolina Dolfić u radu *Knjižarski oglasi u „Kraljskom Dalmatinu“ i „Zori dalmatinskoj“*, u kojem su promotivne mogućnosti novina i časopisa istražene na primjeru spomenuta dva lista koja su izlazila u prvoj polovici 19. stoljeća u Zadru.¹⁴ Marin Knezović pak u radu *Oglasi u Gajevim novinama* analizira, s obzirom na njihov sadržaj i jezik, oglase objavljene u prvih pet godina izlaženja Gajevih „Novi-

⁸ Tomić, M. Knjižarski katalogi kao izvori za povijest knjige: primjer kataloga Novoselske knjižare u Zagrebu (1794.-1825.). // *Libellarium* 1, 2 (2008), 161-179. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v1i2.128>.

⁹ Tingle, J. *Trade in French books in Zagreb: 1796-1823*. // *Libellarium* 3, 2(2010), 135-152. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v3i2.124>.

¹⁰ Tingle, J. *Katalogi zagrebačkih knjižara u predpreporodnom razdoblju kao izvor za povijest knjige i čitanja*: doktorska disertacija. Zadar: Sveučilište u Zadru, Poslijediplomski sveučilišni studij „Društvo znanja i prijenos informacija“, 2016.

¹¹ Topić, N. Knjižarska klasifikacija: primjeri i kriteriji klasifikacije hrvatskih knjižara u prodajnim katalogima i popisima knjiga s početka 20. stoljeća. // *Libellarium* 4, 2(2011), 121-145. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v4i2.159>.

¹² Isto, str. 142.

¹³ Krtalić, M. Nav. dj., str. 75-92. Radu je priložena bibliografija 38 identificiranih knjižarskih oglasa.

¹⁴ Velagić, Z; N. Dolfić. Knjižarski oglasi u „Kraljskom Dalmatinu“ i „Zori dalmatinskoj“. // *Libellarium* 1, 2 (2009), 47-63. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v2i1.140>. Radu je priložena bibliografija 100 identificiranih oglasa.

na“, pokrenutih 1835. godine, no istraživanjem ne obuhvaća samo knjižarske oglase, koji zauzimaju znatan oglasni prostor lista, već i oglase za niz drugih proizvoda i usluga.¹⁵ Međutim knjižarski oglasi objavljeni u „Danici“, listu koji je počeo izlaziti kao prilog Gajevim „Novinama“ samo nekoliko dana nakon njihova pokretanja, do sada još nisu bili predmetom istraživanja, premda možemo pretpostaviti da je „Danica“ nakladnicima, knjižarima i autorima mogla biti jednako privlačna kao i „Novine“ u kojima se u Hrvatskoj i pojavljuju prvi komercijalni oglasi.¹⁶ U radu *O počecima časopisnog reklamnog oglašavanja – od Gajevih oglasa do pisama u ulozi reklamnih poruka* Vlasta Rišner i Maja Glušac dotiču se knjižarskih oglasa u „Danici“, no analiza koja je provedena daleko je od iscrpne i cilja ponajprije na to da ukaže na početke razvoja oglašavanja u novinama općenito.¹⁷ Namjera je ovoga rada stoga dosadašnja istraživanja o knjižarskom oglašavanju u novinama nadopuniti. Dva su temeljna kriterija prema kojima je upravo „Danica“ odabrana za analizu. Prvo, riječ je o prvom hrvatskom književnom i kulturnom listu, a drugo, preporodno razdoblje u kojem „Danica“ izlazi podudara se s počecima stvaranja suvremenog građanskog društva te s razvojem gospodarstva koje je zahvatilo cijelu Europu od 1830-ih godina te je, temeljeći se na proizvodnji robe široke potrošnje, potaknulo i razvoj reklamnog oglašavanja.¹⁸ Cilj je rada na metodološki inovativan način pokazati u kojoj su mjeri i na koji način nakladnici i knjižari, pa i sami autori, novine, kao relativno nov medij, koristili u svrhu knjižarskog oglašavanja.

2. Metodologija istraživanja

U radu su analizirani knjižarski oglasi objavljeni u književno-kulturnom tjednom prilogu „Novina horvatskih“, „Danici“, koja je s prekidima izlazila od 1835. do 1849., 1853., te od 1863. do 1867.¹⁹ Sva 1034 broja (21 godište) digitalizirana

¹⁵ Knezović, M. Oglasi u Gajevim novinama. // Historijski zbornik 54(2001), 47-76.

¹⁶ Oglas. [citirano: 2017-06-14]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44829>.

¹⁷ Rišner, V.; M. Glušac. O počecima časopisnog reklamnog oglašavanja: od Gajevih oglasa do pisama u ulozi reklamnih poruka. // Zadarski filološki dani III. : zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zadru i Ninu 5. i 6. lipnja 2009. / glavni i odgovorni urednik Šimun Musa ; prijevod sažetaka Eugenija Čuto. Zadar : Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 2011. Str. 417-436.

¹⁸ Knezović, M. Nav. dj., str. 47.

¹⁹ „Danica Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka“ počinje izlaziti 10. siječnja 1835. godine, samo četiri dana nakon što su pokrenute „Novine Horvatzke“. Pod tim imenom izlazi godinu dana, a potom se pojavljuje pod imenom „Danica ilirska“. Taj će naslov nositi sve do zabrane ilirskog imena 1843. godine. Od 1843. do 1848. godine izlazi pod imenom „Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska“, a nakon toga, sve do prestanka izlazenja 1867. godine, ponovno pod imenom „Danica ilirska“. U radu se list jednostavno naziva samo „Danica“.

su i dostupna putem portala Stare hrvatske novine.²⁰ Knjižarske je oglase najprije bilo potrebno pažljivim pregledavanjem svih brojeva identificirati, a nakon toga je napravljena njihova kvantitativna, grafička i formalno-sadržajna analiza. Kvantitativna analiza podrazumijevala je analizu učestalosti pojavljivanja oglasa kroz godine, čime se željelo utvrditi jesu li sredinom 19. stoljeća nakladnici, knjižari i autori prepoznali novine kao medij knjižarskog oglašavanja. Analizom grafičkoga oblikovanja oglasa nastojalo se utvrditi mjesto koje je knjižarskim oglasima pridavano u listu. Formalno-sadržajna analiza knjižarskih oglasa podrazumijevala je analizu postojanja bibliografskih podataka o oglašavanim djelima – postojanje podataka o autoru (ime i prezime, ali i drugi biografski podaci, ako su postojali), postojanje podataka o naslovu oglašavanih djela, mjestu izdanja/tiskanja, knjižari, nakladniku i tiskari, kao i podatka o broju stranica. Podaci o stranicama radi lakše su analize razvrstani u nekoliko kategorija (0-49 stranica, 50-99 stranica, 100-199 stranica, 200-299 stranica, 300-399 stranica, 400-499 stranica, 500-599 stranica, 600-899 stranica te 900 i više stranica), vodeći se, s obzirom na to da ne postoji definicija stare knjige koja se temelji na broju stranica²¹, UNESCO-ovom definicijom prema kojoj je knjiga publikacija od najmanje 49 stranica.²² Analiziran je i format djela koji je u oglasima iskazivan ovisno o tome koliko je puta tiskarski arak bio presavijen kao 2° ili *folio* format (2 presavijena lista), *kvart* ili četvrt (4°) format (4 lista), *oktav* format (8°) ili osmina (8 listova), *duoedec* format (12°) ili dvanaestina (12 listova), *sedec* format (16°) ili šesnaestina (16 listova) itd.²³ Nadalje, analiziran je i podatak o cijeni oglašavanog djela. S obzirom na to da su cijene u oglasima izražavane u različitim valutama – groševima²⁴, forintama²⁵, krajcarima²⁶, talirima²⁷ itd., a često su se koristili i različiti nazivi – novčići, cvancige, dvadesetci i slično, bilo je potrebno, radi lakše analize i us-

²⁰ Portal: Stare hrvatske novine. [citirano: 2017-06-23]. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Default.aspx>.

²¹ Stara knjiga ovisi o nekoliko čimbenika: nakladnik/tiskar, raspačavatelj i, naposljetku, čitatelj, tj. definicija se stare knjige temelji na samoj proizvodnji knjige (ovisno o tehnološkom napretku), nakladničkoj djelatnosti (izboru teksta) te čitatelju. Katić, T. Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007. Str. 41.

²² Book. // Encyclopaedia Britannica. [citirano: 2017-06-29]. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/book-publication>.

²³ Knjiga. // Hrvatska enciklopedija. [citirano: 2017-06-13]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32108>.

²⁴ Groš je hrvatska novčana jedinica u upotrebi od 16 stoljeća. Jakobović, Z. Leksikon novčanih jedinica. Zagreb : Školska knjiga, 2014. Str. 41.

²⁵ Forint. // Hrvatska enciklopedija. [citirano: 2017-09-03]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=20130>.

²⁶ Sredinom 15. stoljeća krajcar je bio sredstvo plaćanja u mnogim europskim zemljama. Jakobović, Z. Nav. dj., str. 12.

²⁷ Talir se pod istim ili sličnim nazivom rabio u mnogim europskim zemljama, a imao je, ovisno o zemlji i vremenu, različite vrijednosti – od 60 do 90 krajcara. Jakobović, Z. Nav. dj., str. 71.

poredbe, izraziti ih u samo jednoj valuti, pri čemu je odlučeno da to bude krajcar jer su cijene najčešće izražavane upravo u toj valuti. Naime u Austro-Ugarskoj se Monarhiji od 1458. godine koristila austrijska valuta, a novčane jedinice bile su gulden i krajcar. Do 1857. godine 100 krajcara je u Austriji bila protuvrijednost jednoj forinti²⁸, a nakon toga je jedna forinta vrijedila 60 krajcara.²⁹ Navedeni tečaj, odnosno smanjenje vrijednosti krajcara u odnosu na forintu, primijenjen je i pri preračunavanju valuta u oglasima. Krajcar je ujedno bio i manja novčana jedinica te ga se često nazivalo i novčić³⁰, a koristio se i naziv cvanciger ili dvadesetnjak.³¹ Nakon što su sve cijene pretvorene u krajcare, razvrstane su radi lakše analize u sedam proizvoljnih kategorija: 0-49 krajcara, 50-99 krajcara, 100-149 krajcara, 150-199 krajcara, 200-399 krajcara, 400-999 krajcara te od 1000 krajcara pa nadalje, pri čemu su se u osmoj kategoriji „ostalo“ našla ona djela čije su cijene bile izražene u valutama koje se nisu mogle pretvoriti u krajcare, kao što su rublje ili poljski franci ili se pak postojeće kratice nisu mogle točno odrediti (primjerice st., ngr.). Naposljetku, učinjena je i analiza postojanja podataka o kratkom sadržaju oglašavanih djela. Namjera je navedenih analiza utvrditi koji su od podataka koji se mogu pronaći u knjižarskim oglasima smatrani presudnima za prodaju. Dakako, još je niz drugih podataka koji se u knjižarskim oglasima, kao iznimno bogatim izvorima podataka o društveno-kulturnoj, ali i političkoj povijesti toga vremena, mogu iščitati (primjerice podatak o najzastupljenijim autorima, jeziku i žanru oglašavanih djela, prijevodima i slično), no s obzirom na ograničenost prostora, navedene analize ovim radom neće biti obuhvaćene. Na ovom je mjestu dovoljno samo reći da je preliminarna žanrovska analiza pokazala da su u „Danici“ bila mahom oglašavana djela preporodnih pisaca, kako onih hrvatskih, tako i pripadnika drugih slavenskih naroda, ali i djela stare hrvatske književnosti, kao što je primjerice bio Petar Hektorović, što je u potpunosti bilo u duhu preporodnog razdoblja u kojem je list počeo izlaziti.

3. Učestalost objavljivanja knjižarskih oglasa u „Danici“

U „Danici“ je, u sveukupno pregledana 1034 broja, pronađeno 1028 knjižarskih oglasa, identificiranih u 311 brojeva, što je daleko više nego u drugim do sada analiziranim listovima.³² Broj oglasa tijekom godina raste. U prvim godina-

²⁸ Lončarić-Horvat, O. Novčarstvo. Zagreb : Centar za dopisno obrazovanje Birotehnika, 1994. Str. 112.

²⁹ Peričić, Š. Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća. Zadar : Matica hrvatska, 1998. Str. 262.

³⁰ Isto.

³¹ Jakobović, Z. Nav. dj., str. 50.

³² Primjerice, Zoran Velagić i Nikolina Dolfić u 176 brojeva zadarskog lista „Kraljski Dalmatin“ (1806.-1810.) pronalaze samo 7 oglasa, dok u 287 brojeva „Zore Dalmatinske“ (1844.-

ma izlaženja „Danice“ pronađeno je u prosjeku desetak oglasa godišnje (slika 1). Međutim od 1839. godine pa sve do 1846. godine njihov broj gotovo kontinuirano raste, s iznimkom razdoblja od 1843. do 1845. godine. Godine 1846. u „Danici“ se pojavljuje čak 51 oglas, otprilike onoliko koliko ih Knezović u razdoblju od 1835. do 1839. godine pronalazi, također na godišnjoj razini, u „Novinama“.³³ Međutim unatoč ukidanju cenzure u ožujku 1848. godine, koja je nakladnike posve sigurno kočila, u razdoblju od 1847. do 1849. godine bilježi se nagli pad broja oglasa, u prosjeku opet samo desetak godišnje. S obzirom na to da znamo kako su u „Zori Dalmatinskoj“ (1844.-1849.), književnom časopisu koji je izlazio u tom razdoblju, izašla samo 93 oglasa³⁴, a u „Danici“ u istom razdoblju 130 oglasa, razlog vjerojatno ne bismo mogli tražiti u konkurenciji. No svakako bismo ga mogli pronaći u činjenici da su u to vrijeme Monarhiju zadesila ratna zbivanja koja su se zasigurno odrazila i na područje nakladništva.³⁵ „Danica“ tada počinje gubiti čitatelje koje su više zanimale ratne vijesti nego jedan književni časopis, kao što se navodi u proglasu posljednjega broja, prije njezina prvog obustavljanja 1849. godine: „Svakdanje željno očekivanje novih političkih ratnih viestih, osobitno onih koje se posredno ili neposredno i naše sudbine tiču, zanima obćinstvo u toliko, da se zabavnimi časopisi veoma malo zanimati može“.³⁶ „Danica“ ponovno počinje izlaziti 1853. godine, kada bilježimo čak 175 oglasa. Iako je potom njezino izlaženje opet obustavljeno, u godinama kada će se „Danica“ ponovno početi tiskati, u razdoblju od 1863. do 1867. godine, bilježi se opet veći broj oglasa: 83 oglasa 1863. godine, 123 oglasa 1864. godine, čak 211 oglasa 1866. godine te posljednje, 1867. godine, 133 oglasa. Bio je to rezultat povećane produkcije knjiga otvaranjem novih tiskara i nakladničkih kuća, kao i razgranate knjižarske mreže diljem hrvatskih zemalja 1860-ih godina³⁷, ali zasigurno i činjenice da su knjižari

1849.), također tiskane u Zadru, pronalaze 93 oglasa, što znači po jedan oglas u svakom trećem broju. Maja Krtalić, analizirajući dvoje novine u cijelosti, „Esseker allgemeine illustrierte Zeitung“ (1869.) i „Branislav“ (1878.), te list „Die Drau“ u prvih deset godina njegova izlaženja (1868.-1877.), pronalazi ukupno 38 knjižarskih oglasa, po 16 u „Die Drau“ i „Esseker allgemeine illustrierte Zeitungu“ te 6 u „Branislavu“. Autorica inače navodi da je pronašla 41 oglas, no u pripadajućoj bibliografiji njih je 38. Iznimku čine Gajeve „Novine“, kojima je „Danica“ bila tjedni prilog, a u kojima je u samo prvih pet godina izlaženja (1835.-1839.), za koje Knezović radi analizu, identificirano čak 265 oglasa. Velagić, Z.; N. Dolfić. Nav. dj., str. 47-63; Krtalić, M. Nav. dj., str. 88-90; Knezović, M. Nav. dj., 62-63.

³³ Autor je utvrdio da su u „Novinama“ u tom razdoblju izlazila prosječno 53 oglasa godišnje. Knezović, M. Nav. dj., 62-63.

³⁴ Velagić, Z.; Dolfić, N. Nav. dj., str. 50.

³⁵ Vrijeme je to naime rata s Madarima, koji je uslijedio nakon zaoštavanja odnosa između Hrvatske i Ugarske tijekom srpnja i kolovoza 1848. godine. Revolucija 1848-1849. // Proleksis enciklopedija online. [citirano: 2017-08-23]. Dostupno na: <http://proleksis.lzmk.hr/43840/>.

³⁶ „Danica“, 1849. god., br. 31.

³⁷ Usp. Iz povijesti hrvatskoga knjižarstva / I. B. Vodopija; I. Hekman Mandić(ur.), Zagreb : Exlibris, 2009. Str. 21-134.

i nakladnici očitno sve više prepoznavali novine kao moćan medij oglašavanja, što je vidljivo i iz podatka da se primjerice u početku Gajeva tiskara pojavljivala samo s jednim ili dva oglasa, a da je potom od sredine 1850-ih objavljivala na godišnjoj razini njih čak 5 do 6.

Slika 1. Prikaz učestalosti objavljivanja knjižarskih oglasa u „Danici“

4. Grafičko oblikovanje knjižarskih oglasa

Knjižarski oglasi u „Danici“ u početku su doista teško uočljivi i ni na koji se način ne ističu. Nisu odvojeni od ostalog teksta u novinama, nisu ilustrirani te su više oblikovani kao članci, pritom najčešće tiskani sitnim novinskim tiskom (prilog 1).³⁸ U većini rubrika u kojima se oglasi pojavljuju oglašava se više djela odjednom, što doprinosi nepreglednosti. Ipak, u pojedinim rubrikama između oglasa za svaku pojedinu knjigu pronalazimo kratke horizontalne linije koje dijelom olakšavaju čitljivost (prilog 2). Tek od 1853. godine oglasi se počinju lakše uočavati, jer se gotovo svaki oglas navodi u zasebnoj natuknici te je prored nešto veći (prilog 3), a od 1866. godine postaje uobičajeno početak oglasa tiskati tzv. masnim slovima (prilog 4). Najčešće se radi o naslovu oglašavanog djela, pa se

³⁸ Analizirajući novine tiskane u Osijeku u drugoj polovici 19. stoljeća Maja Krtalić isto tako zapaža da se knjižarski oglasi ne nalaze među ostalim oglasima, već se pojavljuju, zajedno s ostalim tekstom, u rubrikama unutar teksta, i to najčešće onima koje donose vijesti iz kulture i svakodnevice, vizualno su teško uočljivi te više izgledaju kao opisi novih knjiga nego kao oglasi pojedinog knjižara. Kako nisu ilustrirani i također se ni na koji način ne ističu, u vrlo sitnom novinskom tisku zapravo su teško uočljivi. Tek krajem 1870-ih godina poprimaju izgled reklama. Krtalić, M. Nav. dj., str. 82.

pretpostavlja da su tiskari, nakladnici i knjižari upravo naslov prepoznavali kao najvažniji podatak koji će knjigu prodati. Zabilježen je samo jedan oglas u kojem je masnim slovima tiskano ime autora, vjerojatno zbog nedostatka podatka o samome naslovu.³⁹

Oglasi se gotovo uvijek pojavljuju u rubrikama namijenjenima oglašavanju novih naslova, pa su stoga, unatoč činjenici da su najčešće bili teško vizualno uočljivi, redoviti čitatelji „Danice“ mogli točno znati gdje potražiti informaciju o novim knjigama. U dvadeset godina, koliko je „Danica“ izlazila, oglasi se pojavljuju u gotovo sedamdeset različitih rubrika. Rubrike mijenjaju nazive na godišnjoj razini te ne postoji rubrika koja se kontinuirano pojavljuje kroz sve godine izlaženja, iako se često radi samo o varijacijama iste rubrike, npr. *Slavjanske viesti* i *Slavjanske novosti*. Nazivi rubrika u skladu su s preporodnim duhom toga vremena, kao i promicanjem duha sveslavenstva, pa pronalazimo rubrike kao što su *Literatura Poljska*, *Česka literatura*, *Literatura sarpska*, *Ruska literatura*, *Ilirska literatura*, *Književstvo ilirsko* i slično. Oglasi se najčešće nalaze u rubrici *Književni viestnik* u kojoj pronalazimo čak 344 ili 33 % oglasa. Rubrika je postojala tri godine. U ostalim rubrikama pojavljuje se daleko manji broj oglasa. Rubrike u kojima se tijekom svih godina izlaženja „Danice“ pojavljuje manje od 35 oglasa, kao što su primjerice *Kratke viesti*, *Smiesice*, *Slovstvo*, *Dopis iz Beča*, *Nova knjiga* ili *Odaziv rodoljubnog sarca*, u istraživanju su okupljene u kategoriji „ostalo“ te je u njima objavljeno ukupno 26 % oglasa (tablica 1).

Tablica 1. Najčešće rubrike u kojima se pojavljuju knjižarski oglasi

Rubrike	Broj oglasa	%
Književni viestnik	344	33 %
Slavjanske novosti	136	13 %
Slavjanske viesti	119	12 %
Književnost	85	8 %
Književne vesti	39	4 %
Sveslavjanske vesti	35	3 %
Ostalo	270	26 %
Ukupno	1028	100 %

Iako vrlo rijetko možemo razaznati stoji li iza objave oglasa sâm autor, tiskar, nakladnik ili knjižar, prilično je jasno da, s obzirom na to da nema točnog obrasca

³⁹ Točan naslov zbirke pripovjedaka koja se oglašava ne navodi se. „Danica“, 1866. god., br. 19.

po kojem se knjige oglašavaju, uredništvo oglas oblikuje na osnovi informacija koje od njih dobije. U rijetkim je slučajevima jasno tko stoji iza objave oglasa, kao što je primjerice oglas u kojem autor „G. Vule Bogdanović u Beogradu javlja, da je njegova žalosna igra u tri razreda „Boj pod Krojom ili Ljubislav i Milica“ gotova.“⁴⁰ Vijest o objavi nekog djela često se pisala i u formi poziva na pretplatu (prilog 5). Piscu od tih poziva nisu imali veliku financijsku korist, već su se time samo prikupljala sredstva pomoću kojih se knjiga tiskala, pod uvjetom da se skupio dovoljan broj pretplatnika.⁴¹ Razni su bili načini na koje se pokušavalo pridobiti pretplatnike – pozivanjem na njihovu učenost i domoljublje, osobito kada je bila riječ o djelima na narodnom jeziku⁴², jamstvom da će djelo biti pisano „ilirskim“ pravopisom i „krasnim“ tiskom⁴³ ili pak obećanjem da će se javno obznaniti imena onih koji se na knjigu pretplate.⁴⁴ Čitatelje se u oglasima obavještavalo da se neko djelo planira tiskati i gdje se na njega može pretplatiti⁴⁵ ili pak u kojoj se točno knjižari neko već tiskano djelo može nabaviti, pa se tako u oglasu za djelo Jána Kollára „Sláva Bohyně“ napominje da se djelo može nabaviti kod Vjekoslava Babukića, tajnika Čitaonice i Matice ilirske, dok se „Zora, Almanah za rok 1839“ može nabaviti kod „g.g. knjigoterzaca: Franje Župana i Milana Hiršfelda“.⁴⁶ Katkad ih se obavještavalo da se s objavom knjige kasni ili pak da joj je cijena promijenjena u odnosu na onu koja je prvotno bila oglašena, kao što je to primjerice učinio Stanko Vraz oglašavajući skoro izlaženje njegove danas vrlo poznate zbirke pjesama „Đulabije“.⁴⁷

5. Bibliografski podaci o oglašavanim knjigama

5. 1. Podatak o autoru i naslovu djela

Kao što je već spomenuto, do pojave oglasa u novinama i časopisima, tiskari, nakladnici i knjižari svoja su djela najčešće oglašavali u prodajnim katalogima u kojima su se obično mogle pronaći informacije o naslovu djela, cijeni, mjestu tiskanja, formatu te autoru, iako potonji podatak, kako navodi Marijana Tomić, u

⁴⁰ „Danica“, 1864. god., br. 27.

⁴¹ Opširnije o fenomenu sustava pretplate vidi u Lakuš, J. Pisac i čitatelji: fenomen posveta kolektivnom čitatelju u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća // *Libellarium* 3, 1(2010), 29-42. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v3i1.145>.

⁴² „Danica“, 1839. god., br. 26.

⁴³ Isto.

⁴⁴ „Danica“, 1841. god., br. 19.

⁴⁵ „Danica“, 1840. god., br. 16.

⁴⁶ „Danica“, 1839. god., br. 32.

⁴⁷ „Danica“, 1840. god., br. 30.

katalogu Novoselske knjižare primjerice vrlo često nedostaje.⁴⁸ Za pretpostaviti je stoga bilo da će se navedeni podaci, pa čak možda i još neki dodatni, naći i u knjižarskim oglasima u novinama.

Podatak o naslovu knjige u oglasima je gotovo obvezan i on nedostaje u samo 24 oglasa. No i podatak o autoru knjige vrlo je čest i pronalazimo ga u čak 80 % oglasa ili njih 822. On se uglavnom svodi na ime i prezime autora, a vrlo rijetko, u samo 76 oglasa (7,45 %), pronalazimo nešto detaljnije podatke o piscu. To nas navodi na zaključak ili da u to vrijeme takvi podaci nisu bili prepoznati od strane tiskara, nakladnika i knjižara kao nešto što bi knjigu moglo prodati ili da su samim kupcima oni bili nevažni, pa se stoga nisu ni iznosili. Moguće je također da su mnogi od autora bili već etablirani, pa se iznošenje biografskih podataka smatralo suvišnim, kao što primjerice sugerira primjer Bogoslava Šuleka u oglasu za njegovo djelo „Korist i gojenje Šumah“: „Tko poznaje pero našeg Šuleka, neće ni pitati o temeljitosti, o vrijednosti i koristi prirodoslovnog i gospodarstvenog ovog diela ...“.⁴⁹ No kada se podatak o autoru ipak navodi, najčešće su to informacije o mjestu odakle dolaze ili njihovu zanimanju, ako se ne radi samo o piscu. Pritom se uz imena autora najčešće nalaze kratki epiteti kao što su učeni, poznati, slavni, revni, glasoviti i slično, kao što je primjerice jezikoslovac i pedagoški pisac Stjepan Marjanović opisan u oglasu u kojem se čitatelje poziva na pretplatu na „ilirski“ djela u 6 knjiga koja je „veoma revni i učeni spisatelj Stjepan Marjanović Brodjanin“ namjeravao tiskati u biskupskoj tiskari u Pečuhu (prilog 6).⁵⁰

Vrlo rijetko pronalazimo podatke o prevoditeljima, no ne zato što se taj podatak možda činio nevažnim, jer kada je bilo riječ o prijevodu, to se uvijek naglašavalo, nego zbog toga što ih nije bilo puno, već samo 17. Tako primjerice pronalazimo da je kapelan (Vilim) Vilhelm Švelec preveo s češkog djelo češkog biskupa Jana Valeriána Jirsíka „Popularna dogmatika“⁵¹, da je gospodin Josip Eugen Tomić preveo s njemačkog poznatu Schillerovu tragediju „Djevica Orleanska“, za koju se još navodi da je tiskana kod Abela Lukšića u Karlovcu te da je prijevod zagrebački kazališni odbor nagradio sa 100 forinti⁵² ili pak da je Špiro Domitrović Kotoranin s ruskog preveo „poznati, krasni historički ruski roman: „Ledena palača“ ruskog romanopisca Ivana Ivanoviča Lažečnikova“.⁵³

⁴⁸ Tomić, M. Nav. dj., str. 165.

⁴⁹ „Danica“, 1867. god., br. 2.

⁵⁰ „Danica“, 1838. god., br. 29.

⁵¹ „Danica“, 1853. god., br. 40.

⁵² „Danica“, 1863. god., br. 31.

⁵³ „Danica“, 1863. god., br. 15.

5.1. Podaci o mjestu tiskanja/izdanja djela, knjižari, nakladniku i tiskari

Podatke o mjestu izdanja/tiskanja pronalazimo u 638 oglasa ili njih 62 %. Činjenica da su identificirana čak 84 grada, pri čemu se najčešće pojavljuju Zagreb, Beograd, Prag, Beč, Novi Sad, Petrograd, Zadar, Karlovac i Osijek⁵⁴, ukazuje na politiku političke i kulturne integracije hrvatskoga naroda i duh sveslavenske uzajamnosti koji su se u „Danici“, kao preporodnom listu, zagovarali (tablica 2).⁵⁵ Ta politika i duh jednako su vidljivi i iz podataka o tiskari/nakladniku oglašenoga djela ili pak o knjižari u kojoj se oglašeno djelo moglo kupiti (tablica 3). Potonji su podaci međutim puno rjeđi. Poznati su u samo 32 % ili 326 oglasa, dok ih u čak 702 oglasa ili 68 % nema. Navedeno zapravo čudi imajući u vidu činjenicu da se nakladnička djelatnost, kao i cjelokupna knjižarska mreža, ubrzano razvijala, posebno od druge polovice 1860-ih godina.

Tablica 2. Mjesto izdanja oglašanih knjiga

Mjesto izdanja	Broj oglasa
Zagreb	96
Beograd	74
Prag	70
Beč	43
Novi Sad	36
Petrograd	31
Zadar	21
Karlovac	14
Osijek	10

⁵⁴ Uz djela tiskana i izdana u Zagrebu, Zadru, Karlovcu i Osijeku, od ostalih hrvatskih gradova pronalazimo, doduše, s manje od deset oglasa, djela tiskana u Splitu, Rijeci, Varaždinu, Dubrovniku i Požezi.

⁵⁵ Jednako su se tako i u preporodnim glasilima Dalmacije oglašavala preporodna djela iz kontinentalne Hrvatske, pa je tako primjerice zagrebački knjižar Franjo Župan često djela iz svoje knjižare oglašavao u zadarskoj „Zori dalmatinskoj“, jednako kao i primjerice preporodni pisac Stanko Vraz. Tridesetak godina prije, u vrijeme kada je izlazio „Kraljski Dalmatin“, to nije bio slučaj jer se u potonjem listu oglašavao jedino zadarski tiskar i nakladnik Antonio Luigi Battara. Velagić, Z.; N. Dolfić. Nav. dj., str. 48.

Tablica 3. Tiskari, nakladnici i knjižari

Tiskar/nakladnik/knjižar	Broj oglasa
Gajeva tiskara (Zagreb)	34
Dragutin Albrecht, litograf, tiskar i knjižar (Zagreb)	28
J. L. Kober, tiskar, nakladnik i knjižar (Prag)	13
Državna štamparija (Beograd)	11
Episkopska tiskarna (Novi Sad)	10
Antun Jakić, tiskar i knjižar (Zagreb)	8
Lavoslav Hartman, knjižar (Zagreb)	7
Battara, tiskar, nakladnik i knjižar (Zadar)	6

5.2. Podatak o cijeni oglašavanih djela

Podatak o cijeni pronalazimo u 28 % oglasa, odnosno njih 290, dok u čak 738 oglasa cijena nije poznata, iz čega zaključujemo da se taj podatak ili nije činio važnim istaknuti ili je namjerno izostavljen. Kao što je već pojašnjeno u metodologiji istraživanja, različite valute u kojima su iskazane cijene oglašavanih djela pretvorene su radi lakše analize i usporedbe u krajcare jer su cijene najčešće i izražavane upravo u toj valuti. Kreću se od onih besplatnih (samo dva oglasa), pa do onih od čak 4000 krajcara (samo jedan oglas). Besplatan je, barem u počecima izlaženja, bio časopis goričkog gospodarskog društva pod naslovom „Umni gospodar“⁵⁶ te 53. broj „Bibliotheca Pommeranie“⁵⁷, dok je najskuplja knjiga s cijenom od 4000 krajcara bila „Istorija sèrpske književnosti“ Stojana Novakovića, srpskog filologa i povjesničara književnosti.⁵⁸ Među oglasima u kojima je istaknuta cijena najčešća su jeftinija djela, ona čija se cijena kretala do 49 krajcara (105 djela) ili pak ona koja su koštala od 50 do 99 krajcara (86 djela) (tablica 4). Međutim s obzirom na činjenicu da u više od 70 % oglasa podatak o cijeni nije naveden, moguće je čak i da ih je bilo više. Žanrovski, radi se o najrazličitijim djelima, od poezije, kao što je primjerice bila zbirka poezije Ante V. Truhelke „Sto piesamah“, čija je cijena iznosila 40 kraj-

⁵⁶ „Danica“, 1863. god., br. 30.

⁵⁷ U oglasu stoji sljedeće: „Bibliotheca Pommerania. Br. LXXIII. daje bezplatno I. A. Stargardt u Bèrlinu s popisom te Pomorske knjižnice, koja je iz novinah čitateljstvu već poznata, i sa dodatkom knjigah i rukopisah o slavenskoj poviesti i književnosti.“ „Danica“, 1866. god., br. 15.

⁵⁸ Cijena joj je bila izražena u groševima. Djelo je imalo nešto više od 300 stranica. „Danica“, 1867. god., br. 15.

cara⁵⁹, do geografskih djela, kao što je bilo „Zemljopisanje celoga sveta“ Milana Spasovića, za koje je bilo potrebno izdvojiti također 40 krajcara.⁶⁰ Uпитno je međutim tko je sebi mogao priuštiti i tako jeftine knjige. U to je vrijeme naime kupovna moć stanovništva bila slaba. Primjerice plaća učitelja na selu, koji su bili pismeni, pa su bili i zainteresirani za knjige, makar po prirodi svoga posla, bila je 5 forinti, odnosno 500 krajcara mjesečno.⁶¹ Kako su životni troškovi tada bili skupi⁶², učitelji si vjerojatno nisu mogli priuštiti knjige. Nadalje, poljoprivredni radnik na selu u to je doba primjerice dobivao tridesetak krajcara dnevno za lakše poslove, a za teže četrdesetak, što je bio relativno visok iznos jer je poljoprivrednih radnika tada bilo malo, pa su tražili veće dnevnicе.⁶³ No iako se navedeni iznos doima kao vrlo dobra plaća, stanje u gospodarstvu tada nije bilo najbolje, a to je, dakako, poskupljivalo osnovne životne troškove, pa radnici nisu imali priliku za uštedu novca ili kupovnije stvari koje im nisu bile od životne važnosti.⁶⁴ Slična je stvar i s radnicima koji rade za dnevnicе u gradu. Premda su oni zarađivali nešto više, od 1 forinte do 1,20 forinti, troškovi života u gradu bili su skuplji. Radnici u rudarstvu i tvornicama pak dobivaju dnevnicе od dvadesetak i tridesetak krajcara. Radnici u obrtima ne rade za dnevnicе, već za tјedne plaće. Iako je nekima od njih bila plaćena hrana i stan, većini ipak nije. Primjerice građevinski radnici nisu imali plaćen stan niti hranu, a radili su za dnevnicе od 1 forinte i 6 krajcara do 1 forinte i 20 krajcara. Krojači i stolari rade za jednu forintu.⁶⁵ Kada su troškovi života u pitanju, najjednostavnije je reći da za manje od 3 forinte tјedno nijedan radnik nije mogao imati najosnovnije potrepštine.⁶⁶ Iz svega navedenog jasno je da su plaće bile jedva dostatne za pokrivanje životnih troškova te da je knjiga zapravo bila luksuz i rijetki su ju mogli kupiti. Među oglasima u kojima je istaknuta cijena u još manjem broju pronalazimo djela skuplja od 100 krajcara, iako je moguće da ih je bilo i više s obzirom na to da se cijene oglašavanih djela navode u samo oko 30 % oglasa. Autori ili nakladnici možda taj podatak namjerno nisu navodili ne želeći da visoka cijena potencijalnog kupca odmah odbije. Najrjeđe su najskuplje knjige, one od 1000 krajcara nadalje, njih samo 11. Takva je primjerice bila „Filozofija prava“ Jovana Filipovića, tiskana

⁵⁹ „Danica“, 1866. god., br. 37.

⁶⁰ „Danica“, 1854. god., br. 17.

⁶¹ Stipčević, A. Socijalna povijest. Nav. dj., str. 119.

⁶² Pola kile govedeg mesa moglo se kupiti za 7,8 krajcara, vino je koštalo između 16 i 20 krajcara, povrće i prilozi bili su skupi, hvat drva za ogrjev zimi je stajao 10 do 12 forinti, dok se za stanarinu, i to za usku i vlažnu sobu bez peći, trebalo izdvojiti 3,4 forinte. Tkalac, I. Hrvatsko gospodarstvo sredinom XIX. stoljeća. Zagreb : Dom i svijet, 2004. Str. 94.

⁶³ Tkalac, I. Nav. dj., str. 93.

⁶⁴ Isto, str. 94.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

u Beogradu, čija je cijena bila 1000 krajcara⁶⁷, zatim „Osnove kaznenog zakona“, za koje je kupac morao izdvojiti 1200 krajcara⁶⁸, „Bizantijski spomenici po Sèrbiji“ G. F. Kanića, djelo tiskano u Beču koje se prodavalo za čak 2500 krajcara jer je bilo bogato ilustrirano i u luksuznom izdanju⁶⁹ ili pak „Prirodopis europskog ptičtva“ G. A. Friča, za koji je trebalo izdvojiti također 2500 krajcara.⁷⁰ Kao što je spomenuto, najskuplja je bila knjiga s cijenom od 4000 krajcara, a riječ je o „Istoriji serpske književnosti“.⁷¹ Kao što je zamjetno, navedene su knjige bile stručne naravi, pa su ih vjerojatno nabavljali obrazovani čitatelji, i to oni čija je platežna moć to dopuštala. Štoviše, u oglasima se na njih i apeliralo, pa tako u spomenutom oglasu za bogato ilustriranu knjigu „Bizantijski spomenici po Sèrbiji“ čitamo: „Ova se knjiga po sudjenju ljudi, koji su sa svoje liepe vieštine čuveni i vidjeni, broji medju pèrve evropejske uzor-radnje u ovoj struci. Zeliti bi bilo, da je svaka naša imućnija porodica nabavi, a osobito pravosl. cèrkvene občine, da se nagedaju takovih divnih zadušbinah niegdašnjih slavnih carevah ...“.⁷²

Tablica 4. Cijena oglašavanih djela

Cijena knjige u krajcarima	Broj oglasa	%
0-49	105	10,21 %
50-99	86	8,37 %
100-149	33	3,21 %
150-199	14	1,36 %
200-399	17	1,65 %
400-999	14	1,36 %
1000 i više	11	1,07 %
Ostalo	10	0,97 %
Nepoznato	738	71,79 %
Ukupno	1028	100,00 %

⁶⁷ Cijena je bila iskazana u groševima (10 groša). Ne postoji podatak o broju stranica ni neki drugi dodatni podatak, pa je teško znati zašto je bila tako skupa. „Danica“, 1864. god., br. 18.

⁶⁸ Riječ je o prijevodu „Osnova kazniteljnoga prava“, Ortolana, profesora kaznenoga prava u Parizu. Knjigu je preveo Mihajlo M. Radovanović. Nudila se po cijeni od 12 groša. Podatak o stranicama ne postoji, kao ni neki drugi dodatni podatak, pa također ne možemo znati zašto je bila tako skupa. „Danica“, 1864. god., br. 25.

⁶⁹ Cijena knjige u originalu bila je 25 fr. a. vr. „Danica“, 1863. god., br. 44.

⁷⁰ Cijena knjige u originalu bila je 25 for. sr., „Danica“, 1853. god., br. 33.

⁷¹ „Danica“, 1867. god., br. 15.

⁷² „Danica“, 1863. god., br. 44.

5.3. Podatak o broju stranica oglašavanih djela

Podatak o broju stranica pojavljuje se u samo 20 % ili 202 oglasa. S obzirom na činjenicu da taj podatak zasigurno nije bio presudan pri kupovini knjige, služio je vjerojatno tomu da dijelom opravda cijenu. Najčešće se oglašavaju djela do 200 ili 300 stranica i ona su činila preko 80 % svih djela kod kojih je u oglasima taj podatak postojao. U manjem su broju zastupljena djela s nekoliko stotina stranica, a samo su dva oglašena djela s 900 i više stranica (tablica 5). Riječ je o putopisu Jána Kollára „Staro-Italia Slavjanska“⁷³ te poljsko-njemačkom rječniku „Nowy dokladny slownik polsko-niemecki i niemiecko-polski“, autora J. Booch-Arkossyja.⁷⁴

Tablica 5. Broj stranica u oglašavanim djelima

Broj stranica	Broj oglasa	%
0-49	34	3,31 %
50-99	40	3,89 %
100-199	63	6,13 %
200-299	27	2,63 %
300-399	11	1,07 %
400-499	10	0,97 %
500-599	8	0,78 %
600-899	7	0,68 %
900 i više	2	0,19 %
Nepoznato	826	80,35 %
Ukupno	1028	100,00 %

5.4. Podatak o formatu oglašavanih djela

U oglasima podatak o formatu knjige nalazimo vrlo rijetko, u 152 oglasa ili samo 15 % njih, dok u preostalih 876 oglasa toga podatka nema. Najčešći je format koji pronalazimo *oktavo*, u kojem su se, vjerojatno kao i danas, knjige najčešće tiskale. Veliki *folio* format nije zabilježen, dok je po desetak ili nešto više djela bilo tiskano u ostalim formatima (tablica 6). Pronalazimo samo jedno djelo u tzv. poprečnom formatu, a riječ je o kartografskom djelu Jovana Bugarskog „Krajobrazi Srbije“.⁷⁵

⁷³ „Danica“, 1853. god., br. 20.

⁷⁴ „Danica“, 1867. god., br. 2.

⁷⁵ „Danica“, 1844. god., br. 10.

Tablica 6. Format oglašavanih djela

Format	Broj oglasa	%
4	10	0,97 %
8	114	11,09 %
12	7	0,68 %
16	20	1,95 %
91x106 cm	1	0,10 %
Nepoznato	876	85,21 %
Ukupno	1028	100,00 %

5.5. Podatak o sadržaju djela

Podatak koji se puno češće pojavljuje u oglasima nego podaci o broju stranica, formatu ili cijeni jest kratak sadržaj djela, koji pronalazimo u čak 54 % oglasa, odnosno njih 556. Navođenje kratkog sadržaja možda je bilo dijelom smišljene oglašivačke strategije jer ne samo da je davalo detaljnije informacije o djelu već je i čitatelje nastojalo potaknuti da ga doista i kupe, kao što naprimjer čitamo u oglasu za prijevod Kolláreva kratkog „historičko-etnografičkog pregleda naroda slavjanskog“: „Mnogo putah bila je već očitovana želja, da bi koj od naših spisateljah malu knjižicu za prosti puk i za mladež izdao, u kojoj bi ona kano u zàrcalu narod svoj slavjanski ugledala, i to tome svojski za slavjansku uzajamnost prionula. Ovoj želji zadovolji je sada jedan od naših najrevniih priateljah uzajamnosti slavjanske, pošto je preveo iz slovačke čitanke g. Ivana Kollara kratki historičko-etnografički pregled naroda slavjanskoga. Knjižica ova s naslovom „Malo zàrcalo naroda slavjanskoga,“ akoprem je malena, sadàržava vendar sve, što početniku znati trèba, i zato ju toplo priporučujemo svim častnim duhovnikom, učiteljem i ostalim narodnosti slavjanske priateljem, da ju što više uzmognu, razpro strane. Neznatna cèna od 6. kr. u srebru moguće čini, te si ju svaki pribaviti može.“⁷⁶ U nekim oglasima možemo pronaći i obavijest o tome koja poglavlja knjiga točno sadrži, kao što je naprimjer slučaj s oglasom za narodne pripovijesti Ivana Nepomuka Vogla (prilog 7).⁷⁷

6. Zaključak

Sve do pojave novina i časopisa, jedini mogući oblici knjižarskog oglašavanja bili su reklamiranje knjiga u izlozima knjižara, promocija knjiga na knjižarskim saj-

⁷⁶ „Danica“ 1845. god., br. 12.

⁷⁷ „Danica“, 1837. god., br. 44.

movima, objavljivanje prodajnih kataloga i popisa novih knjiga u već objelodanjenim knjigama, oglašavanje putem plakata ili raspačavanje letaka svima za koje se znalo da bi za knjižne novitete mogli biti zainteresirani. S razvojem novinstva pojavio se međutim novi medij koji se pokazao kao odlično rješenje za oglašavanje sve većeg broja djela jer je mogao ne samo doprijeti do šireg kruga potencijalnih kupaca nego i donijeti puno više podataka o oglašavanim djelima. Cilj ovoga rada bio je, na temelju analize „Danice“, vodećeg hrvatskog književnog lista preporodnoga razdoblja, pokazati u kojoj su se mjeri i na koji način novine, kao relativno nov medij, koristile u svrhu knjižarskog oglašavanja. Reklamno se oglašavanje tada tek počelo razvijati.

Tablica 7. Zastupljenost podataka u knjižarskim oglasima

Podatak	%
Naslov	98 %
Autor	80 %
Mjesto tiskanja/izdanja	62 %
Sadržaj	54 %
Tiskara/nakladnik/knjižar	32 %
Cijena	28 %
Stranice	20 %
Format	15 %

Uzme li se u obzir sâm broj pronađenih oglasa, može se zaključiti da je takav vid knjižarskog oglašavanja nesumnjivo bio prepoznat od strane nakladnika i knjižara, ali i sâmih autora, te se brzo razvijao, osobito od 1850-ih i 1860-ih godina kada broj oglasa naglo raste, čemu je svakako doprinio i razvoj tiskarske produkcije i sâmoga knjižarstva. U početku je, doduše, njihovo grafičko oblikovanje bilo dosta skromno, no kasnije su oglasi vizualno sve uočljiviji jer se odvajaju od ostatka teksta. Nadalje, zamjetno je da su najčešći bibliografski podaci koji se o oglašavanim djelima navode podatak o naslovu (98 %) i podatak o autoru (80 %), pa pretpostavljamo da su bili, uostalom, kao i danas, najvažniji pri identifikaciji nekoga djela. Ostale bibliografske podatke, poput formata knjige (15 %), broja stranica (20 %) ili cijene (28 %), pronalazimo puno rjeđe (tablica 7). Potonje posebno čudi jer je podatak o cijeni zasigurno i tada bio važan pri izboru knjige koja će se kupiti, pa bi to moglo ukazivati na možda još uvijek nedovoljnu pripremljenost nakladnika i knjižara na takav vid knjižarskog oglašavanja. S druge pak strane u više od polovine oglasa pronalazimo podatak o kratkom sadržaju knjige ili barem nekim njegovim žanrovskim karakteristikama (54 %), pa bismo mogli zaključiti da su nakladnici i knjižari već tada bili na tragu suvremenog načina oglašavanja. Podatak o mjestu izdanja navodi se još češće (62 %) nego onaj o sadržaju knjige, što se u vrijeme

borbe za nacionalnu integraciju hrvatskoga naroda i rastućeg duha sveslavenstva očito smatralo važnim istaknuti. Oglašavana djela, podsjetimo, bila su velikim dijelom tiskana/izdavana diljem tada još razjedinjenih hrvatskih zemalja, ali i u drugim slavenskim gradovima (Beogradu, Pragu, Novom Sadu, Petrogradu) i drugdje. No s obzirom na to da je cilj oglašavanja bio da se neko djelo proda, začuđuje činjenica da se podatak o tiskaru/nakladniku/knjižaru nije smatrao previše važnim te se ne pojavljuje u nekom osobito velikom postotku (32 %). Slično je i s biografskim podacima o autoru koji se pojavljuju u samo nekoliko oglasa, iz čega se zaključuje da nakladnici i knjižari u to vrijeme nisu detalje o autoru prepoznavali kao važne ili kao informaciju koja će prodati knjigu. Naslovnice knjiga ili pak citate, koji se danas uobičajeno pojavljuju u knjižarskim oglasima⁷⁸, nigdje ne pronalazimo. Unatoč tomu što mnogi bibliografski i drugi važni podaci u velikom broju oglasa nedostaju, doajen povijesti knjige u Hrvata Aleksandar Stipčević drži da su svakako „odigrali prvorazrednu ulogu u uspostavljanju komunikacije između nakladnika, tiskara i knjižara s kupcima, odnosno čitateljima“.⁷⁹

Buduća istraživanja u kojima bi se problematika knjižarskog oglašavanja u novinama mogla sagledati iz još šire komparativne perspektive nego što je to u ovome radu moglo biti učinjeno zasigurno bi dala još cjelovitiju sliku uloge koju je novinski medij zauzeo u svijetu knjižarskog oglašavanja.

LITERATURA

- Book. // Encyclopaedia Britannica. [citirano: 2017-06-29]. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/book-publication>
- Forint. // Hrvatska enciklopedija. [citirano: 2017-09-03]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=20130>
- Iz povijesti hrvatskoga knjižarstva / I. B. Vodopija; I. Hekman Mandić(ur.). Zagreb : Exlibris, 2009.
- Jakobović, Z. Leksikon novčanih jedinica. Zagreb: Školska knjiga, 2014.
- Joyner, D. 100 years of advertising in Library Journal: 1876-1976, a brief survey: MA paper. Chapel Hill, North Carolina, 2005. Str. 9. [citirano: 2017-09-02]. Dostupno na: <https://cdr.lib.unc.edu/record/uuid:ef3d70ea-129f-4ac3-8fc6-cebe899e17d4>
- Katić, T. Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.

⁷⁸ Joyner, Deborah. 100 years of advertising in Library Journal: 1876-1976, a brief survey: MA paper. Chapel Hill, North Carolina, 2005. Str. 9. [citirano: 2017-09-02]. Dostupno na: <https://cdr.lib.unc.edu/record/uuid:ef3d70ea-129f-4ac3-8fc6-cebe899e17d4>.

⁷⁹ Stipčević, A. Povijest. Nav. dj., str. 297.

- Knezović, M. Oglasi u Gajevim novinama. // Historijski zbornik 54(2001), 47-76.
- Knjiga. // Hrvatska enciklopedija. [citirano: 2017-06-13]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32108>
- Krtalić, M. Knjižarski oglasi u osječkim novinama 19. stoljeća. // *Libellarium* 1, 1(2008), 75-92. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v2i1.140>
- Lakuš, J. Pisac i čitatelji: fenomen posveta kolektivnom čitatelju u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća. // *Libellarium* 3, 1(2010), 29-42. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v3i1.145>
- Lončarić-Horvat, O. Novčarstvo. Zagreb : Centar za dopisno obrazovanje Birotehnika, 1994.
- Rišner, V.; M. Glušac. O početcima časopisnog reklamnog oglašavanja: od Gajevih oglasa do pisama u ulozi reklamnih poruka. // *Zadarski filološki dani III. : zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zadru i Ninu 5. i 6. lipnja 2009. / glavni i odgovorni urednik Šimun Musa ; prijevod sažetaka Eugenija Čuto. Zadar : Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 2011. Str. 417-436.*
- Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006.
- Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga III. Od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Tingle, J. *Katalozi zagrebačkih knjižara u predpreporodnom razdoblju kao izvor za povijest knjige i čitanja: doktorska disertacija*, Zadar: Sveučilište u Zadru, Poslijediplomski sveučilišni studij „Društvo znanja i prijenos informacija“, 2016.
- Tingle, J. Trade in French books in Zagreb: 1796-1823. // *Libellarium* 3, 2(2010), 135-152. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v3i2.124>
- Tomić, M. Knjižarski katalozi kao izvori za povijest knjige: primjer kataloga Novoselske knjižare u Zagrebu (1794. - 1825.). // *Libellarium* 1, 2 (2008), 161-179. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v1i2.128>
- Topić, N. Knjižarska klasifikacija: primjeri i kriteriji klasifikacije hrvatskih knjižara u prodajnim katalozima i popisima knjiga s početka 20. stoljeća. // *Libellarium* 4, 2(2011), 121-145. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v4i2.159>
- Oglas. [citirano: 2017-06-14]. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44829>
- Peričić, Š. Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća. Zadar: Matica hrvatska, 1998.
- Revolucija 1848-1849. // *Proleksis enciklopedija online*. [citirano: 2017-08-23]. Dostupno na: <http://proleksis.lzmk.hr/43840/>
- Tkalac, I. Hrvatsko gospodarstvo sredinom XIX. stoljeća. Zagreb : Dom i svijet, 2004.
- Portal: stare hrvatske novine. [citirano: 2017-06-23]. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Default.aspx>
- Velagić, Z.; N. Dolfić. Knjižarski oglasi u „Kraljskom Dalmatinu” i „Zori dalmatinskoj”. // *Libellarium* 1, 2(2009), 47-63. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v2i1.140>

PRILOZI

Prilog 1. Primjer nepreglednog oglasa tiskanog sitnim novinskim tiskom, „Danica“, 1842. god., br. 37.

147

ti odavde jurve odvedeno; pak ipak je vas doljni kat kamenjem zametan (nakarcan), a u višini vide se još tri kata (u tretjem katu zidi su 4 stopa debeli.) Duđući da se uzeti nemože, da je grad mnogo višji bio, nego što su ta tri kata, zato mora, da je odvedeno kamenje od njegove dužine uzeto bilo.

Préko puta k jugu na sto korakah od grada nalazi se, kano u krilu previsoke stárno sténe špilja (pećina, Grotte) napunjena bistrom i prestudenom mlinc terajućom vodom. Usta od špilje široka su 6, a visoka 1—3 stopa. Ista špilja je pako tamna, zbog čosa sači zaladu s mojom družbom u nju vjrio; za da se obavéstim o njezinoj daljini i dubljini bacismo unutra košac od 3 sežnja (hvata), nu ov izčeznu. Začudjeni stajali smo pred špiljom, kad se oko 9 satih prije podne sunčane zrake u nutra ukradu i nam se mnogobojna puga ukáže. Sada jurvo po nešto viděći, metnuli smo na jednu dasku svěća, i upaljenu turili smo ju u špilju. Ala prekrasnog pozorista! Dubljine i sad vidli i doseći nismo mogli, premda ju voda prebistra i destiliranoj slična; nu ipak toliko opaziti mogli smo, da je špilja do 4 [] sežnja široka a da visina njezina vřhu vode 2—4 stopa iznosi. Zakutci pako, kad i urijeno dërvo izčeznu, ostadoše nam sveudilj zagonetka. Povědaju deseci se većma kod ove špilju, da se ovde paštarve (bistranke) ili, kako oni kažu, čarne ribe nalode.

Na stárnoj stěni vřhu špilje nalazi se ravnica, gdje je u staro doba selo s čarkvicom stajalo — još sad poznaju se u šumi slogi i neki komadi zovu se Motila, Haladinova nekota itd.

I ovo kao da je vétrom razpršeno, ne zna se, kada je nestalo. Medjutim navedeno selo s čarkvicom spadalo je k gradu Medjurečkovom Psarjevu (Pescarv) ako se Glaviní vřgovati može, koi na strani 635 kaže: «Psari idem creditur quod Psarjevo, ubi extant rudera veteris castri in districtu ad S. Joannem in Zelina. Olim Pser vocabatur; monumenta testantur fuisse isthic olim praepositorum S. Cosmae et Damiani, ipsunque castrum Pser regale fuisse; reginarum enim et ducissarum Slavoniae plures reperiantur litterae (hic signatae.)» Od razvalinah Zelina grada do sasih razrušenoga Psarjeva imade po sada puta; nu izgled je od vinom bogate kuće Haladinove do i preko Save do Velebića veličanstven! Amo putnici švajcarski! Toliko za pobuditi pozornost na ova historičke i prekrasne krajeve naše domovine.

Sjépan Mlinarić.

Sveslavjanske věsti.

(*Ilirska literatura.*) Za malo će izići tiskom bratje Battara u Zadru u ilirsko-dalmatinskom narječju «Svetlo pismo od novoga zakona», koje je presvętili i preštovani gospodin biskup splitački Pavao Kacić Miosić od Makarske tako izvërstno preveo, da će taj prevod, kako věsti u toj stvari ljudi kažu, priměr i ogleдалo ilirskom štilu (slogu) biti, on ho se može uzporediti s deli Gjorgijah, Delabelah, Zuzerah i svih ostalih klasičkih naših spisateljah, koji su u razrěšenom govoru pisali. Želti bi bilo, da to izvërstno sačinjenje novim našim organičkim, a ne starim nedostatnim dalmatinskim, izvan Dalmacie nigdë više nepoznatim pravopisom iziđe, jer samo po tomo izće ono razprostranjenje zadržati, koje zaslužuje.

(*Poljačko knjižestvo.*) Lukian Siemenski izdao je u Poznaniu svoje «narodno pęeme». Pърvi dio sadržava: Pęeme iz Bretanje; drugi sadržavat će, kako se kaže, skandinavsko a ostali španjolske i sárbske. Njegovo teženje je, Poljake s duhovnini proizvodi drugih narodah upoznati, sravnati ih s vlastitimi deli i tako poljačku poeziju na stazu čistoga naravskoga čuđenstva dovesti. — Kraševski priobóio je svoju pod naslovom: «Mlindova dovršenu pęsmu. Ona čini drugi dio njegove Mitologije ili Basnoslovlja, začima s Vitslavudom i dokaně se s Vitoldem. Sada posljuje na dogodovštini od Litvanske. — Kod Glücksberga izidjose medju ostalimi deli: «Prođčuženstvo», vesela igra u tri čina od Ivana of Dyculp, — «Atoneame» delo posvetjeno dogodovštini, knjižestvu, lepim uměnostim i kritici, 2. razděljenje pърvi dio. — Glücksberg obznanio je takodjer, da je dobio iz Petrogradske biblioteke jedan rukopis, koi sadržava ostatak znamenitih Ivana Zlatousta Paseka. — Dra. M. Motly-a iz Poznania poslao je inžituit na svoje troškove u Pariz, svojega daljega uvěžbanja radi u sruci učitelj-skoj, posle kada bi na gimnazii u Mezeriču dokončao bio opreděljena lęta od probe. — Maks. Kolanovski po zadržitoj doktorskoj časti izdao je jedno delo pod imenom: «De Matia Casimiro Sarhievo, Poloniae Horatio» to delo radi, kako naslov veće kaže, o najglasovitiem latinskóm pęsniku poljačkoga naroda. — Jerzikovski izabrao si je za promocijnu razpravu za zadržitoj doktorske časti u filozofii jedan razgovor o Tukikidu. — Tretja svezka Višnjevskove historie poljačkoga pismenstva već se nahodi u rukah publikę, Sačinitelj nije govorio baš o celom lętu. Stala što je znanje odušastnjeg ukupnog svęta premnogo, a npliv Česke u ona vręmena na Poljaku premalo u obzir

Prilog 2. Primjer rubrike u kojoj se između oglasa za svaku pojedinu knjigu nalaze kratke horizontalne linije koje olakšavaju čitljivost, „Danica“, 1836. god., br. 51.

— 204 —

iza (jarma) u dičnu samostalnost, a drugi iz slavne neznanosti u stanje izobraženja, slave i veličine prešli. *Gdè je slogu, tu je i Božji blagoslov!* — —

(Dodatak slědi.)

KNJIŽEVNE VĚSTI.

U Pešti izdavat će se nanovo a početkom godine 1837, trudom i pomnjom visokoučenog gospodina *Teodora Pavlovića* tab. advokata i više slavnih varmedjiah prisědnika:

„SERBSKI NARODNI LIST“

Njegovo u lanskoj *Danici* pod br. 46. obilatie naznačeno plemenito opredělenje ostaje nepremienjeno, so tim ipak priměćanjem, da će se prostor ili sadržaj razširiti i da će se list u napredak poštom pošiljati.

U Budimu izišla je na svět:

„SERBSKA PĀELAR“

ili novi, crětnik za god. 1837, izdana *Parlom Stamatovićem* parokom Segedinskim. Nemožemo propustiti čeli sadržaj ovoga osmogodišnjeg tečaja ovdè na kratko izložiti: I. Měsecoslov — kao poznani kalendar Budimski. II. Vládajuci Dom Auštrijški. III. Viša dostojanstva pravoslavne istočno gerčko - nesjedijene cerkve u auštrijških deržavah.

IV. *Izvorni ili originalni sastavci u prostom slogu* kao: 1) Serblji, njihove zastage i sudhe u Ungarii od 1490 do 1836 godine (prōduljenje). 2) Putovanje u Běograd Serbski 1836. godine. 3) Serblji u deržavnih zvanjih prije 1790. godine, i *Pavao Knez Branković* (Kinisy Pál) Ilir - Serbljin izpovědanja iztočnog. 4) *Zakonodatelno tělo u Ungarii je više Slavensko nego li Magyarsko.*

V. *Izvodi*: 1) Privilegia Serbljem Potisko-Bačkim od *Marie Teresie* darovana. 2)

Ungar u deržavi, ili tko je Ungar i tko je Magyar? —

VI. *Pěsnoslovni sastavci*, kao: Slavensko-europejsko toržestvo. 2) *Slaven*. 3) *Glogovkinje Horvatske*. 4) Na dan P. S. P. S. čuvstvosvanja Dobrinačkog pěsnotvorca. 5) *Nadpisi visokim u Beču i Budimu Slavenskim pokroviteljem.*

VII. *Pismeni pametnici Serbski*. VIII. *Směstice*: gdè se oglašuju i procěnjuju 1) *Slovanske Starožitnosti* od *Dra. Pavla Šafarika* i t. d. 2) *Ilirske narodne Novine i Danica Ilirska* i t. d. 3) *Zora*, slovanski zabavnik i t. d. IX. *Svi od Serbaljah posětjeni sajmovi u Ungarii*; zatim *skrižalj* (tablica) za izplativanje slugah i najemnikah; i pošta Budimska.

Iz predstojećeg sadržaja lahko viděti se može, kakove domorodne misli serbsku pčelu goje i grěju i kakove su ju naměre sada osmu godinu u sveto Ilirske Narodnosti polje izvele. — Cěna knjige je 1 fr. v. v. Mnogi domorodci žele, da bi ju što berže ovdè u Zagrebu kod *Fr. Suppana* ili kod *M. Hirsfelda* u knjigarnicah dobili mogli.

U Prazi na svět izdano je ove godine tiskom knežko-arkibiškupske štamparnice jezikoslovno dělo pod naslovom:

„PRAVOPIS ILIRSKI“

i *raslika medju jezikom českim i ilirskim*, od *Josipa Justina Miha*, člana reda pobožnih škol u Prazi. Osebita važnost knjige ove mora svakomu ilirskomu domorodcu bez ikakove preporuke već iz samoga naslova prijatno u oči pasti. Mi pako jošte k tomu pridati moramo, da je dělo ovo, u kom se ne samo zrela razprava verhu pravopisa ilirskog, nego i dvojverstna slovnica ilirska najpre i česka oštroumno prispodobljena nalazi, svakomu jezik svoj korenito poznavati želećemu Iliru sasvim potrebno. Može se dostati putem knjigarskim, cěnom 20 xr. sr.

Prilog 3. Primjer oglasa u kojem je svaki pojedini oglas odvojen natuknicama, „Danica“, 1853. god., br. 32.

92

i on svoju mladost proživio. Mati i kći bile su svuda oholjubljene i štovane, zaradi svoje ljubeznosti; pa kako bi mogo Ipolit liepu i nježnu Ernestinu gledati, da je neljubi. — On ju je često vidjao; sa čudom je gledao odanost, lihu uznesitost duha, ko om su ova plemenite gospoje svoj vrlo siromašni život podnosile; bio je svakdmnji svjedok, kako je ona mnogu noć prebdila, da višešunom, koja joj je ostala od boljih vremena, prisakšerbi svojoj majci nieke potreboće, koja je zaljšnost iznašle, no navada potrebnimi učinila.

Brizljivoj materi nije za dugo mogla ostati sakri-vena ljubav njihova, pa ju je i s radostju gledala. Jer zašto da se je suprotivila čučenju, po kojim se je njezina kći mogla nadati bezbriznoj budućnosti. Ova je nada bila tim temeljitija, što se je Ipolit, koji je svojom des-
nicom mogao slobodno raspolagati, očitovao, da goji po-
štene osmiere. — Ali ipak je bila odviše mudra i ču-
ljiva, da nebi izvršenje ove namiere barem za sad
prećile.

„Moj dragi Ipolite“ reče ona jednom njemu. „Vi još svijeta ni malo nepoznate, pa hoćete da se za svoj čitav život vežete. Ma kako bila častna za moju kćer vaša ljubav, ipak nesmiem dozvoliti ženitbu, za koju bi vam moglo kasnije žao biti; kad vas izkinstvo nauči bo-
holje poznavati vaše sërdoe, i kad um vašu ljubav o-
dobri i potvòrdi, onda ću vesolim sërdoem blagosloviti ovu ženitbu, koja svakoj od mojih željah zadovoljava. Šada stupite čvrstüm korakom na put poštenja, koji vam se otvara; za vrijeme vašeg izbivanja mnogo ćemo se u mislih svama zabavljati i često se o vama razgovarati; možete nam i pisati, pa kad se rat dovèrši, neću više
priećiti vaše sroće.“

Ipolit se podlož zahvalnimi suzami volji ljubeće ma-
tera, i obeća Ernestini viekovitu vjernost. Gorko plačuć i
težkim sërdoem otòrgne se od ljuboznice; ona mu je
bila jedina misao na putu, te sazu ljubezni doček svojih
drugovah mogao mu je opet dobru volju povratiti. —
(Dalje će slediti).

Slavjanske novosti.

— Ima već svo pet godinah danah, što je rodoljubiva du-
hovna mladež ovdaznjeg sieminišta prestala izdavati svoja krasna
prevode Šnidrovih apisah za mladež, i time nam se već odavus
premaklo kajičeah, koje bi se uzgrada nitno nòće se mladež,
osobito pako pečkih školah shodnoe bile. Od to doba pomagali su
si ga, šapnici i drugi prijatelji mladeži time, da su drugo koje-

kakvo manje shodnoe knjizice med nju podjeljivali, ili su pako sasvina
od tog liepog i spasonoanog običaja odustali morali.

S tim većom radostju javljamo sada čitajućem občinstvu, da
se u narodnoj tiskarnici štampa V. sveznah istih apisah za
mladež pod imenom: „Golubòe.“ Dilece ova uprava će sada, ne
nastajući kònae školakoga lieta dobro doći, i mudamo se, da će ga
gg. šapnici i ostali pečke proviete prijatelji u tim većem broju
nećaviti, što imade od pet godinah već mnogo diećica, koj
nik-
kòre uspomeno svoga djačenja, nikakve knjizice, kojom bi se za-
bavljati, nemoju. A poznato nam je, da su ove knjizice od narada
mnogo vrlo oholjubljene, i koliko ih imade, kojim će „Genoveva“
„Militar“ ili „Lenješee“ ostati nerazdijelivi drugovi čio život. —
I tako vrijeme malo po malo popravlja ono, što je potvòrilo.

— U narodnoj tiskarnici šlaže se „Slavonica“ g. prof. Vieko-
stava Bahukića — plod dugovremenog truda, — kojom već o-
davnja željno izgledamo, nadajmo se, da ćemo se njome opet za
koi podobar korak omumu velikome dielu i, podpunoj i savr-
šenoj slernici našega jezika primati.

— „Noven“ javlja, da je narodno kazalište predano g. B. J.
da za ovo lieto nabavi hërvtakü predstavljanja.

A „Agrariser Zeitung“ od 6. t. m. javlje, da će 1853. m-
liti pèrvo predstavljanje niemačke u kazalištu narodnom.

— G. Mijat Stejapović namierava izdati svoja diela pod naslo-
vom: „Zabavni i poučni svijet“ u tri svezaka. U prvomu će biti
vlastite novele i pripoviesti sa mnogih poučnih činunkah; u dru-
gom njegova sibirka narodnih pripoviedakah i narodnih pjesnah; u
trećem osim naravnstvenih pripoviedakah i bogoljubnih na bibličke
dogadjae odnosećih se pieznimih misli o narodnoj prosveti i o na-
ših pečkih učionicah. Svaki će svezak iznositi od prilike 11 štamp-
panih tabakah. Predplata je cijna za sroki svezak 30 kr. sr. i
može se za svaki svezak na jednput položiti. Predplata na pèrvi
svezak traje do polovine mizacca kolovòza i prima ju nas za Za-
greb namiestni guanzalni učitelj Jenko Jurković.

— U tiskarnici Danila Madakovića u Novom Sadu iziti će do
kol dan tri nova knjige, i to: 1. „Hajduci“ i 2. „ženitba i udaba“
od J. S. Papaviana. Cijna za obe komade 30 kr. — „Plaćevno
padenje Carigrada“ od Ga rgia H a d ž i ć a. Cijna 24. kr. — „Pa-
bežna tekmišljenja“ (šbornik) pri slešnju sr. liturgio od Gerasima
Petranovića, Jeromonaha, sa obrizima. Cijna 12. kr.

— Via. ministarstvo dozvolilo je u sporazumljenju sa vèrhov-
nom policajnom oblietju, da obustavljeni sèrbaki časopis „Svetovid“
i no dalje izlaziti može.

— Asistent pri českom muzeumu g. Ant. Frič odlazi listos u
Halberstadt, gdi će prisustvovati skupštini niemačkih Ornithologah
(picoslovnacah), a ostuda će u Berlin, da se s predstavnicima isto-
nijih sibirskih, glade svoga, u ovom listu već oglećenoga diela u spora-
zumljenje stavi.

— Dr. Miklošić upravo je dogotovio čitanku za slovenske gor-
nje gimnazie. — Društvo sr. Mahora izdati će: „Strog Urbana“,
ili „pogovori dobrih kmetov“ u 1500 list. — Gospodarsko društvo
u ljubljani zaključilo je, da se pèrvi dio „našega kmetovsja u
gospodarstvu“, ki poljedielstvo in obdelavanje travnikov“ uka u
3000 list.

Urednik i izdavatelj Dr. Ljudevit Gaj.

Berantikom Dra. Ljudevita Gaja u Zagrebu.

Prilog 4. Primjer oglasa u kojem su naslovi tiskani tzv. masnim slovima, „Danica“, 1866. god., br. 1.

8

daje, to će se izčistiti i predati ognju u naručje, negledajući ni na kakve sveze ni porodica; ni dostojanstvaha.

Navala, kojom udara prevrat, nemu ni u sebi, ni na sebi ništa, što bi pravilno bilo, pak ona zabunjuje često i najvažnije pravilnike.

Boj, uredjen proti tadjincu, bježe sa, pun žrtve i časti. Ali gdje se na domu stranke hvataju u živac, nestaje svake miere. Duša se burka, a mišica neodgovara volji. Nevalja s loga graditi ukor; jer i onako dolazi, žalibože! slabost od takve naravne upornosti svakoga plemenitoga srca, koje nemože odoljeti, već plamti u građanskih borbah za slobodu. Ali kad je zaprijetila velika kakva prijetnja društvu, kako ga odbraniti, kako li ga sačuvati oda zla, ako ne putem i glasom novinah?

Vremena su se promienila. Tisak je povinami načinu spasonosan prevrat. Glote nezasluzenih kakvih naslova neće svet više podnositi. Sudci nemožu više onako suditi prema mitu, a ne prema pravu. Vladavci nemožu više — Neka! dok su slobodne novine, koje mogu jedine živjeti danas, svjedočinja svjetskih diehah i događajah.

Mudroslovlje slovi mudro, kad je srečno. Slabo je podano danom nesreće. Pjesnici pievaju vladavce, ili stranke srećne. A tko li ostaje vjernan dobrim stvarim, koje padaju zlom srećom?

Vlast slobodnoga novinstva, koja, malim zadovolj-
na, spratja na sve pratju nezadovoljstva; nepriznaje
pište, do istinu i pravdu, neće možebiti nesvagda upra-
vo ugodnim naukom i vlade i stranke, voli poginuti na
leonidsku, ili na zrinjsku, nego prihvatiti medeni život
mazarinskih ponudah.

Narodne poslovice dubrovačke.

Sabran Ignj. Gjorgjić.

(Nastavak.)

Nagnula je veće bačvom.
Naste ruke uzeo je.
Nije u mlihu pobielio.
Na stolih stari mu su svi klečali.
Neumivam rukuh; er mi se obied nekula.
Na sto konjah petset kožah.
Nad pšeničnem nije kruha.
Nad rucelom nije žita.

Nad Gjuljauom *) nije vina.
Nad maminicem ulje siva.
Nad vlastkiem nije lonca.
Nad riečkiem nije konca.
Nit hodeći nosi, nit jašući vodi.
Nalojo **) mu je vārlo vuše.
Nepameti ubija se i pamet.
Naučio je na svoje miedi.
Nebroji godišta, tko kuće neplatja.
Nežovi zla; ere i samo dohodi.
Ni popa za susieda, ni fratra za prijatelja.
Ni pas neće gole kosti.

(Nastavak slijedi.)

Književni vjestnik.

Narodne poslovice, rieči i izrazi. Napisač Mijat Stojanović.

Ova skicka, koju je revni spiatelj skupljao preko 30 godinah, ima u sebi preko 3000 posloviceah, izumadenih, kako jih gub razumje. Djelo će izmesti do 15 arakah, iskanih u velikoj osmihi, a tjeah mu je 1 st. 50 novč. Tko pošalje deset predplatnihah, onomu daje nakladnik, A. Jakić, jedna knjiga na dar.

Radujemo se napredku **lužičko-srbskih časopisah** za 1866. godinu.

1) Na gorjujezičkom nacijsko:

Časopis towarštva Načioy Serbskeje. Urednik: J. Buk. Na godinu 2 svakan.

Časopis donosi raspriave staro- i jezikoslovne, poviestne, prirodopisne, itd., pa su osvjetlje osobite na Serbske lužice i piezma lužičko-serbske, objavjujuć izvješća a raduju Načioce Serbske.

Kuhtolski posol. Urednik: M. Hórnik. Na godinu 24 broja.

Lužičana. Časopis za zabavu i pouku. Urednik: J. E. Smoler čiti, ko uredjuje vrlo dobar časopis: **Slavisches Centralblatt.** Wochenschrift für Literatur, Kunst, Wissenschaft und nationale Interessen des Germanislawenthums. Lužičana izlazi na godinu 12 brojevah.

Serbske nowiny. Političko-zabavni list su objavjui. Urednik: J. B. Smolnr. Na godinu 52 broja.

2) Na donjedolžkom nacijsko:

Bromborski serbski časnik. Urednik: J. Švela. Na godinu 52 broja.

Ova časopis, koji su u Lužicah u Kraljevini Saskoj, na sievernem obrubju Čuška, kano osamljeni čimel alavensiva u moru niemnske knjige, preporučujemo srdčno pomoći bratskoj čitateljstva. Predplatu primaju sve knjižarnice i svi uredi poštanski.

*) Miesto u Balu.

**) Ona dčeva, na kojih se spušta brod u mora.

Prilog 5. Primjer poziva na pretplatu, „Danica“, 1840. god., br. 16.

64

kom. A da bi malo i caru zamazali oči, oni mu javu, da su Adži-Mustajpaša za to ubili, što je bio nevjernik i volio Srbe nego Turke; i zamole ga, da im pošalje drugoga vezira u Biograd, kao što car i učini; ali ovaj novi vezir (*Asan-Asan-paša*) nije od njih smio pisniti, nego je samo imu vezirako nosio, a oni su činili, što su htjeli.

Gđekoji od ovih bégunaca i protéranikah, osobito od spajah i od onih, koji su za Adži-Mustajpaše bili u gospodstvu, ogledali su nekoliko putah, da podigne narod srbaki na dajje, i da jih pobiju i protérajju, no nekako im se nije dalo. Osobito je o tom radio *Asan-beg*, bivši i ešter-dajja (kajigovodja) i nekakav *Memed-aga Konjalija*, koji je u Nemačkoj prepravljao džebanu (municion ili ratnu spravu) za ovaj posao. Jedan put sa se bili dogovorili i knezovi s ovini carskimi Turci i odredili dan, jamačno da ustanu na dajje, i *Konjalija* preturi podosta džebane, te se nešto po narodu razda, a nešto se sakrije na Avali; no *Asan-begov* Hrvat počne u Požarevcu prije odredenoga dana, i baše ga ondě razbija i ubija, a *Asan-beg* po tom uteče preko Karavlaške u Carigrad; i tako se ovaj posao pokrvari sa svimi, i dajje ostanu gospodari od biogradskoga pašaluka.

Kad se oglasi na okolo, da su baše *Adži Mustajpaša* ubile, i da su protiv cara, onda navale iz okolnih krajevah, osobito iz Bosne i iz Arnauske, sve bezposlice i kćernici i bezkućanici u Biograd, kao orlovi na stěrvinu; i dajje ih sve rado poprimaju, jedno, da bi se mogli braniti, ako bi car i na njih vojsku podigao, kao na Pasmandžiju; a drugo, da se izmudju sebe jedan od drugoga čuvaju. Bošnjaci su najviše dolazili na ladjah pod imenom *Šamkizjah* (od čamca, ladje), i njih je najviše primao *Fotić*, koji je može biti i sam od starine bio Bošnjak ili Hercegovac (iz *Fotić*?) i za ovo vrěme, dok su iz Biograda bili istěraní, u Bosni sědio. Mnogi su tada u Biograd došli goli i bosí, pak se ondě odmah okovali u srebro i zlato, i obukli u svilu i u kadifu, i uzjahali na katove a ratovi (nukiti konjski).

(Dalje sledi.)

Knjiženstvo ilirsko.

Něspodpisani potaknut od učenih prijateljah, da pšmice, koje su slavim štucem Danice pod imenom: „*Djvalabie*“ poznate, u jednoj knjižici ponase na

světlo izdadom. — pokupih zimus iz mojih pisanah do 210 onolikih komadićah, te ih pozorno profesavši za lištenje prirodnih. Knjižica će ova izići mēseca Lipaja (Jun.) t. g. iz naše narodne tiskarne zagrebske na světlo, koja si je već porad azorite svojih proizvodah lāpote svestranu pohvalu pribavila.

Budući, da će ova dēlca, gledēć na stranke, unutaraju i izvansku napravu, onoliko po prilici biti, kao što su „*Pšme i pripovēdke Ljudevita Vukotinaovića*“ opredēljujem i cēnu istu, zaista veoma malenu, t. j. 30 kr. u srebru.

Slavna g. g. domorodci, koji si priređenu knjizicu prihvatiti žele, umoljavaju se time uđivo, da naznačenu cēnu do konca mēseca *Svibaja* (Maja) napervo položiti izvole.

Predplatu primaju:

Za *Hrvatsku*: Slavne čitaonica ilirska: zagrebska, karlovačka, varaždinska i narodni kazino križevački.
Za *Slavoniju*: G. Dr. *Janke Stanković*, profesor u Djakovu.

Za *Dalmaciju*: G. g. Dr. *Teodor Petranović* u Splětu i *Anton Kaznačić* advokat u Dubrovniku.

Za *Krajinu*: G. M. *Kastelic* bibl. u Ljubljani.

Za *Korniku*: G. I. *Mayer*, konsistorijski expeditor u Celovcu.

Za *Stajersku*: G. *Jovan Těrnaki* pravnik u Gradcu.

Za *Ugarsku*: *Boleslavín Hřebowski* advokat u Pešti.

Za *Česku*: G. Dr. *P. J. Šafarik* u Pragu.

Za *Beč*: G. *Naum Malin* pravah ališao.

U knjigarnah može se samo sa 40 kr. u srebru predplatiti. Molim pako gg. predplatitelje, da izvole što skorije prenaznačenu cēnu od 30 kr. u srebru položiti, da se mogu po prilici za jakost exemplarah ravnavati.

U Zagrebu 16. Travnja 1840.

Stanko Vraz.

Sveslavjanskaka vēst.

Iz došavšega nam uprav sada br. 11. „*Tygodniká literackoga*“ u Poznaniu dana 16. Očujka (Marta) 1840 uzimamo jedan veoma za sve Slavjane važan odlomak iz članka: „*Revue Slavs*“ kako sledi: — „Sama njemo na koncu (toga časopisa), da je grof *Sergo*, bivši ministar (t. j. poslanik) akupovladerstva dubrovačkoga u Francuskoj, dao jedan sastavak o uzemljenju u Parizu katedra jezika Slavjanskih. Ako se projektirana katedra u istnu utemelji, možemo se tada nadati, da ćeju i ina svesvilita u Englezkoj i Nemačkoj za tim hvale dostojnim priměrom počti, i da će se time literaturu slavjanska, interesirajući sve učene narode, sama od sebe u zamahaj staviti i silno procvasti.“

Urednik i izdavalj Dor. Ljudevita Gaja.

Tiskom kr. p. narodne ilirske tiskarne Bra. Ljudevita Gaja.

Prilog 6. Primjer opisivanja autora epitetima, „Danica“, 1838. god., br. 29.

114

pruža, da i u napredak čvrstim koracima k predzetom cilju napervostupać može. Takovih učenih, kao što je Šafařík, ko sve slasti života jedinog ljubavi k znanosti krtvovah, i ko u njoj jedinog cilj i naplatu mnogih svojih tudah nalazi, — zaisto veoma malo ima u sadašnjoj našoj koristi samo tražećoj, tako reći tergovačkoj dobi. Koi se o istini ove naše reči uvěřiti želi, onaj nek čita u dnevniku našem list Šafaříka na profesora Pogodina pisan, — sigurno će onda izrednog ovog muža poznavati, od koga mi s Pogodinom jednoglasno velimo: »nezna se, verhu čega bi se čovek pri Šafaříku više divio, il verhu čověka, il rodoljuba, da li verhu učenoga.—

Cěli svoj život posvetio je Šafařík poznavanju spomenikah slavjanske dogodovštine i knjižestva; duboko, temeljno i s iskrenom ljubavju se je izabranoga toga predmeta primio, nu daleko od svakog krivog rodoljuba, niske strasti i zauzete ljubavi za sve ono, što slavjansko ime nosi, poznao on neizvėrenost veće časti svojih rodjakah i predjih na istom polju učenog izpitavanja. On izdaje više delah znatih za pravo poznavanje slavjanskoga svėta; od te vesti je njegova dogodovština slavjanskog knjižestva, a njegovo delo verhu proizhodjenja učenih izpitavanjah jesu njegove: »Starožitnosti slavjanske« delo, koje u iztraživanju dogodovštine i života slavjanskih narodah novu epolu otvorilo, i kojim si on nezavrsivo pravo pribavi na zahvalnost i poštovanje ne samo svojih rodjakah, nego i čelog učenog svėta.

Koliko je starih i novih pisateljah različitih narodah i vremenah Šafařík pročitati i ove medju sobom sraznati morao, koliko li znamenitih spomenikah starodavnog slavjanskog života ozhiljno izpitati, da je život taj u najmoćnijoj punoći i bistrosti, kako i s onom temeljitostju predstaviti mogao, koju u naše vėme sadašnji stališ historičke kritike od izpitatelja dogodovštine zahtėva! Šafařík je sve, što god je verhu Slavjanah od najstariih vremenah tja do IX. i X. stolėtja, gdje se starodavnosti njegove sveršuju, pisano pročitao, on je prisposdobio i izpitao sva moguća novih pisateljah i izpitateljah, vidio je osobstvenima očima veću čast svih do našeg vremenah dopirajućih pisanih spomenikah verhu domaćeg i javnog života Slavjanah, i kao plod mnogogodišnjih iztraživanjah doveršio je veliko ovo delo, koje i najstrožim zahtėvanjem naše historičke dobe podpano ugoditi može.

Da po osob golemo ovo delo protresemo, nedopušta uzki prostor listovah naših, zato čitatelji naši nek Šafaříka samog poslušaju! Svaki, ko se za pro-

svėženoga Slavjanina derži neka si priskerbi njegove »Starožitnosti!« Pored svih pomanjkanjah, kojim zbog mnogih nepoznatih još gradivah ukloniti se nije moguće bilo, jest zaisto izvėrsno delo, »s kojim si je Šafařík ne samo kod svojih svrodnih, nego i kod svih učenih zapadne Evrope veliku zaslugu polučio. On odkri njihovima očima starodavnost, biće i negdašnja prabivališta slavjanskih narodah, od kojih oni, slepo zaljubljeni u vlastite znanosti i u samih sebe, ni pomisli neimadoše.

Nadamo se, da će važnost Šafaříkovoga dela na skoro i inostrance podbiti, da se s njime upoznađu, i tako da čedu u kratko vėme starožitnosti i u tudje jezike prevedene na svetlost iziđi. Trudom gospodina Bodjanskoga, mladoga jednoga u svih slavjanskih narėćjih uvėžabanoga učenoga muža spoznali smo mi Rusi ovo delo prije nego svi ostali evropejski nerodi. Prevod ovaj, ako i nije izvėrsan, ipak nam izvorno delo vėrno pred oči stavlja; a šta se više od prevoditelja učenog kojeg dela zahtėvati može, gdje se temeljitost i točnost, ne pako urešeni slog kao najglavnije svojstvo iziskuje. Prevod ovaj zaslužuje još iz drugog ogleda našu pozornost, jerbo smo se tim sredstvom prviput upoznali s plodovi česka knjižestva. Da bi prevodi i iz drugih slavjanskih narėćjah, iz vėštoga pera gospodina Bodjanskoga kod nas prijateljski primljeni bili! Mi skoro i nepoznamo proizvode slavjanske učenosti i slavjanske marljivosti, a zaisto vėme bi već bilo, s njimi se bolje upoznati; ovo bi prvi korak bio k boljem poznavanju naše narodne dogodovštine.

Knjižestvo ilirsko.

Veoma revni i uđeni pisatelj *Stjepan Marjanović* Brođanin, ko se je u našoj Danici svojimi pėsničkimi proizvodi pod imenom »*Sava Radislava Demorodčevića*« i »*Slavodrnja Miloglasovića*« višeputah rodoljubivo javljao, izdaje sada putem predplate u *Pečuhu* u biskupskoj tiskarni svoja ilirska dela u VI knjigah, izmedju kojih čedu III saderčavat razlike ponajviše izvorne pėsme, a ostale III igrokaze. Oglas predplate nabodi se u današnjem listu naših Novinah pod br. 57. domorodni pako poziv radi njegove osobite znamenitosti ovdė priobćujemo:

»Imade mnogo ljudih, koji ilirsko pėsnicstvo u same jasne zvezde kuja, kako da bi ono zbija puno obđelano i izvėrsno; bilo; protivno pako mnogo viđje. — koji ga posve kuđe, i mesta drugoga na njemu hvale vėrdnog nenahode, okrom jednogjednog skladnoglasja. Jedni

Prilog 7. Primjer oglasa u kojem se navode poglavlja oglašavane knjige, „Danica“, 1837. god., br. 44.

— 180 —

umerlost jest velika misal, vrédna znoja ple-
menitih!“

R A Z G O V O R
od *Dragutina barona Villania.*
(Iz českoj.)

Pod jablanom sèdec slušam ota slova:
„Ja sam pliènk, nešto bi ti kazao“ —
„A što pak?“ zapitam, pliènk opet s nova,
Ali tažno, na pol glasno pèvao:
„Ji sam od zapada, vèruij, moj m'ndjane,
Dom tvoj do izhoda sav proleto;
Al neljubi mi se tamo; jer se vrane
Metu svuda, što ja nebi terpio!“ —

Ivan Ternski,
ilir iz Hrvatske.

S L O V S T V O.

Medju novimi proizvodi poljskoga pès-
nlètva, vrédè *Piotrowskoga* poezie osebnjio,
da se napomena. S imimi izvornimi lirickimi
pèsmani i basnami odlikuju se najpaeè dvè
povèsti: *Julia Potocka* i *Josip Pulaski* svo-
jim narodnim predstavljanja naèinom. Van to-
ga nalaze se takodjer prevodi englezkih, ita-
lianskih i ruskih pèsmotvorah iz medju kojih
je 14 Sonetah Shakespearovih jako umètno
prenešeno.

Česki pèsnik *Wocel*, koji je českomu ob-
ćinstvu po svojem trohnom ierokazu „*Hurfa*“
dostaèno poznat, dao je shirku dogodovnih
pèsmotvorah u českom jeziku pod naslovom:
„*Přemyslovec*“ u tisk.

Gospodin *Ivan Nepomuk Vogl* sabrao je
narodne pripovèsti ilirske i takove je polag
ustmenoga priobèenja g. *Petra Tomaševiča*,
rodom iz Slavonie, u nèmaèkom jeziku uzpo-
redio. Uzderžaj je pako slèdeèi:

I. Vèštjica Korna i njesine sluge	str.	1.
II. Parilaža	- - -	51.
III. Lèpa Jela	- - -	77.

IV. Zlu žena i vrag	- - -	str. 123.
V. Dètca u šumi	- - -	139.
VI. Žicot, èudesa i šaljirine maloga kerec	107.	

Bečke nèmaèke novine 1837 br. 168 i o
njih govore, da šar narodni iz njih pronièe,
i akoprem jih g. *Vogl* umètno, i kako trèba,
priredio; ništannemanje da se u njih maogo
prijatnosti južnoslavjanske nalazi, ter da je iz
svega vidljivo, da te povèsti, nèmaèkim je-
zikom pisane tekak tudje odèlo na sebi nose,
pak da većjim dèlom vlastitost i blagu ilirsko
ostaju. Tištjene su u Beču 1837. 8. — Za-
što nam nije te pripovèsti koigod iliro-Slav
u izvornom jeziku ilirskom, kako jih narod
pripovèda, priobèio? — ili zar se nebi našao
užgani koigod ilir, koji bi više takovih na-
rodnih pripovèstih u jedan vènac sapleo, da
nam jih u narodnom jeziku priobèi i tako svo-
je ime proslavi! —

U Beču kod *Bermanna* i sina iziti èe tiš-
tjeni krajobraz (mapa) carstva austrijskoga.
Bečke nèmaèke novine oglašuju, da se i kra-
jobrazi *slavjanski*, navlastito pismom latinskim,
tamo tiskati dati mogu. Lèpa je to zgoda!
Predplatjenje se već prima na iztiske u jezi-
ku nèmaèkom, francèzkom, talianskom, ma-
gyarskom i t. d. Zar nebi koi to Slavjan iz-
tisk togà carstva u slavjanskom (českom,
poljskom, ilirskom) jeziku kod gorireèenoga
priredio? Najbolje bi bilo, da se u Poljskoj,
mèsta poljskim, u Českoj českim, u Ilirii ilir-
skim narèèjem i pravopisom tiskati dadu. Bilo
bi mnogo kupacah i tako bi se uzaimnost
medju slavjanskimi puci silno pomnožala.

Nèmci su u prevadjanju ruskih stvarih u
sadešnje doba veoma marljivi. Istom da izide
koi izvorni spis u ruskom jeziku, tni ti ga
veè i u nèmaèkom prevoda imati možeš. U
Lipsku (*Leipzig*) kod *Kollmanna* t. l. izišla je
knjiga pod naslovom: „*Die schwarze Frau.*
Ein Roman von N. Greë. Aus dem Russischen
übersetzt vom Dr. Karl Joh. Schulz, Staats-
rath i t. d.“ èetiri svezka u 8.

**KORISNIČKE RAZLIKE U OČEKIVANJIMA,
PROCJENI DOBIVENE USLUGE I ZADOVOLJSTVU:
PRIMJENA LIBQUAL+™-A U KNJIŽNICI FILOZOFSKOG
FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

THE USERS' DIFFERENCES IN SERVICE
EXPECTATIONS, PERCEIVED SERVICE QUALITY,
AND SATISFACTION: THE APPLICATION OF LIBQUAL + ™
IN THE LIBRARY OF THE FACULTY OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES, UNIVERSITY OF ZAGREB

Aleksandra Pikić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

apikic@nsk.hr

UDK / UDC 027.7: 658.64(497.5 Zagreb)

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno / Received: 23.6.2017.

Prihvaćeno / Accepted: 16.8.2017.

Sažetak

Cilj. Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti na koji način studenti preddiplomskih studija, studenti diplomskih studija i znanstveno-nastavno osoblje vrednuju knjižnične resurse te koliko su njima zadovoljni.

Metodologija. LibQUAL+™ instrument je s 22 čestice koji mjeri tri aspekta kvalitete knjižnične usluge: mogućnost kontrole informacija, knjižnično osoblje i prostor knjižnice. Kvalitetu knjižnične usluge ispitanici procjenjuju na tri ljestvice: na razini minimalnog očekivanja, maksimalnog očekivanja i dobivene usluge. Anketno istraživanje provedeno je na 479 ispitanika, korisnika Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rezultati. Rezultati su pokazali da sve tri skupine korisnika daju podjednako visoke ocjene knjižničnom osoblju i imaju podjednako visoka očekivanja od njih. S druge strane uočene su razlike u očekivanju od prostora knjižnice, ocjeni informacijskih resursa Knjižnice FF-a i zadovoljstvu podrškom korisničkom radu. Studenti preddiplomskih i diplomskih studija više očekuju od prostora knjižnice nego njihovi profesori, i to u onom dijelu koji govori o tome što bi najviše željeli, a preddiplomski studenti bolje ocjenjuju dobivene informacijske resurse nego profesori i zadovoljniji su podrškom koju im Knjižnica FF-a pruža u njihovu radu u odnosu na diplomske studente i profesore.

Ograničenja. U istraživanju su sudjelovali samo studenti preddiplomskih i diplomskih studija te znanstveno-nastavno osoblje Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pa se preporučuje provjera mogućnosti generalizacije rezultata istraživanja na korisničkim uzorcima drugih fakulteta i sveučilišta u Hrvatskoj.

Ključne riječi: Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kvaliteta knjižnične usluge, LibQUAL+™, studenti diplomskih studija, studenti preddiplomskih studija, zadovoljstvo knjižničnom uslugom, znanstveno-nastavno osoblje

Abstract

Purpose. The aim of this study was to explore the similarities and differences in attitudes of the three groups of users: the undergraduate students, the graduate students, and the faculty in their evaluations of, and satisfaction with the library resources.

Methodology. LibQUAL +™ is an instrument that consists of 22 items and measures three aspects of the library service quality: Information control, Affect of service (library staff), and Library as place. Library service quality was examined with the three scales: perceived library service quality, the minimum expectation, and the desired expectation of a library service. The questionnaire study was conducted on a sample of 479 respondents, the users of the Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb.

Findings. The results have shown that all three groups of users have equally highly rated the library staff, have equal expectations from the Affect of service (library staff), and were satisfied with them. On the other hand, the differences were found in the desired expectations from Library as place, perceived quality of the Information control and the Satisfaction with support. The undergraduate and graduate students expected more from the library as place than the professors. Furthermore, the undergraduate students perceived that the Library provided more opportunity for information control than the professors. The undergraduate students were more satisfied with the support provided by the Library as compared to the graduate students and the faculty.

Research limitations/Implications. Since the participants of this research were only the undergraduate and graduate students, and the scientific and teaching staff of the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb, it is recommended to conduct further research to examine the possibility of generalizing the results of this research on user samples from other faculties and universities in Croatia.

Keywords: faculty, graduate students, LibQUAL+™, library service quality, library service satisfaction, The Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb, undergraduate students

1. Uvod

Američka strukovna i neprofitna udruga knjižnica visokih učilišta i znanstvenoistraživačkih knjižnica (*Association of Research Libraries – ARL*)¹ pod vodstvom Colleen Cook i Freda Heatha te u suradnji sa psihometričarima sa Sveučilišta Texas A&M (TAMU) godine 2000. konstruirala je instrument za anketno istraživanje kvalitete knjižnične usluge iz perspektive korisnika – LibQUAL+™². U osamnaest godina korištenja LibQUAL+™ preveden je na 18 jezika i upotrijebljen u preko 1300 knjižnica i 29 zemalja Sjeverne Amerike, Afrike, Azije, Australije i Europe³, poput SAD-a, Kanade, Francuske, Irske, Egipta, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Južnoafričke Republike, Honga Konga, Singapura i Japana.⁴ Iako je razvijen s ciljem stvaranja standardiziranog instrumenta koji bi se mogao primjenjivati u svim vrstama knjižnica, do sada se najviše koristio za mjerenje kvalitete usluga u visokoškolskim knjižnicama.

Razvoj i primjena LibQUAL+™-a dokumentirani su u izvještajima istraživanja koja su proveli članovi ekspertnog tima ARL-a⁵ te, također, u više od 180 članaka časopisa iz informacijskih znanosti i knjižničarstva koji su indeksirani u citatnoj bazi podataka Scopus. Neki od časopisa su *Journal of Academic Librarianship*, *College and Research Libraries*, *Performance Measurement and Metrics*, *Library Trends*, *Library & Information Science Research* i drugi.

¹ ARL okuplja 124 američke i kanadske knjižnice u sustavu znanosti i visokog obrazovanja.

² Cook, C.; F. Heath. The Association of Research Libraries LibQual+™ Project : an update. // *ARL Newsletter : A Bimonthly Report on Research Library Issues and Actions from ARL CNI, and SPARC* 211(2000), str. 12-14.

³ LibQUAL+® 2016 Survey Results – ARL. Str. 3 [citirano: 2016-12-15]. Dostupno na: https://www.libqual.org/documents/LibQual/publications/ARL_Notebook_2016.pdf.

⁴ Kyrillidou, M. Item sampling in service quality assessment surveys to improve response rates and reduce respondent burden : „The LibQual+ Lite“ randomized control trial (RCT). Urbana, Ill. : M. Kyrillidou, 2009. Str. 45-48. [citirano: 2017-01-15]. Dostupno na: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14570/Kyrillidou_Martha.pdf?sequence=3.

⁵ Publications. [citirano: 2017-01-15]. Dostupno na: <https://www.libqual.org/publications>.

LibQUAL+™ nastavlja se na teorijske postavke modela nesrazmjera u kvaliteti usluge američkih ekonomista Parasuramana, Zeithaml i Berryja⁶ i njihova instrumenta za mjerenje kvalitete usluge općenito u svim uslužnim djelatnostima – SERVQUAL-a⁷. Po Cook i Heathu⁸ SERVQUAL nije dobro opisivao, pa onda ni mjerio specifičnosti knjižničarskog poslovanja te su stoga započeli istraživački projekt LibQUAL+™ koji je imao za cilj utvrditi najmanji broj dimenzija koji može objasniti kvalitetu knjižnične usluge. U razdoblju između 1999. i 2003. godine LibQUAL+™ su testirali u četiri navrata⁹, da bi konačno došli do instrumenta s 22 čestice koji mjeri tri dimenzije kvalitete knjižnične usluge: knjižnično osoblje, mogućnost kontrole informacija i prostor knjižnice (vidi tablicu 1).

Tablica 1. Tri komponente LibQUAL+™-a s pripadajućim česticama

Kada je riječ o...		
<i>Knjižnično osoblje</i>	<i>Mogućnost kontrole informacija</i>	<i>Prostor knjižnice</i>
knjižničnom osoblju koje ulijeva povjerenje i sigurnost korisnicima	mogućnosti pristupa elektroničkim izvorima iz doma i s fakulteta	prostoru knjižnice koji potiče na učenje i istraživanje
posvećivanju individualne pažnje korisnicima	mrežnim stranicama knjižnice na kojima mogu samostalno pronaći informacije ili literaturu	knjižnici kao mirnom mjestu za individualan rad
zaposlenicima koji su uvijek ljubazni	tiskanoj literaturi koja mi je potrebna za rad	knjižnici kao udobnom i privlačnom prostoru
spremnosti osoblja da odgovori na pitanja korisnika	elektroničkim izvorima koje trebam	knjižnici kao polazišnoj točki za proučavanje, učenje i istraživanje

⁶ Parasuraman, A.; V. A. Zeithaml; L. L. Berry. A conceptual model of service quality and its implications for future research. // Journal of Marketing 49(1985), str. 41-50.

⁷ Parasuraman, A.; V. A. Zeithaml; L. L. Berry. SERVQUAL : a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. // Journal of Retailing 64, 1(1988), str. 12-40.

⁸ Cook, C.; F. Heath. SERVQUAL and the quest for new measures. // Journal of Library Administration 35, 4(2002), str. 38.

⁹ Kyrillidou, M. Nav. dj., str. 36-38.

Kada je riječ o...		
<i>Knjižnično osoblje</i>	<i>Mogućnost kontrole informacija</i>	<i>Prostor knjižnice</i>
osoblju koje je kompetentno odgovoriti na pitanja korisnika	informatičkoj opremi pomoću koje s lakoćom pristupam potrebnim informacijama ili literaturi	zajedničkim prostorijama za grupni rad i učenje
knjižničnom osoblju koje se brižno odnosi prema svojim korisnicima	katalozima koji mi omogućuju samostalno pronalaženje informacija o literaturi i literature	
osoblju koje razumije potrebe svojih korisnika	mogućnosti jednostavnog pronalaženja literature i informacija o literaturi za samostalno korištenje	
spremnosti osoblja da pomogne korisnicima	tiskanim ili elektroničkim časopisima koji su mi potrebni za rad	
pouzdanosti osoblja u rješavanju problema korisnika vezanih uz usluge		

Prvom dimenzijom kvalitete knjižnične usluge ispitanici vrednuju knjižnično osoblje (engl. *service affect*). Procjena kvalitete usluge osoblja sastoji se od vrednovanja kompetencija i znanja, odnosno pouzdanosti i sposobnosti knjižničnog osoblja da korisnicima ulijeva povjerenje. Osim toga, ispitanici ocjenjuju i u kojoj mjeri knjižnično osoblje razumije korisničke potrebe, koliko je ljubazno, brižno i spremno trenutno pružiti uslugu ili pomoć. Ta komponenta kvalitete knjižnične usluge sastoji se od devet čestica.

Druga dimenzija kvalitete knjižnične usluge jest mogućnost kontrole informacija (engl. *information control*). Ona obuhvaća aspekt kvalitete knjižnične usluge koji se tiče cjelokupnih informacijskih resursa u knjižnici: pristupa, dostupnosti tiskane građe i elektroničkih izvora, ali i svih ostalih informacija koje služe za lakše snalaženje u knjižnici. Kvaliteta informacijskih resursa knjižnice definira se jednostavnom navigacijom kroz fizički i virtualni prostor knjižnice, mogućnošću lakog pronalaženja i korištenja knjižnične građe, opsegom i kvalitetom fonda tiskane i elektroničke građe, kao i računalne opreme kojom se pristupa informacijskim izvorima. Osnovni smisao navedenih odrednica dimenzije mogućnosti

kontrole informacija jest omogućavanje korisnicima da samostalno koriste knjižnicu, nezavisno od knjižničnog osoblja. Ta komponenta kvalitete knjižnične usluge sastoji se od osam čestica.

Treća i posljednja dimenzija kvalitete knjižnične usluge jest prostor knjižnice (engl. *library as place*). Tim aspektom kvalitete usluge mjeri se kvaliteta fizičkog prostora knjižnice kao radnog prostora za individualno i grupno učenje i proučavanje, njegova udobnost i privlačnost te primjerenost radne atmosfere u prostoru knjižnice. Dimenzija prostora knjižnice sastoji se od pet čestica.

Svaku od dvadeset dvije čestice instrumenta LibQUAL+ ispitanici procjenjuju na trima ljestvicama: minimalne razine usluge, maksimalne razine usluge i razine dobivene usluge. Ljestvice minimalne i maksimalne razine usluge predstavljaju operacionalizaciju dviju vrsta očekivanja od knjižnične usluge općenito: a) minimalno očekivanje jest ono kojim ispitanici označavaju najnižu razinu usluge koju smatraju prihvatljivom, dok je b) maksimalno očekivanje ona razina očekivanja od usluge koju bi ispitanici željeli da im se isporuči. Minimalno i maksimalno očekivanje od usluge dva su korisnička standarda koji se temelje na njihovu prijašnjem iskustvu, usmenoj predaji te vlastitim potrebama.¹⁰ Pomoću njih korisnik stvara predodžbu o tome što očekuje od knjižnične usluge općenito. Na ljestvici dobivene razine usluge ispitanici procjenjuju kvalitetu usluge konkretne, tj. vrednovane knjižnice. Svaka od ljestvica minimalnog i maksimalnog očekivanja, kao i procjene dobivene usluge, sastoji se od devet supnjeva, gdje 1 označava „nisko“, a 9 „visoko“. Stupnjevi između 2 i 8 nisu obilježeni nijednom vrijednošću. Interpretacija je rezultata na ljestvici sljedeća: što je rezultat na ljestvici bliži broju 1, to je vrednovana usluga na nižoj razini kvalitete, a što je rezultat bliži broju 9, usluga je na višoj razini kvalitete.

Model kvalitete knjižnične usluge LibQUAL+ predviđa i tri mjere koje su zapravo proizašle iz odnosa među trima spomenutim ljestvicama, a to su zona tolerancije (engl. *zone of tolerance*), adekvatnost usluge (engl. *service adequacy*) i superiornost usluge (engl. *service superiority*). Zona tolerancije područje je unutar kojega korisnici očekuju kvalitetu usluge. Konkretno, to su rasponi rezultata ispitanika između vrijednosti na ljestvicama minimalnog i maksimalnog očekivanja. Svaki rezultat na razini dobivene usluge koji se nalazi izvan zone tolerancije predstavlja iznenađenje, bilo negativno, kad je razina dobivene usluge ispod minimuma koji su očekivali korisnici, bilo pozitivno, kad je dobivena usluga premašila njihova najviša očekivanja. Adekvatnost usluge odnosi se na razliku između percepcije dobivene usluge i minimalnog očekivanja od te usluge, dok je superiornost usluge udaljenost između rezultata na razini dobivene usluge i vrijednosti maksimalnog očekivanja od te usluge.¹¹ Drugim riječima, što je

¹⁰ Parasuraman, A.; V. A. Zeithaml; L. L. Berry. Nav. dj., str. 44.

¹¹ Pikić, A. Kvaliteta knjižnične usluge u visokoškolskoj knjižnici iz korisničke perspektive : doktorski rad. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, 2015. Str. 64.

adekvatnost usluge veća, a superiornost usluge manja, to je i veća razina kvalitete knjižnične usluge i obratno.

2. Pregled istraživanja o korisničkim razlikama u vrednovanju knjižnica na temelju LibQUAL+-a

U sljedećem poglavlju poblizhe ćemo se pozabaviti rezultatima istraživanja koja tematiziraju razlike među tri vrste korisnika visokoškolskih knjižnica: studenata preddiplomskih studija, studenata diplomskih i poslijediplomskih studija te znanstveno-nastavnog osoblja. Istraživane su njihove razlike u procjeni kvalitete knjižnične usluge te u korištenju knjižnice.

Rezultati istraživanja kvalitete knjižnične usluge koja su provele finske istraživačice Hakala i Nygrén¹² pokazali su da, u odnosu na studente, znanstveno-nastavno osoblje u pravilu očekuje veće mogućnosti kontrole informacija, što znači da su kritični spram informacijskih resursa koje im omogućuju knjižnice. Važnost različitih izvora informacija za znanstveno-nastavno osoblje potvrdila su američka istraživanja koje su provele Jankowska, Hertel i Young¹³, Kayongo i Jones¹⁴ i Saunders¹⁵, gdje su rezultati pokazali da je znanstveno-nastavno osoblje ocijenilo većinu ili sve čestice na dobivenoj razini dimenzije mogućnosti kontrole informacija blizu ili ispod minimalne razine usluge koju bi prihvatili. Objašnjenje takvih rezultata možemo pronaći u činjenici da su građa i jednostavan pristup građi, a pogotovo recentnim elektroničkim izvorima, sredstva neophodna za znanstveni i nastavni rad profesora, kao i napredovanje u znanstvenom polju njihova interesa.

Rezultati američkih istraživanja Jankowske, Hertel i Young¹⁶, Kieftenbelda i Natesana¹⁷, kao i Wei, Thompsona i Cook¹⁸, pokazali su da među tri vrste korisnika knjižnično osoblje u prosjeku nižom ocjenom vrednuju preddiplomski studenti,

¹² Hakala, U.; U. Nygrén. Customer satisfaction and the strategic role of university libraries. // *International Journal of Consumer Studies* 34(2010), str. 207.

¹³ Jankowska, M. A.; K. Hertel; N. J. Young. Improving library service quality to graduate students : LibQUAL+™ survey results in a practical setting. // portal: *Libraries and the Academy* 6, 1(2006), str. 64.

¹⁴ Kayongo, J.; S. Jones. Faculty perception of information control using LibQUAL+™ indicators. // *The Journal of Academic Librarianship* 34, 2(2008), str. 133.

¹⁵ Saunders, E. S. Drilling the LibQUAL+® data for strategic planning. // *Performance Measurement and Metrics* 9, 3(2008), str. 162.

¹⁶ Jankowska, M. A.; K. Hertel; N. J. Young. Nav. dj., str. 66.

¹⁷ Kieftenbeld, V.; P. Natesan. Examining the measurement and structural invariance of LibQUAL+® across user groups. // *Library & Information Science Research* 35, 2(2013), str. 146.

¹⁸ Wei, Y.; B. Thompson; C. C. Cook. Scaling users' perceptions of library service quality using item response theory: a LibQUAL+™ study. // portal: *Libraries and the Academy* 5, 1(2005), str. 97-98.

dok ih znanstveno-nastavno osoblje procjenjuje višom ocjenom. Kako su naveli Roy, Khare, Liu, Hawkes i Swiatek-Kelley¹⁹, ta tendencija može se objasniti time da, u odnosu na studente, znanstveno-nastavno osoblje dulje vrijeme prima knjižničnu uslugu, pa stoga knjižnično osoblje bolje poznaje i zadovoljava njihove potrebe. U vezi s tim, Kieftenbeld i Natesan²⁰ izvijestili su da preddiplomski studenti osjećaju kako im knjižnično osoblje daje slabiju podršku u odnosu na podršku kakvu dobivaju diplomski i poslijediplomski studenti, kao i znanstveno-nastavno osoblje. Ti autori predlažu objašnjenje takva nalaza činjenicom da preddiplomski studenti knjižnice često koriste tijekom noćnih sati, kad u njima radi honorarno osoblje koje je manje iskusno u pronalaženju informacija o građi i e-izvorima.²¹

Različite vrste korisnika imaju drukčiji odnos prema prostoru knjižnice. Prethodno spomenuto istraživanje Hakale i Nygrén²² pokazalo je da finski studenti u prosjeku više očekuju od prostora knjižnice nego njihovi profesori. Jedno južnoafričko istraživanje istaknulo je važnost mirnog rada u knjižnici za studente preddiplomskih studija.²³ Da je kontekst radnih uvjeta u knjižnici izuzetno važan, potvrđuju irsko, kanadsko i američka istraživanja. Irski studenti preddiplomskih studija ocijenili su dobivenu uslugu prostora knjižnice najnižim vrijednostima, posebno čestice „knjižnični prostor za grupni rad i učenje“ i „miran prostor“. Osim toga, iskazali su i zabrinutost zbog malog broja računala u knjižnici, kao i stanja fotokopirnih uređaja i printera.²⁴ Kanadski studenti bili su nezadovoljni prostorima za individualni i grupni rad, tražili su veće stolove, veći broj računala, kao i udobniji namještaj.²⁵ Američka istraživanja provedena 2001. godine na Washington State University Libraries²⁶ te 2006. godine na University of Notre Dame Libraries²⁷ pokazala su da je većina studenata željela dulje radno vrijeme knjižnica, a mnogi od njih željeli su pristup 24 sata dnevno tijekom cijelog tjedna.

¹⁹ Roy, A.; A. Khare; B. S. C. Liu; L. M. Hawkes; J. Swiatek-Kelley. An investigation of Affect of Service using a LibQUAL+™ survey and an experimental study. // *The Journal of Academic Librarianship* 38, 3(2012), str. 159.

²⁰ Kieftenbeld, V.; P. Natesan. Nav. dj., str. 146.

²¹ Isto, str. 148.

²² Hakala, U.; U. Nygrén. Nav. dj., str. 207.

²³ Jager, K. de. Place matters : undergraduate perceptions of the value of the library // *Performance Measurement and Metrics* 16, 3(2015), str. 299. DOI: <https://doi.org/10.1108/PMM-08-2015-0021>.

²⁴ Russell, P. Measuring up : the experience of LibQUAL+™ at ITT Dublin. // *SCONUL Focus* 49(2010), str. 49.

²⁵ Hall, K.; D. Kapa. Silent and independent: student use of academic library study space. // *Partnership : the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research* 10, 1 (2015), str. 1. DOI: <http://dx.doi.org/10.21083/partnership.v10i1.3338>.

²⁶ McCord, S. K.; M. M. Nofsinger. Continuous assessment at Washington State University Libraries : a case study. // *Performance Measurement and Metrics* 3, 2(2002), str. 70.

²⁷ Kayongo, J.; S. Jones. Nav. dj., str. 132.

Još jedno američko istraživanje²⁸ provedeno 2000. i 2001. godine na Miami University Libraries pokazalo je da su preddiplomci i diplomci ocijenili razinu tišine u knjižnici nižom od minimuma koji bi prihvatili. Ti rezultati mogu se objasniti važnošću prostora knjižnice za studente, budući da je ona često jedini radni prostor koji im je na raspolaganju, a gdje mogu naći sve potrebne resurse za uspješno studiranje, poput literature ili računala spojenih na internet. Za razliku od njih, kako su istaknuli Thompson, Kyrillidou i Cook²⁹, znanstveno-nastavno osoblje ima osigurane urede za svoj znanstvenoistraživački i nastavnički rad, pa im je fizički prostor knjižnice manje važan nego studentima.

U Hrvatskoj nije provedeno istraživanje usporedbe razlika između studenata i profesora kao korisnika visokoškolskih knjižnica na temelju LibQUAL+⁺-a, već anketna istraživanja o zadovoljstvu knjižnicom. Tako Petr Balog i Plašćak izvještavaju o trendu većeg općeg zadovoljstva nastavnog osoblja knjižnicom u odnosu na studente³⁰, ali s druge strane priopćuju o većem nastavničkom nezadovoljstvu zbirkom časopisa.³¹ Petr Balog i Gašo³² izvještavaju o tendenciji većeg studentskog zadovoljstva dostupnom građom u odnosu na nastavnike, dok su nastavnici zadovoljniji knjižničnim uslugama, prostorom i osobljem te pozitivniji u procjeni knjižnične uspješnosti u zadovoljavanju njihovih informacijskih potreba od studenata.

Kako rezultati prikazanih istraživanja nisu jednoznačni, doprinos ovog istraživanja jest provjera sličnosti i razlika studenata preddiplomskih i diplomskih studija te profesora na uzorku korisnika Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dalje: Knjižnica FF-a).

3. Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Prema nekim procjenama, Knjižnica FF-a druga je najveća hrvatska knjižnica, odmah nakon Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a ujedno je najveća hrvatska fakultetska knjižnica.³³ Najveća je prema veličini fonda, površini knjižnice i broju zaposlenika. U trenutku preseljenja, u ožujku 2009. godine, cjeloku-

²⁸ Sessions, J. A.; A. Schenck; A. K. Shrimplin. LibQUAL+™ at Miami University : a look from outside ARL. // *Performance Measurement and Metrics* 3, 2(2002), str. 62.

²⁹ Thompson, B.; M. Kyrillidou; C. C. Cook. Library users' service desires : a LibQUAL+ study. // *The Library Quarterly* 78, 1(2008), str. 15.

³⁰ Petr Balog, K.; B. Plašćak. Customer satisfaction at the Faculty of Philosophy Library in Osijek, Croatia. // *Performance measurement and metrics* 13, 2(2012), str. 77-78.

³¹ Isto, str. 80.

³² Petr Balog, K.; G. Gašo. Istraživanje zadovoljstva korisnika u knjižnici Filozofskog fakulteta u Osijeku – uspijevamo li ih zadovoljiti? // *Libellarium* 9, 1(2016), str. 72-78. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.243>.

³³ Knjižnica Filozofskog fakulteta. / priredio Miljenko Jurković. Zagreb : FF Press, 2009. Str. 4.

pan fond bivših knjižnica odsjekâ FF-a procijenjen je na 600 000 svezaka omeđenih i neomeđenih publikacija³⁴. Na kraju 2016. godine Knjižnica FF-a u svom je katalogu imala 451 192 primjerka građe, od čega 405 117 primjeraka katalogno obrađenih tiskanih knjiga koje su bile smještene na neto površini od 7 820m². U prosjeku, godišnje je aktivno oko 7 500 korisnika Knjižnice FF-a. Ti korisnici na godišnjoj razini posuđuju oko 55 000 primjeraka tiskane građe. Brigu o njihovim informacijskim potrebama vode 52 zaposlenika Knjižnice FF-a.

Kako i zahtijevaju suvremeni uzusi struke, Knjižnica FF-a organizacijom građe, opremom, prostorom, radnim vremenom i poslovanjem brine o tome da njezini korisnici u što većoj mjeri i što samostalnije koriste knjižnicu i sve njezine resurse. Knjižnica FF-a otvorena je svojim korisnicima 67 sati i 30 minuta tjedno, tj. svakim radnim danom od 7 i 30 h do 20 h te subotom od 9 h do 14 h. Najveći dio prostora Knjižnice FF-a organiziran je na način da korisnici mogu slobodno pristupiti građi te koristiti veliku većinu knjižničnih resursa samostalno: opremu, radni prostor itd. U otvorenom pristupu smješteno je otprilike 60 % ukupnog fonda, uz 700 sjedećih radnih mjesta za rad korisnika od kojih je 130 opremljeno i računalima. Pored radnih mjesta, Knjižnica FF-a nudi svojim korisnicima i osam prostorija za individualni rad koje su smještene u podrumu. Prostor Knjižnice FF-a pokriven je bežičnom mrežom, što korisnicima omogućuje pristup mrežnim stranicama Knjižnice FF-a, mrežnom katalogu Koha, elektroničkim alatima i izvorima Knjižnice FF-a te svim ostalim internetskim resursima. Osim toga, korisnici Knjižnice FF-a mogu samostalno zaduživati i razduživati građu pomoću uređaja za samozaduživanje i samorazduživanje građe, zatim samostalno reproducirati građu pomoću slobodno dostupnih fotokopirnih aparata te pretraživati knjižnični katalog, kao i pretraživati, preuzimati i tiskati elektroničke izvore pomoću računala i pisača koji se nalaze u otvorenom pristupu. Kako bi studenti i profesori što kvalitetnije koristili knjižnične i druge informacijske resurse, Knjižnica FF-a provodi edukacije korisnika putem tematskih radionica i predavanja (teme su npr. pretraživanje kataloga i elektroničkih izvora informacija, uvod u znanstveni rad i citiranost). Uz novi prostor, Knjižnica FF-a ustrojila je međuknjižničnu službu, čime je svojim korisnicima učinila dostupnom onu građu koju nema u svom fondu.

Pored brige o tiskanoj građi, Knjižnica FF-a vodi brigu i o različitim elektroničkim izvorima i alatima. Kao prvo, Knjižnica FF-a osnovala je i brine o institucijskom repozitoriju Filozofskog fakulteta. Taj je repozitorij digitalna zbirka radova studenata i djelatnika Filozofskog fakulteta koji su nastali kao rezultat istraživačkog i obrazovnog procesa. U repozitoriju je trenutno pohranjeno oko 4 900 radova, uglavnom diplomskih radova studenata.

³⁴ Isto, str. 26.

Po svemu navedenom možemo tvrditi da je Knjižnica FF-a jedna od vodećih visokoškolskih knjižnica u Hrvatskoj budući da svojim osobljem, prostorom i opremom, građom i elektroničkim izvorima, katalogom i tražilicama omogućuje kvalitetnu uslugu svojim korisnicima te je kao takva pogodna za testiranje instrumenta kao što je LibQUAL+™.

4. Istraživanje

Imajući u vidu rezultate prethodnih istraživanja, ali i to da u Hrvatskoj nije provedeno takvo istraživanje temeljeno na LibQUAL+-u, cilj ovog istraživanja bio je provjeriti postoje li razlike, odnosno sličnosti između preddiplomskih i diplomskih studenata te znanstveno-nastavnog osoblja u očekivanjima od knjižnične usluge općenito, percepciji dobivene usluge u dimenzijama kvalitete knjižnične usluge, kao i zadovoljstvu uslugom. Istraživanje je provedeno na uzorku korisnika Knjižnice FF-a.³⁵

Iz navedenoga proizlaze istraživačka pitanja – razlikuju li se znanstveno-nastavno osoblje, diplomski i preddiplomski studenti FF-a u

- očekivanjima od knjižnične usluge?
- percepciji dobivene usluge Knjižnice FF-a?
- zadovoljstvu uslugom Knjižnice FF-a?

4.1. Metodologija

4.1.1. Uzorak i postupak

Istraživanje je provedeno krajem 2011. i početkom 2012. godine. U njemu je sudjelovalo 500 ispitanika³⁶, od kojih je njih sedam izostavljeno iz statističkih analiza zbog odustajanja, dok je četrnaest anketa bilo nevažeće. Statistička analiza provela se na uzorku od 479 ispitanika, od čega su 224 studenta preddiplomskih studija (46,8 %), 173 studenta diplomskih studija (36,1 %) te 82 pripadnika znanstveno-nastavnog osoblja FF-a (17,1 %). Anketni odziv za studente je

³⁵ Ovo istraživanje temeljeno je na podacima koji su prikupljeni za potrebe izrade autoričina doktorskog rada.

³⁶ Istraživanje nije obuhvatilo studente prve godine preddiplomskog studija, studente poslijediplomskih studija, kao ni studente drugih fakulteta. Studenti preddiplomskih studija ne mogu procijeniti kvalitetu knjižnične usluge jer nisu dovoljno dugo koristili Knjižnicu FF-a. Studenti poslijediplomskih studija heterogena su skupina u kojoj pojedinci često imaju dvojnu ulogu zaposlenih osoba (znanstveno-nastavnog osoblja) i studenata, pa ti ispitanici nisu u mogućnosti razdvajati svoja iskustva u korištenju resursa Knjižnice FF-a kao studenti. Prepostavili smo također da studenti drugih fakulteta koriste samo informatičku opremu i knjižnični prostor za učenje, pa nisu u mogućnosti vrednovati cjelokupnu uslugu Knjižnice FF-a.

iznosio 66 %, a za znanstveno-nastavno osoblje 43 %. Razlika u odzivu može se objasniti drukčijim metodama prikupljanja podataka za studente i znanstveno-nastavno osoblje. Studenti su bili ispitivani licem u lice u holu Knjižnice FF-a. Ispitivali smo ih u Knjižnici FF-a jer smo željeli obuhvatiti samo one studente za koje smo bili sigurni da su ju koristili. Ispitivanje je bilo pojedinačno i dobrovoljno, a trajalo je oko 30 minuta. Nakon ispunjavanja, studenti su anketu stavljali u za to predviđenu kutiju s ciljem osiguravanja anonimnosti ispitanika. Znanstveno-nastavno osoblje ispitivali smo pomoću poštanske ankete. Kuvertirane ankete dostavile su se putem interne pošte na razini odsjeka. Popratnim pismom objašnjen je cilj istraživanja te informacije o zaštiti povjerljivosti podataka. Nakon što su ispunili anketu, ispitanici iz kategorije znanstveno-nastavnog osoblja predali su ju u Knjižnicu FF-a ili tajnicama svojih odsjeka koje su ju prosljedile istraživačima na daljnju obradu i analizu.

4.1.2. *Zavisne i nezavisne varijable*

U našem istraživanju zavisne su varijable tri aditivne skale formirane na temelju dimenzija kvalitete knjižnične usluge iz već opisanog instrumenta LibQUAL+™ te zadovoljstvo korisnika.

Za razliku od izvorne verzije upitnika koji sadrži 22 čestice, za potrebe ovog istraživanja iz instrumenta LibQUAL+™ izbačena je jedna čestica iz skale prostora knjižnice. Čestica glasi „zajedničkim prostorijama za grupni rad i učenje“ i izostavljena je jer Knjižnica FF-a, nažalost, nema takav prostor, pa ga ispitanici ne mogu ni vrednovati.

Iako je u Hrvatskoj uobičajeno procjenjivanje na ljestvici od pet stupnjeva, ovo istraživanje zadržalo je originalnu ordinalnu ljestvicu od devet stupnjeva. Ispitanici su procjenjivali svaku od 21 čestice na trima ljestvicama: minimalnog i maksimalnog očekivanja te procjene dobivene usluge.

Zadovoljstvo korisnika knjižničnom uslugom mjereno je dvjema zavisnim varijablama: zadovoljstvom postupanjem osoblja i zadovoljstvom podrškom radu. Zadovoljstvo postupanjem osoblja mjerilo se tvrdnjom „Općenito gledajući, zadovoljan/na sam načinom na koji se prema meni postupa u Knjižnici FFZG-a“, dok su zadovoljstvo podrškom radu ispitanici procjenjivali tvrdnjom „Gledajući općenito, zadovoljan/na sam podrškom Knjižnice FFZG-a mojim potrebama za učenjem te istraživačkim i/ili predavačkim potrebama“. Obje tvrdnje preuzete su iz anketnog upitnika instrumenta LibQUAL+™. Ispitanici su zadovoljstvo procjenjivali na ljestvici od devet stupnjeva, gdje 1 označava „uopće se ne slažem“, 9 znači „u potpunosti se slažem“, a stupnjevi između 2 i 8 su neoznačeni.

Nezavisna varijabla u ovom istraživanju jest vrsta korisnika s obzirom na status na visokom učilištu, s tri kategorije: preddiplomski studenti, diplomski studenti i znanstveno-nastavno osoblje.

Statističke analize koje su se koristile u ovom istraživanju jesu: jednostavna analiza varijance *s post hoc* testovima Scheffe za homogene te Tamhane T2 za heterogene varijance na razini značajnosti od 0,05. Za sve statističke analize u ovom radu korišten je statistički paket za obradu podataka SPSS.

4.2. Rezultati i rasprava

Na samo početku rasprave izneseni su rezultati aritmetičkih sredina i standardnih devijacija u svim dimenzijama kvalitete knjižnične usluge te na ljestvicama minimalnog i maksimalnog očekivanja i procjene dobivene kvalitete knjižnične usluge za cjelokupan uzorak (vidi tablicu 2).

Tablica 2. Aritmetičke sredine i standardne devijacije u dimenzijama mogućnosti kontrole informacija, knjižničnog osoblja i prostora knjižnice na skalam minimalnog i maksimalnog očekivanja te procjene dobivene usluge

	Knjižnično osoblje		Mogućnosti kontrole informacija		Prostor knjižnice	
	M	SD	M	SD	M	SD
<i>Minimum koji bi prihvatili</i>	6,43	1,562	6,62	1,439	6,71	1,554
<i>Maksimum koji priželjkuju od</i>	8,23	0,785	8,48	0,626	8,41	0,731
<i>Procjena dobivene usluge</i>	7,43	1,062	7,29	0,959	7,50	1,033

Rezultati su pokazali da ispitanici najmanje očekuju od knjižničnog osoblja kako u minimumu³⁷ koji bi prihvatili ($M_{\min}=6,43$; $SD_{\min}=1,562$) tako i na razini maksimalnog očekivanja ($M_{\max}=8,23$; $SD_{\max}=0,785$). S druge strane, otprilike su podjednako visoka očekivanja od ostala dva aspekta kvalitete knjižnične usluge: mogućnosti kontrole informacija ($M_{\min}=6,62$, $SD_{\min}=1,439$ i $M_{\max}=8,48$; $SD_{\max}=0,626$) i prostora knjižnice ($M_{\min}=6,71$; $SD_{\min}=1,554$ i $M_{\max}=8,41$; $SD_{\max}=0,731$).

³⁷ Iz analize su izbačeni odgovori onih ispitanika koji su neočekivano višom vrijednošću ocijenili minimum koji očekuju od usluge, za razliku od maksimalnog očekivanja koji su ocijenili nižom ocjenom. Odgovori su tretirani kao nedostajuća vrijednost (engl. *missing value*) kako ne bi umjetno utjecali na rezultate aritmetičkih sredina i daljnjih rezultata statističkih testova koji se temelje na aritmetičkim sredinama. Mada neki autori smatraju da se ljestvica minimalnog očekivanja treba u potpunosti izbaciti, za potrebe predstavljanja cjelokupnog instrumenta LibQUAL ovo je istraživanje zadržalo i tu spornu ljestvicu očekivanja.

Kada se promatraju rezultati procjene dobivene usluge Knjižnice FF-a, uočava se da je, unatoč visokim očekivanjima od te dimenzije, najniže ocijenjena mogućnost kontrole informacija ($M_{dob}=7,29$; $SD_{dob}=0,959$). Sukladnost najviših očekivanja s najvišim ocjenama dobivene usluge ima dimenzija prostor Knjižnice FF-a ($M_{dob}=7,50$; $SD_{dob}=1,033$). Knjižnično osoblje, od kojeg su ispitanici najmanje očekivali, dobilo je relativno višu ocjenu ($M_{dob}=7,43$; $SD_{dob}=1,062$). U prosjeku, ispitanici su ocijenili sve aspekte dobivene usluge iznad minimalnih očekivanja od usluge koju bi prihvatili, ali i ispod maksimalne razine očekivanja od usluge. Takvi rezultati u skladu su s onim što su predvidjeli Cook, Heath, Thompson i Webster³⁸, a to je da će ispitanici u najvećem broju slučajeva ocijeniti dobivenu knjižničnu uslugu unutar zone tolerancije, odnosno između minimalnog i maksimalnog očekivanja od usluge. Treba imati na umu da su rezultati poprilično podjednaki, tj. da su vrlo male razlike među dimenzijama na istoj ljestvici. S druge strane, u prosjeku, svi su rezultati poprilično visoki budući da se nalaze u drugoj polovici ljestvice, između stupnjeva 6 i 9.

Nastavno na naš istraživački cilj, prvim problemom željeli smo ispitati korisničke razlike u svim dimenzijama kvalitete knjižnične usluge, a sve na ljestvicama minimalnog i maksimalnog očekivanja i procjene dobivene kvalitete knjižnične usluge. Analizu smo započeli provjerom ovog pitanja na dimenziji mogućnosti kontrole informacija. U tu svrhu provedena je jednostavna analiza varijance s tri kategorije korisnika za nezavisnu varijablu te jednostavnim aditivnim skalama mogućnost kontrole informacija na razini minimalnog i maksimalnog očekivanja te dobivene usluge – kao zavisnim varijablama (vidi tablicu 3).

Tablica 3. Razlike među korisnicima na skalama mogućnosti kontrole informacija na razini minimalnog i maksimalnog očekivanja te dobivene razine usluge

	Studenti preddiplomskih studija (N=215)		Studenti diplomskih studija (N=167)		Znanstveno-nastavno osoblje (N=72)		F	df	Post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD			
<i>Minimalno očekivanje od knjižničnog osoblja</i>	6,44	1,501	6,37	1,638	6,52	1,583	0,178	2/310	
<i>Maksimalno očekivanje od knjižničnog osoblja</i>	8,15	0,830	8,34	0,630	8,21	0,917	1,882	2/309	

³⁸ Colleen C.; F. Heath; B. Thompson; D. Webster. LibQUAL+TM: preliminary results from 2002. // Performance Measurement and Metrics 4, 1(2003), str. 39.

	Studenti preddiplomskih studija (N=215)		Studenti diplomskih studija (N=167)		Znanstveno-nastavno osoblje (N=72)		F	df	Post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD			
<i>Dobivena razina kvalitete usluge od knjižničnog osoblja</i>	7,51	0,960	7,30	1,137	7,51	1,164	1,809	2/386	

M = aritmetička sredina

SD = standardna devijacija

F – F-test = analiza varijance

df = stupnjevi slobode

** = $p < ,01$

Rezultati analiza varijance pokazali su da nema statistički značajne razlike kako u minimalnom očekivanju ($F_{\min} = 0,599; df = 2/310; p > ,05$) tako ni u maksimalnom očekivanju ($F_{\max} = 0,546; df = 2/309; p > ,05$) od mogućnosti kontrole informacija između znanstveno-nastavnog osoblja, diplomskih i preddiplomskih studenata. Iako i preddiplomski ($M_{\min} = 6,58; SD_{\min} = 1,432$ i $M_{\max} = 8,46; SD_{\max} = 0,650$) i diplomski studenti ($M_{\min} = 6,59; SD_{\min} = 1,567$ i $M_{\max} = 8,47; SD_{\max} = 0,616$) imaju u prosjeku nešto niža očekivanja od znanstveno-nastavnog osoblja ($M_{\min} = 6,82; SD_{\min} = 1,131$ i $M_{\max} = 8,56; SD_{\max} = 0,586$), ipak razlika među njima nije toliko velika da bi bila statistički značajna. Međutim uočena je statistički značajna razlika na razini dobivene usluge u dimenziji mogućnosti kontrole informacija između preddiplomskih studenata i znanstveno-nastavnog osoblja ($F = 5,682; df = 2/379; p < ,01$). Studenti preddiplomskih studija ($M_{\text{dob}} = 7,44; SD_{\text{dob}} = 0,894$) u prosjeku su procjenjivali kako imaju veću mogućnost kontrole informacija u odnosu na znanstveno-nastavno osoblje ($M_{\text{dob}} = 6,99; SD_{\text{dob}} = 0,961$). Znanstveno-nastavno osoblje skupina je iskusnijih korisnika visokoškolskih knjižnica i njima je potrebna veća širina ponuđenih izvora informacija za rad i akademsko napredovanje, pa je za očekivati da su kritičniji glede informacijskih resursa Knjižnice FF-a. S obzirom na dobivene rezultate, studenti diplomskih studija statistički se ne razlikuju od preddiplomskih studenata i znanstveno-nastavnog osoblja. Međutim mora se primijetiti da sve vrste korisnika Knjižnice FF-a imaju visok minimalni standard, tj. vrednuju minimalno očekivanje u gornjoj polovici ljestvice. Sve tri skupine relativno visoko procjenjuju dobivenu uslugu u toj dimenziji, a osim toga, dobivena razina mogućnosti kontrole informacija nije pala ispod minimalnog očekivanja ispitanika, no nije ni premašila maksimum koji priželjkjuju. Iako ti rezultati nisu potvrdili prethodna međunarodna istraživanja koja su pokazala da znanstveno-nastavno osoblje u prosjeku ima viša očekivanja od mogućnosti kontrole informacija za razliku od studenata³⁹, ipak je

³⁹ Hakala, U.; U. Nygren. Nav. dj., str. 207.

znanstveno-nastavno osoblje svoju kritičnost istaknulo slabijim ocjenjivanjem dobivenih informacijskih resursa Knjižnice FF-a.

Nadalje, provjeravali smo razlikuju li se tri kategorije korisnika u vrednovanju usluge koju pruža knjižnično osoblje (vidi tablicu 4).

Tablica 4. Razlike među korisnicima na skalama knjižničnog osoblja na razini minimalnog i maksimalnog očekivanja te dobivene razine usluge

	Studenti preddiplomskih studija (N=215)		Studenti diplomskih studija (N=167)		Znanstveno-nastavno osoblje (N=72)		F	df	Post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD			
<i>Minimalno očekivanje od knjižničnog osoblja</i>	6,44	1,501	6,37	1,638	6,52	1,583	0,178	2/310	
<i>Maksimalno očekivanje od knjižničnog osoblja</i>	8,15	0,830	8,34	0,630	8,21	0,917	1,882	2/309	
<i>Dobivena razina kvalitete usluge od knjižničnog osoblja</i>	7,51	0,960	7,30	1,137	7,51	1,164	1,809	2/386	

M = aritmetička sredina

SD = standardna devijacija

F – F-test = analiza varijance

df = stupnjevi slobode

Rezultati jednostavnih analiza varijanci pokazali su da nema statistički značajne razlike u ocjenjivanju osoblja Knjižnice FF-a na dobivenoj razini ($F_{\text{dob}}=1,809$; $df=2/386$; $p>,05$), u minimalnom očekivanju ($F_{\text{min}}=0,178$; $df=2/310$; $p>,05$) ni u maksimalnom očekivanju od knjižničnog osoblja ($F_{\text{max}}=1,882$; $df=2/309$; $p>,05$) između studenata preddiplomskih studija, studenata diplomskih studija i znanstveno-nastavnog osoblja. Sve tri skupine korisnika u prosjeku su davale knjižničnom osoblju podjednake visoke vrijednosti za dobivenu uslugu. Pretpostavljamo da osoblje Knjižnice FF-a dobro prepoznaje i zadovoljava potrebe svake skupine korisnika, pa se to ogleda i u dobivenim vrijednostima. Ti rezultati nisu u skladu s rezultatima prethodnih međunarodnih istraživanja⁴⁰ koja su pokazala da preddi-

⁴⁰ Jankowska, M.A.; K. Hertel; N.J. Young. Nav. dj., str. 66; Kieftenbeld, V.; P. Natesan. Nav. dj., str. 146; Wei, Y.; B. Thompson; C. C. Cook. Nav. dj., str. 97-98.

plomski studenti daju u prosjeku najniže, a znanstveno-nastavno osoblje najviše ocjene dijelu usluge koji se tiče knjižničnog osoblja.

Međutim rezultati ovog istraživanja pokazali su tendenciju studenata diplomskih studija da budu nešto kritičniji prema osoblju Knjižnice FF-a na dobivenoj razini usluge ($M_{dob}=7,30$; $SD_{dob}=1,137$) od znanstveno-nastavnog osoblja ($M_{dob}=7,51$; $SD_{dob}=1,164$) i studenata preddiplomskih studija ($M_{dob}=7,51$; $SD_{dob}=0,960$). Ipak, te se razlike nisu pokazale statistički značajnima. Kao i mogućnost kontrole informacija, tako sve tri skupine korisnika relativno visoko ocjenjuju i knjižnično osoblje na razini dobivene usluge. Osim toga, dobivena razina nije pala ispod minimalnog očekivanja ispitanika, no ponovno nije ni premašila maksimum koji korisnici priželjkuju.

Sljedeće što smo željeli provjeriti jest razlikuju li se tri kategorije korisnika u vrednovanju prostora knjižnice (vidi tablicu 5).

Tablica 5. Razlike među korisnicima na skalama kvalitete prostora knjižnice na razini minimalnog i maksimalnog očekivanja te dobivene razine usluge

	Studenti preddiplomskih studija (N=215)		Studenti diplomskih studija (N=167)		Znanstveno-nastavno osoblje (N=72)		F	df	Post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD			
<i>Minimalno očekivanje od prostora knjižnice</i>	6,81	1,528	6,71	1,649	6,49	1,405	1,030	2/382	
<i>Maksimalno očekivanje od prostora knjižnice</i>	8,47	0,689	8,47	0,671	8,12	0,881	6,579**	2/384	1-3* 2-3*
<i>Dobivena razina kvalitete prostora knjižnice</i>	7,58	1,064	7,47	1,009	7,34	0,983	1,644	2/451	

M = aritmetička sredina

SD = standardna devijacija

F – F-test = analiza varijance

df = stupnjevi slobode

* = $p < ,05$

Rezultati jednostavnih analiza varijanci pokazali su kako nema statistički značajne razlike u ocjenjivanju prostora Knjižnice FF-a na dobivenoj razini usluge ($F_{\text{dob}}=1,644$; $df=2/451$; $p>,05$), kao ni u minimalnom očekivanju ($F_{\text{min}}=1,030$; $df=2/382$; $p>,05$). Među studentima preddiplomskih studija, studentima diplomskih studija i profesorima postoji konsenzus u vezi s minimumom koji bi prihvatili, kao i s procjenom dobivene razine usluge glede prostora knjižnice. Svi procjenjuju minimum u drugoj polovici ljestvice, a postojeći prostor Knjižnice FF-a ocjenjuju relativno visoko, iznad 7,3. Zasigurno je na takav rezultat utjecala relativno nova zgrada knjižnice koja predstavlja velik napredak u odnosu na nekađašnje male knjižnice odsjekâ.

Ipak, uočena je statistički značajna razlika u maksimalnom očekivanju od prostora knjižnice ($F_{\text{max}}=6,579$; $df=2/384$; $p<,05$) između studenata preddiplomskih i diplomskih studija s jedne strane te znanstveno-nastavnog osoblja s druge strane. Studenti preddiplomskih ($M_{\text{max}}=8,47$; $SD_{\text{max}}=0,689$) i diplomskih studija ($M_{\text{max}}=8,47$; $SD_{\text{max}}=0,671$) imaju viša očekivanja od prostora knjižnice nego njihovi profesori ($M_{\text{max}}=8,12$; $SD_{\text{max}}=0,881$). Taj rezultat potvrdio je rezultate finskog istraživanja u kojem su studenti više očekivali od prostora knjižnice nego njihovi profesori.⁴¹ Navedeni rezultat možemo povezati s činjenicom da studenti radni prostor koji nudi knjižnica trebaju u većoj mjeri nego njihovi profesori, koji za rad koriste svoje urede.

Sveukupno gledajući, ni u slučaju prostora knjižnice dobivena razina nije pala ispod minimalnog očekivanja ispitanika, no ponovno nije ni premašila maksimum koji korisnici priželjkuju od te komponente kvalitete knjižnične usluge.

Drugim istraživačkim pitanjem provjeravali smo razlikuju li se tri kategorije korisnika u zadovoljstvu postupanjem osoblja i zadovoljstvu podrškom radu (vidi tablicu 6).

⁴¹ Hakala, U.; U. Nygren. Nav. dj., str. 207.

Tablica 6. Razlike među korisnicima na skalama zadovoljstva postupanjem i zadovoljstva podrškom radu

	Studenti preddiplomskih studija (N=224)		Studenti diplomskih studija (N=173)		Znanstveno-nastavno osoblje (N=82)		F	df	Post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD			
<i>Gledajući općenito, zadovoljan/na sam načinom na koji se prema meni postupa u Knjižnici FFZG-a.</i>	7,99	1,088	7,84	1,165	8,02	1,165	1,160	2/476	
<i>Gledajući općenito, zadovoljan/na sam podrškom Knjižnice FFZG-a mojim potrebama za učenjem te istraživačkim i/ili predavačkim potrebama.</i>	7,73	1,235	7,36	1,347	7,05	1,632	8,583**	2/476	1-2* 1-3*

Rezultati su pokazali da nema statističke razlike ($F=1,160$; $df=2/476$; $p>,314$) između studenata preddiplomskih studija ($M=7,99$; $SD=1,088$), studenata diplomskih studija ($M=7,84$; $SD=1,165$) i znanstveno-nastavnog osoblja ($M=8,02$; $SD=1,165$) u zadovoljstvu načinom na koji knjižnično osoblje postupa prema njima kao korisnicima. Sve tri vrste korisnika prilično su zadovoljne postupanjem knjižničnog osoblja (u prosjeku ocjena od 8 do 9). Taj rezultat korespondira s rezultatom koji je dobiven u dimenziji kvalitete knjižnične usluge, a koji se tiče knjižničnog osoblja.

S druge strane, uočena je statistički značajna razlika u zadovoljstvu korisnika podrškom njihovu radu ($F=8,583$; $df=2/476$; $p=,000$), gdje su studenti preddiplomskih studija zadovoljniji ($M=7,73$; $SD=1,235$) podrškom koju im pruža

Knjižnica FF-a nego studenti diplomskih studija ($M=7,36$; $SD=1,347$) i znanstveno-nastavno osoblje ($M= 7,05$; $SD=1,632$). Rezultati nam govore da su iskusniji korisnici zahtjevniji, pa stoga i manje zadovoljni radom knjižničnog osoblja. Ipak treba imati na umu da su to još uvijek visoke ocjene, s vrijednostima od 7 do 8 na skali od 9 stupnjeva.

5. Zaključak

Cilj ovog rada bio je provjeriti na koji način tri skupine korisnika vrednuju knjižnične resurse, odnosno odgovoriti na pitanje možemo li korisnike tretirati kao homogenu skupinu. Željeli smo saznati javljaju li se pravilnosti u ocjenjivanju dobivene usluge i očekivanjima kod znanstveno-nastavnog osoblja, preddiplomskih i diplomskih studenata FF-a na način na koji su one uočene u ranijim međunarodnim istraživanjima koja su primijenila instrument LibQUAL+.

Rezultati našeg istraživanja pokazali su da je znanstveno-nastavno osoblje kritičnije kad procjenjuje dobivene informacijske resurse i ocjenjuje zadovoljstvo podrškom svom radu od strane osoblja Knjižnice FF-a. S druge strane, preddiplomski i diplomski studenti imaju viša očekivanja od prostora knjižnice kad procjenjuju maksimalno očekivanje u usporedbi sa svojim profesorima. Tu se djelomično potvrdila generalna teza iz prijašnjih istraživanja da su studenti diplomskih studija sličniji studentima preddiplomskih studija u percepciji važnosti prostora knjižnice, dok su gledajući procjene informacijskih resursa podjednako kritični kao i njihovi profesori.

No osim razlika, ovo istraživanje pokazalo je da sve tri vrste korisnika imaju i neke sličnosti. Studenti i profesori slično ocjenjuju knjižnično osoblje, imaju slična očekivanja od njega i podjednako su zadovoljni postupanjem knjižničnog osoblja prema njima. Osim toga, postoji konsenzus u vezi s visokim očekivanjima od informacijskih resursa te očekivanjima najniže razine kvalitete koju bi korisnici prihvatili od prostora knjižnice, kao i njihove ocjene kvalitete.

Možemo zaključiti da je studentima, pogotovo preddiplomskim studentima, fizički prostor knjižnice, odnosno njegova udobnost i privlačnost za individualni i grupni rad, važnija komponenta kvalitete knjižnične usluge nego profesorima. S druge strane, profesorima je važnija komponenta kvalitete knjižnične usluge koja se odnosi na informacijske resurse, tj. lako pronalaženje i korištenje knjižnične građe, opseg i kvalitetu fonda tiskane građe i elektroničkih izvora, računalne opreme i sl., za razliku od studenata. Ti nalazi mogu biti smjernice pri planiranju usluga te poboljšavanju razine kvalitete visokoškolskih knjižnica. No budući da su u istraživanju sudjelovali samo studenti preddiplomskih i diplomskih studija te znanstveno-nastavno osoblje Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, bilo bi korisno provjeriti kakvi bi se rezultati dobili na korisničkim uzorcima drugih fa-

kulteta i sveučilišta u Hrvatskoj. Time bi se mogla provjeriti snaga generalizacije rezultata ovog istraživanja.

LITERATURA

- Cook, C.; F. Heath. The Association of Research Libraries LibQual+™ Project : an update. // *ARL Newsletter : A Bimonthly Report on Research Library Issues and Actions from ARL CNI, and SPARC 211*(2000), 12-14.
- Cook, C.; F. Heath. SERVQUAL and the quest for new measures. // *Journal of Library Administration 35, 4*(2002), 37-40.
- Colleen C.; F. Heath; B. Thompson; D. Webster. LibQUAL+™: preliminary results from 2002. // *Performance Measurement and Metrics 4, 1*(2003), 38-47.
- Hakala, U.; U. Nygrén. Customer satisfaction and the strategic role of university libraries. // *International Journal of Consumer Studies 34*(2010), 204–211.
- Hall, K.; D. Kapa. Silent and independent: student use of academic library study space. // *Partnership : the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research 10, 1* (2015), 1-38. DOI: <http://dx.doi.org/10.21083/partnership.v10i1.3338>
- Jager, K. de. Place matters : undergraduate perceptions of the value of the library. // *Performance Measurement and Metrics 16, 3*(2015), 289-302. DOI: <https://doi.org/10.1108/PMM-08-2015-0021>
- Jankowska, M. A.; K. Hertel; N. J. Young. Improving library service quality to graduate students : LibQUAL+™ survey results in a practical setting. // *portal: Libraries and the Academy 6, 1*(2006), 59-77.
- Kayongo, J.; S. Jones. Faculty perception of information control using LibQUAL+™ indicators. // *The Journal of Academic Librarianship 34, 2*(2008), 130-138.
- Kieftenbeld, V.; P. Natesan. Examining the measurement and structural invariance of LibQUAL+® across user groups. // *Library & Information Science Research 35, 2*(2013), 143-150.
- Knjižnica Filozofskog fakulteta. / priredio Miljenko Jurković. Zagreb : FF Press, 2009.
- Kyrillidou, M. Item sampling in service quality assessment surveys to improve response rates and reduce respondent burden : „The LibQual+ Lite“ randomized control trial (RCT). Urbana, Ill. : M. Kyrillidou, 2009. [citirano: 2017-01-15]. Dostupno na: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14570/Kyrillidou_Martha.pdf?sequence=3
- LibQUAL+® 2016 Survey Results – ARL. [citirano na 2016-12-15]. Dostupno na: https://www.libqual.org/documents/LibQual/publications/ARL_Notebook_2016.pdf

- McCord, S. K.; M. M. Nofsinger. Continuous assessment at Washington State University Libraries: a case study. // *Performance Measurement and Metrics* 3, 2(2002), 68-73.
- Parasuraman, A.; V. A. Zeithaml; L. L. Berry. A conceptual model of service quality and its implications for future research. // *Journal of Marketing* 49, Fall(1985), 41-50.
- Parasuraman, A.; V. A. Zeithaml; L. L. Berry. SERVQUAL : a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. // *Journal of Retailing* 64, 1(1988), 12-40.
- Petr Balog, K.; B. Plaščak. Customer satisfaction at the Faculty of Philosophy Library in Osijek, Croatia. // *Performance measurement and metrics* 13, 2(2012), 74-91.
- Petr Balog, K.; G. Gašo. Istraživanje zadovoljstva korisnika u knjižnici Filozofskog fakulteta u Osijeku – uspijevamo li ih zadovoljiti? // *Libellarium* 9, 1(2016), 59-88. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.243>
- Pikić, A. Kvaliteta knjižnične usluge u visokoškolskoj knjižnici iz korisničke perspektive : doktorski rad. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, 2015.
- Roy, A; A. Khare; B. S.C. Liu; L. M. Hawkes; J. Swiatek-Kelley. An investigation of Affect of Service using a LibQUAL+™ survey and an experimental study. // *The Journal of Academic Librarianship* 38, 3(2012), 153-160.
- Russell, P. Measuring up : the experience of LibQUAL+™ at ITT Dublin. // *SCONUL Focus* 49(2010), 47-51.
- Saunders, E. S. Drilling the LibQUAL+® data for strategic planning. // *Performance Measurement and Metrics* 9, 3(2008), 160-170.
- Sessions, J. A.; A. Schenck; A. K. Shrimplin. LibQUAL+™ at Miami University : a look from outside ARL. // *Performance Measurement and Metrics* 3, 2(2002), 59-68.
- Thompson, B.; M. Kyrillidou; C. C. Cook. Library users' service desires : a LibQUAL+ study. // *The Library Quarterly* 78, 1(2008), 1-18.
- Wei, Y.; B. Thompson; C. C. Cook. Scaling users' perceptions of library service quality using item response theory: a LibQUAL+™ study. // *portal: Libraries and the Academy* 5, 1(2005), 93-104.

**U TRAGANJU ZA KVALITETOM VISOKOŠKOLSKE
KNJIŽNICE – PRIMJER KNJIŽNICE FILOZOFSKOG
FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI**

IN SEARCH OF QUALITY OF AN ACADEMIC
LIBRARY – A CASE STUDY OF THE LIBRARY
OF THE FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCES, UNIVERSITY OF RIJEKA

*Aleksandra Moslavac*¹

Filozofski fakultet
Sveučilište u Rijeci
amoslavac@ffri.hr

UDK / UDC [027.7:378.014.6]:658.64(497.5 Rijeka)
Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
Primljeno / Received: 5.8.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 23.11.2017.

Sažetak

Cilj. Reakreditacija je postupak vanjskog vrednovanja kvalitete visokog učilišta, nakon kojega se donosi ocjena kvalitete te preporuke za daljnje unapređivanje kvalitete. Kako se u postupku reakreditacije visokoškolsku knjižnicu promatra s aspekta resursa za učenje, cilj je ovog rada ukazati na važnost provođenja istraživanja kojima se vrednuje kvaliteta knjižnične usluge i zadovoljstvo korisnika, što nije obuhvaćeno vrednovanjem kvalitete knjižnice u postupku reakreditacije.

¹ Članak je nastao na temelju diplomskog rada Vrednovanje kvalitete i uspješnosti poslovanja visokoškolske knjižnice na primjeru Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci autorice Aleksandre Moslavac, a pod mentorskim vodstvom Aleksandre Horvat. Rad je obranjen 2016. godine na Sveučilištu u Rijeci.

Pristup. Rad tematizira primjer istraživanja zadovoljstva korisnika knjižničnom uslugom koje je provela Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Istraživanje je provedeno od ožujka do lipnja 2016. godine metodom anketiranja na prigodnom uzorku od 248 korisnika Knjižnice.

Rezultati. Rezultati provedenog istraživanja uspoređeni su sa zaključcima Izvješća Stručnog povjerenstva nakon provedene reakreditacije te je uočeno da ne postoji izrazito nezadovoljstvo korisnika stavkama koje su u Izvješću navedene kao nedostaci knjižničnog poslovanja. Dobiveni rezultati predstavljaju značajne smjernice za unapređivanje kvalitete knjižnične usluge do sljedećeg reakreditacijskog vrednovanja.

Originalnost/vrijednost. U radu je analizirano vrednovanje kvalitete visokoškolske knjižnice tijekom procesa reakreditacije visokog učilišta i izvan tog procesa. Nastojalo se ukazati na važnost kontinuiranog provođenja vrednovanja kvalitete visokoškolske knjižnice, kao potvrde značaja knjižnične djelatnosti u sustavu visokog obrazovanja.

Ključne riječi: istraživanje zadovoljstva korisnika, reakreditacija, sustav visokog obrazovanja, visokoškolske knjižnice, vrednovanje kvalitete.

Abstract

Purpose. Re-accreditation is the process of external evaluation of quality conducted at higher education institutions, followed by quality assessment and recommendations for further quality improvement. Regarding the fact that in the process of re-accreditation the academic libraries are observed from the aspect of learning resources, the goal of this paper is to point out the importance of conducting a research in which the quality of library services and user satisfaction would be evaluated, the aspects which have not included in the evaluation of library quality in the process of re-accreditation.

Approach. The paper provides an example of the research of user satisfaction with library services, which was conducted by the Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Rijeka. The research was conducted by the questionnaire method in the period from March to June 2016, on the representative sample of 248 Library users.

Findings. The results of the conducted research were compared to the conclusions from the Expert Committee Report after the conducted re-accreditation, and it was found that, according to the notes and points that were listed in the Report as deficiencies of the library management, the distinct user dissatisfaction was not stated. The given results represent significant guidelines for upgrading the quality of library services before the next re-accreditation evaluation.

Originality/value. The paper has analyzed the evaluation of quality of the academic library during the re-accreditation process at higher education institutions, and outside the process. The author has attempted to emphasize the importance of conducting

a continuous quality evaluation in academic libraries, as affirmation of the significance of library services in the higher education system.

Keywords: academic library, higher education system, quality evaluation, re-accreditation, user satisfaction survey

1. Uvod

Visokoškolske knjižnice neposredno su integrirane u akademske znanstveno-obrazovne djelatnosti visokog učilišta te su podložne kontinuiranoj evaluaciji kvalitete, dinamikom kojom se provode vrednovanja matične institucije. Knjižnična djelatnost, koja predstavlja temeljni resurs podrške učenju i znanstvenoi-straživačkom radu, tako je stavljena u područje neposrednog utjecaja na stupanj kvalitete visokog učilišta i sustava visokog obrazovanja, a knjižnične usluge postaju važni čimbenici šire procjene kvalitete, što, dakako, visokoškolske knjižnice žele i dokazati.²

Promatramo li kvalitetu u visokom obrazovanju kao edukacijski i kulturni alat, nameće se stav da je kvaliteta nužna, a slijedom toga, poboljšanje kvalitete zahtijeva kontinuiran i naporan rad.³ Kako je sustav visokog obrazovanja neodvojivo vezan uz koncept usluge, praćenje pokazatelja kvalitete usluge obvezuje obrazovne institucije na kontinuirano unapređivanje kvalitete.⁴ Povezanost koncepta kvalitete u visokom obrazovanju i kvalitete usluge dovodi nas do zaključka da je ocjena kvalitete knjižnične usluge i knjižničnih resursa u uskoj korelaciji s ocjenom kvalitete visokog učilišta, što je i polazište ovoga rada. Hrvatske visokoškolske knjižnice kontinuirano se vrednuju prilikom vrednovanja visokih učilišta, postupkom reakreditacije, o čemu će biti riječi u nastavku rada, no kako se knjižnična djelatnost temelji na profesionalnom pristupu u okruženju u kojem djeluje, nije neobično korištenje raznih metoda vrednovanja kvalitete knjižnice i izvan postupka reakreditacije.

Raznovrsnost pristupa vrednovanju kvalitete visokoškolske knjižnice i nepostojanje sustavne terminologije u ovome području rezultira brojnim tumačenjima

² Ambrožič, M. Kvaliteta sveučilišta i visokoškolske knjižnice. // Uspostava kvalitete u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama : knjižnice u bolonjskom okruženju : zbornik radova / 10. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 24. – 26. travnja 2008.; uredile Irena Pilaš i Alisa Martek. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 56.

³ Albu, C.; A. Cristian; N. Pistol. Aspects regarding the application of the quality principles in the university library. // *Library Management* 33, 3(2012), str. 151. DOI: <https://doi.org/10.1108/01435121211217081>.

⁴ Brochado, A. Comparing alternative instruments to measure service quality in higher education. // *Quality Assurance in Education* 17, 2(2009), str. 175-176. DOI: <https://doi.org/10.1108/09684880910951381>.

vrednovanja kvalitete.⁵ Primjerice Ambrožič navodi kako je vrednovanje kvalitete uvjetovano postojanjem normi za kvalitetu, dok je praćenje kvalitete moguće jedino uz postojanje pokazatelja kvalitete.⁶ Pikić razmatrajući definiciju kvalitete prema standardu *ISO 11620* izdvaja dva elementa kao osnovu vrednovanja: skup odabranih karakteristika knjižničnog poslovanja i kriterij prema kojem knjižnice poslovanjem dokazuju kvalitetu.⁷ Prema Poll i Boekhorst, svaka institucija kvalitetu definira s različitog aspekta, a najčešće korištena definicija kvalitete jest „stanje primjereno svrsi“ (engl. *fitness for purpose*).⁸

Razvojem znanosti i tehnologije mijenja se i predodžba o kvaliteti te se i u području istraživanja kvalitete u knjižnicama mijenja pristup. Navodi se tako da u traganju za kvalitetom visokoškolske knjižnice moraju napuštati dosadašnja mjera i metode provjere uspješnosti poslovanja knjižnica, koje su bile usmjerene više na proizvode knjižnica, a manje na postupke rada i djelotvornost tih postupaka⁹, te da je uspješnost poslovanja osobito vezana uz zadovoljstvo korisnika¹⁰ i interese okruženja u kojemu knjižnica djeluje.¹¹ Nadalje, prema Petr Balog, uspješnost poslovanja i učinkovitost knjižnice (kvaliteta) oslanjaju se na kulturu vrednovanja, kojom se zainteresiranim dionicima jamči pružanje visokokvalitetne knjižnične usluge.¹² Postojanje kulture vrednovanja u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama potvrđuju brojne već provedene evaluacije, koje u širokom spektru analiziraju pitanje kvalitete, bazirajući se na kvantitativnim statističkim podacima, kvalitativnim čimbenicima i primjeni postojećih alata za vrednovanje kvalitete.¹³ Pristup koji se najčešće koristi jesu istraživanja, kojima se propituje

⁵ *Usp.* Petr Balog, K. Prema kulturi vrednovanja u visokoškolskim knjižnicama. Osijek : Filozofski fakultet Sveučilišta, , 2010. Str. 62.

⁶ Ambrožič, M. Nav. dj., str. 54.

⁷ Pikić, A. Knjižnična podrška studentskom učenju i istraživanju : ocjena kvalitete hrvatskih visokoškolskih knjižnica u postupku reakreditacije visokih učilišta. // *Libellarium* : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova 9, 1(2016), str. 111-112. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.287>.

⁸ Poll, R.; P. te Boekhorst. *Measuring Quality : performance measurement in libraries*. 2nd revised ed. Munich : K. G. Saur, 2007. Str. 13. Dostupno i na: <https://www.degruyter.com/viewbooktoc/product/37583> [citirano: 2017-09-30].

⁹ Ambrožič, M. Nav. dj., str. 56.

¹⁰ *Usp.* Petr Balog, K. Nav. dj., str. 65.

¹¹ Albu, C.; A. Cristian.; N. Pistol. Nav. dj., str. 152.

¹² Petr Balog, K. Kultura vrednovanja kao dio organizacijske kulture hrvatskih knjižnica. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 1(2012), str. 11. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1378/vbh/God.55-\(2012\),br.1](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1378/vbh/God.55-(2012),br.1) [citirano: 2017-09-30].

¹³ Pri utvrđivanju kvalitete visokoškolskih knjižnica korišteni su različiti pristupi, poput:

a)analize kvalitete knjižničnih zbirki (*usp.* Dragija, M.; T. Aparac-Jelušić. Pristup i metodologija istraživanja o kvaliteti zbirki u knjižnicama visokih učilišta. // *Glasnik Društva bibliotekara Split* 7(2000), 162-188.; također i: Petr Balog, K.; M. Bugarški. Vrednovanje zbirke visokoškolske knjižnice pomoću metode usporedbe (check-list method) s popisima ispitne

zadovoljstvo korisnika knjižničnom uslugom te se na temelju ocjene zadovoljstva korisnika utvrđuje kvaliteta i uspješnost poslovanja knjižnice (Pavlinić i Horvat¹⁴,

literature. // *Libellarium* : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova 7, 2(2014), 253 – 265. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v7i2.205>.)

- b) analize pokazatelja uspješnosti (*usp.* Mihalić, M. Mjere li samo pokazatelji uspješnosti vrijednost knjižnica? : prema vrednovanju društvenih ciljeva organizacija u kulturi. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 1(2012), 29-44. Dostupno i na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/-/325/320> [citirano: 2017-09-30].; također i: Petr, K. Kvalitativni pokazatelji uspješnosti akademskih knjižnica : doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet, 2004.)
- c) vrednovanja knjižničnih službi i usluga (*usp.* Badurina, B.; M. Dragija Ivanović; M. Krtalić. Vrednovanje knjižničnih službi i usluga akademskih i narodnih knjižnica. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, 1(2010), 47-63. Dostupno i na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/-/445/440> [citirano: 2017-09-30].; također i: Petr Balog, K.; M. Dragija Ivanović; K. Feldvari. Percepcija kvalitete 'iznutra' : razgovori s ravnateljima narodnih i voditeljima visokoškolskih knjižnica. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, 3/4(2010), 1-24. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke-/994/vbh/God.53-\(2010\),br.3-4](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke-/994/vbh/God.53-(2010),br.3-4) [citirano: 2017-09-30].)
- d) uspostave i unapređenja sustava kvalitete (*usp.* Plašćak, B.; K. Petr Balog. Per aspera ad astra: trnovit put jedne fakultetske knjižnice prema kvaliteti. // *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske* 54, 1-2(2011), 67-92. Dostupno i na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/372/367> [citirano: 2017-09-30].)
- e) utjecaja knjižničnih zbirki i usluga na studentska postignuća (*usp.* Morić Filipović, I.; M. Dragija Ivanović. Vrednovanje utjecaja sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj : istraživanje utjecaja zbirki i usluga sveučilišnih knjižnica na akademski uspjeh studenata. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 4(2011), 1-22. Dostupno i na <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/337/332> [citirano: 2017-09-30].)
- f) primjene *benchmarkinga* (*usp.* Udiljak Bugarinovski, Z. Benchmarking u funkciji unapređenja marketinga u visokoškolskim knjižnicama : specijalistički poslijediplomski rad. Zagreb : Vlastita naklada, 2011.)
- g) uspješnosti poslovanja knjižnice mjerene alatom *balanced scorecard* (*usp.* Čuić, B. Balanced scorecard kao pomagalo za vrednovanje knjižnice: primjer Knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 1(2012), 45-64. Dostupno i na <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/326/-321> [citirano: 2017-09-30].)
- h) samovrednovanja knjižnice (*usp.* Radičević, V. Samovrednovanje visokoškolske knjižnice: na primjeru knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku. // *Knjižničarstvo* 17, 1(2013), 83-98. Dostupno i na: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2013/06/210_Radiccevic_2013_1.pdf [citirano: 2017-09-30].)
- i) analize gledišta voditelja knjižnica o kvaliteti (*usp.* Petr Balog, K.; M. Dragija Ivanović. Croatian library leaders' views on (their) library quality. // *Libellarium* 7, 2(2014), 141-164. DOI: <https://doi.org/10.15291/libellarium.v7i2.203>.)
- j) ocjene kvalitete visokoškolskih knjižnica u postupku reakreditacije (*usp.* Pikić, A. Nav. dj.)

¹⁴ Pavlinić, S.; J. Horvat. Istraživanje potreba korisnika Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1, 1/4(1998), 41-61.

Petr¹⁵, Dukić, Hasenay i Mokriš Marendić¹⁶, Petr Balog i Plaščak¹⁷, Pikić¹⁸ te Petr Balog i Gašo¹⁹). Ovako značajan korpus provedenih vrednovanja potvrđuje kako visokoškolske knjižnice kontinuirano ukazuju na značaj knjižnične djelatnosti u matičnoj instituciji i cjelokupnom sustavu visokog obrazovanja, u kojem je osiguravanje kvalitete prijeko potreban uvjet za razvoj i napredak.

U daljnjem tekstu analizirana su dva pristupa vrednovanju kvalitete visokoškolske knjižnice: vrednovanje tijekom reakreditacije i primjer vrednovanja kvalitete knjižnične usluge kroz stupanj zadovoljstva korisnika koje je provedeno u Knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

2. Kvaliteta u visokom obrazovanju i vrednovanje visokoškolske knjižnice

Vrednovanja kvalitete visokih učilišta (i pripadajućih sastavnica) dio su funkcionalnog višerazinskog sustava vrednovanja i osiguravanja kvalitete u visokom obrazovanju, a koja se provode u svrhu održavanja propisanih standarda kvalitete. Bolonjskom deklaracijom zajamčena je uspostava istovjetnih nacionalnih kvalifikacijskih okvira i kriterija za vrednovanje kvalitete u svim zemljama Europskog prostora visokog obrazovanja. Time je osigurana transparentnost, konzistentnost i kompatibilnost obrazovnih sustava i standarda na kojima se temelji vrednovanje kvalitete u sustavima visokog školstva zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije.

Europska komisija kvalitetu u visokom obrazovanju definira kao djelatnost visokoobrazovnih institucija koje studentima pružaju znanje, vještine i kompetencije potrebne za uspjeh nakon završetka studija, pri čemu je naglasak na

¹⁵ Petr, K. Uspješnost poslovanja Knjižnice Pedagoškog fakulteta u Osijeku : zadovoljstvo korisnika Knjižnicom i njezinim uslugama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 4(2000), 80-90.; također: Petr, K. Academic library user survey : Faculty of Education library in Osijek. // Knjižnica 45, 4(2001), 67 – 82. Dostupno i na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0104/pepr.pdf> [citirano: 2017-09-30].

¹⁶ Dukić, G.; S. Hasenay; S. Mokriš Marendić. Analiza zadovoljstva korisnika/studenta u knjižnicama Prehrambeno-tehnološkog i Pravnog fakulteta te u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 52, 1/4(2010), 172-187. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/757/vbh/God.52\(2009\),br.1-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/757/vbh/God.52(2009),br.1-4) [citirano: 2017-09-30].

¹⁷ Petr Balog, K.; B. Plaščak. Customer satisfaction at the Faculty of Philosophy library in Osijek, Croatia. // Performance Measurement and Metrics 13, 2(2012), 74-91. DOI: <https://doi.org/10.1108/14678041211241305>.

¹⁸ Pikić, A. Kvaliteta knjižnične usluge u visokoškolskoj knjižnici iz korisničke perspektive : doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015.

¹⁹ Petr Balog, K.; G. Gašo. Istraživanje zadovoljstva korisnika u knjižnici Filozofskog fakulteta u Osijeku – uspijevamo li ih zadovoljiti? // Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova 9, 1(2016). DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.243>.

fleksibilnom i inovativnom pristupu učenju.²⁰ Nadalje, prema pojmovniku Agencije za znanost i visoko obrazovanje (AZVO), kvaliteta u visokom obrazovanju (akademska kvaliteta) predstavlja koncept koji se, među ostalim, odnosi na kontekstualne postavke obrazovnog modela.²¹ Pri vrednovanju kvalitete u visokom obrazovanju razmatraju se indikatori kvalitete na više razina, fokusirajući se pritom na resurse koji čine podršku nastavnom, znanstvenoistraživačkom i umjetničkom radu, kao i studentskom učenju i istraživanju.²² Prema navedenom, stupanj kvalitete u sustavu visokog obrazovanja djelomice je uvjetovan razvijenošću unutarnjeg sustava kvalitete na visokim učilištima te je nedvojbeno u svezi s ishodima obrazovnih, znanstvenih, istraživačkih i umjetničkih djelatnosti. Temeljna podjela vrednovanja kvalitete u sustavu visokog obrazovanja odnosi se na vanjska i unutarnja vrednovanja.²³ Jedan od oblika vanjskog vrednovanja visokog učilišta jest reakreditacija, postupak kojim se donosi ocjena kvalitete visokog učilišta na temelju usporedbe zatečenog stanja s propisanim standardima. AZVO u lipnju 2017. godine usvaja novi postupak reakreditacije visokih učilišta, prema unaprijeđenom modelu revidiranih ESG-standarda i smjernica²⁴, na čijoj su osnovi izrađeni i usvojeni *Standardi za vrednovanje kvalitete sveučilišta i sastavnica sveučilišta u postupku reakreditacije visokih učilišta*.²⁵ Elementi tog dokumenta ključni su za donošenje ocjene kvalitete visokog učilišta, no u odnosu na dokumente u prethodnom ciklusu reakreditacija nema bitnih promjena koje se tiču ocjenjivanja kvalitete knjižnice. Knjižnična djelatnost u okviru visokog učilišta razmatra se s aspekta funkcionalne podrške studentima, a indikatori kojima se utvrđuje kvaliteta knjižnice temelje se na opremljenosti, dostupnosti literature i elektroničkih izvora te broju primjeraka obvezne literature. Sumiraju-

²⁰ Europska komisija. Kvaliteta i relevantnost u visokom obrazovanju. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/quality-relevance_hr.

²¹ (Akademska) kvaliteta. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: <https://www.azvo.hr/hr/pojmovnik/107-akademska-kvaliteta>.

²² *Usp.* Pikić, A. Nav. dj., str. 115.

²³ *Usp.* Vrednovanja u visokom obrazovanju. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO). [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: <https://www.azvo.hr/hr/vrednovanja>.

²⁴ ESG-standarde i smjernice izradila je grupa E4 (ENQA – Europska udruga za osiguravanje kvalitete u visokom obrazovanju; EUA – Europsko udruženje sveučilišta; EURASHE – Europska udruga visokih učilišta i ESU – Europska studentska unija). Trenutno važeći ESG-standardi i smjernice revidirani su 2014., a ministri Europskog prostora visokog obrazovanja (European Higher Education Area, EHEA) usvojili su ih na konferenciji u Erevanu 14. i 15. svibnja 2015. godine. *Usp.* Standards and guidelines for quality assurance in the european higher education area (ESG). Brussels : European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA), 2015. Dostupno i na: <http://www.enqa.eu/index.php/home/esg/> [citirano: 2017-07-01].

²⁵ Standardi za vrednovanje kvalitete sveučilišta i sastavnica sveučilišta u postupku reakreditacije visokih učilišta. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: https://www.azvo.hr/images/stories/novosti/Standardi_za_sveu%C4%8Dili%C5%A1ta_i_sastavnice.pdf.

ći ocjenu kvalitete hrvatskih visokoškolskih knjižnica u prethodno provedenom ciklusu reakreditacija hrvatskih visokih učilišta, Pikić je utvrđivanje kvalitete visokoškolskih knjižnica definirala kroz tri pristupa vrednovanju.²⁶ Prva skupina vrednovanja propituje ekonomičnost i adekvatnost poslovanja, a temelji se na *ISO*-normama, druga skupina propituje djelatnost knjižnice u okruženju u kojem djeluje i analizira kvalitetu kroz suodnos knjižnice i društva, dok se trećom skupinom vrednovanja kvaliteta knjižnice utvrđuje povratnim informacijama o zadovoljstvu korisnika knjižničnom uslugom. Upravo taj treći pristup primijenjen je pri vrednovanju kvalitete Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, u istraživanju kojim je ispitano zadovoljstvo korisnika knjižnice s ciljem utvrđivanja stupnja kvalitete i uspješnosti poslovanja.

3. U traganju za kvalitetom – Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

3.1. O reakreditaciji

Reakreditacija Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci provedena je od 7. do 9. travnja 2014. godine. Neovisnim vrednovanjem Stručnog povjerenstva analizirane su prednosti i nedostaci uočeni prilikom posjeta te je u lipnju iste godine sastavljeno Izvješće²⁷, kojim su predložene mjere za otklanjanje nedostataka i unapređivanje kvalitete na Fakultetu. Navedeni nedostaci vezani uz knjižnične resurse upućivali su na nedovoljnu opremljenost računalima i nepostojeći mrežni pristup, neadekvatan prostor čitaonice koji nije funkcionalno povezan s dostupnošću knjižničnih materijala i ostalom knjižničnom opremom, nedovoljan broj primjeraka ispitne literature, nedostupnost baza podataka i ostalih elektroničkih resursa, nedostatak knjižničnih resursa za slabovidne korisnike i kratko radno vrijeme. Kao generalna napomena, predloženo je unapređivanje postojećih knjižničnih resursa.

S obzirom na činjenicu da je od sastavljanja Izvješća proteklo više od tri godine, provedene su određene promjene te je, zajedničkim naporima uprave Fakulteta i knjižničnih djelatnika, otklonjen dio nedostataka navedenih u Izvješću. Trenutno stanje Knjižnice opisano je u sljedećem poglavlju, uz napomenu kako su promjene provedene u okvirima postojećih financijskih mogućnosti i raspoloživosti potrebnih resursa te da se i nadalje kontinuirano radi na unapređivanju kvalitete usluge i osiguravanju resursa.

²⁶ *Usp.* Pikić, A. Nav. dj., str. 112.

²⁷ Izvješće Stručnog povjerenstva o reakreditaciji Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje. [citirano: 2017-09-30]. Dostupno na:

²⁸https://www.azvo.hr/images/stories/Akreditacija/2013-2014/Filozofski%20fakultet%20RI_HR.pdf.

3.2. O Knjižnici

Povijest Knjižnice seže u daleku 1953. godinu, a cjelokupan povijesni razvoj usko je vezan uz razvoj matične institucije – Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Fakultet je sljednik obrazovnih institucija koje su tijekom godina nekoliko puta mijenjale svoj ustrojbeni oblik; 1953. godine osnovana je Viša stručna pedagoška škola (VSPŠ) te se istovremeno s osnivanjem uspostavio rad knjižničnog odjela. Viša stručna pedagoška škola 1962. godine postaje Viša industrijsko-pedagoška škola (VIPŠ), koja zatim 1972. prerasta u Fakultet industrijske pedagogije u Rijeci (FIP). Dijakronijski niz vraća se u 1960. godinu, kada je osnovana prva pedagoška akademija u Hrvatskoj – Pedagoška akademija u Rijeci²⁸, a nedugo zatim i Pedagoška akademija u Puli (1961.) i Gospiću (1963.). Na sve tri novonastale institucije oformljeni su knjižnični odjeli te su u narednom razdoblju objedinjeni s postojećom Knjižnicom Više industrijsko-pedagoške škole u Rijeci (kasnije Fakulteta industrijske pedagogije).

Sjedinjavanjem četiriju prije spomenutih institucija – Fakulteta industrijske pedagogije i triju pedagoških akademija u Rijeci, Puli i Gospiću – 1977. godine nastaje Pedagoški fakultet, koji se 1998. godine konstituirao kao Filozofski fakultet u Rijeci.²⁹ Fakultet djeluje na tri lokacije (Gospić i dvije lokacije u Rijeci), a sve tri lokacije imaju odjel Knjižnice. Nedugo nakon toga Knjižnica u Gospiću se izdvaja te ostaju dvije lokacije u Rijeci. Knjižnica, kao i matična institucija, i dalje nastavlja raditi dislocirano, na dvije adrese, sve do preseljenja u novu zgradu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, na riječkom Sveučilišnom kampusu, 2011. godine.

Knjižnica danas djeluje u novoizgrađenom prostoru ukupne površine 460 m². Ta površina obuhvaća prostor za smještaj fonda, čitaonicu, spremište za arhivsku i ostalu građu te ured djelatnika. S obzirom na činjenicu da je Strategijom Sveučilišta u Rijeci³⁰ do 2020. godine planirana izgradnja nove Sveučilišne knjižnice, koja bi trebala prostorno i sadržajno objediniti sve visokoškolske knjižnice sastavnica Sveučilišta u Rijeci, prostor u kojem je Knjižnica smještena nije namjenski građen za Knjižnicu. To je jedan od razloga što Knjižnica, unatoč željama svojih korisnika i djelatnika, trenutno nema otvoreni pristup knjižničnom fondu. Prostor čitaonice, uređen 2015. godine, smješten je uz posudbeni pult, pa korisnicima nije osiguran potreban mir i tišina za studijski rad. U čitaonici se nalazi dvanaest rad-

²⁸ Pedagoški fakultet Rijeka : 1953.-1988. / V. Rosić (ur.). Rijeka : Pedagoški fakultet, 1988. Str. 35.

²⁹ Filozofski fakultet u Rijeci / D. Stolac (ur.). Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2000. Str. 24.

³⁰ Sveučilište u Rijeci. Strategija 2014. – 2020. Rijeka : Sveučilište, 2014. Str. 23. Dostupno i na: https://www.biotech.uniri.hr/files/Dokumenti/Strategija_UNIRI_2014_2020_HR.pdf [citirano: 2017-09-30].

nih mjesta opremljenih računalima s mrežnim pristupom. Fond Knjižnice³¹ sastoji se od 75 488 svezaka monografskih publikacija, 7 256 godišta periodičke građe, 900 magistarskih i doktorskih radova i 1 180 jedinica elektroničke građe. Fond je interdisciplinaran, pretežno humanističko-društvenog karaktera, te je prilagođen potrebama studija i znanstvenog rada na Fakultetu. Kako se, u koordinaciji s Upravom, kontinuirano radi na izgradnji i proširivanju fonda potrebnom građom, postoji bojazan da će slobodni prostorni kapaciteti za smještaj knjižnične građe uskoro postati nedostadni. Prema podacima programskog sustava Crolist, kojim su evidentirani svi korisnici upisani od 2011. godine, kada je sustav uspostavljen, Knjižnica ima 3 902 korisnika, od toga 2 039 aktivnih.³² Korisnici imaju pristup *online* katalozima i bazama podataka dostupnima na Sveučilištu u Rijeci, Ebsco Discovery Servisu, kao i ostalim dostupnim elektroničkim izvorima. Knjižnica u suradnji s drugim knjižnicama vrši uslugu međuknjižnične posudbe za građu potrebnu korisnicima koje nema u fondu. U travnju 2016. godine Knjižnica je uključena u sustav Digitalnih akademskih arhiva i repozitorija – Dabar, a nedugo zatim i u repozitorij OpenDOAR. U Knjižnici su trenutno zaposlene četiri diplomirane knjižničarke, a djelatnicama je omogućeno stručno usavršavanje kroz programe cjeloživotnog obrazovanja Nacionalnog Centra za stalno stručno usavršavanje knjižničara i ostale stručne edukacije.

4. Istraživanje zadovoljstva korisnika Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

4. 1. Svrha, cilj i predmet istraživanja

Svrha je istraživanja³³ ispitati razinu kvalitete knjižnične usluge s korisničkog gledišta te utvrditi značaj i relevantnost knjižnične usluge u matičnoj instituciji s ciljem unapređivanja kvalitete usluge do sljedećeg reakreditacijskog vrednovanja. Predmet istraživanja ujedno je i procjena postojećeg stanja iskazana kroz stupanj zadovoljstva korisnika knjižničnim fondom, uvjetima posudbe, kvalitetom, kvantitetom i brzinom dobivanja informacija, prostorom čitaonice, stručnošću i ljubaznošću knjižničnog osoblja, dostupnošću i ponudom obvezne i istraživačke

³¹ Podaci o fondu na dan 31. prosinca 2015. godine.

³² Podaci o korisnicima preuzeti su iz statistike korisnika evidentiranih u programu Crolist na dan 22. veljače 2016. godine.

³³ Ovim radom prikazan je sažeti oblik istraživanja provedenog za potrebe diplomskog rada obranjenog na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci: Moslavac, A. Vrednovanje kvalitete i uspješnosti poslovanja visokoškolske knjižnice na primjeru Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci : diplomski rad. Rijeka : Filozofski fakultet, 2016. Dostupno i na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:334685> [citirano: 2017-07-01].

literature, edukacijskim alatima, informatičkom opremljenošću i radnim vremenom Knjižnice. Istraživanje se temelji na sljedećim hipotezama:

- korisnici Knjižnicu percipiraju kao informacijsko središte Fakulteta i važan čimbenik u procesu studiranja i znanstvenoistraživačkog rada
- korisnici su zadovoljni uslugama koje Knjižnica pruža u postojećim okolnostima
- zadovoljstvo korisnika knjižničnim uslugama utječe na ocjenu kvalitete Fakulteta.

4.2. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno na prigodnom³⁴ uzorku korisnika Knjižnice, dobivenom na način da se upitnik u tiskanoj formi ponudio korisnicima zainteresiranim za sudjelovanje u anketi prilikom posjeta Knjižnici. Osim tiskane forme, anketni upitnik istog sadržaja bio je dostupan i u elektroničkom obliku, putem poveznice na mrežnoj stranici Knjižnice. Korisnicima Knjižnice koji pripadaju znanstveno-nastavnom osoblju, ostalim djelatnicima Fakulteta i zaposlenicima Sveučilišta poslana je poveznica na upitnik putem elektroničke pošte, na temelju pretpostavke da te skupine korisnika rjeđe posjećuju Knjižnicu i manje koriste mrežnu stranicu od ostalih korisnika. Namjera je bila da se svim korisnicima koji su voljni sudjelovati u istraživanju to i omogućiti, bez definiranja određenog broja ispitanika iz pojedinih kategorija korisnika.

4.3. Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja prikupljeni su od 9. ožujka do 3. lipnja 2016. godine te je u tom razdoblju prikupljeno 248 važećih anketnih upitnika, što predstavlja 12,16 % populacije aktivnih korisnika knjižnice. Dobiveni rezultati obrađeni su primjenom računalnih programa Google Forms Statistics i Microsoft Excel i većinom se temelje na kvantitativnoj metodologiji, a u manjem dijelu na deskriptivno-kvalitativnoj obradi otvorenih pitanja.

4.3.1. Opis uzorka

Struktura korisnika Knjižnice Filozofskog fakulteta u Rijeci specifična je i heterogena, a korisnici Knjižnice nisu isključivo studenti i znanstveno-nastavno osoblje Fakulteta. Naime na Fakultetu djeluju odsjeci i katedre s velikim brojem studijskih

³⁴ Prigodni uzorak dobiva se neprobabilističkim metodama uzorkovanja, odnosno pripada kategoriji uzoraka koji nisu izabrani prema kriteriju matematičke vjerojatnosti, nego u skladu s kriterijima koje je odabrao istraživač. *Usp.* Mejovšek, M. Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima. 2., dopunjeno izd. Zagreb : Naklada Slap, 2013. Str. 97.

grupa na redovnim i izvanrednim preddiplomskim i diplomskim studijima, od kojih se većina kombinira u dvopredmetnim studijima, ponekad i sa studijskim grupama drugih fakulteta. Fakultet izvodi pet programa poslijediplomskih sveučilišnih studija te dva poslijediplomska specijalistička studija. Osim toga, na Fakultetu djeluju centri koji provode programe stručnog usavršavanja i programe cjeloživotnoga obrazovanja te Riječka kroatistička škola, a većinu polaznika također čine korisnici Knjižnice. S obzirom na to da je Fakultet smješten na području Sveučilišnog kampusa u Rijeci, značajan broj korisnika predstavljaju studenti, znanstveno-nastavno i umjetničko-nastavno osoblje drugih sastavnica. Nadalje, korisnici su Knjižnice i inozemni studenti i profesori koji borave na Fakultetu u organizaciji međunarodnih programa razmjene za sveučilišne studije. Stav je Knjižnice da među svoje korisnike treba uključiti i građane koji izraze interes za korištenje knjižničnih usluga. Prvim dijelom istraživanja prikupljeni su sociodemografski podaci o ispitanicima koji su sudjelovali u anketiranju. Kako su svi ispitanici ujedno i korisnici Knjižnice, u daljnjem tekstu koristit ćemo pojam korisnik.

Sociodemografska struktura korisnika

U istraživanju je sudjelovalo 19 % (N=46) korisnika muškog i 81 % (N=202) ženskog spola. Od ukupnog broja anketiranih korisnika, 54 % (N=135) studenti su preddiplomskog studija, 27 % (N=67) studenti diplomskog studija, 0,4 % (N=1) studenti poslijediplomskog studija, 8 % (N=18) ispitanih korisnika jesu znanstveno-nastavni djelatnici, 9,6 % (N=24) zaposlenici su Sveučilišta, a u istraživanju je sudjelovalo i 1 % (N=3) korisnika iz kategorije građanstva. Što se dobne strukture tiče, 29 % (N=73) korisnika u dobi su do 20 godina, 46 % (N=115) korisnika do 25 godina, 6 % (N=14) korisnika do 30 godina, 6 % (N=14) korisnika do 40 godina i 13 % (N=32) korisnika preko 40 godina (tablica 1).

Tablica 1. Prikaz strukture korisnika prema sociodemografskim obilježjima

Sociodemografska struktura korisnika						
Dob Kategorija korisnika	Do 20 godina	Do 25 go- dina	Do 30 godina	Do 40 godina	Više od 40 god.	Korisnici (N=248)
Student preddiplom.studija	73	60	2	0	0	135 (54 %)
Student dipl. studija		53	8	3	3	67 (27 %)

Sociodemografska struktura korisnika						
Dob Kategor. korisnika	Do 20 godina	Do 25 go- dina	Do 30 godina	Do 40 godina	Više od 40 god.	Korisnici (N=248)
Student poslijedipl. studija			1			1 (0,4 %)
Znanstve- no-nast. djelatnik		1		5	12	18 (8 %)
Zaposlenik Sveučilišta		1	3	6	14	24 (9,6 %)
Građan- stvo					3	3 (1 %)
Ukupno	73 (29 %)	115 (46 %)	14 (6 %)	14 (6 %)	32 (13 %)	248 (100 %)

Analiza prikupljenih podataka o pripadnosti sastavnici Sveučilišta pokazala je da većina anketiranih korisnika, njih 86 % (N=213), pripada populaciji Filozofskog fakulteta, 10 % (N=24) Učiteljskog fakulteta, 1 % (N=3) Akademiji primijenjenih umjetnosti, 2 % (N=5) korisnika pripada sveučilišnim odjelima, a 1 % (N=3) korisnici su iz kategorije građanstva.

4.3.2. Vrste aktivnosti u Knjižnici

Drugi dio ankete može se smatrati temeljnim izvorom podataka za analizu aktivnosti koje korisnici obavljaju u Knjižnici, kao i razloga zbog kojih dolaze u Knjižnicu. Cilj je bio istražiti koliko često korisnici posjećuju Knjižnicu te vrijeme koje provode u Knjižnici, koriste li za informiranje mrežne stranice Knjižnice i koje su to usluge koje najčešće koriste. Osim toga, istraženo je koliko su korisnici zadovoljni ponudom knjižnične građe te dostupnošću informacija.

a) Učestalost posjeta, vrijeme provedeno u Knjižnici i tražene usluge

Rezultati su pokazali da najviše ispitanih korisnika, njih 40 % (N=100), posjećuje Knjižnicu nekoliko puta mjesečno, dok razmjerno mali broj korisnika, njih 4 % (N=9), posjećuje Knjižnicu svakodnevno. Ako tomu pridodamo podatak da se najveći broj ispitanih korisnika, njih 63 % (N=157), zadržava u Knjižnici do petnaest minuta, zaključili smo da korisnici posjećuju Knjižnicu najčešće radi knjižničnih usluga koje se brzo obavljaju, poput posudbe knjižnične građe (tablica 2).

Tablica 2. Distribucija frekvencija odgovora o učestalosti dolazaka i vremenu provedenom u Knjižnici

Učestalost posjeta i vrijeme provedeno u Knjižnici		
Učestalost posjeta	Korisnici (N=248)	(%)
Svakodnevno	9	4
Nekoliko puta tjedno	71	29
Nekoliko puta mjesečno	100	40
Jednom mjesečno	30	12
Jednom u tri mjeseca	24	10
Jednom u šest mjeseci	10	4
Ostalo	4	1
Vrijeme provedeno u Knjižnici	Korisnici (N=248)	(%)
Do petnaest minuta	157	63
Do pola sata	78	32
Jedan do dva sata	10	4
Više od tri sata	3	1

Prema odgovorima korisnika, najveći broj (35 %) dolazi u Knjižnicu radi posudbe obvezne i izborne literature, a gotovo upola manje (19 %) radi posudbe literature za znanstvena istraživanja i projekte. Nadalje, korisnici Knjižnicu posjećuju s namjerom pisanja radova (12 %), radi pretraživanja informacijskih izvora (11 %), pretraživanja referentne zbirke (8 %), učenja u čitaonici Knjižnice (7 %), pristupa internetu (4 %), pristupa *online* kolegijima (2 %), međuknjižnične posudbe (1 %) te iz ostalih razloga (1 %) (tablica 3).

Tablica 3. Najčešće korištene usluge u Knjižnici

Najčešće korištene usluge	(%)
Posudba obvezne i izborne literature	35
Posudba literature za znanstvena istraživanja i projekte	19
Korištenje prostora čitaonice za pisanje radova	12

Najčešće korištene usluge	(%)
Pretraživanje informacijskih izvora	11
Pretraživanje referentne zbirke	8
Učenje u čitaonici Knjižnice	7
Pristup internetu	4
Pristup <i>online</i> kolegijima	2
Međuknjižnična posudba	1
Ostalo	1
Ukupno	100

Iz rezultata se može zaključiti da, unatoč brojnim mogućnostima provođenja vremena u Knjižnici i ponudi raznih knjižničnih usluga, razmjerno mali broj korisnika dolazi svakodnevno u Knjižnicu. Iz odgovora je razvidno da je posudba knjižnične građe najčešći razlog posjeta Knjižnici te da se razmjerno mali broj korisnika dulje zadržava u prostoru Knjižnice. S druge strane, Knjižnica nudi i razne druge mogućnosti, primjerice pisanje radova ili učenje uz dostupnost informacijskih izvora referentne zbirke, što prema rezultatima koristi tek manji broj korisnika.

b) Vrste tražene knjižnične građe i dostupnost

Vrsta građe koju korisnici najčešće traže jest obvezna literatura (30 %), zatim izborna literatura (23 %), literatura za istraživanja (17 %) i referentna građa (11 %). Manja je potražnja za člancima iz časopisa i novina (9 %), neobveznom literaturom (8 %) i elektroničkom građom (2 %) (tablica 4), što se djelomično može obrazložiti činjenicom da je pristup fondu zatvoren, a pretraga informacija u člancima serijskih publikacija zahtijeva složeniju vještinu pretraživanja. Također, moguće je da se i u ovom slučaju radi o nedovoljnoj educiranosti korisnika o načinima pretraživanja informacija ili o tome da korisnici nisu upoznati s vrijednim informacijama koje serijske publikacije sadrže.

Tablica 4. Vrste knjižnične građe koje se najčešće traže

Najčešće tražena knjižnična građa	(%)
Obvezna literatura	30
Izborna literatura	23

Najčešće tražena knjižnična građa	(%)
Literatura za istraživanja	17
Referentna građa	11
Članci u časopisima i novinama	9
Neobvezna literatura	8
Elektronička građa	2
Ukupno	100

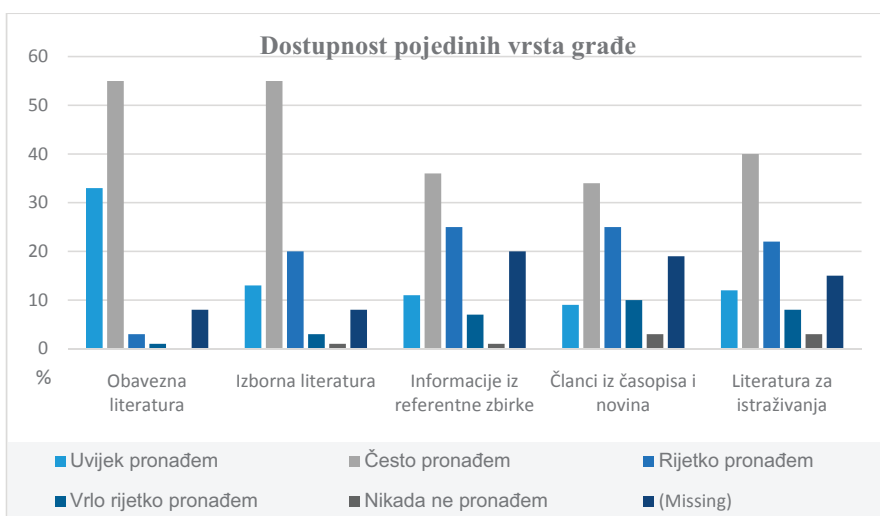
Narednim pitanjem utvrđeno je koliko često korisnici pronalaze tražene informacije (potrebnu literaturu) u Knjižnici (tablica 5). Ono što se odmah uočava jest zamjetan broj nedostajućih vrijednosti (13 %). Anketirani korisnici djelomično su odgovarali na ovo pitanje, često ispunjavajući podatke samo za onu vrstu knjižnične građe koja im je potrebna i koju uobičajeno koriste. Rezultati su pokazali da prevladava odgovor „često pronađem“ (44 %), zatim „rijetko pronađem“ (19 %) i „uvijek pronađem“ (16 %). Odgovori „vrlo rijetko pronađem“ (6 %) i „nikada ne pronađem“ (2 %) zastupljeni su u manjem broju.

Tablica 5. Distribucija frekvencija odgovora o dostupnosti informacija u Knjižnici

Dostupnost traženih informacija u Knjižnici		
Odgovori	Korisnici (N=248)	(%)
Uvijek pronađem	40	16 %
Često pronađem	109	44 %
Rijetko pronađem	47	19 %
Vrlo rijetko pronađem	15	6 %
Nikada ne pronađem	5	2 %
(Missing)	32	13 %

Pri analizi dostupnosti pojedinih vrste građe (slika 1) uočeno je da korisnici u najvećem broju slučajeva često pronalaze obveznu i izbornu literaturu, dok kod ostalih vrsta građe (referentna zbirka, članci iz časopisa i novina, literatura za istraživanja) opada postotak dostupne (pronađene)

građe. S obzirom na to da se knjižnični fond kontinuirano gradi sukladno potrebama iskazanim u nastavnim planovima i programima, neočekivano je velik broj potrebne, a nedostupne (?) građe. Rezultati mogu upućivati na to da se ne nabavlja dovoljan broj potrebnih primjeraka građe, ali i na to da se u radu s korisnicima treba više usmjeriti na osluškivanje njihovih potreba. Kako je navedeno, Knjižnica nema otvoreni pristup fondu, pa je moguće da se radi o nedovoljno kvalitetnoj komunikaciji između knjižničnog osoblja i korisnika te da se dio potrebne, a nedostupne građe ipak nalazi u fondu. Treba također u obzir uzeti i mogućnost da pitanje u upitniku nije dovoljno razumljivo koncipirano.

Slika 1. Dostupnost pojedinih vrsta građe

c) Zadovoljstvo ponudom literature

Ponudom literature korisnici su uglavnom zadovoljni (43 %), a nešto manje korisnika tvrdi da su djelomično zadovoljni (36 %). Nadalje, slijede korisnici koji smatraju da u Knjižnici mogu posuditi sve što im treba od literature (11 %), dok gotovo isti broj korisnika izražava negativan stav te tvrdi da nije zadovoljan (5 %) i da u Knjižnici uglavnom nema literature koja mu je potrebna (5 %) (slika 2). Dio komentara anketiranih korisnika obrazlaže dobivene rezultate:

„Nemam potrebu posjećivati ostale knjižnice.“

„Knjižnica je dosta dobro opremljena literaturom koja mi je potrebna.“

„Ono čega nema posudim međubibliotečnom razmjenom pa je opet sve u redu.“

„Premali broj primjeraka knjiga. Često za literaturu koja mi je potrebna postoje samo jedan, dva ili tri primjerka koja su rijetko dostupna.“

Slika 2. Zadovoljstvo ponudom literature

d) Korištenje mrežnih stranica

Kao odgovor na pitanje o korištenju mrežnih stranica, najveći broj anketiranih korisnika navodi da mrežne stranice koristi za pristupanje *online* katalogu (40 %), pristupanje bazama podataka (15 %) i informiranje o radnom vremenu (15 %). Dijelu korisnika mrežne su stranice alat za pristupanje dostupnim *online* izvorima (10 %), dok se manji broj anketiranih korisnika putem mrežnih stranica informira o pravilima posudbe (8 %) te koristi stranice iz ostalih razloga (2 %). Podatak o korisnicima koji uopće ne koriste mrežne stranice (10 %) navodi na propitivanje o razlozima nekorištenja mrežnih stranica kod razmjerno velikog broja korisnika (tablica 6).

Tablica 6. Razlozi korištenja mrežnih stranica

Korištenje mrežnih stranica	(%)
Putem mrežnih stranica pristupam <i>online</i> katalogu	40
Putem mrežnih stranica pristupam bazama podataka	15
Putem mrežnih stranica pristupam dostupnim <i>online</i> izvorima	10
Informiram se o radnom vremenu i kontaktu s knjižničarima	15
Informiram se o pravilima posudbe	8
Koristim mrežne stranice iz ostalih razloga	2
Ne koristim mrežne stranice Knjižnice	10
Ukupno	100

Ovaj podatak može upućivati na to da korisnici dolaze do potrebnih informacija na drugi način ili nisu dovoljno informirani o postojanju i ponudi informacijskih sadržaja na mrežnim stranicama. S obzirom na to da studentska populacija, koja predstavlja većinu korisnika, često koristi mrežne izvore i društvene mreže za svakodnevnu komunikaciju i informiranje, broj anketiranih korisnika koji ne koriste mrežne stranice Knjižnice vrlo je značajan.

4.3.3. Stavovi ispitanika

U ovom dijelu ankete prikupljeni su stavovi korisnika o uvjetima posudbe, knjižničnom prostoru, informatičkoj opremljenosti, stručnosti i ljubaznosti knjižničnog osoblja, radnom vremenu te uslugama koje Knjižnica pruža u cjelini. Grupom pitanja u formi Likertove ljestvice od pet stupnjeva korisnici su izrazili stupanj zadovoljstva povezanog s navedenim pitanjima.

a) *Uvjeti posudbe, prostor, radno vrijeme, knjižnično osoblje i zadovoljstvo uslugama koje Knjižnica pruža u cjelini*

Na pitanje o zadovoljstvu uvjetima posudbe, najveći broj korisnika izjasnio se kao zadovoljan (57 %) i jako zadovoljan (24 %). Ostali korisnici djelomično su zadovoljni (17 %), no ima i korisnika koji nisu zadovoljni (1 %) te onih koji su izrazito nezadovoljni (1 %). Za Knjižnicu je vrlo važno da korisnici razumiju i prihvate uvjete posudbe jer se njima reguliraju prava i dužnosti korisnika knjižničnih usluga. Zadovoljstvo uvjetima posudbe djelomično odražava i stupanj odgovor-

nosti korisnika, a to uvijek podrazumijeva određene uzuse ponašanja, naprimjer poštivanje rokova vraćanja posuđene građe. Stoga možemo zaključiti da su rezultati odgovora na to pitanje zadovoljavajući za Knjižnicu jer postoji razmjerno velik broj korisnika koji su zadovoljni uvjetima posudbe.

Prostorom čitaonice anketirani korisnici pretežno su zadovoljni (57 %), a slijede korisnici koji su djelomično zadovoljni (21 %). Korisnici sljedeće skupine tvrde da su jako zadovoljni (20 %) prostorom čitaonice, dok je dio korisnika odgovorio da nisu zadovoljni (10 %) i uopće nisu zadovoljni (2 %). Komentirajući te rezultate treba se osvrnuti na činjenicu da je prostor Knjižnice, a tako i čitaonice, prenamijenjeni prostor namjenski građen za učionice. Knjižnično osoblje i uprava Fakulteta svjesni su da čitaonica s nedovoljnim brojem radnih mjesta (u prostoru čitaonice nalazi se samo dvanaest radnih mjesta s računalima) i ometajućom bukom nije zadovoljavajući prostor za rad i učenje. Kako rezultati odgovora na to pitanje ne prikazuju izrazito nezadovoljstvo korisnika, možemo smatrati da korisnici razumiju problematiku i razloge postojećih prostornih uvjeta.

Na pitanje o zadovoljstvu informatičkom opremljenošću korisnici su izrazili pretežno pozitivan stav, pa je tako polovina anketiranih korisnika zadovoljna (50 %). Slijede korisnici koji su djelomično zadovoljni (25 %), a tek onda skupina korisnika koji su jako zadovoljni (19 %). Manji broj korisnika odgovorio je da nisu zadovoljni (5 %) i uopće nisu zadovoljni (1 %). U akademskoj godini 2015./2016. nabavljena su nova računala za rad u čitaonici Knjižnice, pa u vezi s tim ne bi trebalo biti izraženo nezadovoljstvo, osim ako se to ne odnosi na broj računala koji je nedostatan, a što je obrazloženo u prethodnom pitanju. Međutim nova računala osnovna su informatička oprema, a Knjižnica u prostoru koji je namijenjen za posudbu nema fotokopirni uređaj, skener niti printer kojim bi se služili korisnici, pa stoga treba razmisliti o nabavi i smještaju navedenih uređaja u prostoru Knjižnice s ciljem poboljšavanja informatičke opremljenosti.

Naredno pitanje izuzetno je važno za procjenu kvalitete odnosa između korisnika i knjižničnog osoblja, a radi se o korisničkoj procjeni susretljivosti knjižničnog osoblja. Većina korisnika izjasnila se kao jako zadovoljna susretljivošću knjižničnog osoblja (61 %), a slijede korisnici koji su zadovoljni (30 %). Manji broj korisnika djelomično je zadovoljan (7 %), nije zadovoljan (1 %) i uopće nije zadovoljan (1 %). Na temelju rezultata možemo zaključiti da je komunikacija s korisnicima na zadovoljavajućoj razini, iako uvijek postoji prostor za poboljšanje, no rezultati daju poticaj osoblju Knjižnice da u radu s korisnicima nastavi istim smjerom.

Nastavno na prethodno pitanje, anketirani korisnici u velikom su broju izrazili zadovoljstvo stručnošću knjižničnog osoblja. Korisnici su uglavnom jako zadovoljni (53 %) i zadovoljni (39 %). Vrlo mali broj korisnika djelomično je

zadovoljan (6 %) i nije zadovoljan (2 %), a nijedan anketirani korisnik nije odgovorio da uopće nije zadovoljan. Ovdje treba napomenuti da su korisnici ocjenjivali stručnost knjižničnog osoblja prema dojmu koji se odnosi na dio poslova vezan uz posudbu i informiranje korisnika, odnosno na temelju onoga što je korisnicima vidljivo. Međutim to je i bila namjera ovog istraživanja, istražiti kvalitetu Knjižnice s korisničkog gledišta. Stoga procjena stručnosti knjižničnog osoblja u ovom slučaju ne znači procjenu u stvarnom opsegu poslova koje knjižnično osoblje obavlja.

Radno vrijeme Knjižnice česta je tema razgovora među knjižničnim osobljem, koje propituje je li pristup knjižničnim uslugama pet dana u tjednu, od 9.00 do 17.00 sati, dostatno vrijeme za zadovoljenje korisničkih potreba. No zbog objektivnih okolnosti, koje nisu u nadležnosti Knjižnice (prije svega, tu se misli na nedostatan broj knjižničnog osoblja), za sada Knjižnica ne može pružati usluge nakon 17.00 sati. Stoga je postojala bojazan da će korisnici većinom izraziti nezadovoljstvo radnim vremenom Knjižnice. Prema rezultatima odgovora anketiranih korisnika možemo zaključiti da bojazan nije bila opravdana i da korisnici organiziraju posjet Knjižnici u okviru raspoloživog vremena. Tako većina korisnika izražava stav da su zadovoljni (48 %) i jako zadovoljni (25 %) radnim vremenom, slijede djelomično zadovoljni (19 %) te korisnici koji nisu zadovoljni (6 %) i oni koji uopće nisu zadovoljni (2 %).

Na kraju ove grupe pitanja, korisnicima je postavljeno pitanje o zadovoljstvu uslugama koje Knjižnica pruža u cjelini. Većina korisnika zadovoljna je knjižničnim uslugama u cjelini (56 %). Slijede korisnici koji su jako zadovoljni (21 %), zatim djelomično zadovoljni (18 %), oni koji nisu zadovoljni (4 %) i koji uopće nisu zadovoljni (1 %).

U prethodnim pitanjima korisnici su imali mogućnost izraziti stupanj zadovoljstva vezan uz pojedine teme iz djelokruga knjižničnog poslovanja, a s kojima su u izravnom kontaktu pri dolasku u Knjižnicu. Razina zadovoljstva korisnika iskazana je prosječnim ocjenama, koje su dobivene izračunom aritmetičke sredine za svako pitanje (tablica 7). Rezultati su pokazali da korisnici najvišim ocjenama ocjenjuju susretljivost $M=4,50$ ($SD=0,736$) i stručnost knjižničnog osoblja $M=4,48$ ($SD=0,667$). Slijedi ocjena zadovoljstva uvjetima posudbe knjižnične građe $M=4,02$ ($SD=0,719$), knjižničnim uslugama u cjelini $M=3,97$ ($SD=0,749$) i radnim vremenom $M=3,83$ ($SD=0,951$). Najniže ocjene zabilježene su kod iskazivanja zadovoljstva informatičkom opremljenošću $M=3,79$ ($SD=0,834$) i prostorom čitaonice $M=3,70$ ($SD=0,967$).

Tablica 7. Deskriptivna statistika o korisničkom zadovoljstvu uslugama

Korisničko zadovoljstvo uslugama									
Pitanja o kojima su korisnici izrazili stupanj zadovoljstva	Uopće nisam zadovoljan/a	Nisam zadovoljan/a	Djelomično sam zadovoljan/a	Zadovoljan/a sam	Jako sam zadovoljan/a	UKUPNO			
	1	2	3	4	5	%	N	M	SD
	%	%	%	%	%	%			
Zadovoljstvo uvjetima posudbe knjižnične građe	1	1	17	57	24	100	248	4,02	0,719
Zadovoljstvo prostorom čitaonice u Knjižnici	2	10	21	47	20	100	248	3,70	0,967
Zadovoljstvo informatičkom opremljenošću Knjižnice	1	5	25	50	19	100	248	3,79	0,834
Zadovoljstvo susretljivošću knjižničnog osoblja	1	1	7	30	61	100	248	4,50	0,736
Zadovoljstvo stručnošću knjižničnog osoblja	0	2	6	39	53	100	248	4,48	0,667
Zadovoljstvo radnim vremenom Knjižnice	2	6	19	48	25	100	248	3,83	0,951
Zadovoljstvo uslugama koje Knjižnica pruža u cjelini	1	4	18	56	21	100	248	3,97	0,749

Nadalje, analiziran je postotak korisnika koji su se opredijelili za pojedinu tvrdnju. U najvećem broju korisnici su odabrali tvrdnju „zadovoljan/a sam“ (47 %), a zatim „jako sam zadovoljan/a“ (32 %). Manji broj korisnika opredijelio se za tvrdnje „djelomično sam zadovoljan/a“ (16 %), „nisam zadovoljan/a“ (4 %) i „uopće nisam zadovoljan/a“ (1 %) (tablica 8). Takvi rezultati mogu navesti na zaključak da su korisnici Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u velikoj mjeri zadovoljni uslugama Knjižnice. Ipak, pozornost treba usmjeriti na korisnike koji su djelomično zadovoljni i nezadovoljni. Tema ovog rada jest pitanje kvalitete i usmjerenost na kontinuirano vrednovanje kvalitete, što pretpostavlja

da u svakodnevnoj knjižničnoj praksi treba težiti stalnom poboljšavanju pružene usluge i zadovoljavanju svih korisničkih zahtjeva.

Tablica 8. Postotak odgovora korisnika prema pojedinoj tvrdnji

Postotak prema pojedinoj tvrdnji					
Tvrdnja	Uopće nisam zadovoljan/a	Nisam zadovoljan/a	Djelomično sam zadovoljan/a	Zadovoljan/a sam	Jako sam zadovoljan/a
	1	2	3	4	5
Postotak prema pojedinoj tvrdnji	1 %	4 %	16 %	47 %	32 %

b) Može li Knjižnica ponuditi više?

Završno pitanje anketnog upitnika glasilo je „Smatrate li da Knjižnica može ponuditi više?“, a rezultat prema kojem većina korisnika smatra da Knjižnica može ponuditi više (88 %) zapravo upozorava na postojanje određenog stupnja kritičnosti korisnika prema poslovanju Knjižnice. Iako manji broj korisnika (12 %) smatra da Knjižnica ne može ponuditi više, postojanje značajnog broja anketiranih korisnika koji su različitog mišljenja svakako predstavlja izazov i poticaj da Knjižnica i dalje unapređuje postojeću knjižničnu uslugu.

Na kraju anketnog upitnika korisnicima je ponuđena mogućnost iznošenja završnog komentara, prijedloga, pohvale ili kritike. Anketirani korisnici iskoristili su tu mogućnost, a iz velikog broja komentara može se zaključiti da su korisnici Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci većinom dobronamjerno kritični, suradnički raspoloženi, ukazuju na probleme, ali i na rješenja, odnosno da Knjižnicu percipiraju kao važnu za svoj studijski i znanstveni rad. Ono oko čega izražavaju nezadovoljstvo već su prije spomenuti problemi, no zamjetno je razumijevanje korisnika za trenutne mogućnosti Knjižnice. Najveći dio komentara zapravo su prijedlozi korisnika za poboljšanje usluge:

„S obzirom na ograničenja uvjeta u kojemu djeluje, knjižnica i knjižničarke se dobro snalaze. No mislim da knjižnica ima mnogo toga više za ponuditi, što ne mora uključivati previše novčanih sredstava, već jedino vremena i volje. Treba bolje iskoristiti volontersku bazu studenata za realizaciju određenih programa i povećati vidljivost knjižnice na fakultetu i u studentskoj zajednici.“

„Više mjesta za učenje, po mogućnosti ne na mjestu gdje se trenutno nalaze računala jer zna biti bučno, neki studenti nemaju poštovanja prema onima koji uče pa glasno pričaju, konstantno ulaženje i izlaženje tijekom pauza između predavanja ometaju rad i učenje u tišini.“

„Studenti bi trebali imati pristup policama da mogu i sami vidjeti što se nudi (kao u svim normalnim knjižnicama).“

„Ja sam uvijek strašno ljubomoran na Knjižnicu Filozofskog u Zagrebu. Ne kažem da je moguće ostvariti tu razinu, ali barem funkcije (...).“

4.4. Zaključno o istraživanju

Provedenim istraživanjem vrednovala se kvaliteta i uspješnost poslovanja Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Osnovni cilj istraživanja bio je utvrditi stupanj zadovoljstva korisnika knjižničnim resursima, knjižničnim osobljem i knjižničnom uslugom u cjelini. Analizom rezultata istraživanja došlo se do važnih spoznaja o stupnju zadovoljstva korisnika, a prikupljeni podaci značajne su smjernice za poboljšavanje i unapređivanje postojeće kvalitete te usmjeravanje daljnjeg poslovanja Knjižnice.

Pri obradi odgovora na pitanja kod kojih se određeni broj korisnika izjasnio kao djelomično zadovoljan ili nezadovoljan najčešće se spominje problematika nedostatnog broja primjeraka obvezne literature, dostupnosti potrebne literature i problematika prostora čitaonice. Naglasak na tim temama uočen je i pri kvalitativnoj analizi deskriptivnih sadržaja u anketi, odnosno komentara u kojima su korisnici obrazlagali svoj stav i iznosili mišljenje. Nadalje, iz rezultata istraživanja proizlazi da Knjižnica žurno treba osmisliti strategiju kako unaprijediti i provoditi kontinuiranu, kvalitetnu i učinkovitu edukaciju korisnika. Činjenica da pojedini korisnici ne znaju da postoje mrežne stranice te što je referentna zbirka ili usluga međuknjižnične posudbe navodi na zaključak da je nužno poboljšavanje te djelatnosti. Treba naglasiti da, promatrajući ukupne rezultate ankete, vrlo mali broj korisnika izražava krajnje nezadovoljstvo kako u odgovorima tako i u komentarima. Najčešće primjedbe korisnika odnose se na već spomenute teme, od kojih je najučestalije nezadovoljstvo brojem primjeraka potrebne literature.

Na osnovi rezultata istraživanja možemo zaključiti da su postavljene hipoteze djelomično potvrđene te da korisnici Knjižnicu percipiraju kao važan čimbenik u procesu studiranja i znanstvenoistraživačkog rada, no rezultati kojima je prikazan stupanj zadovoljstva pojedinim uslugama

ma ukazuju na potrebu za poboljšavanjem dijela poslovanja. Usporedimo li rezultate istraživanja s primjedbama navedenim u Izvješću Stručnog povjerenstva pri reakreditaciji, vidljivo je da, nakon otklanjanja dijela nedostataka, ne postoji izrazito nezadovoljstvo korisnika stavkama koje su u Izvješću navedene kao nedostaci (primjerice mrežni pristup ili korištenje elektroničkih resursa). S druge strane, dostupnost knjižnične građe i nedovoljan broj primjeraka potrebne literature problemi su koji i dalje ostaju otvoreni za rješavanje. Prema svemu navedenom, možemo zaključiti da kvaliteta visokoškolske knjižnice mjerena zadovoljstvom korisnika neosporno utječe na ocjenu kvalitete Fakulteta, posebice u dijelu u kojemu korisnici daju mišljenje o kvaliteti i učinkovitosti resursa koje im visoko učilište pruža.

5. Zaključak

Obrazlažući svrhu i cilj projekta *Vrednovanje knjižničnih službi i usluga: akademske i narodne knjižnice*, autorica Petr Balog navela je:

„Nitko ne može tvrditi da pruža kvalitetnu uslugu ukoliko nema argumente kojima će to i dokazati.“³⁵

Na tome tragu možemo zaključiti kako je vrednovanje kvalitete i uspješnosti poslovanja knjižnice najvažniji pokazatelj značaja i održivosti knjižnice u okruženju u kojem djeluje. Knjižnice, koju su tradicionalno percipirane kao neprofitne institucije, u suvremenom društvu moraju opravdati vlastito postojanje kao društvene, kulturne, obrazovne i javne informacijsko-komunikacijske ustanove koje pružaju stručne, znanstvene i druge vrste informacija svojim korisnicima. Nedvojbeno je međutim da kvalitetu knjižnica ne možemo uspoređivati s kvalitetom komercijalnih tvrtki, gdje se stupanj kvalitete proizvoda i usluga mjeri, među ostalim, jasnim kvantitativnim financijskim pokazateljima. Za razliku od profitabilnih institucija, knjižnice procjenom kvalitete dokazuju svoju društvenu korisnost.³⁶ Postavlja se i pitanje smislenosti sustava za upravljanje kvalitetom u knjižnicama, koje su često nesamostalne u odlučivanju, s nedovoljnim brojem zaposlenika i minimalnim financijskim resursima. S drugog gledišta, moglo bi se zaključiti da su visokoškolske knjižnice u svojevrsnom povlaštenom položaju s obzirom na to da pripadaju složenim organizacijama poput sveučilišta ili visokih učilišta, odnosno

³⁵ Petr Balog, K. Akademske knjižnice u Hrvatskoj : spremne za mjerenje kvalitete poslovanja ili ne? // Uspostava kvalitete u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama : knjižnice u bolonjskom okruženju : zbornik radova / 10. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 24. – 26. travnja 2008. ; uredile Irena Pilaš i Alisa Martek. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 94.

³⁶ Snoj, B.; Z. Petermanec. Let users judge the quality of faculty library services. // *New Library World* 102, 9(2001), str. 322. DOI: <https://doi.org/10.1108/03074800110406196>.

institucijama gdje je sustav osiguravanja kvalitete i provođenja analize uspješnosti poslovanja i usluga definiran zakonskim odredbama i kontinuirano se provodi.

Iz prethodnog razmatranja vrednovanja kvalitete visokoškolske knjižnice u postupku reakreditacije i sustavu visokog obrazovanja razvidno je da taj oblik vrednovanja zadovoljava formu za vrednovanje visokog učilišta, no za sveobuhvatan analitički prikaz djelatnosti i kvalitete visokoškolske knjižnice potrebno je provoditi dodatna i kompleksnija vrednovanja. Podaci dobiveni provođenjem vrednovanja visokoškolske knjižnice vrijedni su s gledišta svih dionika u sustavu: korisnika knjižnice (studenti, nastavno, umjetničko-nastavno, znanstvenoi-straživačko i ostalo osoblje), matične institucije, koja je u slučaju visokoškolskih knjižnica najčešće i osnivač (visoko učilište, sveučilište u čijem je sastavu visoko učilište), nakladnika i izdavača (ostvaruju poslovnu produktivnost opskrbljujući knjižnice potrebnom knjižničnom građom i informacijskim resursima), djelatnika knjižnice (rezultati vrednovanja upućuju ih na daljnje smjernice u poslovanju, oblikovanje knjižničnog fonda, ponudu kvalitetnih usluga za zadovoljavanje korisničkih informacijskih i obrazovnih potreba, ponudu mrežnih usluga i dr.) i šire društvene zajednice u kojoj djeluje visoko učilište i knjižnica (integrirani knjižnični sustav, lokalna i opća zajednica).

Vodeći se gore navedenim razmatranjima o kvaliteti knjižnice, ovim radom pokušalo se dati skroman doprinos popularizaciji istraživanja kvalitete u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama. Visokoškolske knjižnice predstavljaju specifikum, osobito ako govorimo o institucionalnoj pripadnosti i strukturi korisnika. Međutim poslovanje visokoškolske knjižnice nije neovisno u mjeri u kojoj to visokoškolski knjižničari ponekad priželjkuju te se stoga ponekad čini da nedostaje dovoljno odlučnosti u provođenju potrebnih promjena. Unatoč tomu, visokoškolski knjižničari, postupajući u skladu s načelima knjižničarske etike i profesije, u povoljnim i manje povoljnim okolnostima uvijek nastoje korisniku pružiti najkvalitetniju moguću knjižničnu uslugu. Ono što se može izdvojiti kao sukus pitanja kvalitete u visokoškolskoj knjižnici jest suradnja s upravom visokoškolske ustanove, kao i suradničko ozračje, što je preduvjet provođenja kvalitativnih promjena.

Posljednje što treba spomenuti svakako je pitanje kontinuiteta. Jednom provedeno istraživanje prikazat će stanje trenutnih okolnosti, zadovoljstvo postojećih korisnika i razinu kvalitete postojećih usluga, a potvrda napretka može se dokazati samo kontinuiranim vrednovanjima i usporedbom rezultata višestruko provedenih istraživanja. To svakako iziskuje poduzetnost i aktivan angažman knjižničara koji će kontinuirano provoditi vrednovanja kvalitete.

LITERATURA:

- (Akademska) kvaliteta. // Agencija za znanosti i visoko obrazovanje. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: <https://www.azvo.hr/hr/pojmovnik/107-akademska-kvaliteta>
- Albu, C.; A. Cristian.; N. Pistol. Aspects regarding the application of the quality principles in the university library. // *Library Management* 33, 3(2012), 151-158. DOI: <https://doi.org/10.1108/01435121211217081>
- Ambrožič, M. Kvaliteta sveučilišta i visokoškolske knjižnice. // *Uspostava kvalitete u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama : knjižnice u bolonjskom okruženju : zbornik radova / 10. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 24. – 26. travnja 2008. ; uredile Irena Pilaš i Alisa Martek. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 53-82.*
- Badurina, B.; M. Dragija Ivanović; M. Krtalić. Vrednovanje knjižničnih službi i usluga akademskih i narodnih knjižnica. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, 1(2010), 47-63. Dostupno i na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article-/view/445/440> [citirano: 2017-09-30].
- Brochado, A. Comparing alternative instruments to measure service quality in higher education. // *Quality Assurance in Education* 17, 2(2009), 174-190. DOI: <https://doi.org/10.1108/-09684880910951381>.
- Čuić, B. Balanced scorecard kao pomagalo za vrednovanje knjižnice : primjer Knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 1(2012), 45-64. Dostupno i na <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/326/-321> [citirano: 2017-09-30].
- Dragija, M.; T. Aparac-Jelušić. Pristup i metodologija istraživanja o kvaliteti zbirki u knjižni-cama visokih učilišta. // *Glasnik Društva bibliotekara Split* 7(2000), 162-188.
- Dukić, G.; S. Hasenay; S. Mokriš Marendić. Analiza zadovoljstva korisnika/studenata u knjižnicama Prehrambeno-tehnološkog i Pravnog fakulteta te u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 52, 1/4(2010), 172-187. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/757/vbh/God.52\(2009\),br.1-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/757/vbh/God.52(2009),br.1-4) [citirano: 2017-09-30].
- Europska komisija. Kvaliteta i relevantnost u visokom obrazovanju. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/quality-relevance_hr
- Filozofski fakultet u Rijeci / D. Stolac (ur.). Rijeka : Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2000.
- Izješće Stručnog povjerenstva o reakreditaciji Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje. [citirano: 2017-09-30]. Dostupno na: https://www.azvo.hr/images/stories/Akreditacija/2013-2014/Filozofski%20fakultet%20RI_-HR.pdf

- Mejovšek, M. Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima. 2., dopunjeno izd. Zagreb : Naklada Slap, 2013.
- Mihalić, M. Mjere li samo pokazatelji uspješnosti vrijednost knjižnica? : prema vrednovanju društvenih ciljeva organizacija u kulturi. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 1(2012), 29-44. Dostupno i na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/325/320> [citirano: 2017-09-30].
- Morić Filipović, I.; M. Dragija Ivanović. Vrednovanje utjecaja sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj : istraživanje utjecaja zbirke i usluga sveučilišnih knjižnica na akademski uspjeh studenata. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 4(2011), 1-22. Dostupno i na <https://www.hkdrustvo.hr/-vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/337/332> [citirano: 2017-09-30].
- Moslavac, A. Vrednovanje kvalitete i uspješnosti poslovanja visokoškolske knjižnice na primjeru Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci : diplomski rad. Rijeka : Filozofski fakultet, 2016. Dostupno i na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:334685> [citirano: 2017-07-01].
- Pavlinić, S.; J. Horvat. Istraživanje potreba korisnika Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 1, 1/4(1998), 41-61.
- Pedagoški fakultet Rijeka : 1953.-1988. / V. Rosić (ur.). Rijeka : Pedagoški fakultet, 1988.
- Petr, K. Academic library user survey : Faculty of Education library in Osijek. // Knjižnica 45, 4(2001), 67- 82. Dostupno i na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0104/petr.pdf> [citirano: 2017-09-30].
- Petr, K. Kvalitativni pokazatelji uspješnosti akademskih knjižnica : doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet, 2004.
- Petr, K. Uspješnost poslovanja Knjižnice Pedagoškog fakulteta u Osijeku : zadovoljstvo korisnika Knjižnicom i njezinim uslugama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 4(2000), 80-90.
- Petr Balog, K. Akademske knjižnice u Hrvatskoj : spremne za mjerenje kvalitete poslovanja ili ne? // Uspostava kvalitete u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama : knjižnice u bolonjskom okruženju : zbornik radova / 10. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 24. – 26. travnja 2008. ; uredile Irena Pilaš i Alisa Martek. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 83-104.
- Petr Balog, K. Kultura vrednovanja kao dio organizacijske kulture hrvatskih knjižnica. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 1(2012), 1-28. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1378/vbh/God.55-\(2012\),br.1](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1378/vbh/God.55-(2012),br.1) [citirano: 2017-09-30].
- Petr Balog, K. Prema kulturi vrednovanja u visokoškolskim knjižnicama. Osijek : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2010.
- Petr Balog, K.; B. Plaščak. Customer satisfaction at the Faculty of Philosophy library in Osijek, Croatia // Performance Measurement and Metrics 13, 2(2012), 74-91. DOI: <https://doi.org/10.1108/14678041211241305>

- Petr Balog, K.; G. Gašo. Istraživanje zadovoljstva korisnika u knjižnici Filozofskog fakulteta u Osijeku – uspijevamo li ih zadovoljiti? // *Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova* 9, 1(2016). DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.243>
- Petr Balog, K.; M. Bugarski. Vrednovanje zbirke visokoškolske knjižnice pomoću metode usporedbe (check-list method) s popisima ispitne literature. // *Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova* 7, 2(2014), 253 – 265. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v7i2.205>
- Petr Balog, K.; M. Dragija Ivanović. Croatian library leaders' views on (their) library quality. *Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova* 7, 2(2014), 141-164. DOI: <https://doi.org/10.15291/libellarium.v7i2.203>
- Petr Balog, K.; M. Dragija Ivanović; K. Feldvari. Percepcija kvalitete 'iznutra' : razgovori s ravnateljima narodnih i voditeljima visokoškolskih knjižnica. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, 3/4(2010), 1-24. Dostupno i na: [https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/994/vbh/God.53-\(2010\),br.3-4](https://www.hkdrustvo.hr/datoteke/994/vbh/God.53-(2010),br.3-4) [citirano: 2017-09-30].
- Pikić, A. Knjižnična podrška studentskom učenju i istraživanju : ocjena kvalitete hrvatskih visokoškolskih knjižnica u postupku reakreditacije visokih učilišta. // *Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova* 9, 1(2016), 111-126. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.287>
- Pikić, A. Kvaliteta knjižnične usluge u visokoškolskoj knjižnici iz korisničke perspektive : doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015.
- Plašćak; B.; K. Petr Balog. Per aspera ad astra : trnovit put jedne fakultetske knjižnice prema kvaliteti. // *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske* 54, 1-2(2011). Dostupno i na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/372/367> [citirano: 2017-09-30].
- Poll, R.; P. te Boekhorst. Measuring quality : performance measurement in libraries. 2nd revised ed. Munich : K. G. Saur, 2007. Dostupno i na: <https://www.degruyter.com/view/booktoc/product/37583> [citirano: 2017-09-30].
- Radičević, V. Samovrednovanje visokoškolske knjižnice – na primjeru knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku. // *Knjižničarstvo* 17, 1(2013), 83-98. Dostupno i na: http://www.knjizni-carstvo.com.hr/wp-content/uploads/2013/06/210_Radicevic_2013_1.pdf [citirano: 2017-09-30].
- Snoj, B.; Z. Petermanec. Let users judge the quality of faculty library services. // *New Library World* 102, 9(2001), 314-324. DOI: <https://doi.org/10.1108/03074800110406196>
- Standardi za vrednovanje kvalitete sveučilišta i sastavnica sveučilišta u postupku reakreditacije visokih učilišta. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: https://www.azvo.hr/images/stories/novosti/Standardi_za_sveu%C4%8Dili%C5%A1ta_i_sastavnice.pdf
- Standards and guidelines for quality assurance in the european higher education area (ESG). Brussels : European Association for Quality Assurance in Higher Educati-

on (ENQA), 2015. [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: <http://www.enqa.eu/index.php/home/esg/>

Sveučilište u Rijeci. Strategija Sveučilišta u Rijeci 2014.-2020. Rijeka : Sveučilište, 2014. Dostupno i na: http://www.biotech.uniri.hr/files/Dokumenti/Strategija_UNI-RI_2014_2020_HR.-pdf [citirano: 2017-09-30].

Udiljak Bugarinovski, Z. Benchmarking u funkciji unaprjeđenja marketinga u visokoškolskim knjižnicama : specijalistički poslijediplomski rad. Zagreb : Vlastita naklada, 2011.

Vrednovanja u visokom obrazovanju. // Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO). [citirano: 2017-07-01]. Dostupno na: <https://www.azvo.hr/hr/vrednovanja>

**INFORMACIJSKA FUNKCIJA
KNJIŽNICE U TURIZMU: STUDIJA SLUČAJA HRVATSKE**

**THE INFORMATIONAL FUNCTION
OF LIBRARIES IN TOURISM: THE CASE STUDY OF CROATIA**

Ksenija Tokić

Institut za turizam Zagreb

ksenija.tokic@iztzg.hr

Ivo Tokić

INA – Industrija nafte d.d., Zagreb

ivo.tokic@ina.hr

UDK / UDC 026/027:338.48(497.5)

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno / Received: 16.6.2017.

Prihvaćeno / Accepted: 16.11.2017.

Sažetak

Cilj. Cilj je ovoga rada ukazati na doprinos knjižnica, osobito informacijske funkcije, u turizmu te tako pridonijeti istraživanjima u tom području.

Pristup/metodologija/dizajn. U radu se donose rezultati primarnog istraživanja o informacijskoj funkciji knjižnica u hrvatskom turizmu. Istraživanje je provedeno na uzorku od 34 knjižnice, a ispitanici su bili ravnatelji samostalnih knjižnica, odnosno voditelji knjižnica u sastavu. Informacijska uloga knjižnica ispitana je s obzirom na knjižnični fond, aktivnosti knjižnica u turizmu i uključivanje knjižnica u turističke događaje.

Rezultati. Rezultati istraživanja pokazali su da je doprinos knjižnica u turizmu značajan, budući da u svojim fondovima sadrže zbirke i literaturu koja pruža informacijsku i teorijsku podršku znanstvenicima, stručnjacima i ostalima koji se bave turističkim istraživanjima. Knjižnice također sadrže literaturu koja služi informiranju turista i organiziraju događaje putem kojih korisnici i turisti mogu upoznati lokalnu kulturu.

Ograničenja/implikacije. U ovome je istraživanju informacijska funkcija knjižnica u turizmu ispitana s aspekta knjižnica. Za dobivanje šireg uvida o tom pitanju bilo bi potrebno provesti i istraživanje na korisnicima.

Originalnost. Budući da uloga knjižnica u turizmu nije dovoljno ispitana ni u svijetu ni u Hrvatskoj, ovaj rad predstavlja jedno od rijetkih istraživanja o toj temi kojim se nastoji procijeniti doprinos informacijske funkcije knjižnica u turizmu na temelju empirijskih podataka.

Ključne riječi: Hrvatska, informacijska funkcija knjižnica, informacijska funkcija knjižnica u turizmu, turizam.

Abstract

Purpose. The purpose of this paper is to point out the importance of libraries in tourism, especially the library information services, and to contribute to the research in this field.

Design/methodology/approach. The paper presents the results of a research on library information services and the role of libraries in tourism in Croatia. The research was conducted on the sample of 34 libraries, and the respondents were the directors of both independent libraries and libraries within other institutions. The role of libraries in providing access to information in tourism was examined in respect to the library collections, library activities in tourism, and the engagement of libraries in tourism events.

Findings. The results have shown that the contribution of libraries to tourism is highly significant, since libraries hold collections and literature which provide information, theoretical and research support to scientists, professionals, and others engaged in tourism research, as well as to users who are in any way connected to tourism. On the other hand, the library collections and resources are highly informative for tourists, and the tourists can learn a lot about the local culture in libraries.

Research limitations/implications. In this paper, the aspect of informational function of libraries in tourism was investigated from the point of view of libraries. In order to understand the issue better, it is necessary to carry out further research in the field on users and their perspective.

Originality/value. Since the role of libraries in tourism has not been investigated enough, this paper introduces a valuable research on this topic trying to assess the contribution of informational role of libraries in tourism based on the empirical data.

Keywords: Croatia, informational function of libraries, informational function of libraries in tourism, tourism.

1. Uvod

Ovaj se rad temelji na rezultatima istraživanja koje je provedeno 2013. godine vezano uz izradu doktorskog rada¹, a cilj mu je ukazati na doprinos knjižnica u turizmu, i to u prvom redu sa stajališta njihove informacijske funkcije. Uočeno je da uloga knjižnica nije prepoznata ni vrednovana od strane opće javnosti, ali ni od strane stručne zajednice. Knjižnice u društvu obnašaju tri ključne funkcije: informacijsku, obrazovnu i kulturnu, a u ovome se radu analizira njihova informacijska funkcija u turizmu.

Turizam kao multidisciplinarni fenomen obuhvaća široku lepezu aktivnosti, usluga i djelatnosti koje pružaju turistički doživljaj. Posljednjih je nekoliko godina jedan od najbrže rastućih gospodarskih sektora u svijetu, a danas se smješta uz bok naftnoj, prehrambenoj i automobilskoj industriji. Prema podacima Ministarstva turizma, u Hrvatskoj su 2015. godine prihodi u turizmu samo od stranih gostiju iznosili 7 milijardi i 961 milijun eura, a njihov udio u ukupnom BDP-u iznosio je 18,1 %, što predstavlja rast od 0,9 % u odnosu na 2014. godinu.² Veza no uz hrvatski turizam, valja naglasiti jednu od njegovih glavnih karakteristika, a to je sezonska narav, koja se inače smatra jednim od najvećih problema u turizmu općenito, a do koje dolazi uslijed raznih čimbenika sa stajališta turističke ponude i potražnje.³ Drugo glavno obilježje hrvatskog turizma jest dominacija inozemnih turista.^{4,5} Isto tako, ne smije se zaboraviti da se s ukupno 10 604 000 turističkih dolazaka gotovo 95 % cjelokupnog turističkog prometa u Hrvatskoj odvija na obali, dok je turizam na kopnu s 523 823 turističkih dolazaka zastupljen sa svega 5 % ukupnog turističkog prometa u Hrvatskoj.⁶

Međutim pored ekonomskih funkcija turizam sadrži i neekonomske, odnosno društvene funkcije koje pridonose humanističkim vrijednostima turizma. Knjižnice sa svojim osnovnim funkcijama, osobito sa stajališta njihove kulturne djelatnosti u društvu, pripadaju neprofitnom sektoru.⁷ Njihova uloga u svakodnevnom životu društvene zajednice razvijala se kroz povijest usporedno s razvojem društva. Turizam se od sredine 20. stoljeća naovamo snažno razvio u cijelome

¹ Tokić, K. Uloga knjižnica u hrvatskom turizmu: doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.

² Ministarstvo turizma. Prihodi od turizma u 2015. godini ostvarili rast od 7,6 posto. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.mint.hr/default.aspx?id=32920>.

³ Cooper, C.; J. Fletcher; A. Fyall; D. Gilbert; S. Wanhill. *Tourism – principles and practice*. Essex : Prentice Hall Financial Times, 2008.

⁴ Alfier, D. Neki elementi za antisezonsku politiku u našem turizmu. // *Turizam – izbor radova*. Zagreb : Institut za turizam, 1994. str. 111-127.

⁵ Čavlek, N.; M. Bartoluci; O. Kesar; S. Čizmar; Z. Hendija. Prilog novim odrednicama turističke politike u Hrvatskoj. // *Acta turistica* 22, 2(2010), str. 141.

⁶ Ministarstvo turizma. Nav. dj.

⁷ Pavičić, J. *Strategija marketinga neprofitnih organizacija*. Zagreb : Masmedia, 2003. Str. 24.

svijetu. Istovremeno je došlo i do značajnih promjena u društvu pod utjecajem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Stoga je porasla važnost informacija u turističkoj industriji. Pritom se ne radi samo o ponudi smještaja ili rješavanju logističkih potreba, nego o informacijama koje su ključne za kreiranje turističkih proizvoda i njihova marketinga, odnosno kreiranja tzv. „pripovijesti“. U velikom se dijelu glede takvih informacija turistička industrija oslanja na kulturnu baštinu. Knjižnice su pored muzeja i galerija značajni čuvari baštine i lokalne kulture. Štoviše, budući da knjižnične fondove s jedne strane čine djela svjetske umjetnosti te znanstvene ili narodne baštine, a s druge strane djela koja pripadaju lokalnoj baštini, knjižnice predstavljaju most između svjetske i lokalne kulture.

Izgradnjom, čuvanjem i prenošenjem kulturnog identiteta, tradicije i lokalnih „pripovijesti“ narodne knjižnice postaju važan izvor informacija o lokalnoj povijesti i kulturi na temelju kojih se mogu kreirati brojni i raznovrsni turistički proizvodi. To postaje važno ako se sjetimo da u doba sve veće globalizacije, kada ga sve više karakterizira internacionalizam⁸, turizam treba lokalnu kulturu.⁹ Upravo kulturni identitet posjećenog mjesta čini turistički proizvod atraktivnim i pridonosi stvaranju jedinstvenog doživljaja na destinaciji.¹⁰ Baština kao bitna sastavnica kulturnog identiteta obuhvaća i materijalnu i duhovnu kulturu pojedinog naroda.¹¹ Osim toga, turizam je po svojoj prirodi destruktivna djelatnost (nenamjerno), a kulturni identitet ugrožen je i potrebno ga je zaštititi i sačuvati.¹² Knjižnice koje čuvaju tradiciju zavičajne djelatnosti i djela pisane baštine mjesta su očuvanja kulturnog identiteta određenog kraja.^{13,14} One su hramovi i riznice pisane baštine¹⁵ i nositeljice su kulturnog identiteta lokalne zajednice. Kako su knjižnice institucije neprofitnog sektora te se njihova „učinkovitost“ ne može „mjeriti“ ekonomskim mjerilima, proizlazi da njihova uloga u turizmu (i gospodarstvu općenito) te znanstvenim istraživanjima turizma nije primjereno vrednovana, pa njihova važnost ostaje gotovo nezamijećena.

⁸ Govers, R.; F. M. Go. Stvoreni, zamišljeni i doživljeni kulturni identiteti: tri problema u modelu stvaranja imidža turističke destinacije. // *Turizam* 52, 2(2004), str. 171.

⁹ Reiser, D. Globalisation: an old phenomenon that needs to be rediscovered for tourism. // *Tourism and hospitality research* 4, 4(2003), str. 311.

¹⁰ Govers, R.; F. M. Go. Nav. dj., str. 171.

¹¹ Jelinčić, D. A. Iz antropološke perspektive: turizam i kultura. // *Turizam* 48, 1(2000), str. 59.

¹² Cunliffe, S. K. Turizam i rizik za kulturu. // *Turizam* 52, 3(2004), str. 298.

¹³ Klarin, S. Pristup digitalnoj baštini. // *Edupoint* 5, 31(2005). [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://edupoint.carnet.hr/casopis/31/clanci/2.html>.

¹⁴ Podbrežnik, B. Knjižnice in domači kraj. // *Knjižnice u turističkoj ponudi. 2. međunarodni skup Knjižnica središte znanja i zabave : zbornik radova / ur. Nada Eleta. Karlovac : Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2007. Str. 54.*

¹⁵ Stipanov, J. Blago NSK. // Uvodni tekst izložbe Blago NSK, 2007. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/izlozba.aspx?id=1>.

2. Informacijska funkcija knjižnica

Vezano uz istraživanje, u ovom se poglavlju detaljnije opisuje informacijska funkcija knjižnica. U turizmu knjižnice tu svoju funkciju ostvaruju i tako što omogućavaju pristup informacijama ne samo svojim članovima iz lokalne zajednice nego i stranim posjetiteljima i turistima.

U svome dokumentu *Izjava o knjižnicama i razvoju*¹⁶ IFLA izjavljuje kako je pravo na pristup informacijama osnovno ljudsko pravo čijim se ostvarivanjem može prekinuti krug siromaštva i poduprijeti održivi razvoj. UNESCO-ov izvještaj *Many voices, one world*¹⁷ navodi kako to pravo nisu svi u mogućnosti jednako ostvariti, odnosno da u različitim dijelovima svijeta postoji nejednakost u pristupu informacijama i komunikacijama te da tu razliku treba smanjiti. U mnogim društvenim zajednicama knjižnica je jedino mjesto gdje ljudi mogu pristupiti informacijama koje će pomoći poboljšavanju njihova obrazovanja, naučiti nove vještine, pronaći posao, pokrenuti posao, dobiti informacije koje će im pomoći pri donošenju odluka, primjerice o poljoprivredi ili zdravlju, ili informacije o zaštiti okoliša. Jedinstvena uloga knjižnica čini ih važnim razvojnim partnerima u pružanju pristupa informacijama u svim oblicima te pružanju usluga i programa koji zadovoljavaju potrebe korisnika u društvu koje se ubrzano mijenja i postaje sve složenije.

Budući da su narodne knjižnice smještene na različitim lokacijama, one pružaju usluge svima, bez obzira na dob, spol, rasu, vjeru, nacionalnost, jezik ili društveni položaj, ekonomske prilike ili uvjerenja. Usluge koje one pružaju moraju biti dostupne u različitim oblicima i na raznim nositeljima. Štoviše, knjižnice podupiru i ugrožene i marginalizirane društvene skupine, pomažu u izgradnji kulturnog identiteta zajednice i osnažuju korisnike u njihovu osobnom razvoju. Knjižničari pritom pružaju stručnu pomoć i vodstvo jer su stručni i pouzdani posrednici posvećeni vođenju ljudi do informacija koje traže. U ovom istraživanju fokus je na informacijskim aktivnostima knjižnica povezanim s turizmom.

S obzirom na to da su i druge vrste knjižnica također ključni čimbenici za razvoj društva, IFLA predlaže da razvojni planovi nakon 2015. godine prepoznaju i priznaju ulogu pristupa informacijama kao temeljni element koji podupire razvoj, da prepoznaju i priznaju ulogu knjižničara i knjižnica kao čimbenika razvoja te da se potaknu države članice Ujedinjenih naroda da pruže potporu informacijskim planovima za razvoj izgradnjom mreža i osiguravanjem informacijskih i ljudskih resursa kao što su knjižnice i druge ustanove od javnog interesa.¹⁸

¹⁶ IFLA. IFLA statement on libraries and development. 2013. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/node/7982>.

¹⁷ UNESCO. *Many voices, one world*, 1989. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf>.

¹⁸ IFLA. Nav. dj.

D'Angelo¹⁹ ukazuje na to da su knjižnice temeljne institucije demokratske odgovornosti i kao takve suprotstavljene su tržišnom kapitalu koji, za razliku od njih, ne može osigurati jednake uvjete za pristup informacijskim resursima. Knjižnice su ujedno i podrška opstojnosti informacijskog društva, a kao ključni izazov kulturnoj politici digitalnog doba postavlja se osiguravanje pretpostavki da se informacijsko-komunikacijske tehnologije implementiraju na način da potiču i unapređuju javno obrazovanje, kreativnost i intelektualne slobode. Prema njemu, ali i drugim autorima, nužno je afirmirati kritičko promišljanje knjižničarstva^{20,21,22} jer je to način da se knjižničari suoče s izazovima knjižničarske profesije u današnje doba i očuvaju opstojnost svog poslanja te obrane tri najugroženije vrednote globalizacije: znanje, javno dobro i slobodu pristupa informacijama.²³ U tom kontekstu istraživanje se fokusira na mogućnosti pristupa informacijama i druge usluge koje knjižnice pružaju posjetiteljima koji nisu pripadnici lokalne zajednice.

3. Cilj, metodologija, uzorak i instrument istraživanja

Provedeno je primarno istraživanje o empirijskim spoznajama knjižničara diljem Republike Hrvatske. Ispitivanje se provodilo od prosinca 2012. do siječnja 2013. godine. Cilj rada bio je ispitati doprinos knjižnica u turizmu sa stajališta njihove informacijske funkcije i pridonijeti korpusu znanja o ulozi knjižnica u turizmu. Osim toga, budući da se u Hrvatskoj oko 95 % turističkog prometa odvija na obali, a u kontinentalnom dijelu zemlje preostalih 5 %, istraživanjem se željelo otkriti postoji li razlika u stavovima ispitanika knjižničara o ulozi knjižnica u turizmu vezano uz njihovu pripadnost prvoj ili drugoj geografskoj regiji (tj. obali i kontinentalnoj unutrašnjosti). Koristila se namjerna neprobabilistička metoda uzorkovanja. Uzorak je odabran prema dostupnosti i primjerenosti knjižnica s obzirom na cilj istraživanja. U ispitivanje su bile podjednako uključene knjižnice s obale, gdje je turizam vrlo razvijen, i one iz kontinentalne Hrvatske, gdje je turizam nedovoljno razvijen, s ciljem da se utvrdi postoji li razlika u stavovima knjižničara na kopnu i na obali u pogledu uloge knjižnica u turizmu. Kriteriji za odabir uzorka bili su dvojaki.

¹⁹ D'Angelo, E. *Barbarians at the gates of the public library*. Duluth, Minn. : Library Juice Press, 2006.

²⁰ Isto.

²¹ Samek, T. *Critical librarianship: an interview with Toni Samek*. // The (unofficial) BCLA intellectual freedom committee blog, 2007. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://bclaifc.wordpress.com/2007/11/13/critical-librarianship-an-interview-with-toni-samek/>.

²² Gorman, M. *Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. XIII.

²³ Klein, N. *Why being a librarian is a radical choice*. // *Dissident Voice*, 2003. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: http://www.dissidentvoice.org/Articles7/Klein_Librarian.htm.

- Prvi se kriterij odnosio na vrste knjižnica, odnosno bilo je važno uključiti više vrsta knjižnica u istraživanje. Državni zavod za statistiku²⁴ bilježi 1 781 knjižnicu u Hrvatskoj, a uključuje Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu, sveučilišne knjižnice, fakultetske, akademske, narodne, specijalne i školske knjižnice. Odlučeno je da će se broj i vrste knjižnica koje će se obuhvatiti istraživanjem ograničiti na one knjižnice koje su, osim za svoje redovne i primarne korisnike (članove), otvorene i za druge posjetitelje i potencijalne korisnike. Tako upitnik nije slan školskim knjižnicama jer su te knjižnice izrazito orijentirane na učenike i nastavno osoblje škola kojima pripadaju. Definirano je da će se upitnik slati sljedećim vrstama knjižnica: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sveučilišne, narodne i visokoškolske knjižnice s područja turizma, općeznanstvene i specijalne knjižnice.
- Drugi kriterij odnosio se na geografski smještaj knjižnica. Budući da se oko 95 % ukupnog turističkog prometa Republike Hrvatske ostvaruje na obali, istraživanjem se željelo vidjeti postoji li razlika u razvijenosti aktivnosti vezanih uz turizam u slučaju knjižnica na obali, a u odnosu na one u unutrašnjosti. Bilo je važno uključiti kako knjižnice iz obalnog tako i one iz kontinentalnog dijela Hrvatske kako bi se istražilo postoji li razlike u ulozi knjižnica u turizmu s obzirom na regiju kojoj pripadaju. Stoga su prema kriteriju geografske lokacije knjižnice razvrstane u dvije skupine: knjižnice iz kontinentalnog dijela Hrvatske i knjižnice iz obalnog dijela Hrvatske.

Nakon što su definirane vrste knjižnica kojima će se slati upitnik te njihova geografska distribuiranost, on je krajem 2012. i početkom 2013. godine elektroničkom poštom poslan na adrese 100 knjižnica u Hrvatskoj, i to podjednako onima u kontinentalnom i onima u obalnom dijelu. Odazvalo se 35 knjižnica, od čega su 34 odgovora bila valjana, i to po 17 s obale i 17 iz unutrašnjosti. Ispitanici su bili ravnatelji samostalnih knjižnica i voditelji knjižnica u sastavu. Tako je dobiven uzorak od 34 knjižnice koji je svojom veličinom i ostalim karakteristikama bio primjeren za ovo istraživanje. Od toga je prema vrsti knjižnice bilo 18 narodnih, 3 sveučilišne, 3 visokoškolske, 2 općeznanstvene i 8 specijalnih knjižnica. Prema lokaciji, 17 knjižnica bilo je iz unutrašnjosti, a 17 knjižnica iz obalnog dijela Hrvatske. Obilježja uzorka prikazana su u tablicama 1 i 2.

U istraživanju su sudjelovale sljedeće knjižnice:

1. Općinska knjižnica „Hrvatska čitaonica“ Bol
2. Dubrovačke knjižnice, Dubrovnik

²⁴ Državni zavod za statistiku. Statistički ljetopis. Zagreb : DZS, 2016. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.dzs.hr/>.

3. Gradska knjižnica i čitaonica, Hvar
4. Gradska knjižnica, Poreč
5. Gradska knjižnica, Umag
6. Gradska knjižnica, Biograd na Moru
7. Gradska knjižnica i čitaonica Frane Petrića, Cres
8. Gradska knjižnica Ivan Vidali, Korčula
9. Gradska knjižnica „Matija Vlačić Ilirik“, Rovinj
10. Sveučilišna knjižnica u Splitu
11. Sveučilišna knjižnica Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli
12. Znanstvena knjižnica, Zadar
13. Ekonomski fakultet, Split
14. Knjižnica Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija
15. Knjižnica Arheološkog muzeja u Splitu
16. Knjižnica franjevačkog samostana Trsat
17. DAR – Odjel arhivske knjižnice, čitaonice i nakladničke djelatnosti, Rijeka
18. Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“, Koprivnica
19. Gradska knjižnica i čitaonica „Don Mihovil Pavlinović“, Imotski
20. Gradska knjižnica i čitaonica, Ogulin
21. Gradska knjižnica i čitaonica, Vinkovci
22. Knjižnica i čitaonica, Kutina
23. Gradska knjižnica, Samobor
24. Gradska knjižnica, Pazin
25. Gradska knjižnica Velika Gorica
26. Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Karlovac
27. Knjižnica HAZU, Zagreb
28. Ekonomski fakultet, Zagreb
29. Knjižnica Muzeja Slavonije, Osijek
30. Franjevački samostan, Cernik
31. Knjižnica franjevačkog samostana Kloštar Ivanić
32. Knjižnica i čitaonica Tabula Rasa, Čakovec
33. Knjižnica Hrvatskog državnog arhiva, Zagreb
34. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

Instrument prikupljanja empirijskih podataka bio je upitnik²⁵ koji se sastojao od 17 pitanja i koji je putem elektroničke pošte distribuiran u knjižnice, gdje su ga ispitanici samostalno popunjavali, a prema potrebi bio je popraćen i dodatnim telefonskim intervjuom.

Tablica 1. Veličina uzorka prema lokaciji knjižnice

Lokacija	Broj ispitanika (N)	Udio ispitanika (%)
Obala	17	50,0
Unutrašnjost	17	50,0
UKUPNO	34	100,0

Tablica 2. Veličina uzorka prema vrsti knjižnice

Vrsta knjižnice	Broj ispitanika (N)	Udio ispitanika (%)
Narodna	18	55,9
Ostale	15	44,1
Sveučilišna	3	5,9
Visokoškolska	3	8,8
Općeznanstvena	2	5,9
Specijalna*	8	23,5
UKUPNO	34	100,0

*muzejska (N=2), arhivska (N=2), samostanska (N=3), autonomna (N=1)

3.1. Rezultati istraživanja

3.1.1. Knjižnični fond

Rezultati istraživanja pokazali su da knjižnice imaju značajnu informacijsku funkciju u turizmu s obzirom na njihov fond i aktivnosti te da djeluju kao informacijska i teorijska podrška u istraživanju turizma kroz informiranje turista i turističkih djelatnika, pružanje informacija o lokalnoj i nacionalnoj kulturi, ponudu informativnih materijala na stranim jezicima te kroz sudjelovanje u turističkim događanjima. Tablice 3 i 4 pokazuju da većina ispitanih knjižnica sadrži u svome fondu literaturu koja se odnosi na turizam (87,5 %), što ukazuje na to da je na-

²⁵ Upitnik se u cijelosti donosi na kraju teksta (Prilog 1).

informativniji element informacijske funkcije knjižnica njihov fond. Osim toga, iz tablica je razvidno da knjižnice u svojim fondovima pohranjuju literaturu koja je namijenjena i zanimljiva turistima (72,7 %). Promatrano s gledišta vrste knjižnica, 100 % narodnih knjižnica i gotovo 70 % ostalih knjižnica sadrži građu o turizmu ili onu zanimljivu turistima.

Tablica 3. Informacijska funkcija knjižničnog fonda u turizmu prema vrsti knjižnice

Fond knjižnice	Ukupno	Vrsta knjižnice	
		Narodna	Ostale*
	%	%	%
Sadrži građu o turizmu	87,5	100,0	69,2
Sadrži građu zanimljivu turistima	72,7	100,0	35,7
Na neki drugi način pridonosi funkciji knjižnice u turizmu	23,5	21,1	26,7

* sveučilišna, visokoškolska, općeznanstvena, specijalna (muzejska, arhivska, samostanska)

Tablica 4. Informacijska funkcija fonda knjižnice u turizmu prema regiji

Fond knjižnice	Ukupno	Regija	
		Obala	Unutrašnjost
	%	%	%
Sadrži građu o turizmu	87,5	88,2	86,7
Sadrži građu zanimljivu turistima	72,7	76,5	68,8
Na neki drugi način pridonosi funkciji knjižnice u turizmu	23,5	17,6	29,4

3.1.2. Mogućnost upoznavanja lokalne kulture u knjižnicama

Knjižnice pored svojih redovnih obaveza i aktivnosti organiziraju prigodne, umjetničke i druge vrste izložbi koje su vrlo često informativnog karaktera za posjetitelje. Pored toga, tu se organiziraju i druge vrste manifestacija, kao što su primjerice radionice (na kojima se može naučiti o lokalnim starim zanatima, povijesti te narodnim običajima i vjerovanjima tog kraja i drugo). Kroz te i druge

manifestacije, kao i putem literature vezane uz lokalnu zajednicu ili njezine autore, a koja se pohranjuje u knjižničnim fondovima, turisti i posjetitelji mogu se informirati i upoznati nacionalnu ili lokalnu kulturu te kulturni identitet destinacije koju su posjetili. Podaci o mogućnostima informiranja i upoznavanja lokalne kulture prikazani su u tablicama 5, 6, 7 i 8.

Tablica 5. Mogućnost upoznavanja lokalne kulture u knjižnici prema vrsti knjižnice

Upoznavanje lokalne/nacionalne kulture u knjižnici	Ukupno	Vrsta knjižnice	
		Narodna	Ostalo*
	%	%	%
Moguće	91,2	100,0	80,0
Nije moguće	8,8		20,0
UKUPNO	100,0	100,0	100,0

* sveučilišna, visokoškolska, općeznanstvena, specijalna (muzejska, arhivska, samostanska)

Tablica 6. Mogućnost upoznavanja lokalne kulture u knjižnici prema regiji

Upoznavanje lokalne/nacionalne kulture u knjižnici	Ukupno	Regija	
		Obala	Unutrašnjost
	%	%	%
Moguće	91,2	88,2	94,1
Nije moguće	8,8	11,8	5,9
UKUPNO	100,0	100,0	100,0

Tablica 7. Način upoznavanja lokalne/nacionalne kulture u knjižnici prema vrsti knjižnice

Lokalnu/nacionalnu kulturu moguće je upoznati kroz:	Ukupno	Vrsta knjižnice	
		Narodna	Ostalo*
	%	%	%
Literaturu/gradu	88,2	100,0	73,3
Izložbe	58,8	68,4	46,7
Manifestacije, radionice i druga događanja	47,1	68,4	20,0
Nešto drugo	5,9	5,3	6,7

* sveučilišna, visokoškolska, općeznanstvena, specijalna (muzejska, arhivska, samostanska)

Tablica 8. Način upoznavanja lokalne/nacionalne kulture u knjižnici prema regiji

Lokalnu/nacionalnu kulturu moguće je upoznati kroz:	Ukupno	Regija	
		Obala	Unutrašnjost
	%	%	%
Literaturu/građu	88,2	88,2	88,2
Izložbe	58,8	52,9	64,7
Manifestacije, radionice i druga događanja	47,1	41,2	52,9
Nešto drugo	5,9	5,9	5,9

3.1.3. Aktivnosti knjižnica u turizmu

Knjižnice pružaju informacijske usluge turistima osiguravajući im razne vrste informacija i drugih informativnih sadržaja poput vođenih razgledavanja knjižničnih zbirki, tumačenja povijesnih i baštinskih artefakata, ponude digitalizirane građe, knjiga za učenje stranih jezika, pristupa internetu, informacija o kulturnoj ponudi i kulturnim znamenitostima na destinaciji itd. Knjižnice nude mogućnost mjesečne i dvomjesečne članarine turistima. Nadalje, knjižnice pružaju informacijsku i teorijsku podršku znanstvenom i stručnom istraživanju turizma i omogućavaju dulji boravak u prostoru knjižnice radi istraživačkog rada. Neke knjižnice ostvaruju također zadovoljavajuću suradnju s turističkim zajednicama. Rezultati za te aktivnosti prikazani su u tablicama 9 i 10.

Tablica 9. Aktivnosti knjižnice prema vrsti knjižnice

Aktivnost	Ukupno	Vrsta knjižnice	
		Narodne knjižnice	Ostale*
	%	%	%
Informiranje turista	32,3	42,1	16,7
Informiranje turističkih profesionalaca	34,4	31,6	38,5
Informacijska podrška istraživanju turizma	43,8	42,1	46,2
Informativni materijali na stranim jezicima	25,0	26,3	22,2
Posudba građe turistima	55,9	73,7	33,3
Mogućnost istraživačkog rada u knjižnici	64,7	63,2	66,7

Tablica 10. Aktivnosti knjižnice prema regiji

Aktivnost	Ukupno	Regija	
		Obala	Unutrašnjost
	%	%	%
Informiranje turista	32,3	47,1	14,3
Informiranje turističkih profesionalaca	34,4	35,3	33,3
Informacijska podrška istraživanju turizma	43,8	41,2	46,7
Informativni materijali na stranim jezicima	25,0	40,0	7,7
Posudba građe turistima	55,9	64,7	47,1
Mogućnost istraživačkog rada u knjižnici	64,7	58,8	70,6

Svojom informacijskom funkcijom knjižnice sudjeluju i u lokalnim turističkim događanjima. Rezultati istraživanja pokazali su da je 83 % narodnih knjižnica i 39 % ostalih vrsta knjižnica bilo angažirano u turističkim događanjima. Knjižnice su većinom bile angažirane kao mjesta događanja, informacijska podrška u pripremi događanja, kao mjesta očuvanja baštine, mjesta dostupnosti interneta, komplementarni programi nekim događanjima, primjerice izložbe i promocije knjiga te kao ljudski resurs, odnosno kroz angažman samih knjižničara u pripremi nekog događanja (tablica 11).

Tablica 11. Način uključivanja knjižnice u lokalne turističke događaje prema vrsti knjižnice

Knjižnica je angažirana kao:	Ukupno	Vrsta knjižnice	
		Narodna	Ostalo*
	%	%	%
Mjesto događanja	35,3	52,6	13,3
Informacijska podrška	29,4	42,1	13,3
Ljudski resurs (uključivanje knjižničara)	44,1	63,2	20,0
Nešto drugo	23,5	31,6	13,3

* sveučilišna, visokoškolska, općeznanstvena, specijalna (muzejska, arhivska, samostanska)

Tablica 12 pokazuje da postoji mala razlika u načinu uključivanja knjižnica na obali od onih u unutrašnjosti. Značajnija razlika u uključenosti pokazala se kod

kriterija „informativna podrška“, gdje su knjižnice u unutrašnjosti (41,2 %) bile značajno više uključene od onih na obali (17,6 %).

Tablica 12. Način uključivanja knjižnice u lokalne turističke događaje prema regiji

Knjižnica je angažirana kao:	Ukupno	Regija	
		Obala	Unutrašnjost
	%	%	%
Mjesto događanja	35,3	35,3	35,3
Informativna podrška	29,4	17,6	41,2
Ljudski resurs (uključivanje knjižničara)	44,1	47,1	41,2
Nešto drugo	23,5	23,5	23,5

4. Rasprava i zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju da su knjižnice putem svoje informativne funkcije uključene u turizam, i to na više načina. Prilikom usporedbe različitih vrsta knjižnica, odnosno narodnih i ostalih, statistički značajne razlike zamijećene su u sadržaju fonda knjižnice, ponudi informativnih materijala na stranim jezicima, mogućnosti i načinu upoznavanja lokalne kulture u knjižnici, vrsti obrazovnih sadržaja koje nudi knjižnica, uključivanju knjižnice u lokalne turističke događaje i vrsti takva angažmana te u mišljenju o potrebi uključivanja knjižnica u turizam. Dok je fond svih narodnih knjižnica sadržavao građu o turizmu, odnosno onu zanimljivu turistima, građu o turizmu sadržavalo je 69 % ostalih knjižnica, a građu zanimljivu turistima njih 36 %. U narodnim knjižnicama također su znatno zastupljeniji informativni materijali na stranim jezicima – gotovo 80 % narodnih knjižnica nudilo je informativne materijale na stranim jezicima, dok je među ostalim knjižnicama toliko udio onih koji tu vrstu informativne aktivnosti nemaju u ponudi. Prosječna ocjena ponude informativnih materijala na stranim jezicima iznosila je 2,7 za narodne i 1,7 za ostale vrste knjižnica. Dok su sve narodne knjižnice pružale mogućnost upoznavanja lokalne, odnosno nacionalne kulture, petina ostalih vrsta knjižnica nije nudila tu mogućnost. Lokalnu i nacionalnu kulturu u svim narodnim knjižnicama bilo je moguće upoznati kroz literaturu, odnosno građu, kao i u 73 % ostalih vrsta knjižnica. S ciljem upoznavanja lokalne/nacionalne kulture, među narodnim je knjižnicama i značajno veći udio onih koje organiziraju manifestacije, radionice i druga događanja (68 % prema 20 %). Iako između dviju grupa knjižnica ne postoji statistički značajna razlika u postojanju ponude obrazovnih sadržaja turistima, među narodnim knjižnicama značajno je veći udio onih koje omogućuju posudbu građe turistima (74 % prema 33 %). Većina narodnih

knjižnica također organizira edukativne izložbe/događanja s ciljem upoznavanja publike s baštinom lokaliteta (68 %), dok to čini tek svaka peta knjižnica druge vrste. Većina narodnih knjižnica bila je uključena u lokalne turističke događaje kao mjesto događanja (53 %), za razliku od 13 % ostalih vrsta knjižnica. Nadalje, većina narodnih knjižnica bila je angažirana kroz ljudske resurse, odnosno uključivanje knjižničara u lokalne turističke događaje (63 %), u odnosu na svaku petu knjižnicu druge vrste.

Na početku istraživanja očekivalo se da će knjižnice na obali imati razvijenije aktivnosti vezane uz turizam u odnosu na one u unutrašnjosti. Rezultati su pokazali da, vezano uz intenzitet aktivnosti, knjižnice u unutrašnjosti i one na obali podjednako sudjeluju u turizmu sa stajališta njihove informacijske funkcije, ali i da postoji razlika vezana uz vrstu aktivnosti. Knjižnice koje se nalaze na obali očekivano su upućivale na značajno veću aktivnost u informiranju turista (prosječna ocjena 3,1) od knjižnica u unutrašnjosti (prosječna ocjena 2,2). Za razliku od toga, knjižnice na kopnu više se koriste za istraživački rad turističkih stručnjaka, one su nešto atraktivnije turistima, njihovi fondovi imaju nešto veći potencijal nego knjižnice na obali te se više koriste kao informacijska podrška turističkim profesionalcima pri osmišljavanju kulturne ponude i kreiranju turističkih proizvoda. Te razlike vjerojatno su posljedica razlika u razvijenosti turističke ponude, kao i naglaska na razvoju različitih tipova turističke ponude na obali, gdje prevladava turizam sunca i mora, te u unutrašnjosti, gdje se više razvija ponuda raznih oblika ruralnog i kulturnog turizma.

Zaključno, neovisno o vrstama knjižnica i njihovoj lokaciji, rezultati istraživanja iz ovoga rada ukazuju na činjenicu da knjižnice, iako to nije uvijek vidljivo, participiraju u turističkoj ponudi mjesta u kojem djeluju. Knjižnice svojom informacijskom funkcijom pridonose turizmu na više načina:

- putem građe pohranjene u svojim fondovima pružaju informacijsku podršku znanstvenom istraživanju turizma i stručnom radu u kreiranju turističkih događaja i proizvoda
- pružaju informacijske usluge i zadovoljavaju informacijske potrebe turista
- organiziraju radionice, izložbe i druge manifestacije informativnoga karaktera te
- omogućavaju upoznavanje turista i drugih posjetitelja s lokalnom i/ili nacionalnom kulturom, kao i s kulturnim identitetom destinacije.

Doprinos knjižnica u turizmu do sada se nije uspijevaio kvantitativno izraziti, tako da se djelovanje knjižnica i u tom sektoru često smatra samorazumljivim.²⁶

²⁶ Reichs, K. Often we take libraries for granted until there is a threat. // New River Public Library Cooperative. 2012. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.newriver.lib.fl.us/>

Zbog toga sve njihove mogućnosti i potencijali nisu sustavno prepoznati od turističkog sektora, pa ni doprinos knjižnica u turizmu nije primjereno vrednovan. Jedan od razloga za provođenje ovog istraživanja bila je želja da se ukaže na potrebu za istraživanjem uloge knjižnica u turizmu. Kako je istraživanje pokazalo, podrška koju knjižnice pružaju turizmu odvija se gotovo neprimjetno i uglavnom se zanemaruje, odnosno uloga knjižnica sa stajališta njihove informacijske funkcije i njihov doprinos nisu šire prepoznati ni primjereno vrednovani. Stoga je potrebno osvijestiti i promišljati doprinos knjižnica u turizmu na svim razinama. To znači da bi trebalo uspostaviti suradnju između sektora kulture i sektora turizma²⁷, odnosno, kao što ističu Bovero²⁸ i Whitman²⁹, važno je ostvariti suradnju i partnerstvo između knjižnica, ministarstava kulture, sektora obrazovanja i turističkih zajednica.

5. Ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

U ovome se radu donose rezultati istraživanja o doprinosu knjižnica u turizmu sa stajališta njihove informacijske funkcije. Ti podaci mogu poslužiti kao osnova za daljnja istraživanja. Naime za bolje razumijevanje uloge knjižnica u turizmu bilo bi potrebno provoditi daljnja istraživanja na knjižnicama, ali i na korisnicima i turistima. Ovim radom nije obuhvaćen aspekt digitalizacije knjižničkog fonda i usluga budući da je to specifično pitanje kojem bi trebalo posvetiti zasebno istraživanje. Uz to područje vežu se pitanja autorskih prava i mogućnosti njihova rješavanja te, premda su ispitanici istaknuli neka administrativna i pravna ograničenja, knjižnice sada digitaliziraju one dijelove svojih fondova čija su imovinska i autorska prava riješena. Stoga se također predlažu i daljnja istraživanja koja bi obuhvatila i tu tematiku s gledišta potencijala za dopunu turističke ponude i privlačnosti destinacije. Moguća su i istraživanja drugih problema koji se javljaju u kontaktu knjižnica i turističkog sektora, kao što je naprimjer pitanje raznih jezika turista i načina na koje se to pitanje odražava na pružanje usluga korisnicima u hrvatskim knjižnicama.

tweets/229962836376440832/.

²⁷ Rudan, E. Razvojne perspektive kreativnoga turizma Hrvatske. // *Ekonomski misao i praksa* 21, 2(2012), str. 722.

²⁸ Bovero, E. Cultural tourism and libraries. New learning needs for information professionals. // *World library and information congress: 75th IFLA general conference and council*. Milano, 2009. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://conference.ifla.org/past-wlic/2009/192-bovero-en.pdf>.

²⁹ Whitman, J. R. Libraries and tourism. // *UNESCO Network of Associated Libraries [UNAL]*, 2008. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=13678&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

LITERATURA

- Alfier, D. Neki elementi za antisezonsku politiku u našem turizmu. // Turizam – izbor radova. Zagreb : Institut za turizam, 1994. Str. 111-127.
- Bovero, E. Cultural tourism and libraries. New learning needs for information professionals. // World library and information congress: 75th IFLA general conference and council. Milano, 2009. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://conference.ifla.org/past-wlic/2009/192-bovero-en.pdf>
- Cooper, C.; J. Fletcher; A. Fyall; D. Gilbert; S. Wanhill. Tourism – principles and practice. Essex : Prentice Hall Financial Times, 2008.
- Cunliffe, S. K. Turizam i rizik za kulturu. // Turizam 52, 3(2004), 297-303.
- Čavlek, N.; M. Bartoluci; O. Kesar; S. Čižmar; Z. Hendija. Prilog novim odrednicama turističke politike u Hrvatskoj. // Acta turistica 22, 2(2010), 131-152.
- D'Angelo, E. Barbarians at the gates of the public library. Duluth, Minn. : Library Juice Press, 2006.
- Državni zavod za statistiku (DZS). Statistički ljetopis. Zagreb : DZS, 2016. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.dzs.hr>
- Gorman, M. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.
- Govers, R.; F. M. Go. Stvoreni, zamišljeni i doživljeni kulturni identiteti: tri problema u modelu stvaranja imidža turističke destinacije. // Turizam 52, 2(2004), 171-188.
- IFLA. IFLA statement on libraries and development. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/node/7982>
- Jelinčić, D. A. Iz antropološke perspektive: turizam i kultura. // Turizam 48, 1(2000), 59-68.
- Klarin, S. Pristup digitalnoj baštini. // Edupoint 5, 31(2005). [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://edupoint.carnet.hr/casopis/31/clanci/2.html>
- Klein, N. Why being a librarian is a radical choice. // Dissident Voice, 2003. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: http://www.dissidentvoice.org/Articles7/Klein_Librarian.htm
- Ministarstvo turizma. Prihodi od turizma u 2015. godini ostvarili rast od 7,6 posto. 2016. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.mint.hr/default.aspx?id=32920>.
- Pavičić, J. Strategija marketinga neprofitnih organizacija. Zagreb : Masmedia, 2003.
- Podbrežnik, B. Knjižnice in domači kraj. // Knjižnice u turističkoj ponudi. 2. međunarodni skup Knjižnica središte znanja i zabave : zbornik radova / ur. Nada Eleta. Karlovac : Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2007. Str. 53-59.

- Reichs, K. Often we take libraries for granted until there is a threat. // New River Public Library Cooperative, 2012. Dostupno na: <http://www.newriver.lib.fl.us/tweets/229962836376440832/>
- Reiser, D. Globalisation: an old phenomenon that needs to be rediscovered for tourism. // *Tourism and Hospitality Research* 4, 4(2003), 306-320.
- Rudan, E. Razvojne perspektive kreativnoga turizma Hrvatske. // *Ekonomski misao i praksa* 21, 2(2012), 713-730.
- Samek, T. Critical librarianship: an interview with Toni Samek. // The (unofficial) BCLA intellectual freedom committee blog, 2007. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://bclaifc.wordpress.com/2007/11/13/critical-librarianship-an-interview-with-toni-samek/>
- Stipanov, J. Blago NSK. // Uvodni tekst izložbe Blago NSK, 2007. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/izlozba.aspx?id=1>
- Tokić, K. Uloga knjižnica u hrvatskom turizmu: doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.
- UNESCO. Many voices, one world, 1989. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf>
- Whitman, J. R. Libraries and tourism. // UNESCO Network of Associated Libraries [UNAL]. [citirano: 2017-05-20]. Dostupno na: http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=13678&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Prilog 1.

Upitnik

A) Knjižnice – opći podaci

1. Naziv
2. Matična ustanova
3. Adresa
4. Vrsta knjižnice (podjela prema Zakonu o knjižnicama)
 - a) nacionalna
 - b) narodna
 - c) školska
 - d) sveučilišna
 - e) visokoškolska
 - f) općeznanstvena
 - g) specijalna – navedite koja: _____

B) Knjižnica i turizam

I. Informacijska funkcija knjižnice u turizmu

1. Fond knjižnice
 - a) Sadrži li knjižnica građu o turizmu (znanstvena i stručna literatura, statističke publikacije – korisno za istraživače turizma ili turističke djelatnike)?
DA NE
 - b) Sadrži li knjižnica građu zanimljivu turistima (beletristika, turistički prospekti, plan grada, raspored kulturnih i turističkih događanja i slično)?
DA NE
 - c) Neki drugi način na koji fond pridonosi informacijskoj funkciji knjižnice vezano uz turizam, navedite koji: _____

2. Aktivnosti knjižnice u funkciji turizma

Na skali od 1 (nimalo), 2 (slabo), 3 (srednje), 4 (prilično) i 5 (izrazito) ocijenite informacijsku aktivnost knjižnice u funkciji turizma:

a) informiranje turista:	1	2	3	4	5
b) informiranje turističkih djelatnika:	1	2	3	4	5
c) informiranje i stručna podrška turističkim istraživanjima:	1	2	3	4	5

d) informativni materijali
na stranim jezicima: 1 2 3 4 5

e) nešto drugo, navedite što:
_____ 1 2 3 4 5

3. Neka druga informacijska uloga, navedite koja: _____

II. Kulturna funkcija knjižnice u turizmu

4. Imaju li turisti mogućnost upoznati lokalnu/nacionalnu kulturu u knjižnici?
DA NE

Ako DA, je li to kroz:

- a) literaturu/gradu
- b) izložbe
- c) manifestacije, radionice i druga događanja
- d) nešto drugo, navedite što: _____

5. Nudi li knjižnica neke druge kulturne sadržaje turistima?

DA NE

Ako da, navedite koje: _____

III. Obrazovna funkcija knjižnice u turizmu

6. Nudi li knjižnica neke od obrazovnih sadržaja za turiste?

DA NE

Ako DA, zaokružite koji(e):

- a) Posudba građe turistima
- b) Organizacija edukativnih izložbi ili događanja s ciljem upoznavanja publike s baštinom lokaliteta
- c) Mogućnosti za dulji istraživački rad u knjižnici, npr. znanstvenici, studenti, navedite: _____
- d) Nešto drugo, navedite što: _____

IV. Knjižnica kao turistička atrakcija

Na skali od 1 (nimalo), 2 (slabo), 3 (srednje), 4 (prilično) i 5 (izrazito) ocijenite:

7. Koliko je vaša knjižnica turistički atraktivna?

1 2 3 4 5

8. Ako je knjižnica turistički atraktivna, je li to zbog:

I. Zgrade u kojoj je knjižnica smještena, a koja ima:

- a. kulturno-spomeničku (umjetničku) vrijednost
 - b. povijesnu vrijednost (u zgradi se zbio povijesno značajan događaj ili slično)
 - c. arhitektonsku vrijednost
 - d. nešto drugo (kuća poznate ličnosti ili slično), navedite što: _____
-

II. Fonda (zavičajna zbirka, stara građa, samostanska knjižnica i slično) koji:

- a) jest etabliran kao turistička atrakcija
 - b) ima potencijal da postane turistička atrakcija
 - c) nešto drugo, navedite što: _____
-

III. Drugih sadržaja:

- a) Organizacija događanja, npr. literarne večeri, izložbe, koncerti, predstave, radionice, navedite što: _____

C) Uključenost knjižnice u turističku ponudu

9. Radno vrijeme prilagođeno je potrebama turista.

DA NE

Ako DA, je li to:

- a) produženo radno vrijeme
- b) rad vikendom
- c) nešto drugo: _____

10. Je li knjižnica uključena u neke lokalne turističke događaje?

DA NE

11. Ako DA, tko ju angažira?

- a) turistička zajednica
- b) netko drugi: _____

12. Ako DA, u kojem je smislu knjižnica angažirana?

- a) kao atrakcija
- b) kao mjesto događanja
- c) kao informacijska podrška (u pripremi i organizaciji, radi podataka i sl.)
- d) uključeni su knjižničari

13. Neki drugi oblik uključenosti knjižnice u turističku ponudu, navedite koji: _____

D) Način financiranja aktivnosti povezanih s turizmom

14. Postoje li namjenska sredstva za takve aktivnosti?

DA NE

15. Ako DA, kolika su? _____ kn

16. Izvor financiranja: _____

17. Trebaju li se po vašem mišljenju knjižnice uključiti u turizam?

DA NE

**SMJERNICE ZA RAZVIJANJE
USLUGA I KORIŠTENJE DRUŠTVENIH MREŽA
U NARODNIM KNJIŽNICAMA**

**GUIDELINES FOR SERVICE DEVELOPMENT
AND USE OF SOCIAL NETWORKS IN PUBLIC LIBRARIES**

Dunja Holcer

Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac Sisak
dunjaholcer@gmail.com

UDK / UDC 027.022:004.7:658.64
Pregledni rad / Review paper
Primljeno / Received: 18.6.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 10.9.2017.

Sažetak

Cilj. Glavna tema, ujedno i cilj rada, jest predstavljanje Smjernica za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama.

Metodologija. U radu su predstavljeni opći statistički pokazatelji korištenja interneta i društvenih medija na globalnoj, europskoj i hrvatskoj razini radi dobivanja slike o okruženju u kojem narodne knjižnice djeluju, a pojašnjeni su i pojmovi „web 2.0“ i „knjižnica 2.0“, uz osvrt na istraživanja koja su se bavila prisutnošću knjižnica na društvenim mrežama te njihovom aktivnošću, kao uvod u predstavljanje Smjernica za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama.

Rezultati i praktična primjena. Smjernice su niz temeljnih koraka (faza) osmišljenih tako da pomognu knjižničarima koji se odluče na implementaciju društvenih mreža u usluge knjižnice kod odabira društvene mreže koja će najbolje odgovarati potrebama knjižnice, uz uputu kako trajno razvijati i pratiti napredak usluga knjižnica na odabranoj društvenoj mreži.

Društveni značaj. Iako prvenstveno namijenjene narodnim knjižnicama, Smjernice se djelomičnom prilagodbom mogu primijeniti i u drugim vrstama knjižnica te na drugim vrstama alata weba 2.0. Njihovom implementacijom knjižnice mogu ostvariti kvalitetniju i svrsishodniju prisutnost na društvenim mrežama, a samim time i osigurati si bolju vidljivost i prisutnost u javnosti, osuvremeniti načine komunikacije i dobiti brzu povratnu informaciju od korisnika.

Originalnost. Smjernice su utemeljene na izvornom znanstvenom istraživanju provedenom za potrebe izrade doktorskog rada i njegov su integralni dio te predstavljaju praktičnu primjenu i doprinos razvoju knjižničnih usluga na društvenim mrežama.

Ključne riječi: društvene mreže, narodne knjižnice, smjernice, web 2.0

Abstract

Purpose. The main topic, and at the same time the purpose of this paper, is to present the guidelines for the development of library services and use of social networks in public libraries.

Methodology. The paper presents the general statistics on the use of internet and social media at the global, European, and Croatian levels in order to obtain a picture of the environment in which public libraries operate. The terms “Web 2.0” and “Library 2.0” are also explained, with a review of the research dealing with the presence of libraries on social networks and their activities as an introduction to the presentation of the Guidelines for the development of library services and use of social networks in public libraries.

Findings and practical implications. The Guidelines are a series of basic steps (phases) designed to help librarians opting to implement social networks in library services, when selecting a particular social network that best suits a library’s needs, with guidance on how to permanently develop and track the progress of library services on the selected social network.

Social implications. Although the Guidelines are intended primarily for public libraries, they can be partially adapted to suit other types of libraries and other types of Web 2.0 tools. With their implementation, libraries can achieve a more quality and more user-friendly presence on social networks, thereby ensuring better visibility and presence in the public, modernization of communication methods, and getting quick feedback from users.

Originality. The Guidelines are based on the original scientific research done for the doctoral thesis and are an integral part of it. They represent practical application and a contribution to the development of library services on social networks.

Keywords: guidelines, public libraries, social networks, web 2.0

1. Globalno selo

Internet čini današnji svijet umreženim. Tvrtke i pojedinci, korporacije, ustanove, nevladine udruge ili pojedine interesne skupine koriste mogućnosti interneta za komunikaciju, marketing, promicanje ideja i suradnju na globalnoj razini. Ono što je omogućilo jačanje i širenje komunikacije i razmjene informacija na internetu ujedno su i njegova dva glavna obilježja – brzina i web 2.0.

Web 2.0 temelji se na društvenoj interakciji u kojoj su sudionici ravnopravni te na kolektivnoj inteligenciji, a pritom je interaktivan i dinamičan, što korisnicima daje ne samo mogućnost da pristupe sadržajima već i da aktivno sudjeluju u njihovom stvaranju.¹ On integrira cijeli niz tehnologija, društvenih trendova i poslovnih strategija, pri čemu fleksibilan *web*-dizajn i ponovna upotreba otvaraju mogućnost izrade bogatog korisničkog sučelja „osjetljivog“ na korisnika, olakšavanje zajedničkog kreiranja i razmjene sadržaja, stvaranje novih aplikacija korištenjem onih koje već postoje te uspostavljanje društvenih mreža među ljudima zajedničkih interesa, podržavajući suradnju i pomažući u prikupljanju kolektivne inteligencije.² Zahvaljujući svojim alatima, posebice društvenim medijima, web 2.0 ima široku primjenu u privatnom i poslovnom okruženju.

Dostupni statistički podaci za siječanj 2017. pokazuju kako 50 % svjetskog stanovništva koristi internet, a 37% koristi društvene medije. Zamjetan je i godišnji porast korištenja interneta (10 % u odnosu na siječanj 2016.) te društvenih medija (21 % u odnosu na siječanj 2016.). Zanimljivo je i kako je prosječna količina internetskog prometa po jednom „pametnom telefonu“ 1.9 GB mjesečno te kako je, u odnosu na siječanj 2016., internetski promet na „pametnim telefonima“ porastao je za 30 %, čime je u siječnju 2017. činio 50 % ukupnog internetskog prometa. Što se tiče korištenja društvenih medija, na globalnoj razini daleko je najkorištenija jedna od društvenih mreža – Facebook. Na europskoj razini internet koristi 76 % stanovnika, dok se društvenim medijima koristi 49 % stanovništva.³

Hrvatska u tom smislu ne zaostaje za ostatkom Europe jer se internetom u Hrvatskoj u siječnju 2017. koristilo 75 % stanovnika, društvenim medijima njih 47 % (što je porast od 11 % u odnosu na siječanj 2016.), a Facebookom se u tom razdoblju koristilo 200000 stanovnika Hrvatske.⁴

1 Holcer, D.. Hrvatske narodne knjižnice i društvene mreže : doktorski rad, Zagreb : Filozofski fakultet, 2015. Str. 11. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/5713/1/Dunja_Holcer_Doktorski_rad.pdf.

2 Murugesan, S.. Understanding web 2.0. // IT Professional 9, 4(2007). 34 – 41. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://91-592-722.wiki.uml.edu/file/view/understanding_web_20.pdf.

3 Digital trends 2017: 106 pages of internet, mobile and social media stats. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: https://thenextweb.com/insights/2017/01/24/digital-trends-2017-report-internet/#.tnw_NoxxmvWlb.

4 Digital in 2017: Southern Europe. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <https://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-southern-europe>.

Prema gore prikazanim podacima jasno je kako je način komunikacije i razmjene informacija bilo koje vrste preseljen u mrežno okruženje, a od početka 2017. u mobilno mrežno okruženje. Bilo da se radi o privatnim, obrazovnim ili poslovnim potrebama, internet i alati weba 2.0 mjesto su na kojem će izrazito velik broj ljudi potražiti odgovore, iznijeti mišljenje, podijeliti znanje, razmijeniti informacije, a kako se polovica internetskog prometa odvija putem mobilnih uređaja, može se zaključiti da osobe koje imaju potrebu za nekom vrstom informacija te informacije žele pronaći „sad i odmah“.

S obzirom na brzinu interneta, web 2.0 i njegove alate, mogućnost povezivanja najudaljenijih dijelova svijeta u samo nekoliko sekundi te količinu informacija koje se razmjenjuju, a čiju je količinu gotovo nemoguće izračunati, svijet je doista postao „globalno selo“^{5,6} u kojem i knjižničari imaju svoje mjesto i ulogu redefiniranjem knjižničnih usluga i njihovim djelomičnim „izmještanjem“ u okruženje weba 2.0.

2. Knjižnice u okruženju weba 2.0

Načini na koje se dolazi do informacija promijenili su se pod utjecajem interneta i weba 2.0, pa su informacije u velikoj količini postale dostupne u mrežnom okruženju, izašavši tako izvan fizičkih prostora arhiva, knjižnica ili muzeja. Dostupne su većini – uz određenu naknadu ili besplatno – i nalaze se „na samo nekoliko sekundi udaljenosti“, što ima izravan utjecaj i na knjižnice. Knjižničari niz godina pokušavaju naći svoje mjesto unutar okruženja weba 2.0, a knjižnice koje su u svoje poslovanje uspješno integrirale alate weba 2.0 nazivaju se knjižnicama 2.0.

Izraz „knjižnica 2.0“ pojavio se 2005.⁷ unutar knjižničarske blogerske zajednice te je vrlo brzo prihvaćen, no još uvijek ne postoji jednoznačna definicija knjižnice 2.0. Cijeli je niz različitih definicija knjižnice 2.0, pa tako primjerice Casey kaže da je knjižnica 2.0 „žetva ideja i proizvoda s rubnih područja koji onda mogu biti integrirani u modele knjižničnih usluga za poboljšanje postojećih usluga i stvaranje novih, a zatim nastavak ispitivanja i poboljšavanja tih usluga bez straha da ih se bilo kada zamijeni novijim i boljim uslugama“⁸, dok ju Maness

⁵ McLuhan, H. M.. Gutenbergova galaksija : nastajanje tipografskog čoveka. Beograd : Nolit, 1973.

⁶ Izraz „globalno selo“, koji je skovao Marshall McLuhan, koristi se kao metafora za opisivanje posljedica izazvanih pojavom interneta u smislu brisanja zemljopisnih granica u virtualnom svijetu te mogućnostima komunikacije, razmjene i dostupnosti informacija na globalnoj razini.

⁷ LibraryCrunch homepage. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://www.librarycrunch.com/2005/09/>.

⁸ Casey, M.. Library 2.0, Beta. 2005. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.librarycrunch.com/2005/10/library_20_beta.html.

vidi kao primjenu tehnologija koje su suradničke, interaktivne i multimedijски mrežno bazirane na knjižnične zbirke i usluge, također bazirane na *webu*.⁹ Sumirajući niz različitih definicija knjižnice 2.0, za Holcer je knjižnica 2.0 „suvremeni oblik knjižničnih usluga koji, koristeći se novim alatima, povezuje stvarni i virtualni prostor, stvarajući interaktivno okruženje u kojem je značajna dvosmjerna i suradnička komunikacija između knjižničara i korisnika.“¹⁰

Da su knjižničari krenuli prema implementaciji alata weba 2.0 u knjižnicama, pokazuje niz istraživanja provedenih u svijetu. Istraživanja su pokazala kako su društvene mreže najzastupljeniji alat, prisutan u svim vrstama knjižnica. Pomoću njih knjižničari ostvaruju dvosmjernu komunikaciju s korisnicima, promoviraju i kreiraju događanja, otvaraju zbirke te nude interaktivnost.^{11, 12, 13}

I u Hrvatskoj knjižničari su započeli s implementacijom alata weba 2.0 u knjižnične usluge i aktivnosti. Ta se implementacija može pratiti od 2009., kada su objavljeni rezultati prvog istraživanja.¹⁴ Do danas je napravljen niz istraživanja¹⁵ koja se u najvećoj mjeri bave prisutnošću knjižnica na društvenim mrežama te većinom obuhvaćaju ili samo narodne knjižnice¹⁶ ili, uz ostale vrste knjižnica, i narodne knjižnice¹⁷, koje su u smislu mrežnog otvaranja prema korisnicima i naj-

⁹ Maness, J. M. Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for Libraries. // *Webology* 3, 2(2006). [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://www.webology.org/2006/v3n2/a25.html>.

¹⁰ Holcer, D. Nav. dj., str. 34

¹¹ Rogers, C. R. Social media, libraries, and web 2.0: how American libraries are using new tools for public relations and to attract new users – fourth annual survey November 2011. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://dc.statelibrary.sc.gov/bitstream/handle/10827/7271/SCSL_Social_Media_Libraries_2011.pdf?sequence=1.

¹² Walia, P. K.; M. Gupta. Application of web 2.0 tool by national libraries // *Webology* 9, 2(2012). [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://www.webology.org/2012/v9n2/a99.html>.

¹³ Kronqvist-Berg, M. Social media and public libraries : exploring information activities of library professionals and users. Åbo : Åbo Akademi University Press, 2014. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/94661/kronqvist_maria.pdf?sequence=2.

¹⁴ Lasić-Lazić, J.; M. Banek Zorica; G. Bubaš. Potential use of web 2.0 tools for library client communication and relationship development. // QQML2009: Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, International Conference, Chania, Crete, Greece, 26-29 May 2009. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.isast.org/proceedingsQQML2009/PAPERS_PDF/Lasic-Lazic_Zorica_BubasPotential_uses_of_Web_2_tools_for_library_PAPER-QQML2009.pdf.

¹⁵ Detaljan popis radova na temu društvenih medija u uslugama hrvatskih knjižnica dostupan je na http://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/51/publikacije/ [citirano: 2017-06-16].

¹⁶ Hebrang Grgić, I.; D. Mučnjak. Social networking phenomenon and its use in libraries = Fenomen društvenih mreža i njegova primjena u knjižnicama. // *Croatian Journal of Education* 1, 17(2015), 217-241.

¹⁷ Hebrang Grgić, I. „Facebook knjižničar“: umijeće komuniciranja na društvenim mrežama // *Slobodan pristup informacijama : 12. okrugli stol : zbornik radova*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2013. Str. 33-46.

zanimljivije jer svojim djelovanjem obuhvaćaju populaciju svih dobnih uzrasta, razina obrazovanja, različitih interesa, profesionalnih usmjerenja i slično.

Ranije provedena istraživanja o prisutnosti hrvatskih narodnih knjižnica na društvenim mrežama bila su polazište za istraživanje provedeno 2013. za potrebe izrade doktorskog rada, koje je obuhvatilo anketiranje ravnatelja/voditelja narodnih knjižnica, anketiranje korisnika u županijskim matičnim knjižnicama, promatranja stvarne aktivnosti narodnih knjižnica na društvenim mrežama, broj i vrste objavljenih sadržaja, vrste pojavnosti kojima su se knjižnice koristile i analizu službenih mrežnih stranica narodnih knjižnica. Zaključci dobiveni iz analize rezultata istraživanja ukazali su, među ostalim, i na to da je razina korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija u narodnim knjižnicama bila vrlo niska, da većina narodnih knjižnica nije imala aktivne službene mrežne stranice, da većina narodnih knjižnica nije imala nikakvu prisutnost na društvenim mrežama, da narodne knjižnice koje su bile prisutne na društvenim mrežama tu prisutnost nisu koristile u skladu s pravilima proizvođača/vlasnika društvenih mreža, da je Facebook bio najkorištenija društvena mreža, ali je većina prisutnih narodnih knjižnica na njemu bila neaktivna ili slabo aktivna, korisnici narodnih knjižnica nisu bili upoznati s time jesu li knjižnice prisutne na nekoj od društvenih mreža, iako su pozitivnom smatrali moguću prisutnost knjižnica na nekoj od društvenih mreža.¹⁸

Potaknuta dobivenim spoznajama autorica je, u sklopu doktorskog rada, izradila Smjernice za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama¹⁹, osmišljene kao pomoć pri planiranju, realizaciji, evaluaciji i razvoju usluga narodnih knjižnica na društvenim mrežama. One su i glavna tema ovog rada. Iako su Smjernice prvenstveno predviđene za narodne knjižnice i društvene mreže, djelomičnom prilagodbom mogu se primijeniti u drugim vrstama knjižnica²⁰, a mogu uključiti ne samo društvene mreže nego i ostale društvene medije i alate weba 2.0.

3. Smjernice za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama

Pojavnost knjižnice na društvenoj mreži nadopuna je postojećoj službenoj internetskoj stranici knjižnice. Ukoliko knjižnica nema službenu internetsku stranicu, pojava knjižnice na promišljeno odabranoj društvenoj mreži može biti

¹⁸ Holcer, D. Nav. dj.

¹⁹ Poglavlje *Smjernice za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama* u potpunosti je i bez izmjena preuzeto iz Holcer, D. Nav. dj. Str. 231-236.

²⁰ Šiptar, D. Društvene mreže u školskim knjižnicama : potencijal i stvarnost : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2016. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/6878/>.

dobra, ali privremena alternativa, te bi se trebalo usmjeriti i na to da knjižnica ima i službenu internetsku stranicu. Društvene su mreže vrlo nestalne, zbog čega su knjižnice koje ih koriste umjesto službenih internetskih stranica u stalnoj opasnosti od ukidanja društvene mreže, a čime se gube i svi objavljeni sadržaji te interes javnosti jer se pojavila nova društvena mreža ili nov trend u komunikaciji. Društvene mreže u profesionalnom, knjižničarskom, smislu pružaju mogućnost za ostvarivanje kontakta i s onim osobama koje inače ne posjećuju internetske stranice knjižnice ili ne dolaze u knjižnicu te za stvaranje interaktivnih usluga u virtualnom svijetu, međutim nisu i ne mogu biti adekvatna i potpuna zamjena za službene internetske stranice.

Kao i za svaku drugu novu aktivnost ili uslugu koja se planira provoditi u knjižnici, i za korištenje društvenih mreža potrebno je planiranje i osmišljavanje ciljeva koji će se na taj način ostvariti jer, iako korištenje društvenih mreža neće zahtijevati dodatna financijska sredstva (primjerice uvođenje zbirke i usluga za slijepe i slabovidne osobe zahtijeva dodatna financijska sredstva za nabavu građe i opreme), korištenje društvenih mreža zahtijevat će trajnu angažiranost jednog ili više djelatnika, što treba uzeti u obzir kod planiranja redovne djelatnosti i redovnih aktivnosti knjižnice. **Jednako tako potrebno je** nakon nekog vremena od implementacije usluga na društvenim mrežama provesti njihovu evaluaciju kako bi se utvrdilo jesu li opravdane i uspješne ili je potrebno promijeniti pristup kako bi se zacrtani ciljevi ostvarili.

Planiranje i provođenje knjižničnih aktivnosti i usluga na društvenim mrežama uključuje nekoliko faza:

- a) organizaciju tima
- b) istraživanje
- c) planiranje ciljeva i aktivnosti
- d) identificiranje društvenih mreža koje odgovaraju ciljevima
- e) detaljno informiranje o odabranim društvenim mrežama
- f) planiranje aktivnosti i usluga
- g) pokretanje i razvoj aktivnosti i usluga na društvenim mrežama
- h) evaluaciju
- i) trajno stručno usavršavanje i eksperimentiranje.

Organizacija tima obuhvaća određivanje djelatnika u knjižnici koji će biti zaduženi za uvođenje, razvoj i održavanje aktivnosti knjižnice na društvenim mrežama. Ako u knjižnici ne radi dovoljno djelatnika da bi se organizirao tim, za uvođenje, razvoj i održavanje usluga na društvenim mrežama može biti zadužena i samo jedna osoba. S planiranjem usluga na društvenim mrežama može se započeti u bilo koje doba godine jer usluge na društvenim mrežama ne zahtijevaju financijska sredstva koja je potrebno unaprijed planirati.

Sljedeći je korak **istraživanje**. Istraživanje podrazumijeva pregledavanje društvenih mreža, upoznavanje s njihovim osnovnim karakteristikama, namjenama i mogućnostima, pregledavanje literature o društvenim mrežama i implementaciji društvenih mreža u knjižnične usluge te kontaktiranje s kolegama koje su takve usluge već implementirale kako bi se dobile informacije o mogućim poteškoćama, odnosno prikupila pozitivna i negativna iskustva. S obzirom na veliku dostupnost informacija na internetu, službene internetske stranice knjižnica koje su već uspješno implementirale usluge na društvenim mrežama te aktivne *online* knjižničarske grupe (primjerice International Librarians Network²¹), komunikacija i prikupljanje informacija o iskustvima i „dobraj praksi“ praktični su i jednostavni. Ta faza trebala bi obuhvatiti i anketiranje korisnika, odnosno ispitivanje javnog mišljenja o pokretanju nove usluge kako bi se utvrdila razina interesa te populacija koja bi takvom uslugom bila najviše obuhvaćena.

Prikupljene informacije služe za **detaljnije određivanje ciljeva** koji se žele postići implementacijom društvenih mreža u usluge narodne knjižnice i **aktivnosti** koje bi mogle poslužiti za ostvarivanje tih ciljeva, ali i za identificiranje društvene mreže (ili više njih) koja je pogodna za ostvarivanje zacrtanih ciljeva. Ukoliko je cilj koji se želi postići veća vidljivost u javnosti i lokalnoj zajednici, Facebook i Twitter²² mogu biti društvene mreže koje mogu ispuniti takav cilj jer su obje društvene mreže izuzetno popularne među korisnicima interneta. Također, ako je jedan od ciljeva omogućiti dostupnost videozapisa s događanja koja su održana u knjižnici, YouTube²³ može zadovoljiti takve potrebe i sl. **Identificiranjem** prema zacrtanim ciljevima određuje se koja je društvena mreža (ili više njih) po svojim karakteristikama najbolja za ostvarivanje tih ciljeva.

Po odabiru društvene mreže (ili više njih) koja će se koristiti, slijedi **faza informiranja o odabranim društvenim mrežama**. Ta faza predstavlja detaljno informiranje o odabranoj društvenoj mreži, uključujući i iščitavanje pravila koja je postavio osnivač ili vlasnik društvene mreže, kao što su zabrana objavljivanja uvredljivih sadržaja (primjerice sadržaji koji su rasistički, homofobni, pornografski i slično), poštivanje autorskih prava prilikom objave fotografija, umjetničkih reprodukcija, glazbenih i videosadržaja, dijelova književnih tekstova, vrsta pojavnosti namijenjenih ustanovama i sl.

Nakon što je odabrana jedna ili više društvenih mreža koje će se koristiti za potrebe implementacije usluga weba 2.0, slijedi i detaljnije **planiranje aktivnosti**

²¹ International Librarians Network homepage [citirano 2017-06-16]. Dostupno na: <http://interlibnet.org/>.

²² Iako je Twitter prvenstveno aplikacija za mikroblogiranje, on se ipak zbog dijela svojih karakteristika ubraja i u društvene mreže.

²³ YouTube je platforma za objavljivanje i dijeljenje videosadržaja, ali se zbog dijela svojih karakteristika ubraja i u društvene mreže.

i usluga koje može biti utemeljeno na prikupljenim informacijama iz faze istraživanja. Također, određuje se i koje će vrste sadržaja biti objavljivane na društvenoj mreži, što znači da se sadržaji mogu ograničiti samo na promoviranje aktivnosti knjižnice i obavijesti koje je potrebno proslijediti korisnicima, fotografije i pozive na događanja ili se mogu proširiti i na zanimljivosti iz kulture i znanosti, obavijesti koje se tiču drugih lokanih ustanova, događanja na lokalnoj razini i slično. U toj je fazi potrebno utvrditi i pravila ponašanja administratora i urednika društvenih mreža te pravila koja se tiču zaštite privatnosti „pratitelja“ pojavnosti društvenih mreža knjižnice, zaštite autorskih prava, korištenja fotografija i videozapisa nastalih tijekom knjižničnih događanja, ali i pravila ponašanja „pratitelja“ pojavnosti knjižnice na odabranoj društvenoj mreži i slično. Ta se pravila i odluka o sadržajima koji će biti objavljivani objedinjuju u službeni dokument, odnosno pravilnik koji bi trebao biti javno dostupan na službenoj internetskoj stranici knjižnice, kao i na pojavnosti knjižnice na odabranoj društvenoj mreži (ako je odlučeno da se koristi više društvenih mreža, pravilnik bi trebao biti dostupan na svakoj od njih).

Sama *provedba pokretanja i razvoj usluga narodne knjižnice na društvenim mrežama* započinje otvaranjem pojavnosti knjižnice na odabranoj društvenoj mreži prema pravilima osnivača/vlasnika društvene mreže. Za neke je društvene mreže potrebno da jedan od članova tima otvori privatni profil preko kojeg zatim otvara službenu stranicu knjižnice (npr. Facebook), dok za neke druge društvene mreže to nije potrebno (npr. YouTube). Ostalim članovima tima preko postavki stranice dodjeljuju se administratorske ili uredničke ovlasti kako bi i oni mogli objavljivati sadržaje. Nadalje, prilikom otvaranja pojavnosti na odabranoj društvenoj mreži potrebno je upisati i dodatne informacije o knjižnici (adresu, telefonske brojeve, adresu službene mrežne stranice, radno vrijeme knjižnice, kategoriju, kratak opis poslanja knjižnice, godinu osnivanja knjižnice) te staviti poveznicu na računalni katalog knjižnice i odabrati naslovnu sliku ili tzv. profilnu sliku koja će se pojavljivati uz svaki objavljeni sadržaj.

Po otvaranju pojavnosti knjižnice na društvenoj mreži pristupa se objavljivanju prvih sadržaja te marketingu nove knjižnične usluge. Marketing obuhvaća postavljanje informacije o pojavnosti na društvenoj mreži (ili više njih) na službenu internetsku stranicu knjižnice, usmeno obavještanje korisnika, izradu promotivnih letaka te slanje poziva putem odabrane društvene mreže na adrese elektroničke pošte onih korisnika koji i inače primaju obavijesti iz knjižnice na taj način. Također, moguće je i da administratori i urednici te ostali djelatnici knjižnice pošalju obavijest svojim „prijateljima“ koji se koriste istom društvenom mrežom ili da obavijest samo objave na svojim profilima na društvenim mrežama kojima se koriste. Na promoviranju nove usluge potrebno je raditi trajno.

Narodne knjižnice koje imaju odvojene odjele ili ogranke trebale bi imati samo jednu pojavnost na odabranoj društvenoj mreži. Na taj se način izbjegavaju zabune kod korisnika, a knjižnica djeluje kao jedna cjelina. Za specifične potrebe pojedinog ogranka, kao što je organizacija virtualnog čitateljskog kluba, postoji mogućnost stvaranja grupa otvorenog ili zatvorenog tipa unutar jedinstvene pojavnosti narodne knjižnice. Dječji odjeli narodnih knjižnica također se mogu koristiti grupama za promoviranje i organiziranje posebnih aktivnosti, pazeći pritom na pravila korištenja društvene mreže koja je postavio osnivač/vlasnik društvene mreže (primjerice Facebookom se ne smiju koristiti djeca mlađa od 13 godina, što znači da urednici Facebook-grupe nekog dječjeg odjela moraju pripaziti na to da svi članovi grupe budu stariji od 12 godina).

Narodne knjižnice koje su otvorile pojavnosti koje nisu u skladu s pravilima osnivača/vlasnika društvene mreže moraju promijeniti vrstu pojavnosti. U protivnom, osnivač/vlasnik ima pravo blokirati neispravnu pojavnost knjižnice, čime se gube svi sadržaji objavljeni na društvenoj mreži, kao i kredibilitet kod „pratitelja“ knjižnice. Postupak prebacivanja na ispravnu pojavnost nalazi se u postavkama te vodi administratora korak po korak kako ne bi došlo do gubitka podataka i objavljenih sadržaja.

Što se tiče intenziteta objavljivanja i postavljanja sadržaja na pojavnost knjižnice na odabranoj društvenoj mreži (ili više njih), on treba biti kontinuiran, ali ne i pretjeran. Previše objavljenih sadržaja može odbiti „pratitelje“ jer ih se obasipa informacijama koje ih ne zanimaju. Jedna objava dnevno maksimum je koji bi administratori i urednici trebali poštivati (osim u iznimnim slučajevima). Istovremeno, jedna je objava tjedno minimum jer manje od toga pokazuje da administratori i urednici, a time i sama knjižnica, nisu predani razvoju nove usluge koju su pokrenuli.

Društvene mreže omogućuju neformalnu komunikaciju. Međutim administratori i urednici pojavnosti narodnih knjižnica na društvenoj mreži ne smiju prijeći granicu profesionalnog ponašanja. Neformalna komunikacija omogućava približavanje „pratiteljima“ knjižnice te knjižnicu može učiniti „opuštenijom“ u javnosti, ali postoji granica koja je knjižničarima zadana Etičkim kodeksom²⁴ i koju ne bi trebali prijeći. Pojavnost knjižnice na društvenoj mreži jednako je službena kao i službena internetska stranica knjižnice i na njoj treba zadržati profesionalan odnos prema javnosti. Opuštenija je komunikacija dopuštena, ali u granicama zadanim profesionalnim pravilima ponašanja. To se također odnosi i na pravopis, gramatiku i stil izražavanja, koji treba biti u skladu s hrvatskim jezičnim standardom.

²⁴ Etički kodeks Hrvatskoga knjižničarskog društva [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: [http://www.hkdruštvo.](http://www.hkdruštvo.hr/hr/eticki_kodeks/)

[hr/hr/eticki_kodeks/](http://www.hkdruštvo.hr/hr/eticki_kodeks/).

Procjena rezultata usluga na društvenim mrežama, odnosno *evaluacija*, važna je radi utvrđivanja uspješnosti nove usluge. Društvene mreže u dijelu koji se tiče postavki imaju mogućnost iskazivanja statističkih pokazatelja broja „pratitelja“ stranica tijekom nekog vremenskog razdoblja, jednako kao i statističkih pokazatelja o popularnosti neke objave. Šire mogućnosti statističkog praćenja naplaćuju se. Međutim i smo promatranje ponašanja „pratitelja“ pojavnosti knjižnice na društvenoj mreži ukazuje na rast i razvoj takve usluge. Anketa korisnika o zadovoljstvu tom uslugom te ispitivanje javnog mišljenja o interesima lokalne zajednice i prikupljanje prijedloga korisnika mogu dati uvid u uspješnost nove usluge i pozitivno utjecati na njezin daljnji razvoj. Evaluaciju bi, nakon pokretanja usluge, trebalo provesti nakon tri mjeseca. Dobiveni rezultati ukazat će na to u kojem je smjeru potrebno krenuti da bi usluga bila što uspješnija, ali će pokazati i moguće nedostatke i greške. Nakon eventualnih izmjena u načinu rada na društvenoj mreži, evaluaciju bi ponovno trebalo ponoviti nakon tri mjeseca. Nakon toga dovoljno je redovito pratiti stanje na pojavnosti knjižnice na društvenoj mreži te povremeno provesti dodatnu evaluaciju.

Nakon što su pokrenuli usluge na društvenoj mreži, administratori i urednici pojavnosti knjižnice trebaju se početi **trajno stručno usavršavati**. Društvene mreže, kao i svi ostali alati weba 2.0, mijenjaju se i razvijaju velikom brzinom, što od administratora i urednika pojavnosti knjižnice na društvenim mrežama zahtijeva da te promjene i razvoj prate u realnom vremenu. Time se otvara i mogućnost za **eksperimentiranje** s novim trendovima, uslugama i načinima komunikacije, što pridonosi dinamici posla, ali i pozitivnoj slici u javnosti o knjižnici kao mjestu koje se razvija u skladu s napretkom informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Društvene mreže dio su alata weba 2.0 i stoga su smjernice koje su dane u prethodnom dijelu primjenjive i na primjenu drugih alata weba 2.0, posebno društvenih medija, u uslugama narodnih knjižnica.

4. Zaključak

Web 2.0 i njegovi alati omogućili su brisanje fizičkih granica i vremenskih ograničenja koja su do prije nekoliko godina otežavala razmjenu informacija i stvaranje slobodno dostupnih sadržaja. Brzina interneta u kombinaciji s mobilnim tehnologijama koje omogućavaju brz mrežni promet stvara uvjete u kojima oni kojima su informacije potrebne do tih informacija dolaze u nekoliko sekundi, čime su knjižnice dovedene u situaciju da moraju izaći izvan fizičkih okvira i ponuditi sadržaje u mrežnom okruženju. Knjižničari su sada u poziciji u kojoj moraju dopustiti korisničkoj zajednici aktivnije sudjelovanje u promišljanju i stvaranju sadržaja te mijenjati načine pristupa građi (fizičkoj i digitalnoj) i načine na koje distribuiraju informacije iz knjižnica u javnosti.

Biti tamo gdje je korisnik za knjižnice je izrazito važno, a s obzirom na svoju popularnost, društvene mreže to svakako omogućuju, jer web 2.0 i njegovi alati, poglavito društvene mreže kao njegov najzastupljeniji alat, omogućavaju nadogradnju službenih mrežnih stranica koje su unazad nekoliko godina postale uobičajen i poželjan način komunikacije s javnošću u svim sferama ljudskih djelatnosti, uključujući i knjižnice, te ostvarivanja kontakta s korisnicima na nešto manje formalan način.

Međutim treba uzeti u obzir i to da društvene mreže, kao, uostalom, i svi alati weba 2.0, imaju pravila koja je potrebno poštovati, podložne su naglim „promjenama raspoloženja“ svojih korisnika, često im osnivači ili vlasnici mijenjaju izgled i mogućnosti, a s obzirom na njihovu brojnost i različite namjene, nije lako odabrati ono što će knjižnici donijeti najbolje rezultate.

Ovdje prikazane Smjernice za razvijanje usluga i korištenje društvenih mreža u narodnim knjižnicama imaju za cilj olakšati i pomoći knjižnicama da na najsvrsishodniji način iskoriste i implementiraju mogućnosti koje im se otvaraju korištenjem društvenih mreža, uz napomenu da su društvene mreže nadopuna, a nikako zamjena za službene mrežne stranice knjižnica.

LITERATURA

- Casey, M. Library 2.0, Beta. 2005. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.librarycrunch.com/2005/10/library_20_beta.html.
- Digital in 2017: Southern Europe. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <https://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-southern-europe>
- Digital trends 2017: 106 pages of internet, mobile and social media stats. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: https://thenextweb.com/insights/2017/01/24/digital-trends-2017-report-internet/#.tnw_NoxmVWlb
- Etički kodeks Hrvatskoga knjižničarskog društva. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/hr/eticki_kodeks/
- Hebrang Grgić, I. „Facebook knjižničar“: umijeće komuniciranja na društvenim mrežama. // Slobodan pristup informacijama : 12. okrugli stol : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2013. Str. 33-46.
- Hebrang Grgić, I.; D. Mučnjak. Social networking phenomenon and its use in libraries = Fenomen društvenih mreža i njegova primjena u knjižnicama. // Croatian Journal of Education 1, 17(2015), 217-241.

- Holcer, D. Hrvatske narodne knjižnice i društvene mreže : doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: : http://darhiv.ffzg.unizg.hr/5713/1/Dunja_Holcer_Doktorski_rad.pdf.
- International Librarians Network homepage. [citirano 2017-06-16]. Dostupno na: <http://interlibnet.org/>
- Kronqvist-Berg, M. Social media and public libraries : exploring information activities of library professionals and users. Åbo : Åbo Akademi University Press, 2014. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/94661/kronqvist_maria.pdf?sequence=2.
- Lasić-Lazić, J.; M. Banek Zorica; G. Bubaš. Potential use of web 2.0 tools for library client communication and relationship development. // QQML2009: Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, International Conference, Chania, Crete, Greece, 26-29 May 2009. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://www.isast.org/proceedingsQQML2009/PAPERS_PDF/Lasic-Lazic_Zorica_BubasPotential_uses_of_Web_2_tools_for_library_PAPER-QQML2009.pdf.
- LibraryCrunch homepage. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://www.librarycrunch.com/2005/09/>
- Maness, J. M. Library 2.0 theory : Web 2.0 and its implications for Libraries. // Webology 3, 2(2006). [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://www.webology.org/2006/v3n2/a25.html>.
- McLuhan, H. M.. Gutenbergova galaksija: nastajanje tipografskog čoveka. Beograd : Nolit, 1973.
- Murugesan, S. Understanding web 2.0. // IT Professional 9, 4(2007). 34 – 41. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://91-592-722.wiki.uml.edu/file/view/understanding_web_20.pdf.
- Rogers, C. R. Social media, libraries, and web 2.0: how American libraries are using new tools for public relations and to attract new users – fourth annual survey November 2011. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: http://dc.statelibrary.sc.gov/bitstream/handle/10827/7271/SCSL_Social_Media_Libraries_2011.pdf?sequence=1
- Šipitar, D. Društvene mreže u školskim knjižnicama : potencijal i stvarnost : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2016. [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/6878/>.
- Walia, P. K.; M. Gupta. Application of web 2.0 tool by national libraries. // Webology 9, 2(2012). [citirano: 2017-06-16]. Dostupno na: <http://www.webology.org/2012/v9n2/a99.html>

**IZRADA SMJERNICA ZA IZGRADNJU
FONDA U HIBRIDNIM KNJIŽNICAMA – ISKUSTVA
SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE RIJEKA**

**CREATING LIBRARY COLLECTION DEVELOPMENT
GUIDELINES IN HYBRID LIBRARIES – THE UNIVERSITY
LIBRARY RIJEKA EXPERIENCES**

Sanja Kosić
skosic@svkri.hr

Sanja Heberling Dragičević
shdragicevic@svkri.hr
Sveučilišna knjižnica Rijeka

UDK / UDC 021/025:[027.7:004](497.5 Rijeka)
Stručni rad / Professional paper
Primljeno / Received: 28.8.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 3.11.2017.

Sažetak

Cilj: Cilj je ovoga rada istaknuti temeljne probleme izrade smjernica u knjižničnom poslovanju, njihov značaj, elemente koje trebaju sadržavati te navedeno prezentirati na primjeru izrade smjernica Sveučilišne knjižnice Rijeka (SVKRI).

Pristup/metodologija/dizajn: U radu se iznose definicije smjernica za izgradnju fonda, naglašava njihov značaj, nužnost izrade i nužni elementi samog dokumenta. Prezentiraju se rezultati pretraživanja mrežnih stranica sveučilišnih knjižnica provedenog tijekom prosinca 2016., a potom se iznose temeljne postavke smjernica koje se izrađuju u Sveučilišnoj knjižnici Rijeka.

Rezultati: U izradi smjernica SVKRI se služi postojećim teorijskim spoznajama i praktičnim primjerima sveučilišnih knjižnica zapadnoeuropskih zemalja i SAD-a.

Praktična primjena: Izneseni teoretski podaci i primjeri iz SVKRI-a mogu poslužiti kao pomoć knjižnicama koje se odluče na izradu vlastitih smjernica za izgradnju fonda.

Originalnost/vrijednost: Iz rezultata pretraživanja vidljivo je da izrada smjernica za izgradnju fonda nije raširena u hrvatskim knjižnicama. Autorice smatraju važnim izraditi i javno objaviti takav dokument, koji treba biti jedan od temelja knjižničnog poslovanja. Prezentirane teorijske spoznaje, kao i predviđeni elementi smjernica SVKRI-a, prilog su poticanju knjižnica na njihovu izradu, posebno u suvremenom promjenjivom okruženju u kojem knjižnice djeluju.

Ključne riječi: izgradnja knjižničnog fonda, smjernice za izgradnju fonda, Sveučilišna knjižnica Rijeka, upravljanje knjižničnim fondom

Abstract

Purpose. The purpose of this paper is to emphasize the difficulties in the process of creating the library development guidelines document, its importance and the elements it should include, and then present all these factors on the example of creating the collection development guidelines in the University Library Rijeka.

Approach/Methodology/Design. The paper presents several definitions of collection development guidelines, emphasizes their significance and the necessity of creating this document for libraries, as well as the elements it should contain. The paper presents the results of the research conducted by browsing the web sites of six Croatian university libraries in December 2016, and then discusses the fundamental principles of collection development guidelines in the University Library Rijeka.

Findings. In the process of creating the guidelines for the University Library Rijeka, the selected theoretical findings as well as some examples of good practices in Western European and American university libraries were used.

Practical implications. The presented data and the examples may serve as a model to other libraries that decide to create and implement their own library collection development guidelines.

Originality/Value. The research results have shown that the practice of creating the collection development guidelines is still not widely accepted in Croatian libraries. The authors point out the importance of creating this document and making it public for libraries, emphasizing that it should be one of the fundamental documents in library business.

Keywords: library collection development, library collection development policy, library collection management, The University Library Rijeka

1. Uvod

Knjižnica, kao i svaki drugi poslovni subjekt, mora osigurati određene uvjete kako bi mogla ispunjavati zadaće određene svojom misijom. Mora osigurati prostor, knjižnični fond, osoblje i adekvatne izvore financijskih sredstava. Knjižnični je fond međutim njezin temeljni resurs na kojem se temelji cijelo poslovanje. Pritom pojam knjižničnog fonda valja shvatiti u širem smislu, ne kao tradicionalni fond u isključivo materijalnom obliku, već fond koji se sastoji od građe, tj. sadržaja koji je dostupan na različitim nositeljima, u raznim oblicima, odnosno kojem je moguće pristupiti na daljinu.

Promjena koju je u posljednjim desetljećima doživio knjižnični fond, a koja je izravno potaknuta razvojem i implementacijom informacijsko-komunikacijske tehnologije u sva područja ljudskog života, ono je što razlikuje tradicionalnu knjižnicu od hibridne, odnosno digitalne knjižnice. Pojam hibridne knjižnice odnosi se na knjižnice koje bi trebale istovremeno omogućiti korištenje tradicionalne tiskane te novije elektroničke građe. Njihov je osnovni cilj sadržaj učiniti dostupnim korisniku pomoću raznih informacijskih usluga, i to bez obzira na medij koji je nositelj tog sadržaja.¹ Ove knjižnice predstavljaju prijelazni oblik od tradicionalne prema digitalnoj knjižnici, ali je jezgra njihova poslovanja i dalje knjižnični fond. Razlika je u tome što se u hibridnim knjižnicama promijenio sam fond, pa se više ne govori samo o dostupnosti materijalne jedinice građe unutar fizičkog prostora knjižnice, već prije svega o pristupu sadržaju bez obzira na vrijeme, mjesto ili nositelje sadržaja.

2. Izgradnja i upravljanje knjižničnim fondom

Knjižnični fond ni u jednoj knjižnici ne nastaje sam od sebe, već je rezultat niza aktivnosti stručnog osoblja u postupcima izgradnje fonda. Posljednjih se desetljeća, posebno u američkoj knjižničarskoj teoriji i praksi, govori o postupcima izgradnje i upravljanja knjižničnim fondom. Ovisno o pojedinom autoru, ti se postupci promatraju kao odvojeni ili kao dvije faze istog postupka. No bez obzira na to kako se promatraju, jasno je da je riječ o postupcima koji su jedan o drugome ovisni, odnosno dio su ciklusa izgradnje knjižničnog fonda.

Sam proces izgradnje fonda (engl. *collection development, collection building*) E. Kodrič-Dačić definira kao planirani proces prikupljanja građe, čiji je cilj u nekom budućem razdoblju oblikovati koherentnu i relevantnu zbirku.² Ista autorica pod pojmom upravljanje zbirkama (engl. *collection management*) podra-

¹ Živković, D. Knjižnice na putu od poslanja do strategije: osvrt na hrvatske prilike. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1-2(2015), str. 3.

² Kodrič-Dačić, E. Uvod v izgradnju knjižničnih zbirki. // Knjižnica 51, 1(2007), str. 92. [citirano: 2017-01-31]. Dostupno na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0701/kodric1.pdf>.

zumijeva sve postupke izgradnje zbirke, ali i njihovu organizaciju i održavanje. Američka autorica P. Johnson procese selekcije i nabave građe drži izgradnjom, a sve procese koji se događaju nakon što je građa jednom uvrštena u fond procesima upravljanja fondom.³

Proces izgradnje fonda započinje analizom postojećeg stanja te vanjskih i unutarnjih faktora koji na izgradnju fonda utječu ili bi na nju mogli utjecati. Za sveučilišnu knjižnicu to znači analizirati vlastitu misiju i viziju, provjeriti je li ona usklađena s vizijom i misijom sustava u kojem djeluje (npr. usklađenost misije knjižnice s misijom sveučilišta), analizirati vlastitu korisničku zajednicu i unutarnje faktore knjižnice (prostor, opremu, kadrove).

Na osnovi provedene analize potrebno je izraditi pisane smjernice za izgradnju fonda koje bi trebale biti temeljni dokument koji svim djelatnicima služi kao vodič u radu s fondom. Johnson je knjižnice bez smjernica za izgradnju fonda usporedila s tvrtkama bez poslovnog plana.⁴ Nepostojanje plana dovodi do toga da knjižničari koji bi trebali izgrađivati fond nemaju jasnu sliku o tome kako taj fond treba izgledati i koje ciljeve treba ispuniti, te su samim time onemogućeni da cijeli postupak odrade na najbolji mogući način i s najboljim mogućim rezultatima za sustav u cjelini. Rezultat izgradnje knjižničkog fonda bez plana obično su uzaludno potrošeno vrijeme i neučinkovito utrošena financijska sredstva. Posebno je to problematično u današnje vrijeme, kada su u knjižnicama raspoloživa financijska sredstva nedostatna i najčešće pokazuju tendenciju smanjenja.

Jednom kada je proces selekcije i nabave građe dovršen, odnosno kada je građa uvrštena u knjižnični fond, započinje proces upravljanja fondom. U praksi, odluke i postupci u upravljanju fondom potaknuti su najčešće njegovim trenutnim stanjem, budžetom knjižnice ili, nerijetko, prostornim ograničenjima za fizičke zbirke. Upravljanje fondom podrazumijeva sljedeće aktivnosti: pročišćavanje, otpis, preseljenje u drugo spremište (koje može biti i dislocirano), otkazivanje pretplata, prijelaz na elektroničke inačice i zaštitu fonda od prirodnih katastrofa i nepogoda koje je uzrokovao čovjek.⁵ Postojanje smjernica u kojima su jasno navedeni kriteriji i postupci može znatno olakšati provođenje svakog od spomenutih postupaka.

3. Smjernice za izgradnju fonda – pojam, značaj, svrha i sadržaj

Smjernice za izgradnju fonda moguće je definirati kao formulaciju ili općenitu izjavu o namjeri koja pomaže prevesti ciljeve programa u realizaciju, dajući

³ Johnson, P. *Fundamentals of collection development and management*. 2nd ed. Chicago : American Library Association, 2009. Str. 151.

⁴ Isto, str. 72.

⁵ Isto, str. 151.

pritom konkretne stručne upute za donošenje odluka i njihovu implementaciju.⁶ Pisane smjernice osiguravaju okvir unutar kojeg knjižničari obavljaju svoje zadatke. One su osnova prema kojoj se kroz vrijeme prati napredak u području izgradnje i upravljanja fondom i temelj za ocjenu uspješnosti knjižničara koji se tim poslovima bave, ali i misije knjižnice. U ovom se trenutku u Hrvatskoj o smjernicama za izgradnju nedovoljno piše. Najčešće ih se spominje u radovima iz područja izgradnje fonda. O izgradnji fonda pisala je Z. Majstorović u doktorskoj disertaciji *Razvoj zbirke u sveučilišnom knjižničnom sustavu primjenom Conspectus modela*⁷ te u suradnji s K. Ivić u radu *Izgradnja zbirke u sveučilišnom knjižničnom sustavu : model*.⁸ O nabavi knjižnične građe u visokoškolskim knjižnicama pisala je T. Krajna⁹, a o daru kao načinu izgradnje zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama I. Hebrang Grgić.¹⁰ No izvjesno je da će biti više rasprava o samim smjernicama ukoliko se usvoji *Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*. U *Prijedlogu Zakona* u članku 3., stavku 1. predviđa se obveza svake knjižnice da donese pisane smjernice za nabavu, kriterije za vrednovanje fonda te pravila i mjere za čuvanje i zaštitu knjižnične građe.¹¹

IFLA-ine *Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela Conspectus* naglašavaju da je zadaća knjižnice odabir, održavanje i omogućavanje pristupa značajnim i reprezentativnim informacijskim izvorima, a smjernice za izgradnju opisuju zbirke kao okvir i skup mjerila unutar kojih djelatnici rade, a korisnici znaju što mogu očekivati od zbirke.¹² Smjernice opisuju tekuću zbirku i potiču djelatnike da kontinuirano razmatraju misiju knjižnice. Pomagalo su u pitanjima financiranja, a služe i kao komunikacijski kanal unutar knjižnice te iz knjižnice prema van. IFLA pritom navodi četiri temeljna razloga za izradu pisanih smjernica: odabir, planiranje, odnosi s javnošću i šire okruženje

⁶ Sanchez Vignau, B. S.; G. Meneses. Collection development policies in university libraries : a space for reflection. // *Collection Building* 24, 1(2005), str.37. doi: <https://doi.org/10.1108/01604950510576119>.

⁷ Majstorović, Zagorka. *Razvoj Zbirke u sveučilišnom knjižničnom sustavu primjenom Conspectus modela : doktorska disertacija*. Zagreb : Z. Majstorović, 2009. Str. 60-87.

⁸ Majstorović, Zagorka; Ivić, Kata. *Izgradnja zbirke u sveučilišnom knjižničnom sustavu : model*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3(2011), str. 51-53.

⁹ Krajna, T. *Nabava knjižnične građe u visokoškolskim knjižnicama*. // *Vjesnik bibliotekara hrvatske* 54, 3(2011), str. 24-26.

¹⁰ Hebrang Grgić, I. *Dar kao način izgradnje zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3(2011), str. 100-105.

¹¹ *Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*. Srpanj 2014. [citirano: 2017-02-01].
Dostupno na: [http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140905-Prijedlog_zakona_o_knjižnicama_i_knjižničnoj_djelatnosti_za_strucnu_raspravu\(1\).doc](http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140905-Prijedlog_zakona_o_knjižnicama_i_knjižničnoj_djelatnosti_za_strucnu_raspravu(1).doc).

¹² *Darovi za zbirke : smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela Conspectus.*; *Međunarodna posudba i dostava dokumenata : načela i smjernice za postupanje*; *Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 33.

(smjernice mogu biti temelj za širu suradnju i zajedničko korištenje izvora, bilo zavičajno, područno, na državnoj ili međunarodnoj razini).

R. D. Stueart i B. B. Moran izdvajaju nekoliko temeljnih obilježja kvalitetnih smjernica:¹³

- konzistentnost
- fleksibilnost, odnosno mogućnost njihove promjene i/ili nadopune kada se za to ukaže potreba
- služe kao vodič, a ne kruto pravilo
- u pisanom su obliku.

Nije moguće izraditi smjernice koje će nepromijenjene dugoročno ispunjavati svoju svrhu. One definiraju okvir, daju kriterije, usmjeravaju, ali nisu strogi vodič za nabavu određenog naslova. Bez obzira na dubinu i kvalitetu smjernica, stručna je ocjena knjižničnog osoblja u postupcima izgradnje i upravljanja fondom neizbježna.

Kao dvije temeljne svrhe smjernica P. Johnson istaknula je informiranje i zaštitu. Pod svrhom informiranja podrazumijeva se informiranje o misiji knjižnice, trenutnom stanju i sadržaju fonda te ciljevima u budućnosti. Definiranjem željenog budućeg stanja postavlja se podloga za *benchmarking* procjenu rezultata vlastitih aktivnosti, odnosno uspoređivanje sadašnjeg i nekog budućeg stanja, a time i za mogućnost procjene uspješnosti izgradnje i upravljanja fondom. Svrha zaštite ogleda se u zaštiti od pritisaka izvana. Jasne smjernice štite knjižnicu od nerazumnih zahtjeva korisnika, osnivača, financijera i zainteresirane javnosti, i to tako što na jasan način prezentiraju misiju knjižnice i način na koji knjižnični fond tomu pridonosi.

U procesu izrade smjernica potrebno je voditi se određenim teorijskim postavkama i iskustvima usporedivih knjižnica. Ipak, u svakom je trenutku potrebno imati na umu svrhu izrade smjernica, kao i populaciju kojoj su one namijenjene. Stoga je vrlo teško odrediti obvezne elemente koje pojedine smjernice moraju sadržavati. F. W. Hoffmann i R. J. Wood identificirali su niz elemenata koje bi smjernice za izgradnju fonda trebale sadržavati: izjava o svrsi, izjava o razlozima izrade smjernica, odgovornost za izradu, misija i ciljevi, ciljna publika, financiranje, kriteriji procjene, formati, službene publikacije, specijalne zbirke, dijeljenje resursa, usluge, autorska prava, intelektualne slobode, nabava, darovi, razmjena, održavanje fonda, pročišćavanje, procjena zbirke i revizija smjernica.¹⁴ Koji će

¹³ Stueart, Robert D.; Moran, Barbara B. *Library and information center management*. 7th ed. Westport, Conn. : Libraries Unlimited, 2007. Citirano prema: Darovi. Nav. dj., str. 33.

¹⁴ Hoffmann, F.W.; R. J. Wood. *Library collection development policies: academic, public, and special libraries*. Lanham : Scarecrow Press, 2005. Citirano prema: Johnson, P. Nav. dj., str. 77

se od tih elemenata naći u konkretnim dokumentima, ovisi o stručnoj procjeni osoblja koje ih izrađuje, misiji knjižnice i svrsi izrade smjernica.

Brojni su radovi koji istražuju pojam i kontekst hibridnih knjižnica, odnosno načina na koji su se tradicionalne knjižnice prilagodile pojavi elektroničke građe. R. F. Guy analizirao je proces prilagodbe Nacionalne knjižnice Škotske i njezinu transformaciju u hibridnu knjižnicu. Navodi problem pohrane elektroničke građe koji je aktualan i danas, kako u nas tako i u svijetu. Ističe da je izgradnja hibridne knjižnice uvjetovana postojanjem niza preduvjeta: tehničkom infrastrukturom, programskom podrškom te omogućavanjem i kontrolom pristupa sadržaju.¹⁵ T. Horava i M. Levine-Clark proveli su istraživanje o trenutnim trendovima u izgradnji knjižničnih fondova i pripadajućim politikama u SAD-u. Njihovo je istraživanje pokazalo da knjižnice sredstva namijenjena izgradnji fonda nerijetko preusmjeravaju u druge svrhe te da velik broj knjižnica u većoj ili manjoj mjeri eksperimentira s nabavom građe koja se temelji na zahtjevima korisnika.¹⁶ Većina knjižnica podupire inicijative otvorenog pristupa, a međusobno prakticiraju različite načine dokazivanja svoje vrijednosti osnivačima, među kojima ipak prednjači kvantitativni pristup, odnosno prezentiranje podataka o korištenosti sadržaja, citatne analize, analize troška po određenoj jedinici i sl. Od kvalitativnih pristupa u pravilu se radi o isticanju uspjeha studenata, razvoju novih usluga i povećanju zadovoljstva korisnika općenito. Sve navedene informacije mogu pomoći u oblikovanju smjernica određene knjižnice.

4. Knjižnični fond Sveučilišne knjižnice Rijeka

Cjelokupan fond Sveučilišne knjižnice Rijeka izgrađivan je tijekom 390 godina povijesti knjižnice. Današnji se fond temelji na građi knjižnice Isusovačkog kolegija koji je 1627. u Rijeci osnovao Isusovački red. Temeljni dokument o ustroju tog kolegija odredio je i osnivanje knjižnice za potrebe profesora i studenata kolegija. Knjige te knjižnice temelj su fonda Sveučilišne knjižnice Rijeka.¹⁷

Godine 1948. osnovana je Naučna biblioteka u Rijeci, koja je godinu kasnije počela zaprimati po jedan obvezni primjerak knjižnične građe tiskane u Hrvatskoj. Godine 1995. Naučna biblioteka mijenja naziv u Sveučilišna knjižnica Rijeka, a njezinim osnivačem postaje Sveučilište u Rijeci, čija je i danas sastavnica.

Kao rezultat višestoljetnog razvoja, danas Sveučilišna knjižnica Rijeka ima prilično složen sustav zbirki i podzbirki. Veći dio fonda unesen je u računalni

¹⁵ Guy, R. F. Developing the hybrid library: progress to date in the National Library of Scotland. // *The Electronic Library* 18, 1(2000), str. 48. DOI: <https://doi.org/10.1108/02640470010320452>.

¹⁶ Horava, T.; M. Levine-Clark. Current trends in collection development practices and policies. // *Collection Building* 35, 4(2016), str. 97. DOI: <https://doi.org/10.1108/CB-09-2016-0025>.

¹⁷ Sveučilišna knjižnica Rijeka, Povijest. [citirano: 2017-01-15]. Dostupno na: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest>.

katalog te je kroz njega pretraživ, no dio fonda, posebno onog baštinskog, još se unosi. Trenutno se fond dijeli na tri velike zbirke: Zbirku stare i rijetke građe, Zavičajnu zbirku *Adriatica* i Znanstvenu zbirku.

Zbirka stare i rijetke građe sastoji se od dva osnovna dijela: *Bibliotece civice* i *Povijesne zbirke* koja se sastoji od oko 40 000 jedinica pristiglih u knjižnicu nakon 2. svjetskog rata, a nastalih ili korištenih na riječkom području tijekom proteklih stoljeća, zaključno s 1947. Njezin je najvredniji dio *Rara* koja obuhvaća inozemnu građu izdanu do 1830., odnosno hrvatsku građu izdanu do 1850. Zavičajna zbirka *Adriatica* također je podijeljena na podzbirke: Sveučilišni repozitorij i Opći dio zbirke, a obuhvaća građu koja je nastala na području zavičaja, čiji su autori s tog područja, odnosno čiji se sadržaj odnosi na to područje. Opći fond (Znanstvena zbirka) sadrži opći dio Nacionalne zbirke te posudbeni dio fonda. Dio fonda koji je knjižnica zaprimila u imovinu¹⁸ zaključno s polovicom svibnja 1969. kulturno je dobro i kao takav zahtijeva poseban tretman i pažnju.

Takav složen sustav zbirki i podzbirki više ne odgovara ni potrebama knjižnice ni korisnika. Razvojem SVKRI-a iz tradicionalne u hibridnu knjižnicu, kao i promjenama u potrebama korisnika, javila se potreba za preustrojem fizičkih zbirki knjižnice i definiranjem okvira u kojem će Knjižnica razvijati svoje digitalne zbirke. Fizičke je zbirke nužno ustrojiti na način da već iz njihova opisa bude vidljivo kakvu građu sadrže, komu su namijenjene te koji su uvjeti korištenja građe. U tom procesu smjernice za izgradnju fonda trebaju imati glavnu ulogu.

5. Izrada Smjernica za izgradnju fonda Sveučilišne knjižnice Rijeka

Postupak izrade smjernica u Sveučilišnoj knjižnici započeo je tijekom 2016. U izradu je uključen veći broj djelatnika knjižnice. Započelo se od definirane misije i vizije SVKRI-a, a nastavlja se proučavanjem zakonodavnog i institucijskog okvira te primjera dobre prakse. Na temelju tih saznanja i slike fonda koji se želi u budućnosti pristupilo se izradi temeljnih postavki, odnosno zahtjeva koje je kroz smjernice potrebno ispuniti.

5.1. Poslanje

Poslanje Sveučilišne knjižnice Rijeka jest čuvati baštinske fondove te izgrađivati nove izvore i usluge primjerene potrebama pripadnika Sveučilišta u Rijeci, zajednice i gospodarstva.¹⁹ Knjižnica teži osigurati korištenje knjižničnih izvora s ciljem dodavanja vrijednosti kvaliteti učenja te obrazovnog, struč-

¹⁸ Sva građa koja je u inventarne knjige SVKRI-a upisana zaključno s 15. 5. 1969. i koja je rješenjem nadležnog Konzervatorskog ureda proglašena kulturnim dobrom.

¹⁹ Sveučilišna knjižnica Rijeka. Vizija i misija. [citirano: 2017-01-17].

Do stupno na: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/vizija-i-misija>.

nog, umjetničkog i svakog drugog rada. Postojeći ustroj materijalnog fonda ne predstavlja dobar temelj za ispunjavanje misije knjižnice. Pored toga, da bi knjižnica uspješno potpomagala procese učenja te obrazovnog, znanstvenog, stručnog i umjetničkog rada, mora uvrstiti u svoj fond sadržaje na drugim nositeljima, odnosno osigurati pristup potrebnim sadržajima na daljinu.

Iz navedenog je proizašla potreba izrade i primjene sveobuhvatnih smjernica za izgradnju i upravljanje fondom, koje će obuhvatiti postojeći materijalni fond te ga ustrojiti na način da bude više u službi misije knjižnice, ali i koje će dati okvir za izgradnju digitalnih zbirki, bilo digitalizacijom građe iz vlastitog fonda ili osiguravanjem pristupa građi koja je korisničkoj populaciji potrebna, a nije vlasništvo knjižnice.

5.2. Zakonodavni i institucionalni okvir

Izradi strateškog dokumenta poput smjernica valjalo je pristupiti vrlo ozbiljno. Prije svega, potrebno je proučiti zakonsku regulativu koju knjižnica u svom poslovanju mora poštovati jer nijedan dokument ne smije biti u suprotnosti s pozitivnim zakonskim i podzakonskim propisima. Tako se u prvom koraku proučavaju odredbe *Zakona o knjižnicama*, *Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, *Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima*, *Zakona o pravu na pristup informacijama*, *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima*, *Pravilnika o reviziji i otpisu*, *Pravilnika o zaštiti građe i drugih propisa* koji se izravno ili neizravno dotiču poslovanja knjižnice.

Pored zakonskih propisa, knjižnica se mora upoznati sa svim ostalim elementima koji bi mogli utjecati na izgradnju i upravljanje fondom. Prije svega, to se odnosi na nacionalne politike prema knjižnicama i knjizi, modele financiranja nabave građe, stav osnivača prema samoj knjižnici i njezinu značenju za korisničku zajednicu te spremnost za podupiranje rada knjižnice. U konkretnom primjeru SVKRI mora pratiti sve aktivnosti Ministarstva znanosti i obrazovanja, a s obzirom na veliku i važnu baštinsku zbirku te zaštićeno kulturno dobro i aktivnosti Ministarstva kulture. Svoju misiju mora uskladiti s misijom Sveučilišta, a u komunikaciji s osnivačem nastojati osigurati stabilno financiranje i potporu radu knjižnice.

5.3. Primjeri dobre prakse

Drugi korak u pripremi za izradu smjernica jest proučavanje prakse srodnih knjižnica. Valja proučiti primjere u zemlji u sličnim knjižnicama, a potom i izvan njezinih granica. Pretraživanjem mrežnih stranica šest sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj (Pula, Zadar, Split, Osijek, Zagreb, Dubrovnik) utvrđeno je da one nemaju javno objavljene smjernice za izgradnju fonda. Izuzetak je u određenoj mjeri Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek (GISKO) koja je objavila *Upute za*

nabavu.²⁰ No GSKO, za razliku od SVKRI-a, ima drukčiju misiju, s obzirom na to da se radi o knjižnici koja je i narodna i sveučilišna knjižnica. U spomenutim je uputama naglasak stavljen upravo na njezinu funkciju narodne knjižnice. Sličan je slučaj sa *Smjernicama za izgradnju zbirke Croatica*²¹ koje je 2016. objavila Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Iako se radi o sveobuhvatnom dokumentu koji sadrži sve potrebne kriterije za izgradnju te zbirke, kao i navode o mogućnostima korištenja, formatima i sl., radi se o zbirci koja predstavlja nacionalnu baštinu i pripada onom dijelu poslovanja NSK-a koji se odnosi na njezinu nacionalnu, a ne sveučilišnu funkciju. Ipak, *Smjernice za izgradnju zbirke Croatica* pomoć su pri oblikovanju Nacionalne zbirke u SVKRI-u.

Nakon pregleda mrežnih stranica sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj, pregledane su i stranice sveučilišnih knjižnica susjednih zemalja: Slovenije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore. U identificiranju pojedinih sveučilišnih knjižnica koristilo se stranicama nacionalnih ministarstava znanosti na kojima je naveden popis sveučilišta koja djeluju u pojedinoj državi.

U Sloveniji djeluju četiri sveučilišne knjižnice (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Univerzitetna knjižnica Maribor, Univerzitetna knjižnica Univerze Nova Gorica i Univerzitetna knjižnica Univerze na Primorskem), no na mrežnim stranicama nijedne od njih nije moguće pronaći smjernice, odnosno neki dokument takva sadržaja. Jednake rezultate pretrage daje istraživanje mrežnih stranica sveučilišnih knjižnica u Bosni i Hercegovini (Nacionalna i univerzitetna biblioteka Bosne i Hercegovine, Narodna i univerzitetna biblioteka Republike Srpske, Biblioteka Univerziteta u Tuzli, Univerzitetna biblioteka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Sveučilišna knjižnica Sveučilišta u Mostaru, Kantonalna i univerzitetna biblioteka Bihać i Univerzitetna biblioteka Univerziteta u Zenici), Srbiji (Univerzitetna biblioteka „Svetozar Marković“, Univerzitetna knjižnica Univerziteta u Kragujevcu i Centralna biblioteka Univerziteta Novi Sad) i Crnoj Gori (Centralna univerzitetna biblioteka i Biblioteka Univerziteta Donja Gorica). Stoga je pretraga ciljano proširena na zemlje za koje je iz literature poznato da njeguju praksu izrade smjernica za izgradnju fonda. U Europi se to najviše odnosi na sveučilišne knjižnice na području Velike Britanije i Irske, a izvan Europe na SAD. Pretraga mrežnih stranica sveučilišnih knjižnica u SAD-u pokazala je vrlo velik broj javno objavljenih smjernica za izgradnju i upravljanje fondom, što je u skladu s američkom knjižničnom praksom. Pritom napominjemo da se smjernice nalaze na stranicama knjižnica pod različitim nazivima: *collection development guidelines*, *collection*

²⁰ Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, Smjernice za nabavu. [citirano: 2017-01-16]. Dostupno na: <http://www.gskos.unios.hr/~descap/files/Smjernice%20za%20nabavu%20GISKO.pdf>.

²¹ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Smjernice za izgradnju zbirke Croatica. [citirano: 2017-01-19]. <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2016/06/Smjernice-za-izgradnju-zbirke-Croatica-3.pdf>.

development policy, collection development and management policy i sl., no sadržajno odgovaraju smjernicama za izgradnju fonda.

Kao jedan od kvalitetnih primjera smjernica može se izdvojiti *Library Collection Development Policy* na SOAS University of London.²² Spomenuti dokument sadrži cijeli niz elemenata koji su ranije navedeni kao potrebni i koje i SVKRI može uzeti kao polazište: izjave o misiji sveučilišta i same knjižnice, svrhu smjernica s aspekta zaposlenika i korisničke populacije, navode o suradnji s drugim knjižnicama i udruženjima, pristup drugim knjižnicama, odnosno njihovim fondovima, podatke o financiranju, kriterije za selekciju građe, politiku s darovima, kriterije za nabavu serijskih publikacija, uputu o prijedlozima za nabavu i kriterije za njihovo odobravanje, politiku nabave elektroničkih izvora, upute za institucijski repozitorij, kriterije za pročišćavanje fonda i otpis građe. Radi se o sveobuhvatnom dokumentu koji je na stranicama knjižnice prezentiran kao prohodni obrazac koji u svom početnom dijelu sadrži samo kostur i kratka objašnjenja pojedinih kategorija, što ga čini privlačnim korisniku koji sam izabire dijelove dokumenta o kojima želi znati više.

5.4. Prethodno iskustvo

Iako smjernice za središnju knjižnicu SVKRI još nije izradio u cijelosti, u knjižnici postoji iskustvo s izradom i implementacijom smjernica za izgradnju fonda. Od 1. ožujka 2011. u okviru Kampusa na Trsatu u Rijeci djeluje podružnica Sveučilišne knjižnice. Ona obavlja knjižničnu djelatnost za četiri sveučilišna odjela i Učiteljski fakultet, koji nemaju knjižnice u svojem sastavu. Specifičnost je navedene podružnice to što ona organizacijski nije podružnica u tradicionalnom smislu, odnosno ne radi se samo o zadovoljavanju potreba dislociranih korisnika, već je ustrojena po načelima visokoškolske knjižnice pri fakultetima.²³ Prije početka rada Podružnice Kampus izrađene su i javno objavljene *Smjernice za izgradnju fonda Podružnice Kampus*.²⁴ Smjernice su izrađene unutar SVKRI-a i sadržavaju sljedeće elemente: definiciju ciljne korisničke populacije, opis zbirke Podružnice, kriterije za nabavu prinova, navod o vrstama građe koje se nabavljaju, načine nabave po pojedinim zbirkama, metode vrednovanja zbirki, način financiranja izgradnje fonda, politiku postupanja s darovima te navod o godišnjem uređenju fonda i reviziji. Radi se dakle o cjelovitu dokumentu koji pruža djelat-

²² SOAS University of London. Library collection development policy. [citirano: 2017-01-19]. Dostupno na: <https://www.soas.ac.uk/library/about/collectiondevpolicy/>.

²³ Lazzarich, L. Uloga podružnice sveučilišne knjižnice u visokoškolskom sustavu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 3-4(2013), str. 72.

²⁴ Podružnica Kampus Sveučilišne knjižnice Rijeka. Smjernice za izgradnju fonda. [citirano: 2017-01-16]. Dostupno na: <http://kampus.svkri.uniri.hr/index.php/vodic-za-korisnike/18-vodic-za-korisnike/26>.

nicima, korisnicima, financijerima i ostaloj zainteresiranoj javnosti jasnu sliku o tome što se, kako, kada i pod kojim uvjetima nabavlja i pohranjuje, odnosno kako se zbirka vrednuje.

5.5. Temeljne postavke smjernica SVKRI-a

SVKRI u izradi smjernica polazi od nekoliko temeljnih postavki, odnosno zahtjeva:

- preustroj fizičkih zbirki s ciljem formiranja posudbenog fonda primjerenog ciljnoj korisničkoj populaciji Knjižnice
- izrada kriterija za odabir građe koja se uvrštava u fond, pri čemu treba osigurati jednaku zastupljenost sadržaja iz svih područja koja se izučavaju na Sveučilištu
- uspostavljanje kriterija za nabavu elektroničkih izvora s naglaskom na sadržaju u otvorenom pristupu
- uspostavljanje kriterija za digitalizaciju građe iz fonda knjižnice
- uspostavljanje kriterija za pročišćavanje fonda i otpis građe
- preregistracija kulturnog dobra
- definiranje sveobuhvatne politike prema darovima.

Navedeni zahtjevi proizašli su iz potrebe da se fond prilagodi misiji knjižnice, ali i problema koji se pojavljuju u poslovanju pri pokušajima integriranja elektroničke i druge građe u knjižnično poslovanje. Kroz nove smjernice definirat će se dvije temeljne zbirke: Nacionalna zbirka i Opći fond. Iz smjernica će korisniku biti jasno kakva se građa nalazi u kojoj zbirci, odnosno podzbirci te koji su uvjeti korištenja, odnosno pristupa građi. Nacionalna zbirka imat će tri podzbirke: Opći dio Nacionalne zbirke, Zavičajnu zbirku *Adriatica*, Sveučilišnu zbirku i Zbirku *Disertationes Universitatis Fluminensis* (DUF).

Zbirka DUF sadrži doktorske radove obranjene na Sveučilištu u Rijeci. Sveučilišna zbirka okupljat će građu čiji su autori djelatnici Sveučilišta u Rijeci, koju su izdale sastavnice Sveučilišta, odnosno čiji se sadržaj odnosi na Sveučilište. Zavičajna zbirka *Adriatica* obuhvaćat će, kao i do sada, građu čiji su autori i/ili izdavači s područja zavičaja (područje Kvarnera, kvarnerski otoci, Gorski kotar i dio Like), odnosno koja o zavičaju govori. Dio građe koji je trenutno dio zbirke *Adriatica*, a odgovara kriterijima za uvrštavanje u Sveučilišnu zbirku, bit će u nju i preseljen. Iz zavičajne zbirke bit će izlučena i u Nacionalnu zbirku, odnosno Opći fond premještena građa koja se odnosi na Istru, odnosno čiji su autori i/ili izdavači s područja Istre, s obzirom na to da je revizijom kriterija za izgradnju zbirke *Adriatica* odlučeno da područje Istre ne pripada pod pojam zavičaja. Opći dio Nacionalne zbirke okupljat će preostalu građu hrvatskih autora, građu izdanu u

Hrvatskoj, odnosno onu koja o Hrvatskoj govori. U navedene zbirke uvrštavat će se po jedan primjerak građe i u načelu će se građa iz tih zbirki korisnicima davati na uvid u prostoru Knjižnice, ali neće biti moguća njena posudba izvan Knjižnice.

Posudbi izvan Knjižnice bit će namijenjena građa u Općem fondu. U tu će se zbirku uvrštavati dodatni primjerci građe iz Nacionalne zbirke i njezinih podzbirki te sva građa koja se nabavlja u svrhu zadovoljavanja potreba korisnika, primarno studenata i znanstveno-nastavnog osoblja Sveučilišta u Rijeci.

U smjernice će se ugraditi kriteriji za nabavu građe kupnjom, s naglaskom na potrebi da se osigura primjerena zastupljenost sadržaja iz svih područja koja se izučavaju na Sveučilištu. Pritom, zbog činjenice da unutar Sveučilišta djeluju i fakultetske knjižnice, mora biti uzet u obzir i raspoloživ broj naslova, odnosno odobren broj pristupa sadržaju koje su osigurale fakultetske knjižnice. Definiranje kriterija za kupnju građe iznimno je važno s obzirom na vrlo ograničena sredstva kojima knjižnice raspoložuju u tu svrhu. SVKRI pored vlastitih sredstava, koja su nedostatna, ima na raspolaganju i sredstva za nabavu literature koja osigurava osnivač. No ona su strogo namjenska i moraju se koristiti za nabavu studentske ispitne i seminarske literature. Upravo je zato važno predvidjeti jasne kriterije (građa koja se nalazi na popisima ispitne i seminarske literature na fakultetima, građa koju fakultetske knjižnice nemaju u dovoljnom broju primjeraka ili ju nemaju uopće, građa koju studenti i znanstveno-nastavno osoblje identificiraju kao potrebnu u njihovu radu) kako bi se namjenskim sredstvima nabavilo građu koja odgovara zahtjevima osnivača, a potom, u granicama mogućnosti, vlastitim sredstvima nabavljati preostalu građu koja zadovoljava potrebe korisnika.

Nabava elektroničkih izvora u suvremenoj je hibridnoj knjižnici nužnost. Dijelom je ta nužnost u Hrvatskoj uvjetovana zakonskim propisima u području znanosti i obrazovanja, a dijelom potrebom samih znanstvenika, istraživača i studenata da imaju osiguran pristup najnovijim sadržajima u polju svoga djelovanja. Osiguravanje pristupa tim izvorima iznimno je skupo i u pravilu same knjižnice nisu u mogućnosti plaćati licencije za svjetske znanstvene baze podataka. Pored toga, pristup svjetskim znanstvenim bazama podataka u Republici Hrvatskoj osigurava se i na nacionalnoj razini za sve knjižnice u sustavu znanosti kroz projekt *Povećanje pristupa elektroničkim izvorima znanstvenog i stručnih izvora financiranja* (e-Izvori).²⁵ U smjernice je stoga potrebno ugraditi napomenu o provođenju godišnje analize baza podataka koje se nabavljaju na nacionalnoj razini. U skladu s time i dostupnim financijskim sredstvima Knjižnice, u smjernicama se ugrađuju temeljni kriteriji za nabavu komercijalnih elektroničkih izvora. Najčešće se ti kriteriji odnose na sadržaj, odnosno predmet, cijenu, jezik²⁶ i sl. koji u ovom slučaju

²⁵ Projekt e-Izvori. [citirano: 2017-04-07]. Dostupno na: <http://baze.nsk.hr/projekt-e-izvori/>.

²⁶ Johnson, P. Developing and managing electronic collections: the essentials. Chicago : American Library Association, 2013. Str. 22.

moraju biti usklađeni ne samo s misijom i potrebama SVKRI-a već i s misijom i potrebama zajednice na Sveučilištu u Rijeci, a da se pritom ne poklapaju s već nabavljenim na nacionalnoj razini.

Pitanje otvorenog pristupa također je jedna od vrlo aktualnih tema. Brojne su publikacije u otvorenom pristupu koje je moguće uvrstiti u knjižnični katalog, odnosno učiniti korisniku dostupnima kroz alate poput *discovery servisa*.²⁷ No omogućavanjem pristupa takvoj građi, bilo kroz knjižnični katalog ili kroz *discovery servis*, ona postaje dio knjižničnog fonda i stoga mora odgovarati određenim kriterijima. Kada se radi o građi u otvorenom pristupu, sličnost sadržaja koji su na raspolaganju sa sadržajima koji su dio kurikuluma sveučilišnih programa ne može biti jedini kriterij. Kao što knjižnica ne treba u svoj materijalni fond uvrštavati svu građu s ciljem da je ima što više, tako to ne treba činiti ni s elektroničkom građom. Stoga će se u smjernice ugraditi i dodatni kriteriji poput zahtjeva da se radi o recenziranim publikacijama, pouzdanom izdavaču, kao i da je osigurana stabilna poveznica na sadržaj.

U elektroničkom obliku u fondu knjižnice nalazi se i digitalizirana građa. SVKRI digitalizaciju provodi u svrhu zaštite, poboljšanja dostupnosti, stvaranja nove ponude te upotpunjavanja fonda. U svim tim aktivnostima dužnost je Knjižnice držati se odredbi *Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima*. Kako Hrvatska, kao i druge europske zemlje, ima prilično restriktivan zakon u području autorskih prava, oblikovanje kriterija za digitalizaciju je otežano. U svrhu zaštite knjižnica može digitalizirati građu, no taj digitalizirani primjerak nije dopušteno dalje distribuirati korisnicima bez pribavljanja dozvole nositelja autorskog prava ukoliko autorska prava nad konkretnim primjerkom još uvijek postoje. Digitalizacijom u svrhu zaštite knjižnica osigurava sadržaj publikacije za slučaj uništenja materijalnog primjerka. U smjernice se ugrađuju željeni kriteriji za formiranje zbirke digitalizirane građe (starost i stanje materijalnog primjerka, zahtjevi korisnika, značaj za istraživanje i zajednicu, postojanje digitaliziranog primjerka u drugim ustanovama). Kako u Hrvatskoj ne postoji središnji registar koji bi okupljao podatke o svim digitalizacijskim projektima, odnosno svim zbirkama digitalizirane građe, moguće je da se ista građa digitalizira više puta, što predstavlja gubitak vremena i financijskih sredstava koja su u to uložena. Stoga je važno temeljito istražiti postoji li digitalizirani primjerak građe u Hrvatskoj, ali i u zemljama u okruženju. Dio građe, kao rezultat povijesnih kretanja na ovom području, imaju knjižnice u Italiji, Austriji ili Mađarskoj, te je kroz suradnju moguće dobiti ili primjerak digitalizirane građe ili pristup istom.

Ipak, u smjernice se mora ugraditi napomena da je nužno pridržavati se važećih zakonskih odredbi iz područja autorskih prava. Uvrštavanjem takve formulacije

²⁷ Objedinjeni pretraživač koji jednim upitom pretražuje sve dostupne izvore informacija – knjižnični katalog, pretplaćene baze podataka, ali i odabrane mrežne izvore informacija u slobodnom pristupu.

otvara se mogućnost da pri eventualnoj promjeni zakonodavne regulative (npr. usvajanjem Marakeškog ugovora²⁸) ne bude potrebno u tom dijelu odmah revidirati i smjernice.

Jednom kada je knjižnični fond izgrađen, potrebno ga je uvijek iznova procjenjivati, što podrazumijeva postupke revizije, izlučivanja i otpisa građe, odnosno pročišćavanje fonda. Periodična revizija knjižničkog fonda propisana je odredbama *Pravilnika o reviziji i otpisu*, pa u smjernice moraju biti ugrađene odredbe koje odgovaraju propisima iz navedenog pravilnika. No pročišćavanje fonda aktivnost je u upravljanju fondom koja se mora provoditi kontinuirano kako bi fond ostao primjeren korisniku i kako bi podupirao misiju knjižnice. Stoga se u smjernice ugrađuju kriteriji tog postupka: izlučivanje iz fonda i otpis zastarjele, prekobrojne i nepovratno oštećene građe, odnosno izdvajanje i pohrana rjeđe tražene građe u zajednička spremišta – depozitorije. Pritom se kriteriji odnose na dio fonda koji je moguće otpisati, dakle isključena je građa koja je zaštićeno kulturno dobro, odnosno koja je pristigla kao obvezni primjerak Republike Hrvatske.

Velik dio knjižničkog fonda SVKRI-a zaštićeno je kulturno dobro. Zaštićenim kulturnim dobrom proglašena je sva građa koja je bila u vlasništvu knjižnice zaključno s 15. 5. 1969. To je rezultiralo iznimno velikim brojem zaštićenih svezaka (ukupno oko 230 000), no nije sva zaštićena građa u toj kategoriji iz stvarne potrebe. Tako postoji niz naslova koje knjižnica posjeduje i u velikom broju primjeraka (neke naslove i u deset primjeraka), ali ih ne može dati korisnicima na korištenje izvan Knjižnice, ne može ih otpisati kao prekobrojne iako to jesu niti oni mogu biti predmetom razmjene s drugim knjižnicama, čime se gubi jedna od mogućnosti nabave građe koja baštinskom dijelu fonda nedostaje. Smjernicama će se predvidjeti broj primjeraka građe koja će se čuvati, kao i uvjeti njezina korištenja. Kroz smjernice i preustroj fizičkih zbirki planira se dati temelj za postupak preregistracije kulturnog dobra. Postupak preregistracije zbirki podrazumijeva obradu sve građe u baštinskom dijelu fonda i stoga se predviđa da će taj postupak potrajati. No njegov će rezultat biti uređenje baštinskog fonda, čime će biti olakšano njegovo istraživanje, a samim time i povećana njegova vrijednost kao resursa Knjižnice.

Knjižnica se u svakodnevnom radu susreće s darovima koji se uobičajeno dijele na željene i neželjene. Željeni darovi odgovaraju nabavnoj politici knjižnice,

²⁸ Marakeški ugovor o olakšavanju pristupa objavljenim djelima za osobne koje su slijepe, imaju oštećenje vida ili druge poteškoće u korištenju tiskanim djelima omogućit će ovlaštenim ustanovama (kojima pripadaju i knjižnice) adaptaciju i distribuciju tiskanih djela s ciljem postizanja potpune pristupačnosti objavljene tiskane građe slijepima i slabovidnima. *Vidi*: Uredba (EU) 2017/1563 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. rujna 2017. o prekograničnoj razmjeni između Unije i trećih zemalja primjeraka u dostupnom formatu određenih djela i drugih predmeta zaštite koji su zaštićeni autorskim pravom i srodnim pravima u korist osoba koje su slijepe, koje imaju oštećenje vida ili imaju drugih poteškoća u korištenju tiskanim materijalima. // Službeni list Europske unije 60, L 242/1(2017). [citirano: 2017-10-27]. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2017.242.01.0001.01.HRV&toc=OJ:L:2017:242:TOC.

svojim sadržajem podupiru misiju knjižnice, odnosno uklapaju se u kriterije za izgradnju fonda i knjižnica svojim djelovanjem nastoji privući takve darove. Neželjeni darovi mnogo su veći problem i u praksi su prilično česti. Tako se knjižnici daruje građa koje se pojedinci ili institucije jednostavno žele riješiti, najčešće zbog potrebe za oslobađanjem fizičkog prostora. Takva je građa često zastarjela i ne odgovara kriterijima za uvrštavanje u knjižnični fond. Stoga će se u smjernice ugraditi jasna politika knjižnice prema darovima i definirati uvjeti i način njihova prihvaćanja, odnosno kriteriji na temelju kojih knjižnica dar može odbiti. Temeljni kriterij za prihvaćanje darova ponuđenih knjižnici jest njihova primjerenost fondu. Darovana građa svojim sadržajem mora odgovarati istim kriterijima kao i građa koju knjižnica kupuje. S druge strane, kako ova knjižnica posjeduje velik baštinski fond, kao dar će svakako prihvatiti i onu građu koja taj fond može dodatno obogatiti.

U javno objavljenim smjernicama američkih i europskih knjižnica, uz dijelove koji se odnose na politiku prema darovima, najčešće su dostupni i obrasci i upute za potencijalne darovatelje, što smatramo dobrom praksom koja će biti primijenjena i u smjernicama SVKRI-a. Takvi obrasci tražit će osnovne podatke o darovatelju (ime i prezime te kontakt-podaci) i građu koju želi darovati knjižnici (naslov, autor, izdavač, godina izdanja, odnosno naslov serijske publikacije, godište, godina i brojevi te napomena o stanju u kojem se građa nalazi). Obrasci će, zajedno s uputama za potencijalne darovatelje i kontakt-podacima ovlaštenih osoba u Knjižnici, biti dostupni na mrežnim stranicama Knjižnice, ali i u tiskanom obliku u prostoru Knjižnice. Smjernicama jasno izražena politika prema darovima predstavljat će pomoć djelatnicima u komuniciranju s potencijalnim darovateljima, dok će darovateljima dati jasnu sliku o tome kakvu građu knjižnični fond SVKRI-a treba.

6. Zaključak

Izgradnjom knjižničkog fonda knjižnice se bave otkad i same postoje. Temeljni je to resurs na kojem se grade sve usluge koje knjižnica pruža, odnosno koji omogućava knjižnici ostvariti ciljeve izražene kroz vlastitu misiju. Velike promjene u području informacijsko-komunikacijske tehnologije koje je čovjek ugradio u svakodnevni život promijenile su očekivanja i potrebe korisnika, očekivanja osniivača, a time i poslovanje knjižnice.

Proces izgradnje knjižničkog fonda postao je još kompleksniji u odnosu na ono što je bio u tradicionalnoj knjižnici. Suvremena hibridna knjižnica uvrštava u svoj fond građu u izvorno digitalnom obliku, mrežno dostupnu građu, a poželjno je i da sama formira zbirke digitalizirane građe iz vlastitog materijalnog fonda kako bi povećala dostupnost i olakšala pristup. U takvoj složenoj i promjenjivoj okolini

postojanje smjernica za izgradnju fonda, koje služe kao okvir i vodič u izgradnji fonda, postaje potreba.

No kao što je sam fond postao složeniji zbog pojave novih vrsta i oblika građe te nove tehnologije, tako je i izrada temeljnog dokumenta poput smjernica postala izazovnija. Izradi smjernica nužno je pristupiti ozbiljno, analizom misije knjižnice i ciljeva koji su pred nju postavljeni te proučavanjem zakonodavstva koje u bilo kojem dijelu utječe na poslovanje knjižnice. Izrađuju se slijedeći određeni teorijski okvir, ali prije svega moraju biti primjerene sustavu i jasne njegovim korisnicima te drugim zainteresiranim akterima.

Sveučilišna knjižnica Rijeka započela je proces izrade smjernica za izgradnju fonda s ciljem da postojeći fond prilagodi vlastitoj misiji te da u smjernicama stvori okvir za razvoj fonda u budućnosti, uzimajući pritom u obzir promjenjivo okruženje u kojem danas djeluje. Knjižnica polazi od misije da bude potpora u znanstvenom, obrazovnom, istraživačkom i umjetničkom radu Sveučilišta u Rijeci. Stoga se uz pomoć smjernica namjerava provesti cjelovit preustroj materijalnih zbirki knjižnice, s temeljnim ciljem stvaranja posudbenog fonda koji će odgovarati potrebama ciljane korisničke populacije.

No smjernice se neće zadržati na materijalnom fondu knjižnice, već će sadržavati i kriterije za uvrštavanje u fond građe u izvorno digitalnom obliku, odnosno mrežno dostupne građe. Istaknut će kakvoj sve građi, odnosno sadržaju koji nije njezino vlasništvo Knjižnica osigurava pristup putem knjižničkog kataloga *i/ili discovery servisa*, bilo da se radi o komercijalnim sadržajima ili sadržaju koji je dostupan u otvorenom pristupu.

Naposljetku, smjernice će se, jednom kada budu usvojene, javno objaviti na mrežnim stranicama knjižnice i putem društvenih mreža koje knjižnica koristi, a s ciljem da se približe postojećim i potencijalnim korisnicima kako bi imali jasnu predodžbu o tome što mogu očekivati od fonda Sveučilišne knjižnice Rijeka.

LITERATURA

Darovi za zbirke : smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus*.; Međunarodna posudba i dostava dokumenata : načela i smjernice za postupanje ; Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Smjernice za nabavu. Dostupno na: <http://www.gskos.unios.hr/~descap/files/Smjernice%20za%20nabavu%20GISKO.pdf> [citirano 2017-01-16].

- Guy, R. F. Developing the hybrid library : progress to date in the National Library of Scotland. // *The Electronic Library* 18, 1(2000), 40-50. DOI: <https://doi.org/10.1108/02640470010320452>
- Hebrang Grgić, I. Dar kao način izgradnje zbirki u hrvatskim narodnim knjižnicama. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3(2011), 95-106.
- Horava, T; M. Levine-Clark. Current trends in collection development practices and policies. // *Collection Building* 35, 4(2016), 97-102. DOI: <https://doi.org/10.1108/CB-09-2016-0025>
- Johnson, P. Developing and managing electronic collections: the essentials. Chicago : American Library Association, 2013.
- Johnson, P. Fundamentals of collection development and management. 2nd ed. Chicago : American Library Association, 2009.
- Kodrič-Dačić, E. Uvod v izgradnjo knjižničnih zbirki. // *Knjižnica* 51, 1 (2007). [citirano: 2017-01-31]. Dostupno na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0701/kodric1.pdf>
- Krajna, T. Nabava knjižnične građe u visokoškolskim knjižnicama. // *Vjesnik bibliotekara hrvatske* 54, 3(2011), 21-42.
- Lazzarich, L. Uloga podružnice sveučilišne knjižnice u visokoškolskom sustavu. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 3-4(2013), 69-78.
- Majstorović, Z. Razvoj Zbirki u sveučilišnom knjižničnom sustavu primjenom Conspectus modela: doktorska disertacija. Zagreb : Z. Majstorović, 2009.
- Majstorović, Z; K. Ivić. Izgradnja zbirki u sveučilišnom knjižničnom sustavu: model. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3(2011), 43-67.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Smjernice za izgradnju zbirke Croatica. [citirano: 2017-01-19]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2016/06/Smjernice-za-izgradnju-zbirke-Croatia-3.pdf>.
- Podružnica Kampus Sveučilišne knjižnice Rijeka, Smjernice za izgradnju fonda. [citirano: 2017-01-16]. Dostupno na: <http://kampus.svkri.uniri.hr/index.php/vodic-za-korisnike/18-vodic-za-korisnike/26>.
- Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. Srpanj 2014. [citirano: 2017-02-01]. Dostupno na: [http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140905-Prijedlog_zakona_o_knjiznicama_i_knjiznicnoj_djelatnosti_za_strucnu_raspravu\(1\).doc](http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140905-Prijedlog_zakona_o_knjiznicama_i_knjiznicnoj_djelatnosti_za_strucnu_raspravu(1).doc).
- Projekt e-Izvori. [citirano: 2017-04-07]. Dostupno na: <http://baze.nsk.hr/projekt-e-izvori/>.
- Sanchez Vignau, B. S.; G. Meneses. Collection development policies in university libraries : a space for reflection. // *Collection Building* 24, 1(2005), 35-45. DOI: <https://doi.org/10.1108/01604950510576119>.

- SOAS University of London. Library collection development policy. [citirano: 2017-01-19]. Dostupno na: <https://www.soas.ac.uk/library/about/collectiondevpolicy/>.
- Sveučilišna knjižnica Rijeka. Povijest. [citirano: 2017-01-15]. Dostupno na: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest>.
- Sveučilišna knjižnica Rijeka. Vizija i misija. [citirano: 2017-01-17]. Dostupno na: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/vizija-i-misija>.
- Uredba (EU) 2017/1563 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. rujna 2017. o prekograničnoj razmjeni između Unije i trećih zemalja primjeraka u dostupnom formatu određenih djela i drugih predmeta zaštite koji su zaštićeni autorskim pravom i srodnim pravima u korist osoba koje su slijepe, koje imaju oštećenje vida ili imaju drugih poteškoća u korištenju tiskanim materijalima. // Službeni list Europske unije 60, L242/1(2017). [citirano: 2017-10-27]. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2017.242.01.0001.01.HRV&toc=OJ:L:2017:242:TOC.
- Živković, D. Knjižnice na putu od poslanja do strategije: osvrt na hrvatske prilike. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1-2(2015), 1-14.

SURADNJA IZMEĐU KNJIŽNICA I CIVILNOGA DRUŠTVA TE NJEZINA ULOGA U MEDIJIMA

THE COOPERATION BETWEEN LIBRARIES AND CIVIL SOCIETY AND THEIR ROLE IN THE MEDIA

Ivana Nikolić

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu¹
ivanan@post.com

UDK / UDC
027:323.21:364:[070:316.77]
Prethodno priopćenje / Preliminary report
Primljeno / Received: 30.8.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 30.11.2017.

Sažetak

Cilj. Rad analizira suradnju između knjižnica i aktera civilnoga društva koji se bave problematikom beskućništva kao primjer pomoći ugroženim društvenim skupinama. Također utvrđuje koliku je medijsku pozornost tema dobila.

Pristup. Prvi dio rada analizira suradnju između knjižnica i civilnoga društva, naglašavajući potencijale knjižnica i aktivan pristup kako bi se pružila konkretna pomoć potrebitima. Drugi dio rada, kvantitativna analiza sadržaja novinarskih tekstova triju internetskih portala u razdoblju duljem od godine dana, utvrđuje kolika je medijska zainteresiranost za temu.

Rezultati. U konačnici, rezultati pokazuju nedostatnu medijsku zainteresiranost za suradnju između knjižnica i civilnoga društva te problematiku beskućništva općenito. Ipak, zamjetni su pozitivni primjeri koji pokazuju kako su mediji dali svojevrstan poticaj suradnji i doprinijeli rješavanju problema.

¹ Istraživanje je provedeno tijekom razdoblja mobilnosti na doktorskom studiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a matični je fakultet Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru.

Originalnost/vrijednost. Rad naglašava temelje novinarstva koje je potrebno poštovati kako bi se pridonijelo rješavanju gorućih društvenih problema. U radu je također naglašena važnost strateškoga razmišljanja o ulozi knjižnica, imajući na umu njihovu otvorenost prema ugroženim društvenim skupinama i upotrebu njihovih potencijala za dobit cjelokupna društva.

Ključne riječi: civilno društvo, knjižnice, mediji

Abstract

Purpose. The paper analyzes the cooperation between libraries and civil society actors who deal with the problem of homelessness as an example of providing assistance to vulnerable social groups. It also investigates the level of attention this topic has received in the media.

Approach. The first part of the paper analyzes the cooperation between libraries and civil society organizations, emphasizing libraries' potentials and an active approach in providing a concrete help to those who are in need. The second part of the paper presents a quantitative content analysis of the newspapers articles published on the three online news websites during a period of one year, and determines the media interest in the topic.

Results. In conclusion, the results have shown that there is a lack of media interest in the collaboration between libraries and civil society and the problem of homelessness in general. However, there is a number of noteworthy positive examples in which the media gave a reasonable encouragement to this kind of cooperation and contributed to solving the problems.

Originality/value. The paper emphasizes the core principles of journalism that need to be respected in order to contribute to solving the burning social problems. It also emphasizes the importance of strategic thinking about the role of libraries, bearing in mind their openness to vulnerable social groups and the use of their potentials for the benefit of the whole society.

Keywords: civil society, libraries, media

1.Uvod

Neosporna je važnost knjižnica za društvo i njegov cjelokupan razvoj. Knjižnice su i važne, i korisne, i zanimljive ustanove koje sabiru raznoliku građu. U *Hrvatskoj enciklopediji* knjižnice su prema sadržaju zbirke podijeljene na *opće* i *specijalne*, a prema namjeni i korištenju na *privatne* i *javne knjižnice*.² Tisućljetni razvoj knjižnica ukazuje na njihovu bogatu povijest, raznoliku baštinu, istraživač-

² Hrvatska enciklopedija: 6: Kn-Mak. Zagreb : Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2004. Str. 12.

ko zanimanje za tematiku. Ljudska potreba za komunikacijom povezana je također s razvojem knjižnica i njihovom ulogom u društvu. Razvoj novih tehnologija donio je nesagledive mogućnosti i sve veću dostupnost informacija različitih vrsta, što se odrazilo i na razvoj knjižnica.

Različita su istraživanja glede nastanka knjižnica, njihova razvoja, usluga, pristupa korisniku.³ Prema Stipanovu, povijest knjižnica stara je približno koliko i sama povijest.⁴ Općenito razmatrajući, znanstvena literatura također svjedoči o različitim pristupima istraživanja knjižnica, dok se zamjetan broj znanstvenih radova odnosi na središnju ulogu korisnika i njihovih potreba. Promjene koje donose nove tehnologije i zamjetna informatizacija cjelokupna društva također su teme istraživanja.

Današnje je društvo prožeto medijima, u njemu mediji igraju ključnu ulogu i posrednici su između institucije, njezinih korisnika te šire javnosti. Uzimajući u obzir složenost društva i problematiku kojoj svakodnevno svjedočimo, jasna je potreba suradnje između različitih aktera kako bi se pridonijelo rasvjetljavanju i rješavanju društvenih problema te podiglo razinu životne kvalitete, posebno ugroženih društvenih skupina. U tome kontekstu plodonosna može biti suradnja između knjižnica i civilnoga društva, odnosno njihovih aktera. Razvijena društva pokazuju primjere suradnje između knjižnica i udruga za osobe lišene prava na vlastiti dom, odnosno boraca za one koji dom nemaju.

Istraživačko je pitanje ovoga rada kako su mediji u Hrvatskoj predstavili suradnju između knjižnica i aktera civilnoga društva tijekom 2016. i 2017. godine. Je li riječ o temi koja je prisutna u medijima i koju su široj javnosti odlučili predstaviti urednici, odnosno osobe odgovorne za objavu sadržaja i načine njihova prikaza ili pak ne? Zbog specifične uloge knjižnica u društvu i različitih projekata suradnje s civilnim društvom, fokus je ovoga rada na knjižnicama. Analizirani su akteri civilnoga društva pravne i fizičke osobe koje se bave problematikom beskućništva. Naravno, postoje i drugi zanimljivi primjeri suradnje između aktera civilnoga društva i knjižnica, no ovaj rad fokusiran je na goruću problematiku beskućništva. Nastojat će se izbjeći riječ „beskućnik“ u radu, imajući na umu upozorenja da njezino konotativno značenje može povrijediti osobe bez vlastita doma, što i sami svjedoče. Dakle bit će upotrijebljena riječ „potrebiti“, imajući na umu osobe pogođene gorućim problemima današnjice, odnosno osobe bez doma, osnovnih dokumenata, posla. Kada je riječ o općoj problematici, koristit će se pojam „beskućništvo“.

³ Sve imenice muškoga roda u ovome radu (npr. korisnik, znanstvenik, stručnjak) podrazumijevaju i imenice ženskoga roda (korisnica, znanstvenica, stručnjakinja).

⁴ Usp. Stipanov, J. Knjižnice i društvo – od potrebe do mogućnosti. Zagreb : Školska knjiga, 2010. Str. 26.

Potrebite možemo svakodnevno vidjeti na ulicama, kolodvorima, kod odlagališta otpada, unatoč nezanemarivim kapacitetima različitih institucija. Stoga je još važniji primjer knjižnice kao ustanove koja različitim projektima može pridonijeti rješavanju društvenih problema, doprijeti do šire javnosti, potencijalnih korisnika. U Hrvatskoj su knjižnice po prvi put nagrađene za projekt „Knjigom do krova“ (nagrada „Ponos Hrvatske“ dodijeljena je Knjižnicama grada Zagreba u veljači 2017. i odnosi se na 2016. godinu). Smisao je projekta veća uključenost potrebitih u društvu, veće mogućnosti za pronalazak posla i, konačno, rješenje teške životne situacije.

Glede medija, metodom analize sadržaja analizirani su novinski tekstovi navedene tematike koji su objavljeni na tri internetska portala: *24sata.hr*, *jutarnji.hr*, *telegram.hr*. Tekstovi su objavljeni u razdoblju od 1. siječnja 2016. do 28. veljače 2017. godine. Dnevne novine, odnosno tabloid *24 sata* pokrenut je 2005. godine, a njihov portal *24sata* prema istraživanju *Gemius Audiencea* najčitaniji je u Hrvatskoj.⁵ Dnevne novine *Jutarnji list* osnovane su 1998. godine te godinama kontinuirano izvještavaju o svakodnevnim događajima, uključujući portal *jutarnji.hr*, odnosno njihovu elektroničku inačicu. Konačno, *telegram.hr* pokrenut je 2015. godine i „najmlađi“ je od analiziranih portala.

Metoda analize sadržaja koristi se za analizu sadržaja različite vrste. „Obilježja koja analizi sadržaja pridaju gotovo sve definicije jesu *objektivnost*, *sustavnost* i *općenitost*.“⁶ Njezina suvremena upotreba služi kvantificiranju podataka, a svojstvena joj je i višestruka i dugotrajna primjena. Analiza je obuhvatila novinarske tekstove objavljene tijekom cjelokupne 2016. te siječnja i veljače naredne godine budući da su na internetskim portalima početkom 2017. objavljeni novinarski tekstovi na temu iznimno niskih temperatura i zabilježenih smrtnih slučajeva, što se posebno odnosi na problematiku beskućništva. Također, nagrada za projekt „Knjigom do krova“ dodijeljena je Knjižnicama grada Zagreba u veljači i zanimljivo je analizirati kako su mediji predstavili tematiku javnosti. Nakon uvoda, razmatra se uloga knjižnica u društvu, uloga medija u društvu, suradnja između knjižnica i aktera civilnoga društva. Potom slijede metodologija, analiza rezultata i zaključak. Teza je rada da je suradnja između knjižnica i civilnoga društva u konkretnome slučaju ovoga rada medijski podzastupljena.

2. Uloga knjižnica u društvu

Knjižnična djelatnost zakonski je regulirana, a propisi koji se odnose na knjižničnu djelatnost prvenstveno navode Zakon o knjižnicama. Zastupnički dom

⁵ Usp. Rating Gemius. [citirano: 2017-04-26]. Dostupno na: <https://rating.gemius.com/hr/tree/domains>.

⁶ Milas, G. Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Jastrebarsko : Naklada Slap, 2005. Str. 501.

Sabora Republike Hrvatske donio je Zakon o knjižnicama 1997. godine. Osim kratkoga ispravka Zakona koji je izdan 1998., poznata je i Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama, prva iz 2000., a druga iz 2009. godine. Glede Odluke iz 2000., članak 3. Zakona o knjižnicama dopunjen je stavkom 3. i odnosi se na zadaću knjižnica:

„Zadaća knjižnica je da u ostvarivanju javne službe nastoje zadovoljiti obrazovne, kulturne i informacijske potrebe svih građana na području svoga djelovanja te da promiču čitanje i druge kulturne aktivnosti u cilju unapređivanja ukupnoga kulturnoga života zajednice.”⁷

Podrobnija definicija zadaća knjižnica također ide u prilog njihovoj važnosti u društvu. Prepoznato je i da knjižnice raspolažu potencijalom koji može biti višestruko korišten. Drugim riječima, knjižnica nije tek puka ustanova ili zanimljiv primjer arhitekture prepušten stihijskomu razvoju, nego svojevrsna mreža kapaciteta koji nalažu strateško razmišljanje i strateške odluke.

Obrazovne, kulturne i informacijske potrebe građana višestruko su povezane s knjižnicama koje imaju nezaobilazno mjesto u društvu i pokazatelj su razvijenosti određene sredine. Razvoj knjižnica ujedno doprinosi razvoju pojedinaca i društva u cjelini. U knjižnicama se okupljaju osobe koje traže znanje, koriste knjige kako bi naučile više, sudjeluju u različitim kulturnim aktivnostima. Nevisno o vrsti potrebe, posebno je važna pristupačnost informacija koju knjižnična djelatnost također obuhvaća prema članku 6. Zakona o knjižnicama.⁸

Knjižnica (riječ „knjižnica” ili *bibliotheca* dolazi od riječi „knjiga” i odnosi se na „skup, odnosno zbirku knjiga”⁹) je definirana i kao „društvena agencija”¹⁰, „kulturna ustanova”¹¹, „komunikacijska agencija”.¹² U informacijskoj dobi knjižničarstvo je suočeno sa značajnim promjenama.¹³ Promjene su vidljive glede prikupljanja različitih informacija, njihove pohrane i dostupnosti, a poseban je naglasak na korisniku kao pojedincu i njegovim potrebama. Današnje knjižnice

⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama. // Narodne novine 2040, 104(2000). [citirano: 2017-10-20]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_104_2040.html.

⁸ Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 1616, 105(1997). [citirano: 2017-10-20]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_105_1616.html.

⁹ Stipanov, J. Nav. dj., str. 11. Stipanov također na istoj stranici objašnjava da su riječi „knjiga” i „knjižnica” dobile naziv prvenstveno po svome fizičkom izgledu, a ne sadržaju, odnosno znanju.

¹⁰ Isto, str. 14.

¹¹ Belan-Simić, A.; I. Đukec Kero. Strateško planiranje i javnozagovaračke aktivnosti Knjižnica grada Zagreba. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), str. 31.

¹² Stipanov, J. Nav. dj., str. 18.

¹³ Usp. Živković, D. Knjižnice na putu od poslanja do strategije: osvrt na hrvatske prilike. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58,1/2(2015), str. 2.

opremljene su u duhu vremena i nude različite mogućnosti svojim korisnicima (posudba knjiga, rad u knjižnici, posudba računalne opreme, rad na internetu, pretraživanje kataloga). Glede korisnika i komunikacije, nezanemarivo mjesto zauzimaju mediji budući da putem njih korisnici dobivaju informacije o radu društvenih ustanova.

3. Uloga medija u društvu

Medijima je dodijeljena neosporna uloga u društvu. Mediji kontinuirano izvještavaju javnost o različitim temama, kao i o radu različitih društvenih institucija. Štoviše, u slučaju nedostatka ili manjka vlastitih komunikacijskih kanala, mediji mogu postati ili se nametnuti kao glavni prijenosnik obavijesti o radu određene institucije, agencije ili udruge. Stoga su mediji u fokusu institucija koje ne zanemaruju njihovu ulogu u društvu.

Pojam medija definiran je na različite načine i u različitim kontekstima. Zakon o medijima također navodi različite medije u članku 2¹⁴ (od tiskovina, radijskih i televizijskih programa, pa sve do drugih oblika programskih sadržaja). Različiti autori bilježe važne napomene kada je riječ o definicijama medija. Mediji nisu tek tehnologija za prijenos sadržaja, nego aktivno sudjeluju u konstrukciji cjelokupne realnosti.¹⁵ Uz svojevrsne klasične medije (novine, radio, televiziju), pojava interneta omogućila je veću uključenost i angažiranost korisnika glede medijskih sadržaja te određeni autori naglašavaju razliku između klasičnih i novih medija.

Tako primjerice Kunczik i Zipfel navode da je interaktivnost nezaobilazna karakteristika novih medija.¹⁶ Autori također pišu o svojevrsnoj utopiji koju je izazvala pojava interneta, posebno na području politike.¹⁷ No praksa bilježi primjere u kojima medijske ustanove, odnosno njihovi čelni ljudi i dalje dominantno odlučuju o medijskim sadržajima koje će objaviti i na koji način, a bilježi i primjere marginaliziranosti korisnika koji su svedeni na razinu pasivne publike, medijskih konzumenata i potrošača.

Ne izostaju kritike medija imajući na umu brojne dezinformacije i različite trivijalnosti koje se njima prenose. Važno je naglasiti zamjetan fokus medija na vulgarnostima, niskim strastima, mediokritetu.¹⁸ Odabir tema, sklonost određenim

¹⁴ Zakon o medijima. // Narodne novine 1324, 59(2004). [citirano: 2017-04-26]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_05_59_1324.html.

¹⁵ Usp. Hromadžić, H. Mediji i spektakularizacija društvenog svijeta. Masmedijska produkcija „kulture slavnih“. // Filozofska istraživanja 120, 30(2010), str. 619.

¹⁶ Usp. Kunczik, M.; A. Zipfel. Uvod u znanost o medijima i komunikologiju. Zagreb : Zaklada Friedrich Ebert Stiftung, 2006. Str. 28-29.

¹⁷ Usp. isto, str. 64.

¹⁸ Usp. Bal, F. Moć medija. Beograd : Clio, 1997. Str. 14.

načinima prikaza tematike i ignoriranje društveno važne problematike svjedoče o vjerodostojnosti medija. Neophodno je naglasiti vjerodostojnost medija i njihovu primarnu odgovornost, a ona podrazumijeva službu na dobrobit naroda.¹⁹ Društvena uloga medija također je neosporna, no nameće se pitanje zašto zamjetan broj medija ignorira određene teme ili ih tendenciozno kontekstualizira te što navedeno govori o vjerodostojnosti medija. Na temelju zakonskih odredbi, pravila struke i profesionalnih standarda mediji također podliježu odgovornosti za vlastiti rad. Neistinito izvještavanje javnosti, dezinformacije i klevete imaju dalekosežne posljedice za pojedinca, njegovu obitelj i društvo u cjelini. Rad novinara pokazatelj je njegova integriteta i vjerodostojnosti.

Nažalost, kritike upućene medijima iznimno su česte, kao i zapažanja da je novinarstvo zamjetno ispod standarda profesionalnosti, a novinarima se ne može vjerovati. Iznimke postoje. Prisutni su i pozitivni primjeri u medijskoj praksi. Primjeri dobre prakse iznimno su potrebni budući da mediji istinitim i profesionalnim izvještavanjem, koje je njihova zakonska obveza i profesionalni imperativ, mogu doprinijeti rasvjetljavanju određene problematike i rješavanju gorućih društvenih problema.

Uzimajući u obzir važnost medija u društvu, društvenu ulogu knjižnica te društvenu problematiku oko koje su posebno angažirani akteri civilnoga društva, istraživački je izazov analizirati medijsku predstavljenost suradnje između knjižnica i civilnoga društva. Drugim riječima, cilj je odgovoriti na pitanje kako su navedeni internetski portali tijekom 2016. i 2017. godine izvještavali o suradnji između knjižnica i aktera civilnoga društva glede problematike potrebitih, odnosno osoba koje nemaju realizirane osnovne životne uvjete.

4. Suradnja između knjižnica i civilnoga društva

Pojam civilnoga društva podrazumijeva suradnju između različitih aktera s ciljem rješavanja različitih problema i niza društvenih situacija. Prema Šalaju, glavni su akteri civilnoga društva nevladine organizacije.²⁰ Činjenica je da civilno društvo čine različiti akteri, više ili manje aktivni i poznati široj javnosti, no raspon je njihova djelovanja mnogostruk. Doprinos civilnoga društva odražava se u aktivnostima glede bolje artikulacije i rješavanja problema, kritike vlasti, povezivanja s ciljem veće dobrobiti društva.²¹

Akteri civilnoga društva mogu potaknuti i realizirati korisne društvene inicijative te biti partner za plodonosnu suradnju. S akterima civilnoga društva surađuju

¹⁹ Usp. Bertrand, C. J. Deontologija medija. Zagreb : ICEJ i Sveučilišna knjižara, 2007. Str. 10.

²⁰ Usp. Šalaj, B. Civilno društvo i demokracija: što bi Tocqueville i Putnam vidjeli u Hrvatskoj? // Anali Hrvatskog politološkog društva 8(2011), str. 49.

²¹ Usp. isto, str. 50.

i knjižnice. Uslijed različitih promjena u širem društvu, uloga knjižnica postaje sve dalekosežnija. Izrazit je naglasak stavljen na korisnika i njegove potrebe, čijoj realizaciji pridonose i različite tehnologije, a knjižnice mogu pokazati inovativnu praksu i glede pomoći u rješavanju aktualne društvene problematike.

Različiti su primjeri inovacija u knjižnicama, a suradnja između knjižnica i aktera civilnoga društva također je jedan od njih. Inovacije na području knjižnica pokazatelj su njihova razvoja kroz povijest te veće ili manje kvalitete usluga, ovisno o potrebama određene sredine. Inovativnost podrazumijeva i reakcije na probleme u društvu, angažman glede životne kvalitete i aktivan pristup.²²

Primjer koji se može navesti jest projekt „Knjigom do krova“²³, tijekom kojega su potrebiti pronašli svojevrsno utočište u knjižnicama. Putem aktivnosti projekta omogućeno im je da se uključe u društvo, razvijaju i usavršavaju radne mogućnosti, povećavaju mogućnosti za pronalazak posla te time i pronađu rješenja iznimno nelagodnih životnih situacija. Primjer aktivne uloge knjižnica na tome području poznat je u razvijenim sredinama gdje se knjižnice i njihovi kapaciteti koriste za pomoć potrebitima te doprinose razvoju cjelokupnog društva. Različite udruge kao dio civilnoga društva u svome radu surađuju s medijima. Putem njih mogu prenijeti informacije o vlastitim aktivnostima, projektima i mogućnostima potpore široj javnosti. No zamjetno je i da su često medijski ignorirane, a može se navesti i svojevrsna medijska nezainteresiranost za njihove aktivnosti.

Prema rezultatima istraživanja „Procjena stanja razvoja organizacija civilnoga društva u Hrvatskoj“ iz 2011. godine, postoji nezainteresiranost medija za aktivnosti udruga. Iako postoje primjeri suradnje, naglašen je prvenstveno problem nezainteresiranosti.²⁴ Budući da mediji služe kako bi informirali javnost o društveno relevantnoj tematici, nameće se pitanje zašto relevantne informacije ipak izostaju. Različita istraživanja na višestrukim primjerima ukazuju na važnost informiranja i veće uključenosti javnosti²⁵ zbog razvoja njezina kritičkoga stava, suradnje u planiranju, odlučivanju i rješavanju društvenih problema.

²² Usp. Sabolović-Krajina, D. Inovativnost u knjižnicama: primjer prakse knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), str. 317.

²³ Bunić, S. „Knjigom do krova“ i knjižnice su Ponos Hrvatske (19.02.2017.). // Knjižnice grada Zagreba. [citirano: 2017-10-13]. Dostupno na: <https://beskucnik.kgz.hr/ostalo/knjigom-do-krova-i-knjižnice-su-ponos-hrvatske/>; također, Culturenet.hr. Knjigom do krova: mreža knjižnica za osnaživanje beskućnika. [citirano: 2017-10-13]. Dostupno na: <http://www.culture-net.hr/default.aspx?id=41049>.

²⁴ Usp. Plavša-Matić, C. Procjena stanja razvoja organizacija civilnoga društva u Republici Hrvatskoj: izvještaj istraživanja u 2011. godini. Zagreb : Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, 2012. Str. 106.

²⁵ Usp. Pavić-Rogošić, L. Imaju li građani što za reći? Sudjelovanje organizacija civilnog društva u donošenju odluka na lokalnoj razini. Zagreb : ODRAŽ, 2012. Str. 67.

5. Istraživanje

5.1. Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja dobiti uvid u suradnju između knjižnica i aktera civilnoga društva na konkretnome primjeru suradnje između knjižnica i aktera civilnoga društva te ustanoviti koliki je medijski interes za tu temu. Budući da mediji itekako mogu skrenuti pozornost javnosti na teme o kojima izvještavaju i posljedično pridonijeti rješavanju važnih društvenih problema, nameće se pitanje koliko je i na koji način tema suradnje između knjižnica i civilnoga društva u konkretnome slučaju ovoga rada prisutna u medijima.

5.2 Metodologija

Metoda analize sadržaja primjenjuje se i kada je riječ o novinarskim tekstovima objavljenim u različitim medijima: novinama, njihovim elektroničkim inačicama, novinarskim tekstovima na temelju kojih nastaju televizijski prilogi itd. Važno je razlikovati kvalitativnu od kvantitativne analize sadržaja. Nefrekvencijskom ili kvalitativnom analizom sadržaja „(...) otkriva se i bilježi određeni sadržaj te se analiziraju obilježja tog sadržaja (,što' i ,kako').“²⁶ Uz ,što' i ,kako', frekvencijska ili kvantitativna analiza sadržaja ujedno daje odgovor na pitanje ,koliko', odnosno daje konkretne podatke o frekvenciji sadržaja.²⁷ Kvalitativna analiza sadržaja može značajno koristiti za prikupljanje podataka, no često se primjenjuje zajedno s drugom istraživačkom metodom, odnosno metodama. Praksa također pokazuje da se u znanstvenim radovima kombinirano koriste kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja.

Slijedeći pravila postupka analize sadržaja, odabran je uzorak za analizu koji čini ukupno 100 novinarskih tekstova (*24sata.hr*: 45, *jutarnji.hr*: 33, *telegram.hr*: 22 teksta) koji se odnose na problematiku beskućništva i njezina moguća rješenja, odnosno suradnju između knjižnica i aktera civilnoga društva. Novinarski tekstovi objavljeni su na portalu *24 sata*, *Jutarnjega lista* i *Telegrama* u razdoblju od 1. siječnja 2016. do 28. veljače 2017. godine. Analizirani su dostupni tekstovi navedene tematike objavljeni na internetskim portalima tijekom 14 mjeseci i već je uzorak pokazatelj njezine zamjetne medijske podzastupljenosti budući da primjerice različite analize tekstova političke tematike mogu obuhvatiti veći uzorak jednostavno zbog većega broja objavljenih tekstova.

Jedinica je analize novinarski tekst. Analiza nije obuhvatila eventualne video-sadržaje ili pak preslike objava na društvenim mrežama koje su dodane u novi-

²⁶ Usp. Tkalac Verčić, A.; D. Sinčić Ćorić; N. Pološki Vokić. Priručnik za metodologiju istraživačkog rada. Zagreb : M.E.P. d.o.o., 2010. Str. 92.

²⁷ Isto.

narske tekstove. Kategorije matrice odnose se na opće karakteristike novinarskih tekstova, pristup problematici, naslove i grafičku opremu. Drugim riječima, analiza je usmjerena na izvor informacije (imenovani i neimenovani), autora, rubriku, komentar novinara, način prikaza problematike, prisutnost ili odsutnost spomena suradnje između knjižnica i civilnoga društva u svrhu poboljšanja životne situacije potrebitih, vrstu naslova, upotrebu negativnih, pogrđnih ili prozivajućih izraza u naslovu, vrstu grafičke opreme, na to koga ili što grafička oprema prikazuje te na način prikaza.

5.3. Analiza rezultata

Glede rezultata, u slučaju tematike ovoga rada može se navesti, imajući na umu cjelokupan kontekst, da su neki od rezultata očekivani. S druge strane, zabrinjavajući postoci ukazuju na nužnost reakcija i promjena na dobrobit novinarstva i društva u kojem djeluje. Naime u analiziranim je tekstovima novinarski izvor podataka u samo 2 % slučajeva osoba iz područja knjižnica. Glede navedenih 2 % slučajeva, novinarski je izvor u svima njima knjižničar/ka. Novinarski izvori ključna su odrednica. Zamjetno je da su stručne osobe dobile jako malo medijskoga prostora, što se odrazilo i na sadržaj upućen javnosti.

Rezultati pokazuju kritične postotke i kada je riječ o akterima civilnoga društva. U samo 6 % analiziranih tekstova izvor je osoba iz civilnoga društva (primjerice udruga ili osoba koja se bavi problematikom beskućništva i sl.). Potrebiti (bilo da je riječ o sadašnjosti ili prošlosti) su izvor informacija u 36 % analiziranih novinarskih tekstova. Dok je vidljivo da smo preplavljeni različitim trivijalnostima putem medija, na što upozorava i nezanemariv broj istraživanja medijskih sadržaja, svakodnevno susrećemo „vijesti“ u kojima su kao izvori predstavljene osobe koje to i ne zaslužuju svojim radom, stručnošću, životnim situacijama. Umjesto prisutnosti stručnjaka u medijima, koji imaju što reći i mogu pomoći u rješavanju gorućih problema kojima je pogođen sve veći broj ljudi, korisnici medija preplavljeni su skandalima, često političke ili seksualne naravi.

Nadalje, problematika beskućništva spominje se u 85 % analiziranih tekstova. Postotak je velik, no također je važno uzeti u obzir da se u 69 % tekstova ne spominje mogući način rješavanja problematike. Dodajmo tomu da se u samo 2 % analiziranih tekstova spominje suradnja između knjižnica i civilnoga društva u svrhu poboljšanja životne situacije potrebitih i njihovih osnovnih životnih uvjeta, čije ispunjenje omogućuje dostojanstven život. Hipoteza jest potvrđena, suradnja između knjižnica i civilnoga društva u slučaju ovoga rada iznimno je medijski podzastupljena, no nema mjesta zadovoljstvu imajući na umu dosegnutu razinu profesionalnosti, društvene osviještenosti i angažiranosti medija.

Komentar novinara može se prepoznati u 61% analiziranih tekstova. Naravno da teorija i praksa poznaju oblike novinarskoga izražavanja u kojima novinar

može iznijeti komentar na određenu temu, vlastita zapažanja ili dojmove. No profesionalna je obveza jasno navesti da je riječ o komentaru (koji ne mora biti točan) i ne predstavljati komentar kao vijest, i to, štoviše, udarnu vijest. „Teoretičari vrlo jasno ističu kako tu nema dvojbe: vijest se temelji na točnim podacima i ona predstavlja istinu.“²⁸ Primjerice kolumna je prihvaćen subjektivniji oblik izražavanja u kojem ipak u pravilu nema mjesta za svakakve komentare budući da ne utemeljeni, uvredljivi i vulgarni komentari provociraju ozbiljne reakcije i govore o samomu autoru. Između komentara i vijesti kao glavnoga oblika novinarskoga izražavanja postoji značajna i nezanemariva razlika.

Glede naslova novinarskih tekstova, čitatelj može samo na njih obratiti pozornost, a da i ne pročita tekst ili uopće ne „klikne“ na njega. Naslovima se u novinarstvu pridaje velika pozornost, posebno odabiru riječi unutar naslova. U 46 % analiziranih tekstova karakter je naslova negativan. Novinari žele privući pozornost, no pridonose li uistinu informiranosti i, u konačnici, dobrobiti svojih korisnika ukoliko ih šokiraju, provociraju, sablažnjavaju i pozivaju na niske strasti?

Potrebiti su, neovisno o stvarnim razlozima zbog kojih su se našli na ulicama, predstavljeni u medijima kroz naglašenu negativnost, emocije, senzacionalne obrate („od beskućnika do zvijezde“), pojedinačne akcije ovisne o dobroj volji i samilosti pojedinaca. Pomoć potrebitima od strane voljnih pojedinaca za svaku je pohvalu, no potrebno je dodati da nije riječ o sustavnim rješenjima i strateškom promišljanju koje će donijeti dalekosežnije korisne društvene promjene. U novinarskim tekstovima prepoznate su i predrasude glede potrebitih, primjerice da su svi narkomani, besposličari, kriminalci ili jednostavno nesretni ljudi i više se ništa ne može poduzeti. Drugim riječima, rješenja nema. Kapaciteti odgovarajućih ustanova nisu dovoljno prepoznati, a ni korišteni. Slijede neki od primjera iz analiziranih tekstova. Naravno, budući da je iznimno malo primjera tekstova sa stručnjacima kao izvorima, takvi primjeri i ne mogu biti navedeni.

Dragutin Todorčević (64), beskućnik koji je umro u strašnim mukama nakon što ga je zapalio dječak (12) je pomagao bolesnoj djeci. Dragutinova životna priča bila je tužna i teška. (24 sata, 15. 12. 2016.)

Policija je potvrdila da dvanaestogodišnjak ne podijelje kaznenoj odgovornosti te je pušten iz policije nakon što su s njim obavili razgovor. (24 sata, 14. 12. 2016.)

Prema svemu sudeći brojni prolaznici i okolni stanari i dalje će strahovati da im neki dio zgrade ne padne na glavu, trpjeti smrad smeća i strahovati od požara kojih je bilo u više navrata jer je prostor, čija

²⁸ Malović, S. Osnove novinarstva. Zagreb : Golden marketing ; Tehnička knjiga, 2005. Str. 19.

unutrašnjost podsjeća iz postapokaliptičnih filmova, okupljalište beskućnika i narkomana. (Jutarnji, 26. 8. 2016.)

Prema pisanju Jutarnjeg lista, novac je na kraju znao biti prefakturiran i u tvrtke beskućnika koje su otkrivenici nalazili da figuriraju kao direktori, a zapravo nisu imali nikakve formalne ovlasti u tvrtkama. (Telegram, 25.11.2016)

Primjeri novinarskih naslova:

SUDBINE

ISPOVIJESTI HRVATSKIH BESKUĆNIKA: KAKO SE NOSE S EKSTREMNOM ZIMOM Potresne priče iz prihvatilišta, u jednom je i jedna cijela obitelj s osmero djece (Jutarnji, 16. 1. 2017.)

ZAVRŠIO NA ULICI

‘NAZIVAO SAM IH LJUDSKIM SMEĆEM, A POSTAO SAM JEDAN OD NJIH’ Ispovijest bankarova sina koji je odrastao u luksuznom domu, a onda postao beskućnik (Jutarnji, 22. 11. 2016.)

Kriminal na zagrebačkoj veletržnici: ‘Prodaju nam voće i povrće ukradeno od sirotinje i beskućnika u Caritasu’ (Telegram, 8. 2. 2016.)

Nakon što sam cijeli život radila kao novinarka, postala sam beskućnica. Samo me dvije stvari drže na životu (Telegram, 30. 9. 2016.)

Beskućnik: ‘Lažem koliko sam star jer želim mlađe djevojke’ (24 sata, 6. 1. 2017.)

Beskućnik je pomagao bolesnoj djeci, a zapalio ga dječak (12) (24 sata, 15. 12. 2016.)

Analiza novinarskih tekstova pokazala je i primjere dobre prakse, iako je njihov postotak znatno manji. Ipak, primjetan je trud novinara koji prate problematiku, a može se prepoznati i nekoliko novinara koji su o njoj kontinuirano izvještavali tijekom vremenskoga razdoblja koje je analiza obuhvatila. Korištenje kapaciteta knjižnica za računalno osposobljavanje potrebitih i njihova priprema za tržište rada s ciljem ostvarenja prava na dom nije posve medijski ignorirana. U tim slučajevima može se prepoznati i važna društvena uloga knjižnica koje se također prilagođavaju promjenama unutarnje i vanjske sredine, analiziraju svoje

prednosti i nedostatke. Pravilan razvoj podrazumijeva i ispravnu strategiju. U literaturi je naglašena važnost strateškoga promišljanja i planiranja.²⁹

Slijede primjeri dobre prakse novinarskoga izvještavanja koje ne uključuje samo prikaz problematike i svojevrsno zgražanje nad njom, nego i navodi moguća rješenja, pristupa proaktivno, uključuje stručnjake kao izvore informacija i prepoznaje društveno korisne projekte.

Projekt `Knjigom do doma` osmislila je knjižničarka Sanja Bunić, uz potporu Knjižnica grada Zagreba. Osim računalnih radionica, organizira druženja s beskućnicima, razna događanja u kojima oni aktivno sudjeluju, doniraju knjige prihvatilištima za beskućnike, a puno pozornosti posvećuju rušenju predrasuda o beskućnicima. Cilj projekta je uključivanje beskućnika u društvena i kulturna zbivanja. (24 sata, 25. 1. 2017.)

Sanji je u ostvarenju projekta puno pomogao Drago Rendulić (52), nekad i sam beskućnik.

- Upoznali smo se u volonterskom centru Zagreb dok sam volontirala i Drago je poželio doći kod nas na informatičke radionice, pa sam ga pozvala na one za treću dob jer nije bilo druge prikladne – objasnila je Sanja. (24 sata, 25. 1. 2017.)

Reporteri Jutarnjeg u četiri najveća hrvatska grada s ljudima koji se najteže nose s ekstremnom zimom.

Koliko često se sjetimo onih koji će zbog hladnoće jedva preživjeti zimu? (...) Zbog ekstreme hladnoće mnoga su hrvatska prihvatilišta posljednjih dana popunila svoje kapacitete. (Jutarnji, 16. 1. 2017.)

- Četiri petine beskućnika nikada nećete vidjeti, ne spavaju na ulici, imaju neki privremeni smještaj. Imaju izuzetno složene probleme koji se tiču mentalnog i fizičkog zdravlja, te obiteljske i emocionalne probleme. Ti ljudi su dosegli dno i obično ne znaju gdje se obratiti za pomoć. (Jutarnji, 22. 11. 2016., izvor: osoba o iskustvu beskućništva)

Do sada su supermarketi takvu hranu (op. neprodanu) zalijevali izbjeljivačem, a ukoliko i dalje nastave s takvom praksom prijete im zakonska kazna od 75 tisuća eura ili dvije godine zatvora. (Telegram, 6. 2. 2016. – donacija neprodane hrane potrebitima)

Postoji mnogo uobičajenih, ali zastarjelih mitova koji opisuju beskućnike, kao na primjer da su to drogeraši, lijenčine, mentalno bo-

²⁹ Usp. Belan-Simić, A.; I. Đukec Kero. Nav. dj., str. 30.

lesni ili da su se sami odlučili na takav život. No to ne opisuje mene niti većinu ljudi koje sam srela. Mi nismo odabrali ovakav život. (Telegram, 30. 9. 2016.)

Knjižnice upućuju na dosegnuti stupanj kulturnoga razvoja.³⁰ Knjižnice su također pokazatelj cjelokupne zrelosti društva, posebno kada je riječ o potrebitima, marginaliziranim i ugroženim društvenim skupinama. No potrebna je i potpora knjižnicama od strane istoga društva, posebno u vremenu naglih i stalnih promjena, sve većih zahtjeva i imperativa brzine. Ukoliko su ključne ustanove zanemarene, vidljive su posljedice za cjelokupno društvo i potrebno je uložiti dodatni napor za zadovoljenje društvenih potreba.³¹

Društvo koje brine za svoje ustanove može višestruko prosperirati budući da smisleno ulaganje donosi višestruke koristi. Broj korisnika knjižnica također varira, a općenita je težnja da on što više raste i da se privuku potencijalni korisnici. Primjerice društvene skupine s posebnim potrebama također su korisnici knjižnica ili će postati korisnici, a knjižnica im može pomoći svojim uslugama i zadržati njihovo članstvo. Naglašena je važnost smjernica zbog unapređenja kvalitete usluge koja se pruža korisnicima.³² Dakle smjernice su nužne i za različite slučajeve osjetljivih i ugroženih skupina. Plodonosne su uz dosljednu i kontinuiranu primjenu u praksi. Poseban je fokus na važnosti strategije.

6. Zaključak

Strategija je ključan dokument mnogostruke primjene, što vrijedi i za područje knjižnica. Nužno je strateško promišljanje u koje je potrebno uključiti pomoć potrebitima, u slučaju ovoga rada osobama koje su lišene prava na dom. Knjižnica raspolaže potrebnim kapacitetom, njezina je uloga u društvu neosporna i može plodonosno djelovati putem različitih društveno korisnih projekata. Provedena analiza sadržaja pokazala je da mediji, kao današnji ključni posrednici informacija o različitim ustanovama i društvu općenito, ne prepoznaju (ili ne žele prepoznati) i korisnu, i konstruktivnu, i zanimljivu ulogu knjižnica u društvu. Suradnja između knjižnica i civilnoga društva podzastupljena je tema na internetskim portalima u Hrvatskoj kroz cjelokupnu 2016. i početak 2017. godine. Ni činjenica da su knjižnice prvi put nagrađene zbog potpore potrebitim društvenim skupinama nije pretjerano zainteresirala medije, vidno više orijentirane na skandale, tračeve i detalje iz privatnih života pojedinaca kojima kontinuirano daju publicitet. Izjave

³⁰ Usp. Stipanov, J. Nav. dj., str. 7.

³¹ Usp. Kovačević, J.; R. Vrana. Pogled na knjižnične usluge iz perspektive korisnika. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), str. 157-158.

³² Usp. Šupe, T.; D. Živković. Knjiga i čitanje u slijepe i slabovidne djece. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 4(2014), str. 262.

stručnjaka dobile su iznimno malo medijskoga prostora, a riječ je o ljudima koji imaju što poručiti i pokazuju kako djelovati na veću dobrobit društva.

Na temelju provedene analize, zabrinjavajuće niskih postotaka uključenosti stručnjaka kao izvora informacija, naglaska na problemima bez prikaza ikakva rješenja, novinarskih komentara i opće negativnosti koja se također odražava u naslovima, može se zaključiti da mediji, odnosno analizirani internetski portali itekako mogu biti angažiraniji kada je riječ o podršci suradnji između knjižnica i aktera civilnoga društva u Hrvatskoj sa svrhom informiranja javnosti, rasvjetljavanja problematike i mogućih rješenja.

Analiza je pokazala i primjere dobre prakse, novinarske tekstove kojima je tema približena javnosti na profesionalniji način, u kojima su navedeni izvori i rješenja te koji ne potiču niske strasti, nego osviještenost vlastitih korisnika. Istraživanja čija je svrha veća osviještenost glede goruće društvene problematike, posebno kada pokazuju i moguća rješenja te mogu doprijeti do šire javnosti, potrebna su i daju svoj dio doprinosa u izgradnji i razvoju društva.

LITERATURA

- Bal, F. Moć medija. Beograd : Clio, 1997.
- Belan-Simić, A.; I. Đukec Kero. Strateško planiranje i javnozagovaračke aktivnosti Knjižnica grada Zagreba. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), 29-44. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=211854 [citirano: 2017-04-26].
- Bertrand, C. J. Deontologija medija. Zagreb : ICEJ i Sveučilišna knjižara, 2007.
- Bunić, S. „Knjigom do krova“ i knjižnice su Ponos Hrvatske (19.02.2017.). // Knjižnice grada Zagreba. [citirano: 2017-10-13]. Dostupno na: <https://beskucnik.kgz.hr/ostalo/knjigom-do-krova-i-knjiznice-su-ponos-hrvatske/>
- Culturenet.hr. Knjigom do krova: mreža knjižnica za osnaživanje beskućnika. [citirano: 2017-10-13]. Dostupno na: <http://www.culturenet.hr/default.aspx?id=41049>.
- Faletar Tanacković, S.; B. Badurina. Suradnja baštinskih ustanova u Hrvatskoj : stanje i očekivanja. // 13. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture / uredile Mirna Willer i Sanjica Faletar Tanacković. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 30-61.
- Hromadžić, H. Mediji i spektakularizacija društvenog svijeta. Masmedijska produkcija „kulture slavnih“. // Filozofska istraživanja 120, 30(2010), 617-627. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=102384 [citirano: 2017-04-27].
- Hrvatska enciklopedija: 6: Kn-Mak. Zagreb : Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2004.

- Kovačević, J.; R. Vrana. Pogled na knjižnične usluge iz perspektive korisnika. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), 135-160. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=211870 [citirano: 2017-04-26].
- Kunczik, M.; A. Zipfel. Uvod o znanost o medijima i komunikologiju. Zagreb : Zaklada Friedrich Ebert Stiftung, 2006.
- Malović, S. Osnove novinarstva. Zagreb : Golden marketing ; Tehnička knjiga, 2005.
- Milas, G. Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Jastrebar-sko : Naklada Slap, 2005.
- Pavić-Rogošić, L. Imaju li građani što za reći? Sudjelovanje organizacija civilnog društva u donošenju odluka na lokalnoj razini. Zagreb : ODRAZ, 2012.
- Plavša-Matić, C. Procjena stanja razvoja organizacija civilnoga društva u Republici Hrvatskoj: izvještaj istraživanja u 2011. godini. Zagreb : Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, 2012.
- Rating Gemius. [citirano: 2017-04-26]. Dostupno na: <https://rating.gemius.com/hr/tree/domains>.
- Sabolović-Krajina, D. Inovativnost u knjižnicama: primjer prakse knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), 305-319. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=211906 [citirano: 2017-04-25].
- Štipanov, J. Knjižnice i društvo – od potrebe do mogućnosti. Zagreb : Školska knjiga, 2010.
- Šalaj, B. Civilno društvo i demokracija: što bi Tocqueville i Putnam vidjeli u Hrvatskoj? // Anali Hrvatskog politološkog društva 8(2011), 49–71. Dostupno i na: <http://hrcak.srce.hr/77758> [citirano: 2017-04-27].
- Šupe, T.; D. Živković. Knjiga i čitanje u slijepe i slabovidne djece. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 4(2014), 259-278. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=209995 [citirano: 2017-04-27].
- Tkalac Verčić, A.; D. Sinčić Ćorić; N. Pološki Vokić. Priručnik za metodologiju istraživačkog rada. Zagreb : M.E.P. d.o.o., 2010.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama. // Narodne novine 2040, 104(2000). [citirano: 2017-10-20]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_104_2040.html.
- Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 1616, 105(1997). [citirano: 2017-10-20]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_105_1616.html.
- Zakon o medijima. // Narodne novine 1324, 59(2004). [citirano: 2017-04-26]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_05_59_1324.html.
- Živković, D. Knjižnice na putu od poslanja do strategije: osvrt na hrvatske prilike. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 58, 1/2(2015), 1-14. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=211850 [citirano: 2017-04-25].

**BIBLIOMETRIJSKE ZNAČAJKE
KATEGORIZIRANIH RADOVA ČASOPISA
MEDIJSKA ISTRAŽIVANJA (1995.-2015.)**

**BIBLIOMETRIC FEATURES OF CATEGORIZED
ARTICLES: THE JOURNAL MEDIJSKA ISTRAŽIVANJA/
MEDIA RESEARCH (1995-2015)**

Kristina Romić
kromic@nsk.hr

Goranka Mitrović
gmitrovic@nsk.hr
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

UDK / UDC 001.8:[050:070]“1995/2015“
Stručni rad / Professional paper
Primljeno / Received: 5.6. 2017.
Prihvaćeno / Accepted: 2.11.2017.

SAŽETAK

Cilj. U radu se analizira znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije *Medijska istraživanja* tijekom dva desetljeća njegova izlaženja. Ovaj rad ima za cilj na osnovi određenih bibliometrijskih pokazatelja dobiti uvid u razvoj tog časopisa tijekom dvadesetjednogodišnjeg izlaženja te utjecaj časopisa na znanstvenu zajednicu.

Metodologija. Uzorak za istraživanje činili su svi brojevi časopisa od 1995. do 2015. godine s ukupno 276 kategoriziranih radova, na kojima je provedena bibliometrijska analiza. Analizirali su se podatci o dinamici izlaženja, autorstvo, jezik te prisutnost i indeksiranost časopisa u međunarodnom e-okruženju.

Rezultati. Dobiveni rezultati pokazuju da su najzastupljeniji izvorni znanstveni radovi (46 %). Autori koji su objavljivali u *Medijskim istraživanjima* uglavnom su iz Hrvatske (59,7 %) ili iz zemalja regije (Hrvatska i ostale države nastale raspadom bivše

Jugoslavije), pa je tako na 60,3 % kategoriziranih radova s više autora barem jedan autor iz Hrvatske, a na 20,6 % kategoriziranih radova s više autora barem jedan autor iz regije. Ti podatci ukazuju na jaku nacionalnu, odnosno regionalnu orijentaciju časopisa, što se može pripisati jeziku objavljivanja, koji je većinom hrvatski (60,5 %). Citatna analiza časopisa provedena je na podacima o citiranim objavljenim izvornim znanstvenim i preglednim radovima u *Clarivate Analyticsovoj* (do 2016. godine *Thomson Reuters*) citatnoj kolekciji *Web of Science Core Collection* (WoSCC) preko opcije *Cited Reference Search* koja omogućuje provjeru citiranosti i onih časopisa koji nisu zastupljeni u citatnim indeksima WoSCC te na podacima o citiranosti indeksiranih radova u citatnoj bazi podataka *Scopus*. Istraživanje je usmjereno na broj i vrstu citata koje su dobili radovi objavljeni u časopisu *Medijska istraživanja*. Provedena je i analiza citiranih referenci u WoSCC-u te su utvrđeni podatci o količini citiranih jedinica i nazivu, tj. porijeklu časopisa koji su citirali radove iz časopisa *Medijska istraživanja*, a također su analizirani autori koji su citirali radove *Medijskih istraživanja*. Utvrđeno je da su 52 rada časopisa *Medijska istraživanja* u srpnju 2016. dobila 89 citata, a izračunati h-indeks iznosio je 4. Citatna analiza zastupljenih radova u *Scopusu* (razdoblje od 2011. do 2015.) pokazuje da je od 71 indeksiranog rada citirano njih 16 s ukupnom citiranošću od 29 citata i h-indeksom 3, promatrano u srpnju 2016.

Vrijednost. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem mogli bi poslužiti kao smjernice za razvoj časopisa.

Gljučne riječi: analiza radova, bibliometrijski pokazatelji, bibliometrijska analiza, znanstveni časopisi

Abstract

Purpose. The paper analyzes the scientific journal dealing with journalism and media *Medijska istraživanja/Media Research* during the two decades it has been published (1995-2015). The purpose of this paper is to present the development of the journal during the twenty-one years of publication and the influence of the journal on the scientific community by showing the results of certain bibliometric indicators.

Methodology. The research sample included all published issues of the journal in the period from 1995 to 2015 with a total of 276 papers, which were subjected to bibliometric analysis. The paper analyzes the development of the journal over the researched period focusing on categories such as publication dynamics, language, contributing authors, as well as presence and citation in many international abstract and citation databases.

Findings. The results of the analysis have shown that, for the most part, the original scientific papers (46%) have been published in the journal. The authors of the papers published in the journal *Medijska istraživanja/Media Research*, come mostly from Croatia (59.7%) or the countries in the region (Croatia and other countries of the former Yugoslavia). Furthermore, the analysis have shown that out of 60.3% categorized articles written by several authors at least one of the authors comes from Croatia, and out of 20.6% cate-

gorized works by more than one author, at least one author comes from the region. These data reveal a strong national or regional orientation of the journal, which can be attributed to the language of publication, which is mostly Croatian (60.5%).

The analysis has shown that the largest number of articles were original scientific papers (46%), followed by professional papers (18.5%), scientific review papers (14.9%), conference papers (12.3%), preliminary reports (6.2%), retained articles (1.1%), and translated works (1.1%). The language of the published articles is most often Croatian (60.5%). The authors are mostly Croatian (59.8%) and they come mainly from the higher education institutions, foreign (35.2%) and domestic (33.2%). The journal citation analysis was conducted on data from the references cited in the Clarivate Analytics (the *Thomson Reuters* until 2016) citation collection Web of Science Core Collection (WoSCC), which also allows checking the citations of those journals that are not represented in the citation indexes WoSCC and the citation data of the works indexed in bibliographic and citation database Scopus. The research was focused on the number and type of citations the papers published in the journal *Medijska istraživanja/Media Research* have received. The analysis of the references cited in WoSCC has shown the total amount of the quoted data units and the names, i.e. the origin (countries) of the journals in which the works from the journal *Medijska istraživanja/Media Research* were quoted. The results have shown that 52 papers from *Medijska istraživanja/Media Research* received 89 quotations in July 2016, and the calculated h-index was 4. The citation analysis of the indexed papers from 2011 to 2015 in Scopus showed that out of the 71 indexed works, 16 of them were cited, with the total of 29 citations and the h-index 3 as the records for July 2016 show.

Value. The results of this study could serve as guidelines for the future development of the journal.

Keywords: bibliometric indicators, citation analysis, paper analysis, scientific journals

1. Uvod

Znanstveno komuniciranje dinamičan je sustav čiji su elementi dio neprekidnog niza aktivnosti koji za cilj imaju prijenos znanstvenih informacija unutar sustava znanosti, ali i izvan njega.¹ Napredak i razvitak znanosti nezamislivi su bez komunikacije među znanstvenicima. Komunikacija, formalna ili neformalna, mora postojati kako bi znanost mogla napredovati temeljeći se na pouzdanim prethodnim saznanjima znanstvenika.² Znanstveni i stručni časopisi osnova su znanstvene komunikacije i jedan od glavnih izvora novih znanstvenih ideja. Uloga časopisa u znanstvenoj komunikaciji odvija se kroz produkciju, konzumaciju i diseminaciju znanstvenih i stručnih informacija relevantnoj znanstvenoj javnosti.

¹ Vrana, R. Vrednovanje znanstvenog rada. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 1-2(2011), str. 173.

² Hebrang Grgić, I. Kriza izdavaštva znanstvenih časopisa. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 47, 1-2(2004), str. 88.

Prvi znanstveni časopisi počeli su izlaziti 1665. godine (*Journal des Sçavans* i *Philosophical Transactions of the Royal Society*) i do danas su ostali konceptualno neizmijenjeni. Časopisi su se u razdoblju od preko 300 godina, koliko postoje, pokazali osobito uspješnima u promicanju znanstvene komunikacije, aktivnosti kojom se znanstveniku pojedincu omogućuje da informira kolege o vlastitim spoznajama, a njima se također omogućuje da na isti način informiraju pojedinca koji je objavio svoje otkriće o rezultatima njegova rada. Kroz razvoj pojedinog časopisa moguće je popratiti razvoj i utjecaj pojedine znanstvene discipline, kao i razvoj te profesionalne zajednice kojoj je časopis namijenjen u cjelini. Pojava znanstvenog časopisa najčešće je znak postojanja određenog većeg broja znanstvenika i stručnjaka koji imaju potrebu artikulirati određenu znanstvenu i stručnu problematiku te ju podijeliti s relevantnom akademskom zajednicom.³ Znanstvena komunikacija kao proces stvaranja, korištenja i širenja informacija podložna je promjenama, uvjetovanima i prirodom same znanosti i tehničkim dostignućima. Kraj 20. i početak 21. stoljeća označila je pojava brojnih elektroničkih publikacija i institucijskih izvora informacija poput digitalnih knjižnica i digitalnih repozitorija koji su postavili temelje za snažniji razvoj znanstvene komunikacije u elektroničkoj okolini. Danas je uobičajeno, uz informacije u tiskanom obliku, koristiti se različitim izvorima informacija u digitalnom obliku. Ključna uloga u objavljivanju rezultata znanstvenih i stručnih istraživanja i dalje pripada časopisima, bilo u tiskanom ili digitalnom obliku.⁴

Znanstveni časopis kao komunikacijski medij otvara mnoge mogućnosti za istraživanja. Od 1960-ih godina nadalje uočava se porast kvantitativnih istraživanja obilježja časopisa, odnosno radova/članaka koje oni objavljuju kao osnovnih jedinica na kojima se provode, tzv. bibliometrijske analize. Bibliometriju kao pojam uveo je Pritchard 1969. godine te je predložio da se tim izrazom zamijeni raniji neprikladan naziv „statistička bibliografija“ koji je uveo Hulme.⁵ Godine 1923. Pritchard je bibliometriju opisao kao niz matematičkih i statističkih metoda koje daju uvid u komunikaciju koja se odvija putem knjiga i drugih medija komunikacije⁶ te također može upućivati na smjerove razvoja pojedinog znanstvenog područja. Prema definiciji Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development*, OECD), bibliote-

³ Vejmelka, L.; K. Švenda-Radeljak. Ljetopis socijalnog rada (1994.-2013.): dvadeset godina kontinuiranog izlaženja. // Ljetopis socijalnog rada 21, 2(2014), str. 314.

⁴ Zabajn Bogut, A.; T. Krajna. Trideset godina časopisa Polimeri: bibliometrijske značajke kategoriziranih radova. // Polimeri 32, 2(2011). Str. 81.

⁵ Eom, S. Author cocitation analysis: quantitative methods for mapping the intellectual structure of an academic discipline. Hershey ; New York: Information Science Reference, 2008. Str. 3.

⁶ Tella, A.; A. O Issa. Library and information science in developing countries: contemporary issues. Hershey : Information Science Reference, 2012. Str. 304.

trijske se analize temelje na podacima o broju znanstvenih radova, njihovih citata i njihovih autora s ciljem mjerenja produkcije i odjeka pojedinaca / istraživačkih timova, ustanova i država, identificiranja nacionalnih i internacionalnih suradničkih mreža i otkrivanja novih polja znanosti i tehnologije.⁷ Bibliometrijskim istraživanjima hrvatskih časopisa bavili su se mnogi. Neka od istraživanja u prirodnom i tehničkim znanostima te biomedicini i zdravstvu jesu i sljedeća: Jokić i Borić⁸ istražile su 1992. godine znanstvenu aktivnost na području botanike mjereno kroz časopis *Acta Botanica Croatica*. Godine 2004. Krajna i Petrak⁹ istražile su bibliometrijske karakteristike časopisa *Strojarstvo*. Borić i Strujić¹⁰ 2006. godine napravili su bibliometrijsku analizu časopisa *Acta Stomatologica Croatica*, a dvije godine kasnije Borić je napravila citatnu analizu istog časopisa u bazi podataka *Web of Science*.¹¹ Takve analize u području društvenih i humanističkih znanosti u svijetu i Hrvatskoj bile su rjeđe. Mogući je razlog važnost knjiga kao komunikacijskog medija u većini polja i disciplina društvenih, a pogotovo humanističkih znanosti. Neka od istraživanja iz različitih polja društvenih znanosti jesu sljedeća: Dukić¹² je 1990. godine provela citatnu analizu triju domaćih socioloških časopisa, Švenda-Radeljak provela je 2006.¹³, 2010.¹⁴ i 2014. godine¹⁵ tri bibliometrijska istraživanja na dvama društvenim časopisima. Martek i Šute¹⁶ provele su 2010. godine bibliometrijsko istraživanje na časopisu *Arhivski vjesnik*, a Jokić i Zauder 2013. godine analizirali su časopis *Sociologija sela*.¹⁷ Iako je uloga časopisa u znanosti u osnovi ista, neovisno o području, oni se razlikuju po

⁷ Macan, B.; J. Petrak. Bibliometrijski pokazatelji za procjenu kvalitete znanstvenih časopisa. // Hrvatski znanstveni časopisi : iskustva, gledišta, mogućnosti. / Ur. Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Školska knjiga, 2015. Str. 40.

⁸ Jokić, M.; V. Borić. Znanstvena aktivnost na području botanike mjerena kroz časopis *Acta Botanica Croatica*. // *Acta botanica Croatica* 51, 1(1992), 169-176.

⁹ Krajna, T.; J. Petrak. Bibliometric characteristics of the journal *Strojarstvo* in the Period 1992-2001. // *Strojarstvo: časopis za teoriju i praksu u strojarstvu* 46, 1-3(2004), 19-23.

¹⁰ Borić, V.; M. Strujić. Bibliometric analysis of *Acta stomatologica Croatica*: 1987-2006. // *Acta stomatologica Croatica* 40, 4(2006), 345-355.

¹¹ Borić, V. Analiza citata radova objavljenih u časopisu *Acta* zabilježenih u bazi podataka *Web of Science*. // *Acta stomatologica Croatica* 42, 2(2008), 123-139.

¹² Dukić, Z. Mjesto sociologije u sistemu znanosti: citatna analiza triju domaćih socioloških časopisa. // *Revija za sociologiju* 21, 3(1990), 455-465.

¹³ Švenda Radeljak, K. *Journal Social Work: the first decade (1960-1969)*. // *Ljetopis socijalnog rada* 13,1(2006), 115-132.

¹⁴ Švenda-Radeljak, K. *Revija za socijalnu politiku: petnaest godina kontinuiranog izlaženja (1994.-2008.)*. // *Revija za socijalnu politiku* 17, 1(2010), 155-170.

¹⁵ Vejmelka, L. ; K. Švenda-Radeljak. Nav. dj.

¹⁶ Martek, A. ; S. Šute. Bibliometrijska analiza časopisa *Arhivski vjesnik* u razdoblju od 2001. do 2009. // *Arhivski vjesnik* 53, 1(2010), 165-176.

¹⁷ Jokić, M.; K. Zauder. Bibliometrijska analiza časopisa *Sociologija sela / Sociologija i prostor* u razdoblju 1963.- 2012. // *Sociologija i prostor* 51, 2(2013), 331-349.

svojim oblikovnim karakteristikama te načinima objavljivanja rezultata istraživanja i znanstvenih spoznaja, npr. vrstama članaka, strukturi članaka, vrstama i oblicima navođenja korištene literature i sl. Bibliometrijskom analizom može se upoznati struktura znanstvene aktivnosti unutar neke znanstvene discipline, zemlje ili regije. Može se saznati o širini utjecaja pojedine znanstvene publikacije, stupnju znanstvene produktivnosti te stupnju međunarodne suradnje.

Svrha i cilj ovog istraživanja jest to da na osnovi određenih bibliometrijskih pokazatelja dobijemo uvid u razvoj ovog časopisa tijekom dvadesetjednogodišnjeg izlaza te utjecaj časopisa na znanstvenu zajednicu.

2. Istraživanje

2.1. Pristup istraživanju i metode

U ovome radu naglasak je na analizi određenih bibliometrijskih pokazatelja časopisa *Medijska istraživanja* u dvadesetjednogodišnjem razdoblju (od 1995. do 2015. godine). Provedena je citatna analiza časopisa na temelju podataka o citiranosti dostupnih na portalu *Web of Science* (WoS) kao nezaobilaznog izvora kada je riječ o bibliometrijskim analizama časopisa te *Scopus*, citatne i bibliografske baze podataka koja se pojavila 2004. godine. Članci su promatrani i analizirani prema određenim parametrima: broj članaka po godinama, kategorizacija članaka, broj autora i ustanova, jezik publiciranja, citatne reference te vidljivost časopisa u sekundarnim izvorima.

2.2. Rezultati i rasprava

Korištenjem bibliometrijskih metoda analizirani su svi članci objavljeni u časopisu *Medijska istraživanja* tijekom dvadesetjednogodišnjeg razdoblja. Svi članci (ukupno 276 kategoriziranih radova te 227 priloga¹⁸) pregledani su *de visu*, od 1995. do 2015. Izvršena je kategorizacija članaka na znanstvene članke i druge priloge. Radovi su zatim kategorizirani prema vrstama. Kako bi se lakše mogli pratiti trendovi razvoja časopisa kroz vrste radova, radovi su kategorizirani prema UNESCO-ovim preporukama u znanstvenim i stručnim publikacijama: izvorni znanstveni rad, prethodno priopćenje, pregledni rad i stručni rad.¹⁹ Osim toga, u znanstvenim se časopisima tiskaju i izlaganja sa skupova te prikazi knjiga i skupova, obavijesti o programima i projektima i sl. Kategorizacija je preuzeta u obliku koji je odredilo uredništvo časopisa u suradnji s recenzentima u trenutku objavljivanja radova.

¹⁸ U kategoriju *prilozi* svrstane su recenzije, prikazi, bilješke, prijevodi, intervjui i uvodnici.

¹⁹ Zgrabljić Rotar, N. *Medijska istraživanja i medijska disciplina od 1995. do 2005.* Zagreb: Doron, 2005. Str. 20.

U svrhu boljeg pregleda uloge i znanstvenog utjecaja samog časopisa analizirani su i podatci o autorima. Analiziran je broj autora pojedinih kategoriziranih radova te institucije iz kojih autori dolaze. Svi su ti podatci prikazani prema svojim karakteristikama ukupno i/ili po godištima te su tabelarno uređeni i/ili verbalno opisani.

2.2.1. Dinamika izlaženja

U analiziranom dvadesetjednogodišnjem razdoblju objavljeno je 37 sveščića. Ukupno je objavljeno 276 kategoriziranih radova. Tijekom dvadeset godina izlazila su po 2 sveščića godišnje, osim 1997., 2001. i 2011. godine, kada je izašao po 1. sveščić (dvobroj). Tijekom svih proteklih godina časopis je izlazio redovito i kontinuirano.

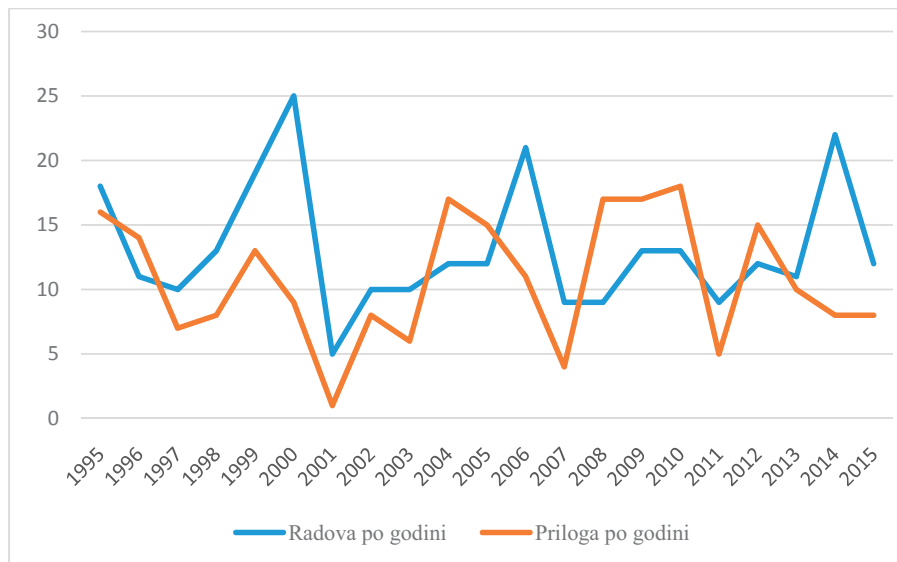
2.2.2. Uredništvo

Tijekom dvadeset jedne godine izlaženja mijenjala se donekle struktura uredništva. Prvo uredništvo časopisa od sedam članova, na inicijativu glavne urednice, činili su profesori s različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Ljubljani. Svima je bilo zajedničko to što su tijekom karijere istraživali medije u sklopu svojih znanstvenih disciplina te su o tome pisali i objavljivali radove. Glavna je urednica časopisa Nada Zgrabljčić Rotar. Prvo uredništvo činili su Vladimir Biti, Ivan Ivas, Tomo Jantol, Manca Košir, Zrinjka Peruško, Nenad Prelog i Ivo Škarić, a 2004. godine pridružila im se Smiljana Novosel Leinert. Tijekom dvadesetjednogodišnjeg razdoblja mijenjao se i sastav članova uredništva te od 2014. godine uredništvo čine Ivan Burić, Maja Jokić, Jelena Jurišić, Danijel Labaš, Marko Milosavljević, Tena Perišin, Melita Poler-Kovačić i Igor Vobić.

2.2.3. Kategorizacija članaka

Analizom je izvršena kategorizacija na znanstvene radove i druge priloge. Članci su zatim kategorizirani prema vrstama: izvorni znanstven rad, prethodno priopćenje, pregledni rad, stručni rad i izlaganja sa skupova (uvršteni su i preneseni i prevedeni rad²⁰ zato što im je kategorizacija jasno označena uz članak). U kategoriju *prilozi* svrstane su recenzije, prikazi, bilješke, prijevodi, intervjui i uvodnici. U malim i novim znanstvenim područjima, znanstveni radovi sudjeluju u izgradnji epistemologije i znanstvenog jezika. Osim toga, omjer stručnih i znanstvenih radova upućuje na širu zajednicu koja je zainteresirana za određeno znanstveno područje. Slika 1. prikazuje kretanje broja objavljenih kategoriziranih radova i priloga po pojedinim godinama u razdoblju od 1995. do 2015. godine.

²⁰ Radovi koji su preneseni ili prevedeni iz stranih časopisa, a koje je uredništvo *Medijskih istraživanja* iz nekog razloga smatralo vrijednima ili važnima za čitatelje i medijske proučavatelje u Hrvatskoj.

Slika 1. Članci objavljeni u Medijskim istraživanjima od 1995. do 2015. g.

Što se tiče kretanja kategoriziranih radova po pojedinim godinama u razdoblju od 1995. do 2015. godine, najviše ih je objavljeno 2000. (25), 2006. (21) i 2014. godine (22). Prosječno je po broju objavljeno 7,5 kategoriziranih radova, a od toga prosječno 3,4 izvorna znanstvena rada.

Sveukupno je u dvadesetjednogodišnjem razdoblju objavljeno 276 kategoriziranih radova, i to: 127 izvornih znanstvenih radova (46 %), 51 stručni rad (18,5 %), 41 pregledni rad (14,9 %), 34 izlaganja sa skupa (12,3 %), 17 prethodnih priopćenja (6,2 %), 3 prenesena rada (1,1 %) te 3 prevedena rada (1,1 %). Jedan je od pokazatelja razvoja određenog znanstvenog područja i broj izvornih i ostalih znanstvenih radova. Ukupan udio izvornih znanstvenih radova iznosi visokih 127 (46 %), što svakako ukazuje na znanstvenu odliku časopisa. Analizirajući udio izvornih i preglednih radova (sveukupno 61 %) unutar skupine članaka, može se zaključiti da je ispunjeno jedno od obilježja znanstvenog časopisa prema prvim i osnovnim kriterijima, a to je da rukopisi koji se prihvaćaju za objavljivanje trebaju sadržavati nove znanstvene informacije.

Osim kategoriziranih radova, časopis objavljuje i stalnu rubriku *Recenzije, prikazi, bilješke*, gdje se objavljuju prikazi i recenzije novih i relevantnih knjiga vezanih uz multidisciplinarno područje medija i novinarstva, bilješke s domaćih i inozemnih stručnih i znanstvenih skupova te razne novosti i informacije. U kategoriju *prilozi* svrstane su recenzije, prikazi, bilješke, prijevodi, intervjui i uvodnici. Ukupno je u promatranom dvadesetjednogodišnjem razdoblju objavljeno 227

priloga, i to prosječno 6,13 godišnje. Najviše ostalih priloga objavljeno je 2010. (7,9 %) te 2004., 2008. i 2009. godine (7,5 %).

Većina radova objavljena je na hrvatskom jeziku (60,5 %), dok je 38,7 % kategoriziranih radova objavljeno na engleskom jeziku. Kategorizirani radovi napisani na hrvatskom jeziku imaju naslov rada, ključne riječi, naslove slika i tablica objavljene usporedno i na engleskom jeziku.

Na temelju navedenih podataka, sustavne formalne kategorizacije radova, visokog udjela znanstvenih radova, što uključuje i pregledne radove i prethodna priopćenja, kao i dobre zastupljenosti radova na engleskom jeziku, može se zaključiti da časopis *Medijska istraživanja* prema formalno-oblikovnim karakteristikama ima odlike znanstvenog časopisa.

2.2.4. O autorima kategoriziranih radova

Proučavanjem autorstva proučava se možda najvažnija veza između aktera u znanosti i izlaza znanstvenih procesa. Proučavanje autorstva i autora možemo u načelu podijeliti na proučavanje radova u odnosu na broj autora, proučavanje autora u odnosu na radove te proučavanje suradnje.²¹ Podatci o autorima analizirani su prema najproduktivnijim autorima, broju autora u pojedinim radovima prema godinama izlaska, kategorizaciji rada te ustanovama iz koje dolaze.

Analizirajući autorstvo u odnosu na broj radova koje su objavili pojedini autori, dolazi se do podataka da je po jedan rad u dvadesetogodišnjem razdoblju objavilo 214 autora (82,6 %), po dva rada 27 autora (10,4 %), po tri rada 27 autora (3,1 %), po četiri rada 3 autora (1,2 %), a po pet radova 3 autora (1,2 %). Najproduktivniji autori bili su Volčić Zala (6 radova), Nada Zgrabljic Rotar (11 radova) te Karmen Erjavec i Melita Poler Kovačić (12 radova). Iako se za kvalitetu časopisa u dvadesetjednogodišnjem razdoblju najviše zasluga može pripisati urednicima i njihovoj uređivačkoj politici, na određen način iznenadio je podatak da su među najproduktivnijim autorima glavna urednica i članica uredništva. Taj je podatak indikativan, i to s više aspekata. Prema definiciji znanstvenog časopisa, urednici časopisa ne bi trebali biti česti autori radova u tim časopisima, no takva pojava može se tumačiti i drukčije. Melita Poler Kovačić dvanaest je radova objavila prije nego što je postala članica uredništva (od 2014. godine). Glavna urednica Nada Zgrabljic-Rotar jedanaest je radova objavila u razdoblju od dvadeset jedne godine. Što se tiče kategorizacije radova koji su objavljeni u časopisu, 4 su kategorizirana kao izvorni znanstveni radovi, 3 kao pregledni radovi, 3 kao stručni radovi, a jedan kao prethodno priopćenje. Ti podatci mogu upućivati na stručnost autora u temama kojima se bave *Medijska istraživanja* te se ne moraju tumačiti negativno. U obzir se može uzeti i manjak autora koji se bave određenom temati-

²¹ Zauder, K. Razvoj scientometrije praćen kroz časopis *Scientometrics* od početka izlaska 1978. do 2010. godine: doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2014. Str. 86.

kom, jer časopis djeluje u malenoj hrvatskoj zajednici, što može biti razlog većoj eksponiranosti određenih autora.²²

Pojam suradnje među znanstvenicima odnosi se na zajednički rad istraživača u svrhu postizanja zajedničkog cilja, a to je otkrivanje novih spoznaja i stjecanje znanja.²³ Proučavanje radova u odnosu na autore prvenstveno daje informaciju o broju autora rada. Opis distribucije broja autora po radu pruža važan uvid u trendove pisanja i suradnje u nekom području. U posljednjih nekoliko desetljeća dolazi do povećanja znanstvene suradnje, što se očituje u sve većem apsolutnom i relativnom broju višeautorskih radova u odnosu na jednoautorske radove. Autorstvo postaje kolektivna aktivnost s velikim brojem suautora. U nekim područjima, kao što su kemija i biomedicina, gotovo da i ne postoje jednoautorski radovi. Napredak u informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji umanjuje prepreke u suradnji zbog geografske udaljenosti te dovodi do suradnje među autorima. Osim toga, do suradnje dolazi i zbog sve većeg pritiska znanstvenika koji se prijavljuju za dobivanje sredstava za istraživanje, potrebe za objavljivanjem što većeg broja radova, veće vjerojatnosti prihvaćanja rada za objavljivanje, poticaja od strane znanstvene politike, specijalizacije zbog rasta znanja, potrebe za multidisciplinarnim pristupom, potrebe za specifičnim tehnološko-analitičkim vještinama²⁴, sinergije – na način da više ljudi zajednički dolazi do ideje do koje nitko od njih ne bi došao samostalno – te suradnje između studenata i profesora u kojoj dolazi do ostvarivanja obostrane dobrobiti u vidu ideja i novih pristupa.²⁵

Analizirane kategorizirane radove potpisuje 358 autora. Više od polovine čine jednoautorski radovi (59,7 %). Radova u suautorstvu dvaju autora ukupno je 25,7 %, dok je u suautorstvu triju autora napisano 10,9 % radova. Prosječno, broj autora po radu jest 1,3 (tablica 1). Analizirajući autorstvo u odnosu na godine, primjećuje se da broj višestrukih autorstava raste, pogotovo kada su u pitanju suautorstva dvoje autora. Godine 2007. objavljen je jedan rad s pet autora, što je, sveukupno gledajući, maksimalan broj autora. Za usporedbu navodimo neka od srodnih istraživanja. Endersby je na uzorku radova znanstvenika u trinaest časopisa iz područja društvenih znanosti u razdoblju od 1984. do 1994. godine dobio podatak da je većina radova objavljena u suautorstvu, i to: političke znanosti više od 46 %, psihologija više od 79 %, a sociologija više od 50 %.²⁶ Feinberg, Watnick i Sacks, na uzorku od 7 352 rada znanstvenika u devetnaest znanstvenih časopisa

²² Jokić, M. ; K. Zauder. Nav.dj., str. 337.

²³ Jokić, M. Bibliometrijski aspekti vrednovanja znanstvenog rada. Zagreb : Sveučilišna knjižara, 2005.

²⁴ Iglič, H.; P. Doreian ; L. Kronegger; A. Ferligoj. With whom do researchers collaborate and why? // *Scientometrics* 112(2017), str. 154.

²⁵ Endersby, J.W. Collaborative research in the social sciences: multiple authorship and publication credit. // *Social Science Quarterly* 77, 2(1996), str. 376.

²⁶ Endersby, J.W. Nav. dj., str. 380.

iz društvenih znanosti u razdoblju od 1996. do 2006. godine, dobili su podatak da je većina radova objavljena u suautorstvu, i to: političke znanosti više od 40 %, psihologija više od 73 %, a sociologija više od 57 %.²⁷ Jokić, Zauder i Letina proveli su istraživanje o autorstvu na radovima hrvatskih znanstvenika objavljenim u hrvatskim časopisima u razdoblju od 1991. do 2005. godine te su utvrdili da je u društvenim znanostima bilo 71,4 % jednoautorskih radova. Analiza autorstva na radovima znanstvenika iz polja informacijskih znanosti pokazuje nešto drukčiju sliku u odnosu na uzorak za društvene znanosti kao cjelinu. Iako je broj jednoautorskih radova najzastupljeniji kao i kod društvenih znanosti, njihov je postotak različit. Udio jednoautorskih radova za ovo znanstveno polje bio je 54,4 %. Isto tako, radovi s više autora (2-5) druga su najzastupljenija skupina, ali je postotak znatno viši u odnosu na društvene znanosti kao cjelinu i iznosi 44,2%.²⁸

Tablica 1. Broj autora u pojedinom radu prema godinama objavljivanja

Godina	Broj autora po radu					Ukupno autora
	1	2	3	4	5	
1995.	18	0	0	0	0	18
1996.	11	0	0	0	0	11
1997.	10	0	0	0	0	10
1998.	11	2	0	0	0	15
1999.	16	2	1	0	0	23
2000.	23	2	0	0	0	27
2001.	5	0	0	0	0	5
2002.	9	0	1	0	0	12
2003.	8	2	0	0	0	12
2004.	8	2	2	0	0	18
2005.	11	1	0	0	0	13
2006.	18	3	0	0	0	24
2007.	6	1	1	0	1	16
2008.	9	0	0	0	0	9

²⁷ Feinberg, G. ; B. Watnick ; A. Sacks. Solo vs. Collaborative research in the social sciences and higher education: unraveling the realities of male-female research publication patterns in the context of gender politics and social justice issues. // Journal of Multidisciplinary Research 3, 3(2011), 47-63.

²⁸ Jokić, M. ; K. Zauder ; S. Letina. Karakteristike hrvatske nacionalne i međunarodne znanstvene produkcije u društveno-humanističkim znanostima i umjetničkom području za razdoblje 1991-2005. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2012.

<i>Godina</i>	<i>Broj autora po radu</i>					<i>Ukupno autora</i>
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	
2009.	10	3	0	0	0	16
2010.	9	3	1	0	0	18
2011.	5	4	0	0	0	13
2012.	6	4	1	1	0	21
2013.	5	5	0	1	0	19
2014.	10	8	4	0	0	38
2015.	6	4	2	0	0	20
<i>Ukupno / Total</i>	<i>214</i>	<i>92</i>	<i>39</i>	<i>8</i>	<i>5</i>	<i>358</i>
<i>Udio %</i>	<i>59,77</i>	<i>25,69</i>	<i>10,89</i>	<i>2,23</i>	<i>1,39</i>	<i>100</i>

Ukoliko se promatraju države iz kojih dolaze pojedini autori, dobiveni su podaci da autori kategoriziranih radova dolaze iz 25 država. Za potrebe analize radova prema zemlji iz koje dolaze autori, radovi su podijeljeni u tri grupe: hrvatski autori, autori iz regije (zemlje bivše Jugoslavije bez Hrvatske) te autori iz ostalih zemalja. Promatrajući jednoautorske radove prema zemlji iz koje dolaze autori (tablica 2), pokazuje se da je većina autora iz Hrvatske (53 %), a zatim slijede radovi autora iz regije (od 58 radova, 52 su rada autora iz Slovenije) te autori iz ostalih zemalja (19,3 %). Ako analiziramo radove višestrukog autorstva, većina je radova hrvatskih suautora (68,3 %), a zatim slijede radovi suautora iz regije (20,6 %). Što se tiče same suradnje među autorima, ona je orijentirana prema zemljama iz koje dolaze sami autori, međunarodna suradnja postoji u samo 4 rada, i to u jednom radu suradnja autora iz Hrvatske i Slovenije, u jednom iz Slovenije i Nizozemske, u jednom iz Slovenije i Švedske, a u jednom iz SAD-a i Slovačke. Dobiveni podaci ukazuju na nacionalnu i regionalnu orijentaciju časopisa.

Tablica 2. Broj jednoautorskih i višeautorskih radova prema zemlji iz koje dolaze autori

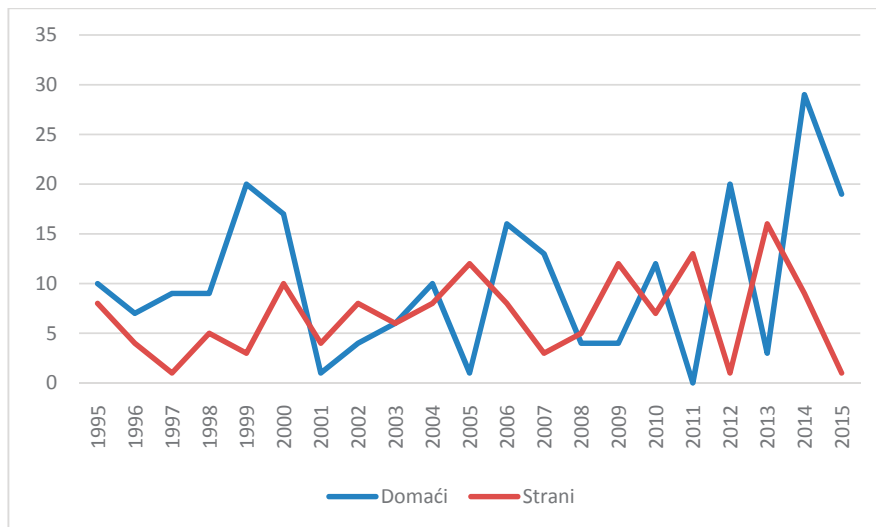
	<i>Hrvatski autori</i>	<i>Autori iz regije</i>	<i>Autori iz ostalih zemalja</i>	<i>Ukupno</i>
<i>Jednoautorski radovi</i>	113	59	41	213
<i>%</i>	53	27,7	19,3	100
<i>Višeautorski radovi</i>	43	13	7	63
<i>%</i>	68,3	20,6	11,1	100

Analizom ustanova iz kojih dolaze autori, očekivano, utvrđuje se da je najveći broj autora iz raznih domaćih i stranih sveučilišta te znanstvenih instituta. Sveukupno, autori dolaze iz 109 različitih ustanova. U skupini ustanova čiji su znanstvenici objavili više od tri članka nalazi ih se 20 (tablica 3), s ukupnim udjelom od 48,7 % radova.

Tablica 3. Ustanove s tri ili više objavljenih radova

<i>Naziv ustanove</i>	<i>Učestalost</i>
Fakultet društvenih znanosti Sveučilišta u Ljubljani (SI)	57
Filozofski fakultet, Zagreb (HR)	31
Fakultet političkih znanosti, Zagreb (HR)	25
Filozofski fakultet, Zadar (HR)	9
Fakultet organizacije i informatike u Varaždinu (HR)	8
Filozofski fakultet, Osijek (HR)	6
Hrvatski studiji, Zagreb (HR)	6
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (HR)	5
Medicinski fakultet, Zagreb (HR)	5
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (HR)	5
Filozofski fakultet, Split (HR)	4
Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNet (HR)	4
University Amsterdam, Faculty of Social Sciences (NL)	4
Hrvatsko novinarsko društvo (HR)	3
Institut za međunarodne odnose (HR)	3
OTP banka d.d., Zadar (HR)	3
Pravni fakultet, Zagreb (HR)	3
Studij za obrazovanje socijalnih radnika (HR)	3
University of Colorado at Boulder (SAD)	3
Veleučilište VERN (HR)	3

Analizirajući autorstvo prema domaćim i stranim autorima utvrđuje se da je 59,7 % domaćih te 40,2 % stranih autora. Distribucija domaćih i stranih autora po godinama (slika 2) pokazuje da su 2005., 2009., 2011. i 2013. godine strani autori objavili veći broj radova nego domaći, a 1999., 2006., 2010., 2012. i 2015. godine domaći su autori objavili veći broj radova nego strani.

Slika 2. Strani i domaći autori prema godinama izlaženja

2.2.5. Vidljivost časopisa

Zastupljenost (indeksiranost) časopisa u relevantnim sekundarnim izvorima informacija od velike je važnosti za vrednovanje znanstvenog rada, kao i za vidljivost znanstveno-stručnih časopisa u međunarodnoj znanstvenoj zajednici. Postoji čitav niz različitih relevantnih sekundarnih disciplinarnih i multidisciplinarnih baza podataka, ali se međunarodna prepoznatljivost znanstvenih i stručnih časopisa najčešće mjeri na temelju zastupljenosti u bibliografskim i citatnim bazama podataka kolekcije *Web of Science Core Collection* (Clarivate Analytics) i *Scopus* (Elsevier). Na temelju indeksiranih radova u citatnim bazama podataka WoSCC i *Scopus* provodi se većina bibliometrijskih istraživanja.

Najpoznatiji bibliometrijski pokazatelj o časopisima, tzv. čimbenik odjeka (engl. *impact factor* – IF), *Clarivate Analytics* objavljuje u svom drugom proizvodu, statističkoj bazi podataka *Journal Citation Reports* na platformi *InCites* (od 2016.).

Na temelju podataka o citiranosti radova iz *Scopus*a izračunavaju se dva nova bibliometrijska pokazatelja: *SCImago Journal Rank* (SJR) koji je dostupan besplatno na portalu *SCImago Journal & Country Rank* te *Source Normalized Impact per Paper* (SNIP) koji se objavljuje na stranicama <http://www.journalindicators.com/> CWTS Journal Indicators. Oba pokazatelja dostupna su i u sklopu *Scopus*a, u dijelu u kojem je omogućeno pregledavanje časopisa (Browse Sources).²⁹ Citat-

²⁹ Macan, B.; Jelka P. Nav. dj. Str. 40.

ne baze podataka neprekidno se mijenjaju i razvijaju, uključuju se novi časopisi te isključuju stari (indeksirani časopisi koji ne zadovoljavaju kriterije kvalitete časopisa koje propisuju citatni indeksi), unapređuju se mogućnosti pretraživanja i uvode novi bibliometrijski pokazatelji (npr. krajem 2015. u svoje citatne analize *Thomson Reuters*, kasnije *Clarivate Analytics*, uveo je altmetrijske pokazatelje – *Usage Count*). Objavljene analize uvijek se odnose samo na vrijeme u kojem je specifično istraživanje provedeno, što je potrebno napomenuti. Vidljivost časopisa *Medijska istraživanja* postignuta je zastupljenošću u značajnim sekundarnim disciplinarnim bazama podataka *Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA)*, *Sociological Abstracts (SA)*, *Linguistic and Language Behavior Abstracts (LLBA)*, a pogotovo od 2011. godine, kada je indeksiran u multidisciplinarnoj bibliografskoj i citanoj bazi podataka *Scopus*. Svoju vidljivost povećao je osiguravanjem pristupa cjelovitim tekstovima objavljenih radova dostupnih preko Portala znanstvenih časopisa Republike Hrvatske – *Hrčak* (<http://hrcak.srce.hr/?lang=hr>) od vol. 6 (2000), br. 1. U *Hrčak* je uključen 2. studenoga 2007. godine.

2.2.6. Analiza citiranosti

Procjena kvalitete nekog znanstvenog rada, znanstvenika, grupe znanstvenika, časopisa ili znanstvenih institucija, pa i država, danas se često provodi na temelju broja citata koje su dobili radovi pojedinih znanstvenika. Citiranost radova objavljenih u časopisu *Medijska istraživanja* može se provjeriti u bibliografskoj i citatnoj bazi podataka *Scopus* te u kolekciji citatnih indeksa *WoSCC*. Citatnu analizu časopisa moguće je provesti po *WoSCC*-u iako časopis nije indeksiran u *WoSCC*-u, pretražujući prema naslovu časopisa pomoću *Cited Reference Search (WoSCC from All databases)*. Pretraživanje citata u *WoSCC*-u koje su dobili radovi objavljeni u *Medijskim istraživanjima* od trenutka kada je časopis počeo izlaziti provedeno je u srpnju 2016., a pretraživanje časopisa proizvodilo se po različitim inačicama naslova časopisa (*Medijska istraživanj*, *Medijska istraživanja*, *Medij istraz*, *Med istrazivanja*, *Med istrazanja*, *Medijska istragivanja*, *Medijska istraivanja* te u engleskoj inačici naziva časopisa *Media res* i *Media research*). Jedan citirani rad odnosio se na rad iz zbornika radova *Medijska istraživanja* (Novi Sad), koji se ne odnosi na časopis *Medijska istraživanja*. Pojedine citirane reference ponavljaju se pretraživanjem po različitim inačicama navoda časopisa. Također, kod pojedinih referenci pogrešno su uneseni podatci o volumenu ili broju, kod nekih su krivo uneseni brojevi stranica, imena autora istog rada često nisu navedena ujednačeno. Sve navedeno dovodi do toga da svi citati jednog rada mogu biti pridruženi uz nekoliko različito navedenih jedinica, pa su kod analize dupli navodi izostavljeni, a krivo pridruženi citati jednog rada pravilno okupljeni. Nakon pravilnog okupljanja citata i izostavljanja onih dvostrukih, ukupan broj različitih citiranih referenci iznosi 52 reference, koje su ukupno dobile 89 citata (tablica 4).

Tablica 4. Broj citata po radu

<i>Broj citata po radu</i>				
1	2	3	4	<i>Ukupno radova</i>
31	12	2	7	52
				<i>Ukupno citata</i>
31	24	6	28	89
34,8 %	28,6 %	6,7 %	31,5 %	100,00 %

Prema broju citata koje su dobili najcitiraniji radovi može se izračunati *h-indeks*. *H-indeks* je relativno nov indikator koji je E. Hirsch u svom radu iz 2005. godine opisao kao pokazatelj znanstvenog odjeka istraživača.³⁰ *H-indeks* nastoji objediniti kvantitativni doprinos znanstvene djelatnosti prikazan brojem objavljenih radova i kvalitativni odjek prikazan brojem citata koji je dobio određeni objavljeni rad. Taj indikator može se koristiti kao mjera kvalitete rada znanstvenika, kao i grupe znanstvenika, instituta, sveučilišta, zemlje, ali i časopisa. *H-indeks* nalazi se u bazi podataka WoSCC u sklopu podataka o citiranosti (*Citation Report*), koja nudi statističke podatke o broju publiciranih radova indeksiranih u citatnim indeksima WoSCC-a te o broju dobivenih citata. S obzirom na to da časopis *Medijska istraživanja* nije indeksiran u *Social Science Citation Indexu*, citatnom indeksu iz kolekcije WoSCC za područje društvenih znanosti, njegova je citiranost provjerena te mu je izračunat *h-indeks* putem opcije *Cited Reference Search* koja daje podatak o citiranosti i onih radova koji nisu indeksirani u WoS-ovim bazama, a citirali su ih autori koji su svoje radove objavili u časopisima koji su zastupljeni u *Clarivate Analyticsovim* citatnim indeksima. *H-indeks* časopisa *Medijska istraživanja* izračunat putem opcije *Cited Reference Search* iznosi 4, što znači da su četiri rada citirana najmanje četiri puta. Svi ostali radovi citirani su 3 i manje puta.

Opcija *Cited Reference Search* omogućuje i provjeru toga tko je citirao određeni rad. Provedena je analiza citiranosti svake pojedine jedinice te je utvrđeno da na ukupno 89 citata otpada 25,8 % samocitata (tablica 5). Smatra se da je postotak samocitata od 15 do 25 % prihvatljiv.³¹ U provedenoj analizi promatrana je samocitiranost koja se odnosi na autore koji su citirali vlastite radove, bez obzira na to kada su i gdje objavljeni. Podatak o samocitiranosti autora, kao i samocitiranosti

³⁰ Hirsch, J.E. An index to quantify an individual's scientific research output. // Proc Natl Acad Sci USA 102, 46(2005), 16569-16572. [citirano:2016-07-19]. Dostupno na: <http://www.pnas.org/content/102/46/16569.full.pdf>.

³¹ Brajenović-Milić, B. Bibliometrijski pokazatelji znanstvenog odjeka autora i časopisa. // Medicina Fluminensis 50, 4(2014), str. 429.

unutar časopisa, tj. citiranju prethodnih radova koje je objavio taj isti časopis, ali i podatak o autorima koji citiraju radove iz određenog časopisa, bitan je parametar kod promatranja časopisa za eventualni ulazak u *Clarivate Analyticsove* citatne indekse te o njemu ovisi i ulazak, kao i opstanak u pripadajućoj bazi podataka. Nije svejedno jesu li autori koji citiraju radove iz nekog časopisa urednici ili članovi uredništva, jesu li u većini autori koji objavljuju radove u tom časopisu ili se radi o sasvim nepoznatim autorima. Neovisni citati autora jesu citati koje autor dobiva od njemu nepoznatih autora izvan svoje institucije, a u slučaju malih zemalja i izvan svoje zemlje.³² Neovisni citati časopisa odnose se na članke iz drugih časopisa.³³

Tablica 5. Vrsta citata

<i>Broj citata</i>		
<i>Ukupno</i>	<i>Neovisni</i>	<i>Samocitati</i>
89	66	23
100 %	74,2 %	25,8 %

Analizom publikacija, tj. članaka koji su citirali radove iz časopisa *Medijska istraživanja* putem opcije *Cited Reference Search*, utvrđeno je da su 52 rada časopisa *Medijska istraživanja* navedena u 68 radova, i to u 27 radova iz 12 hrvatskih časopisa i zbornika radova s različitih skupova te u 41 radu iz 26 stranih časopisa i zbornika (tablica 6).

Tablica 6. Broj publikacija i radova indeksiranih u WoSCC-u koji citiraju radove iz *Medijskih istraživanja* prema porijeklu izdavača časopisa

<i>Zemlja izdavača</i>	<i>Broj publikacija</i>	<i>Broj radova</i>
Hrvatska	12	27
Engleska	15	22
Slovenija	3	10
SAD	5	6
Njemačka	2	2
Nizozemska	1	1
<i>Ukupno</i>	38	68

³² Jokić, M.. H-indeks kao novi scientometrijski indikator. // *Biochemia Medica* 19,1(2009), str. 7.

³³ Macan, B.; Jelka P. Nav. dj., str. 45.

U tablici 7 i tablici 8 navedene su hrvatske i strane publikacije koje su citirale radove *Medijskih istraživanja* te podatak o tome u koliko su radova iz svakog pojedinog časopisa ili zbornika citirani radovi iz istraživanog časopisa. Analizom citiranih referenci iz pojedinih publikacija utvrđeno je da su u 27 radova iz hrvatskih publikacija citirane 32 reference iz časopisa *Medijska istraživanja*. Najviše je citiranih referenci u časopisu *Društvena istraživanja* (11) te u časopisu *Croatian Journal of Education* (5 referenci). U ostalim hrvatskim časopisima *Medijska istraživanja* dobila su 3 i manje citata.

Tablica 7. Reference časopisa *Medijska istraživanja* u hrvatskim publikacijama.

<i>Naziv publikacije</i>	<i>Broj radova</i>	<i>Broj citata</i>
Društvena istraživanja	6	11
Croatian Journal of Education	5	5
Međunarodni znanstveni simpozij <i>Gospodarstvo istočne Hrvatske</i>	3	3
Filozofska istraživanja	2	3
ITI Proceedings	2	2
Književna smotra	2	1
Ljetopis socijalnog rada	2	2
Hrvatski filmski ljetopis	1	1
Ekonomska istraživanja	1	1
Ekonomski vjesnik	1	1
Revija za socijalnu politiku	1	1
Tehnički vjesnik	1	1
Ukupno	27	32

U stranim publikacijama radovi iz *Medijskih istraživanja* dobili su ukupno 57 citata. Najviše citata zabilježeno je u slovenskom časopisu *Javnost – The Public* (12), engleskom časopisu *Understanding Media Policies* (5) te američkom časopisu *Journalism* (4) i engleskom *Journalism Studies* (4). U ostalim časopisima *Medijskim istraživanjima* dodijeljeno je 3 ili manje citata.

Tablica 8. Reference časopisa *Medijska istraživanja* u stranim publikacijama

<i>Strane publikacije</i>	<i>Broj radova</i>	<i>Broj citata</i>
Javnost – The Public (E+S)*	9	12
Understanding Media Policies	1	5
Journalism Studies	2	4
Journalism	2	4
Annales – Anali za istarske in mediteranske studije	3	3
Asian Journal of Communication	3	3
Finding the Right Place on the Map	2	3
East European Politics and Societies	1	3
Journal of Mass Media Ethics	2	2
Convergence	1	2
Industrial Management & Data Systems	1	2
B E Journal of Economic Analysis & Policy	1	1
Communications	1	1
Discourse processes	1	1
European Journal of Communication	1	1
Genere and the (Post-)Communist Woman	1	1
Geodetski vestnik	1	1
International Journal of Cultural Studies	1	1
International Journal of Digital Television	1	1
Logos Universality Mentality Education Novelty (LUMEN 2013)	1	1
Media, Power and Empowerment	1	1
New Media & Society	1	1
Rethinking Journalism	1	1
Social, Sciences and Society	1	1
European Journalism Education	1	1
Ukupno	41	57

* Napomena: Časopis *Javnost – The Public* u tri reference u WoSCC-u navodi engleskog izdavača, a u šest slovenskog.

Analizom autora koji su citirali časopis *Medijska istraživanja* utvrđeno je da je 51 autor u 68 radova citirao radove iz časopisa *Medijska istraživanja*. U 27 domaćih časopisa i zbornika 27 autora citiralo je radove iz *Medijskih istraživanja*, a u 24 strane publikacije 39 autora. Usporedbom autora *Medijskih istraživanja* s autorima koji su ih citirali utvrđeno je da je 72,5 % autora koji nemaju nijedan rad objavljen u *Medijskim istraživanjima* te 27,5 % autora koji imaju objavljene radove u proučavanom časopisu. Taj podatak mogao bi biti dobar pokazatelj prilikom promatranja časopisa od strane *Clarivate Analytica* za eventualni ulazak u njihove citatne indekse, odnosno, za početak, u njihovu novu bazu *Emerging Sources Citation Index* (ESCI) koja se pojavila 2015. godine.

Časopis *Medijska istraživanja* indeksiran je u citatnoj bazi *Scopus* od 2011. godine. *Scopus*, danas najveća bibliografska i citatna baza podataka koja daje podatke o citiranosti pojedinih autora i radova, analizira časopise te za njih, kao i za autore, izračunava *h-indeks*. Za časopise na svojim stranicama daje i podatak o SJR-indikatoru te podatak o SNIP-faktoru.³⁴ U razdoblju od 2011. do 2015. u časopisu *Medijska istraživanja* bilo je ukupno 112 kategoriziranih radova i priloga (66 radova i 46 priloga), a *Scopus* je iz tog razdoblja indeksirao ukupno 71 jedinicu. Indeksirani su svi kategorizirani radovi, osim jednog rada koji je vjerojatno omaškom preskočen. To je rad iz broja 1 2013. godine. Prema kategorizaciji indeksiranih jedinica u bazi podataka *Scopus*, iz časopisa *Medijska istraživanja* indeksirano je 60 radova, 6 uvodnika, 4 prikaza i jedan kratki pregled.

Baza indeksira sve kategorizirane radove, osim ako se dogodi da koji rad greškom izostane. U tom slučaju uredništvo časopisa ili autor izostavljenog rada treba o propustu obavijestiti *Scopus*. Osim kategoriziranih radova, *Scopus* indeksira i pojedine priloge.

Za sve indeksirane jedinice *Scopus* daje podatke o citiranosti. U vrijeme pretraživanja časopisa *Medijska istraživanja* (srpanj 2016.), od 71 indeksiranog rada citirano je njih 16. Tri rada citirana su 4 puta, a tri rada 3 puta. Četiri rada dobila su 2 citata. *H-indeks* iznosi 3, ukupna je citiranost tih 16 jedinica 29, a bez samocitata 25. Za časopis *Medijska istraživanja*, tj. za indeksirane radove, *Scopus* daje podatke o JR- i SNIP-indikatoru u kojima se primjenjuju podatci o citiranosti iz *Scopus*-a. Prema *Scimago Journal & Country Ranku* časopis *Medijska istraživanja* svrstan je u područje društvenih znanosti (u kategorije *Communication* i *Sociology and Political Science*).

JCR (*Journal Citation Reports*) je časopise svrstane u određene predmetne kategorije podijelio u kvartile (Q1-Q4) prema visini IF-a. Časopis koji pripada u područje kvartila Q1 prema visini svog IF-a pripada među 25 % časopisa s najvišim IF-om unutar skupine časopisa koji su svrstani u to predmetno područje. IF za određenu godinu jednak je razlici između zbroja citata dobivenih te određene

³⁴ Isto, str. 42.

godine za dvije prethodne godine i zbroja objavljenih radova u prethodne dvije godine.³⁵ Na osnovi tih parametara, tj. prema citatima dobivenim 2016. godine za radove objavljene 2015. i 2014. godine, za ilustraciju je izračunat približni IF za 2016. godinu. Ako bismo časopis *Medijska istraživanja* uvrstili u JCR-SS, kategoriju društvenih znanosti *Communication*, tada bi on prema izračunatom IF-u od 79 časopisa uvrštenih u to područje zauzeo posljednju poziciju s IF-om 0,147 te bi to odgovaralo kvartilu 4. Kad bi se isključili samocitati, IF bi iznosio 0,06.

$$\text{IF za 2016. godinu} = \frac{\begin{array}{l} \text{broj citata 2015} = 0 \\ \text{broj citata 2014} = 5 \end{array}}{\begin{array}{l} \text{broj radova 2015} = 12 \\ \text{broj radova 2014} = 22 \end{array}} = 0,147$$

Također, *Scopus* daje podatak o kvartilima u koje pripada određeni časopis unutar skupine kojoj pripada. Prema podacima iz *Scopus*a, časopis *Medijska istraživanja* za 2014. godinu pripada među 75 % časopisa u svojim predmetnim skupinama, tj. u Q3. 2015. godine prema podacima SJR-a ulazi u Q4 s indikatorom SJR 0,124, s kojim od 277 časopisa u kategoriji *Communication* zauzima 208. mjesto. U kategoriji *Sociology and Political Science* od 951 časopisa zauzima 748. mjesto te također ulazi u Q4, promatrano u srpnju 2016.

3. Zaključak

Časopis *Medijska istraživanja* namijenjen je medijskim proučavateljima, profesorima i studentima, medijskim profesionalcima i kulturnoj javnosti koju zanimaju suvremene političke, ekonomske i kulturne promjene društva u dimenziji medija. Cilj i svrha časopisa jest pridonijeti razvoju teorije novinarstva u Hrvatskoj, omogućiti svima koji se praktično ili teorijski bave medijima publiciranje radova na jednome mjestu, rezultate istraživanja učiniti lakše dostupnima domaćim i stranim proučavateljima medija te razvijati kulturu medijskog komuniciranja. Bibliometrijskom analizom dobiveni su rezultati prema kojima je časopis u svom dvadesetjednogodišnjem kontinuiranom izlaženju objavio 276 kategoriziranih radova, od čega su najzastupljeniji izvorni znanstveni radovi (46 %), zatim slijede stručni radovi (18,5 %), pregledni radovi (14,9 %), izlaganja sa skupova (12,3 %), prethodna priopćenja (6,2 %), preneseni članci (1,1 %) te prevedeni radovi (1,1 %). Jezik objavljenih članaka uglavnom je hrvatski (60,5 %) ili strani jezik. Časopis je za objavljivanje znanstvenih radova zanimljiv ponajprije znanstvenicima iz Hrvatske (59,8 %).

³⁵ InCites: Journal Citation Reports (JCR). [citirano: 2017-07-20]. Dostupno na <https://jcr-incites-thomsonreuters-com.ezproxy.nsk.hr/JCRJournalHomeAction.action?year=&edition=&journal=>

Svoju vidljivost povećao je osiguravanjem pristupa cjelovitim tekstovima objavljenih radova, dostupnim preko Portala znanstvenih časopisa Republike Hrvatske – *Hrčak* (<http://hrcak.srce.hr/?lang=hr>) od vol. 6 (2000), br. 1. U *Hrčak* je uključen 2. studenog 2007. godine. Udio ukupne citiranosti časopisa *Medijska istraživanja*, proučavane u WoSCC-u, u stranim je časopisima znatan, pa čak i veći nego u domaćim časopisima. Citatna analiza časopisa od početka izlaženja pokazala je da citati u većini slučajeva potječu od autora koji ne objavljuju u časopisu *Medijska istraživanja*. Analiza samocitata, koja uključuje sva godišta časopisa, pokazala je da bi udio samocitata mogao biti u okvirima koji su prihvatljivi za promatranje i ulazak časopisa u kolekciju WoSCC, citatni indeks *Emerging Sources Citation Index* (ESCI).

LITERATURA

- Borić, V.; M. Strujić. Bibliometric analysis of *Acta stomatologica Croatica*: 1987-2006. // *Acta stomatologica Croatica* 40, 4(2006), 345-355. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=17935 [citirano: 2016-10-05].
- Borić, V. Analiza citata radova objavljenih u časopisu *Acta stomatologica Croatica* zabilježenih u bazi podataka Web of Science. // *Acta stomatologica Croatica* 42, 2(2008), 123-139. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=40800 [citirano: 2016-10-05].
- Brajenović-Milić, B. Bibliometrijski pokazatelji znanstvenog odjeka autora i časopisa. // *Medicina Fluminensis* 50, 4(2014), 425-432. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=191730 [citirano: 2016-10-15].
- Dukić, Z. Mjesto sociologije u sistemu znanosti; Citatna analiza triju domaćih socioloških časopisa. // *Revija za sociologiju* 21, 3(1990), 455-465. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=228892 [citirano: 2016-10-6].
- Endersby, J.W. Collaborative research in the social sciences: multiple authorship and publication credit. // *Social Science Quarterly* 77, 2(1996), 375-392.
- Eom, S. Author cocitation analysis: quantitative methods for mapping the intellectual structure of an academic discipline. Hershey ; New York: Information Science Reference, 2008.
- Feinberg, G. ; B. Watnick ; A. Sacks. Solo vs. collaborative research in the social sciences and higher education: unraveling the realities of male-female research publication patterns in the context of gender politics and social justice issues. // *Journal of Multidisciplinary Research* 3, 3(2011), 47-63.

- Hebrang Grgić, I. Kriza izdavaštva znanstvenih časopisa. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 47, 1/2(2004), 87-94. Dostupno i na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/86> [citirano: 2016-10-21].
- Hirsch, J.E. An index to quantify an individual's scientific research output. // *Proc Natl Acad Sci USA*, 102, 46 (2005), 16569-16572. Dostupno i na: <http://www.pnas.org/content/102/46/16569.full.pdf> [citirano: 2016-7-19].
- Iglič, H.; P. Doreian ; L. Kronegger; A. Ferligoj. With whom do researchers collaborate and why? // *Scientometrics* 112(2017), 153-174.
- InCites: Journal Citation Reports (JCR). [citirano: 2017-07-20]. Dostupno na: <https://jcr-incites-thomsonreuters-com.ezproxy.nsk.hr/JCRJournalHomeAction.action?year=&edition=&journal=>
- Jokić, M. ; K. Zauder ; S. Letina. Karakteristike hrvatske nacionalne i međunarodne znanstvene produkcije u društveno-humanističkim znanostima i umjetničkom području za razdoblje 1991-2005. Zagreb : Institut za društvena istraživanja, 2012.
- Jokić, M. Bibliometrijski aspekti vrednovanja znanstvenog rada. Zagreb: Sveučilišna knjižara, 2005.
- Jokić, M. ; K. Zauder. Bibliometrijska analiza časopisa Sociologija sela/Sociologija i prostor u razdoblju 1963.- 2012. // *Sociologija i prostor* 51, 2(2013), 331-349. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=161510. [citirano: 2016-6-18].
- Jokić, M. ; V. Borić. Znanstvena aktivnost na području botanike mjerena kroz časopis *Acta Botanica Croatica*. // *Acta botanica Croatica* 51, 1(1992), 169-176. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=235620 [citirano: 2016-6-18].
- Jokić, M. H-indeks kao novi scientometrijski indikator. // *Biochemia Medica* 19, 1(2009), 5-9. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51302 [citirano: 2016-7-19].
- Krajna, T. ; J. Petrak. Bibliometric characteristics of the journal *Strojarstvo* in the Period 1992-2001. // *Strojarstvo: časopis za teoriju i praksu u strojarstvu* 46, 1-3(2004), 19-23.
- Macan, B. ; J. Petrak. Bibliometrijski pokazatelji za procjenu kvalitete znanstvenih časopisa. // *Hrvatski znanstveni časopisi : iskustva, gledišta, mogućnosti*. Ur. Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Školska knjiga, 2015.
- Martek, A. ; S. Šute. Bibliometrijska analiza časopisa *Arhivski vjesnik* u razdoblju od 2001. do 2009. // *Arhivski vjesnik* 53, 1(2010). 165-176. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=93686 [citirano: 2016-7-19].
- Švenda Radeljak, K. *Journal Social Work: the first decade (1960-1969)*. // *Ljetopis socijalnog rada* 13, 1(2006), 115-132. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=11447 [citirano: 2016-6-5].

- Švenda-Radeljak, K. Revija za socijalnu politiku- petnaest godina kontinuiranog izlaženja (1994.-2008.). // Revija za socijalnu politiku 17, 1(2010), 155-170. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75229 [citirano: 2016-6-8].
- Tella, A. ; A. O. Issa. Library and information science in developing countries: contemporary issues. Hershey : Information Science Reference, 2012.
- Vejmelka, L. ; K. Švenda-Radeljak. Ljetopis socijalnog rada (1994.-2013.): dvadeset godina kontinuiranog izlaženja. // Ljetopis socijalnog rada 21, 2(2014), 313-333. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=193152 [citirano: 2016-7-12].
- Vrana, R. Vrednovanje znanstvenog rada. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1-2(2011), 172-192. Dostupno i na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/103> [citirano: 2016-7-15].
- Zabajn Bogut, A. ; T. Krajna. Trideset godina časopisa Polimeri: bibliometrijske značajke kategoriziranih radova. // Polimeri 32, 2(2011), 81-87. Dostupno i na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=112463 [citirano: 2016-6-15].
- Zauder, K. Razvoj scionometrije praćen kroz časopis Scientometrics od početka izlaženja 1978. do 2010. godine: doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta, 2014.
- Zgrabljić Rotar, N. Medijska istraživanja i medijska disciplina od 1995. do 2005. Zagreb: Doron, 2005.

ZELENE KNJIŽNICE ZA ZELENU PISMENOST: HRVATSKO ISKUSTVO

GREEN LIBRARIES FOR GREEN LITERACY: CROATIAN EXPERIENCE

Božica Dragaš
Knjižnice grada Zagreba
bozica.dragas@kgz.hr

UDK / UDC 027.3:502/504
Pregledni rad / Review paper
Primljeno / Received: 27.8.2017.
Prihvaćeno / Accepted: 2.11.2017.

Sažetak

Cilj. U članku se o hrvatskim „zelenim knjižnicama“ govori u značenju knjižničnih programa i usluga usmjerenih na informiranost korisnika o održivom razvoju društva i nužnosti zaštite okoliša te stjecanje znanja i vještina potrebnih za poboljšanje kvalitete vlastitoga života, a time i života čitave zajednice. Cilj je teksta da omogući uvid u raspon ideja i mogućnosti koje su hrvatske knjižnice dosad ostvarile u svojim nastojanjima da učinkovito spoje knjižničarstvo i ekologiju.

Metodologija. Kronološkim slijedom prikazani su primjeri počevši od 2011. godine, kada je Društvo bibliotekara Istre pokrenulo projekt *Zelena knjižnica*, koji je bio pokretač razvoja sustavnih knjižničnih zelenih programa u različitim vrstama knjižnica diljem Hrvatske. Odabrani su oni primjeri o kojima se izlagalo na stručnim skupovima te o kojima je pronađen izvor u obliku objavljenog članka ili obavijesti na mrežnim stranicama knjižnice.

Rezultati. Među rezultatima ističe se važnost suradnje knjižnica s različitim ustanovama, udrugama i pojedincima koji se bave održivim razvojem, zaštitom biljnoga i životinjskoga svijeta te očuvanjem okoliša. Mnogi su programi realizirani u neposrednoj suradnji knjižnice i lokalne zajednice, potvrđujući važnost knjižnice pri osluškivanju potreba svojih korisnika.

Društveni značaj. U IFLA-inoj „Izjavi o knjižnicama i razvitku“ (2013.) donosi-telji odluka pozvani su da prepoznaju knjižnice kao pouzdane ustanove za provedbu programa kojima se može dati znatan doprinos rješavanju problema održivosti na razini cijele zajednice.

Originalnost. Prvi ovakav prikaz dosadašnjih hrvatskih praksi i iskustava to zorno potvrđuje, dok knjižničarima može poslužiti kao putokaz i motivacija za daljnji rad.

Gljučne riječi: ekologija, održivi razvoj, zelena knjižnica, zelena pismenost, zaštita okoliša.

Abstract

Purpose. The paper deals with the Croatian “Green libraries”, discussing the meaning of the library programs and services focused on educating users about sustainable development of society and importance of environmental protection as well as learning life-improving skills that affect not only individuals but the whole society. The goal of the article is to offer an insight into the range of ideas and possibilities that Croatian libraries have accomplished so far in their efforts to effectively connect librarianship and ecology.

Methodology. The examples are presented chronologically beginning with the year 2011, when the *Association of Istria Librarians* started the “Green library” project, within which many green library programs were initiated and have been carried out ever since in different types of libraries throughout Croatia. The discussed examples of green libraries were selected by certain criteria: they were presented at *professional conferences, described in published articles*, or there were information about them on the libraries’ web pages.

Findings. The accomplishments of the Croatian “Green libraries” prove that libraries conduct a wide array of activities as part of the program. The cooperation between libraries and different institutions, associations, and individuals that deal with sustainable development, fauna and flora preservation, and environmental protection is particularly important. Many of these programs have been initiated through s direct cooperation between libraries and local communities, proving the importance of recognizing and taking into account library users’ demands.

Social implications. In its “Statement on Libraries and Development” (2013), IFLA invited policy and decision makers to recognize libraries as reliable institutions carrying out programs which contribute significantly to solving sustainability issues concerning the entire community.

Originality. The article offers the first overview of the previous Croatian practices and experiences with “Green libraries”, which can serve as guidelines and motivate other librarians in their future work.

Keywords: ecology, environmental protection, green library, green literacy, sustainable development

1. Uvod

Izraz „zelena knjižnica“ najčešće se upotrebljava u dvama značenjima. Prvo značenje odnosi se na knjižničnu zgradu i uvriježeno je kako u kolokvijalnom diskursu tako i u knjižničarskoj literaturi.¹ Prema *online* rječniku za informacijske i komunikacijske znanosti *Online Dictionary for Library and Information Science* (ODLIS), zelena knjižnica naziv je za knjižničnu zgradu koja je projektirana i izgrađena tako da u najmanjoj mogućoj mjeri nepovoljno utječe na okoliš.² U tom smislu, održivost knjižnice može se ticati njezina građevinskoga materijala, primjene energetske efikasne mjere i upotrebe obnovljivih izvora energije, kao i odgovornoga postupanja s otpadom. Interes za „zeleni dizajn“ knjižničnih prostora intenzivirao se od prosinca 2007. godine, kada se u Chicagu, u organizaciji *Library Journal Design Institutea*, održao seminar *Krenimo na zeleno* (engl. *Going green*).³ Na tom su susretu arhitekti, knjižničari i urbanisti razmijenili najnovija dostignuća i rješenja koja se primjenjuju pri oblikovanju knjižničnih zgrada u skladu s ciljevima održivog razvoja.⁴ U Sjedinjenim Američkim Državama takve se zgrade procjenjuju prema certifikacijskom sustavu LEED (*Leadership in Energy and Environmental Design*)⁵, koji je od 2000. godine nacionalni standard za komercijalne i institucionalne zgrade.

Na mrežnim stranicama portala *Zelene knjižnice* (engl. *Green Libraries*)⁶, koji okuplja informacije o zelenim i održivim knjižničnim zgradama u Sjevernoj Americi, navodi se da je zelena zgrada ona u čiju su izgradnju uključena sljedeća obilježja: odabir i razvoj održive lokacije; zaštita vode; energetska efikasnost; lokalni resursi, postojanost materijala i smanjenost otpada; kvaliteta unutarnjeg okoliša; inovacija u dizajnu. Na portalu su opisane četrdeset dvije zelene knjižnične zgrade s podacima o vrsti LEED-certifikata koje posjeduju.

Drugo značenje izraza „zelena knjižnica“ odnosi se na knjižnične programe i usluge usmjerene na razvoj zelene pismenosti, odnosno jačanje svijesti i informiranosti o održivom društvu i zaštiti okoliša, razvoj sposobnosti kritičkoga

¹ Auliso, G. J. Green libraries are more than just buildings. // *Electronic Green Journal* 35, 1, (2013), str. 1. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://escholarship.org/uc/item/3x11862z>.

² Reitz, J. M. Online dictionary for library and information science. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.abc-clio.com/ODLIS>.

³ Antonelli, M. The green library movement: an overview and beyond. // *Electronic Green Journal* 27, 1(2008), str. 3. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://escholarship.org/uc/item/39d3v236>.

⁴ Kuzyk, R. Going green // *Library Journal*. 15.5. 2008. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://lj.libraryjournal.com/2008/05/events/going-green>.

⁵ LEED - leadership in energy & environmental design. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://leed.usgbc.org/leed.html>.

⁶ What is a green building? green libraries. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.greenlibraries.org>.

mišljenja o ekološkim temama, kao i na stjecanje znanja i vještina potrebnih za poboljšanje kvalitete vlastitoga života, a tako i života čitave zajednice.

U tom se značenju uloga knjižnice tematizira i u jednom od najranijih članaka o zelenim knjižnicama⁷, radu Jamesa and Suzanne LeRue „Zeleni knjižničar“ (engl. *The Green Librarian*). Objavljen je u veljači 1991. godine u časopisu *Wilson Library Bulletin*, u broju koji je sadržavao tematski odjeljak nazvan *Knjižnice i okoliš*. U članku se posebno izlaže koji su postupci i u privatnom domu i u knjižnici podržavajući za okoliš.⁸

Taj se rad također bavi zelenom knjižnicom u drugom navedenom značenju. U njemu se kronološkim slijedom daje pregled razvoja zelenih programa u hrvatskim knjižnicama, počevši od 2011. godine kada je Društvo bibliotekara Istre pokrenulo projekt *Zelena knjižnica*. Bio je to pokretač razvoja sustavnih knjižničnih zelenih programa koji se otad počinju provoditi u različitim vrstama knjižnica diljem Hrvatske.

U radu su navedeni primjeri koji su u razdoblju od pokretanja istarskoga projekta do rujna 2017. godine predstavljeni u člancima objavljenim u stručnim časopisima (*Knjižničarstvo*⁹, *Novosti Hrvatskoga knjižničarskog društva*¹⁰, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*¹¹), odnosno oni o kojima su održana izlaganja na sljedećim, kronološki navedenim, stručnim skupovima: **na 38. skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva**¹², 15. okruglom stolu o slobodnom pristupu informacijama „Knjižnice i održivi razvoj“¹³, **41. skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva**¹⁴, Okruglom stolu o „zelenim“ programima knjižnica u Hrvatskoj¹⁵, 128. kolokviju Centra za znanstvene informacije¹⁶ te Zelenom festivalu – (O)krenimo na zeleno.¹⁷

⁷ Antonelli, M. Nav. dj., str. 2.

⁸ LeRue, J.; S. LeRue. The green librarian. // *Wilson Library Bulletin* 65 (1991), str. 27-33.

⁹ Knjižničarstvo. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.knjiznicarstvo.com.hr/>.

¹⁰ Hrvatsko knjižničarsko društvo. Novosti. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti>.

¹¹ Vjesnik bibliotekara Hrvatske. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh>.

¹² 38. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/program/198>.

¹³ 15. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama “Knjižnice i održivi razvoj”. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/291>.

¹⁴ 41. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Program%20kona%C4%8Dni.pdf>.

¹⁵ Okrugli stol o „zelenim“ programima knjižnica u Hrvatskoj. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/okrugli-stol-o-zelenim-programima-knjiznica-hrvatskoj/>.

¹⁶ 128. kolokvij Centra za znanstvene informacije. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.lib.irb.hr/edukacija/prosla-dogadanja/47-zeleneknj>.

¹⁷ Zeleni festival – (O)krenimo na zeleno. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/zeleni-festival-okrenimo-na-zeleno>.

Svrha je pregleda stjecanje uvida u raspon ideja i mogućnosti koje su hrvatske knjižnice dosad ostvarile u svojim nastojanjima da učinkovito spoje knjižničarstvo i ekologiju.

2. Ekološka ugroženost planeta Zemlje i put do promjene

„Izveštaj o stanju planeta“ (engl. *Living Planet Report*)¹⁸ vodeća je svjetska znanstveno utemeljena analiza koju provodi WWF, Svjetska organizacija za zaštitu okoliša (engl. *World Wildlife Fund*).¹⁹ Izveštaj se objavljuje svake dvije godine, a donosi podatke o ekološkom zdravlju Zemlje te utjecaju ljudskih aktivnosti na planet.

U posljednjem objavljenom Izveštaju navodi se da su globalne populacije riba, ptica, sisavaca, vodozemaca i gmazova između 1970. i 2012. godine, kada datiraju posljednji dostupni podaci, smanjene za 58 posto.²⁰ U tekstu se upozorava da bi životinjski i biljni svijet već do kraja ovog desetljeća mogao doživjeti drastičan pad od čak 67 posto u odnosu na brojnost otprije pola stoljeća.²¹ Istraživanje organizacije Global Footprint Network²², koje je također uključeno u ovaj izvještaj, pokazuje da ekološki otisak, kojim se mjeri upotreba robe i usluga dobivenih iz prirode upućuje na to da čovjek trenutačno troši kao da na raspolaganju ima više od jedne i pol Zemlje.²³

Glavne prijetnje vrstama utvrđene u Izveštaju izravno su povezane s ljudskim aktivnostima, od nestanka staništa do uništavanja i prekomjernog iskorištavanja divljih vrsta.²⁴ Kako bi skrenuli pozornost na tešku aktualnu ekološku situaciju, znanstvenici upozoravaju da Zemlja prelazi u novo doba geološkog razvoja, u antropocen.²⁵ Tijekom antropocena klima se ubrzano mijenja, oceani postaju kiseliji, a cijeli biomi nestaju – i sve to brzinom koja je mjerljiva trajanjem jednoga ljudskog života. No u opasnosti nisu samo divlje biljke i životinje nego je i sve

¹⁸ Living planet report 2016. // World Wildlife Fund (WWF) [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/publications/living-planet-report-2016>.

¹⁹ World Wildlife Fund (WWF). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/>.

²⁰ Living. Nav. dj., str. 6.

²¹ Isto.

²² Global footprint network. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.footprintnetwork.org>.

²³ Ecological footprint. // Global footprint network. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/>.

²⁴ Living. Nav. dj., str. 16.

²⁵ Isto, str. 5.

više ljudskih žrtava narušenosti stanja u prirodi. Također, to razdoblje neki stručnjaci već nazivaju šestim masovnim izumiranjem u povijesti planeta.²⁶

Kako bi se okoliš očuvao, ističe se u Izvještaju²⁷, uz gospodarski i društveni razvoj potrebna je hitna sustavna promjena koju će provesti pojedinci, tvrtke, udruge i vlade radi prelaska s kratkoročnog i neodrživog pristupa na vizionarski pristup kojim se poštuju buduće generacije.

Pojam održivog razvoja *Svjetska komisija za okoliš i razvoj (Brundtlandska komisija)* definirala je još 1987. godine kao „razvoj koji zadovoljava potrebe današnjice, a pritom ne ugrožava potrebe budućih generacija“.²⁸ Ujedinjeni narodi glavno su globalno tijelo za kreiranje smjernica održivog razvoja, pri čemu su međunarodni dokumenti zaključeni pod okriljem UN-a opći regulatorni okvir za pitanja održivog razvoja.

U rujnu 2015. godine održana je UN-ova svjetska konferencija o održivom razvoju²⁹ na kojoj su države članice Ujedinjenih naroda usvojile „Program održivog razvoja do 2030. godine“, nazvan „Agenda 2030“.³⁰ Sedamnaest formuliranih ciljeva održivog razvoja, koji se nazivaju i „Globalnim ciljevima“, usmjereni su prema iskorjenjivanju siromaštva, borbi protiv neravnopravnosti i nepravde te rješavanju pitanja klimatskih promjena.³¹

Na predstavljanju posljednjeg „Izvještaja o stanju planeta“ u Zagrebu istaknuta je vjera u mogućnost ostvarenja „Agende 2030“ *pod uvjetom da svi ljudi počnu djelovati odmah i u istom smjeru: „Samo suradnjom možemo osigurati bolju budućnost za sve, nema plana ‘B’ jer nema ni planeta ‘B’*.“³²

Hrvatska se u svjetske i europske procese dogovaranja o održivom razvoju uključila još 1972., uoči održavanja I. konferencije UN-a posvećene zaštiti oko-

²⁶ Kolbert, E. Šesto izumiranje : (sudbina vrsta u čovjekovim rukama). Zagreb : Znanje, 2015. Str. 4-21.

²⁷ Living. Nav. dj., str. 28.

²⁸ Our common future, chapter 2: towards sustainable development. // Our common future: report of the World Commission on Environment and Development. UN Documents, A/42/427. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>.

²⁹ UN sustainable development summit. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/summit>.

³⁰ Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development. // Sustainable development knowledge platform. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

³¹ UN. Sustainable development goals. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>.

³² Promjene u energetsom sustavu i proizvodnji hrane jedina su šansa oporavku planeta. // World Wildlife Fund (WWF). 27.10.2016. | WWF. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://croatia.panda.org/?282701/Promjene-u-energetsom-sustavu-i-proizvodnji-hrane-jedina-su-sansa-oporavku-planeta>.

liša, kada je donijela „Rezoluciju o zaštiti čovjekove sredine“.³³ Također je vrlo rano prepoznala da, osim znanstvenika, stručnjaka, ekoloških aktivista i političara, na promjenu prehrambenih, energetske i financijskih sustava svojim načinom života može utjecati svaki pojedinac. U „Deklaraciji o zaštiti okoliša“, donesenoj u Hrvatskoj 1992. godine, među ostalim, navodi se da je „pravo pojedinca da zna i da ima pristup informacijama o stanju okoliša i prirodnih resursa, pravo da bude konzultiran i da sudjeluje u odlučivanju o aktivnostima koje će imati značajan utjecaj na okoliš, te pravo na zakonska sredstva i naknadu za one čije je zdravlje ili okoliš bio ili može biti ozbiljno ugrožen.“³⁴

Zakonom o zaštiti okoliša iz 2007. određena je „Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske“³⁵, u kojoj se također naglašava potreba intenzivnog i sustavnog informiranja javnosti u svrhu podizanja svijesti građana i poticanja na sudjelovanje.

3. Uloga knjižnice u jačanju svijesti o održivom razvoju društva i nužnosti zaštite okoliša

Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (IFLA) u svojoj je „Izjavi o knjižnicama i razvitku“³⁶ (2013.) naglasio da knjižnice imaju prirodnu ulogu pružanja pristupa informacijskim sadržajima i uslugama koje podupiru održivi razvoj te je pozvao donositelje odluka da ih prepoznaju kao pouzdane ustanove za provedbu zelenih programa, kojima one mogu dati znatan doprinos rješavanju problema održivosti na razini cijele zajednice. To se podjednako odnosi na sve vrste knjižnica, s tim da narodne knjižnice tu imaju prednost jer su one javno dostupni prostori otvoreni za korisnike svih dobnih skupina. U IFLA-inu i UNESCO-ovu „Manifestu za narodne knjižnice“ narodna se knjižnica definira kao lokalno obavijesno središte, koje svojim korisnicima omogućuje neposredan pristup svim vrstama znanja i informacija.³⁷ Također se kaže da su „sloboda, napredak i razvitak društva i pojedinaca temeljne ljudske vrijednosti, koje se mogu

³³ Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvitak. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.mzoip.hr/doc/akcijski_plan_za_oor_.pdf, str. 3.

³⁴ Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine 34, 865(1992). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_06_34_865.html.

³⁵ Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske. // Narodne novine 30, 658(2009). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html.

³⁶ IFLA statement on libraries and development. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-libraries-and-development>.

³⁷ UNESCO-v manifest za narodne knjižnice. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm.

ostvariti samo ako se omogući dobro obaviještenim građanima da primjenjuju svoja demokratska prava i igraju aktivnu ulogu u društvu“.³⁸

Na 80. generalnoj konferenciji i skupštini IFLA-e u Lyonu 2014. godine donesena je „Lyonska deklaracija o pristupu informacijama i razvoju“.³⁹ U njoj je istaknuto da poboljšan pristup informacijama i znanju u društvu, potpomognut dostupnošću informacijskih i komunikacijskih tehnologija, podržava održivi razvoj i poboljšava živote ljudi. Potpisnici su pozvali zemlje članice Ujedinjenih naroda da na međunarodnoj razini preuzmu obvezu primjene razvojnog programa nakon 2015. godine, kako bi se svim ljudima omogućilo ne samo pristup nego i razumijevanje, korištenje i dijeljenje informacija važnih za promicanje održivog razvoja i demokratskih društava. Veća dostupnost kvalitetnih informacija i uključenost zajednica u njihovo stvaranje osigurat će pravedniju raspodjelu sredstava. Održivi razvoj, kaže se u Deklaraciji, nastoji omogućiti dugoročno društveno i ekonomsko blagostanje ljudi diljem svijeta. Knjižnice su, zajedno s drugim informacijskim posrednicima, istaknute kao mjesta koja imaju sposobnosti i resurse da pružanjem informacija i povezivanjem zainteresiranih strana pomognu vladama, ustanovama i pojedincima pri upravljanju vlastitim razvojem, odnosno pri donošenju odgovornih odluka koje su od bitne važnosti za postizanje održive budućnosti.

4. Zeleni programi i usluge hrvatskih knjižnica

Osim radova o primjerima dobre prakse, malo je dosad objavljenih znanstvenih ili stručnih radova koji hrvatsko knjižničarstvo tematiziraju s obzirom na održivi razvoj. Nekoliko ih je okupljeno u zborniku publiciranom uz 15. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama, čija su tema bile *Knjižnice i održivi razvoj*.⁴⁰ O ulozi knjižnica u promicanju održivoga razvoja govori se i u radu koji se bavi *Zelenom knjižnicom energetske efikasnosti* (ZeeK), zbirkom građe koja se od 2012. godine postavlja u različitim hrvatskim knjižnicama u sklopu provedbe projekta *Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj*.⁴¹

³⁸ Isto.

³⁹ Lyonska deklaracija o pristupu informacijama i razvoju. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140911-IFLA%20Lyonska%20deklaracija-prijevod%20HKD\(1\).doc](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140911-IFLA%20Lyonska%20deklaracija-prijevod%20HKD(1).doc).

⁴⁰ Slobodan pristup informacijama : 15. okrugli stol : zbornik radova / uredila Davorka Pšenica. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015.

⁴¹ Petr Balog, K.; Lj. Siber. Green libraries: libraries' contribution to energy efficiency. // 3. međunarodni znanstveni simpozij Gospodarstvo Istočne Hrvatske: vizija i razvoj = 3rd international scientific symposium Economy of Eastern Croatia: vision and growth. Osijek : Ekonomski fakultet Osijek, 2014. Str. 478-487.

Što se tiče zelene pismenosti, 2015. godine provedeno je manje istraživanje s ciljem stjecanja uvida u stavove studenata prava o zaštiti okoliša te utvrđivanja razine njihove informacijske pismenosti u vezi sa zakonima i propisima iz tog područja.⁴²

Prvi rad s prikazom primjera dobre prakse predstavio je prvi hrvatski projekt koji je programski spojio knjižničarstvo i ekologiju – projekt *Zelena knjižnica* koji je u ožujku 2011. godine pokrenulo Društvo bibliotekara Istre u Puli.⁴³ Zamisao je potaknuta velikom posjećenošću, kao i zainteresiranošću medija za projekciju filma „Dom“ na Odjelu za ekonomiju i turizam „dr. Mijo Mirković“, koju je povodom Međunarodne godine biološke raznolikosti Društvo bibliotekara Istre organiziralo u suradnji sa Sveučilištem Jurja Dobrile u Puli. Projekt provode Sveučilišna knjižnica u Puli i istarske narodne knjižnice u suradnji s brojnim ustanovama, udrugama, aktivističkim grupama i pojedincima koji se bave okolišnom tematikom. Cilj mu je edukacija javnosti i širenje svijesti o održivom društvu i nužnosti zaštite okoliša, i to putem mrežnih stranica projekta, projekcija dokumentarnih filmova, stručnih predavanja, tribina i promocija knjiga ekološke tematike. Stručna predavanja održali su brojni sveučilišni profesori, ugledni znanstvenici i stručnjaci iz ustanova koje se bave održivim razvojem, zaštitom okoliša, kvalitetom čovjekova života i budućnošću planeta: s Instituta društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Instituta za društvena istraživanja, Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Instituta za oceanografiju i ribarstvo i dr. O širini spektra tema o kojima se govorilo svjedoče naslovi održanih predavanja, a ovo je samo dio njih: *Ekološki otisak: kako je razvoj zgazio održivost*; *Šuma i biološka raznolikost*; *Klima 2047.g., Fair Trade – sustav pravedne trgovine*; *Postkarbonski gradovi – planiranje za doba energetske i klimatske neizvjesnosti*; *Električni i elektronički otpad*; *Zelena poduzetništvo*; *Problematika proizvodnje hrane u 21. stoljeću*; *Održivi razvoj: može li se obrazovati za promjenu?*; *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*; *Sukob javnog i privatnog interesa u farmaciji i medicini*; *O ekoaktivizmu*; *O starim biljnim sortama Istre*; *Pravo na prostor i Prostorna pravda*; *Permakultura kao globalna društvena promjena*.⁴⁴ Dio predavanja organiziranih u sklopu projekta uključen je u međuvremenu u tri kolegija na Fakultetu za ekonomiju i turizam „dr. Mijo Mirković“ u Puli.⁴⁵

⁴² Petr Balog, K.; Lj. Siber. Law students' information literacy skills and attitudes towards environmental protection and environmental legislation. // *Libri* 66, 3(2016), 201-212. doi: <https://www.degruyter.com/view/j/libr.2016.66.issue-3/libri-2016-0018/libri-2016-0018.xml>.

⁴³ Kraljević, I. Zelena knjižnica : projekt Društva bibliotekara Istre. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 56, 3(2013), 199-204.

⁴⁴ Zelena knjižnica. [citirano: 2017-06-13]. Dostupno na: <http://zk.dbi.hr/?cat=3>.

⁴⁵ Kraljević, I. Nav. dj., str. 201.

I prije projekta Društva bibliotekara Istre u brojnim su se hrvatskim knjižnicama održavale različite povremene aktivnosti vezane uz ekologiju, no taj je projekt oblikovao model knjižničnih zelenih programa te potaknuo razvoj takvih sustavnih i kontinuiranih programa na nacionalnoj razini.

Nakon što je prvi put predstavljen široj knjižničarskoj javnosti, na 38. *skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva*, održanoj u *Osijeku u rujnu 2012. godine*, motivirao je Gradsku knjižnicu „Juraj Šižgorić“ iz Šibenika da svoju prvu zelenu aktivnost organizira već sljedeći mjesec, a bila je to projekcija dokumentarnoga filma Annie Leonard *Priča o stvarima (The Story of Stuff)*.⁴⁶ U knjižnici su otad održane brojne aktivnosti s ekološkim sadržajima i za djecu i za odrasle, među kojima su predavanja o permakulturi, zelenoj energiji, biološkoj raznovrsnosti i pravilnoj prehrani.⁴⁷

Neovisno o istarskome projektu, u studenome 2012. godine svoju *zelenu policu* javnosti je predstavila Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.⁴⁸ Ondje je u suradnji s Programom Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u sklopu Zbirke službenih publikacija otvorena prva *Zelena knjižnica energetske efikasnosti (ZeeK)*.⁴⁹ Tim se nazivom označava zbirka građe koja okuplja sve stručne publikacije i brošure objavljene u sklopu provedbe projekta *Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj* (projekt EE)⁵⁰, a u svrhu omogućavanja njihove dostupnosti i u fizičkom obliku svima zainteresiranima za povećavanje energetske efikasnosti kroz primjenu energetske efikasne mjere, kao i obnovljivih izvora energije.⁵¹ Namijenjena je stručnjacima, pripadnicima akademske zajednice, studentima i svim građanima kako bi se potaknulo povećavanje odgovornog ponašanja pri upotrebi energije kroz primjenu energetske efikasne mjere, kao i obnovljivih izvora energije.

U međuvremenu, Zelenu knjižnicu energetske efikasnosti otvorile su u svom prostoru brojne hrvatske knjižnice: Sveučilišna knjižnica Pula; Gradska knjižni-

⁴⁶ Izvješće o radu Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik u 2012. godini. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznica-sibenik.hr/dokum/Izvjescje_o_radu_knjiznice_u_2012.pdf.

⁴⁷ Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“. Arhiva događanja. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznica-sibenik.hr/arhiva_d.html.

⁴⁸ Zelena knjižnica energetske efikasnosti u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/zelena-knjiznica-energetske-efikasnosti-u-nacionalnoj-i-sveucilisnoj-knjiznici-u-zagrebu>.

⁴⁹ U Zagrebu otvorena prva Zelena knjižnica energetske efikasnosti. // *Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj*. 19. 11. 2012. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr/p/u-zagrebu-otvorena-prva-zelena-knjiznica-energetske-efikasnosti>.

⁵⁰ *Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj – EE*. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr>.

⁵¹ Zelena knjižnica energetske efikasnosti. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr/info-edu/zelena-ee-knjiznica>.

ca „Franjo Marković“, Križevci; Knjižnica i čitaonica Grada Preloga; Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek; Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Osijeku; Sveučilišna knjižnica Rijeka; Sveučilišna knjižnica Split; Gradska knjižnica Zadar; Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Karlovac; Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac, Sisak; Osnovna škola Sesvetska Sela.⁵²

Pod sloganom *Zajedno u brizi za okoliš* i u suradnji s Udrugom za održivi razvoj Hrvatske (ODRAZ), od 2013. godine bogat zeleni program počinje se provoditi u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ u Koprivnici.⁵³ Programom su obuhvaćeni korisnici svih dobnih skupina – ekološki sadržaji ugrađeni su u aktivnosti pričaonice za bebe i malu djecu, pričaonice za predškolce i kreativne radionice za djecu i mlade, a za odrasle korisnike održavaju se projekcije dokumentarnih filmova, predavanja i tribine te postavljaju izložbe u knjižničnim izlozima. Održana predavanja i radionice educirali su korisnike o hortikulturnom uređenju vrta i okućnice, kompostiranju, sjemenarstvu, postupanju s otpadom i ekološkom aktivizmu.

Na Dječjem odjelu postavljen je ekokutić, a na drugim odjelima okolišna građa označena je posebnim naljepnicama. Na knjige se stavljaju naljepnice s ekološkim savjetima, a u prostoru knjižnice smješten je i spremnik za odlaganje starih baterija.

Usto, 2013. godine za projekt *Ekoknjižnica: za prijateljstvo s prirodom* Gradska knjižnica Vukovar – Ogranak Sotin dobiva vrijednu potporu na natječaju za zeleno poduzetništvo *Moja zelena zona*.⁵⁴ Program je zamišljen tako da se ekološka svijest djece razvija uz praktičan rad. Osim niza edukativno-kreativnih radionica provedenih s djecom vrtičke i osnovnoškolske dobi, u dvorištu zgrade u kojoj je smješten Ogranak Sotin s djecom je uređen i vrt u kojem je postavljen plastenik i zasađene su gredice, a uređeno je i dječje igralište opremljeno lju-ljačkama, toboganom i drugim spravama za igru na otvorenom.⁵⁵ To je ujedno i prvi hrvatski knjižnični program koji je spojio teorijsku poduku s praktičnim vještinama. Osim za djecu i mlade, u sklopu svoga programa *Zelena zona* vukovarska gradska knjižnica provodi različite sadržaje kojima su obuhvaćeni i odrasli korisnici. Tema trećeg po redu sajma knjiga *Likebook*, koji se u (su)organizaciji

⁵² Popis EE info točaka otvorenih u sklopu projekta. // Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj. [citirano: 2017-10-05]. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr/info-edu/gdje-po-savjet-ee-savjeti/adrese-ee-info-tocaka>.

⁵³ Knjižnica Fran Galović Koprivnica: [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.knjiznica-koprivnica.hr/knjiznica/defaultcont.asp?id=10&n=5>.

⁵⁴ Eko knjižnica: za prijateljstvo s prirodom.// Zagrebačka banka. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.mozjabastart.hr/home/eko-knjiznica-za-prijateljstvo-s-prirodom>.

⁵⁵ Bugarski, M. Ekološki programi i radionice na dječjem odjelu gradske knjižnice Vukovar. // Knjižničarstvo 19, 1/2(2015), 77– 100. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2016/02/250_Bugarski_2015_1-2.pdf.

Gradske knjižnice Vukovar održava od 2012. godine, bila je Zeleno srce grada. Središnja aktivnost te manifestacije bila je uređenje „Zelene čitaonice“ u centru grada, koja je pritom dana na korištenje svim stanovnicima grada Vukovara.⁵⁶

U Gradskoj knjižnici Slavka Kolara u Čazmi program *Zelena knjižnica* pokrenut je 2013. godine predavanjem *Eko-vrt*⁵⁷ te formiranjem stručne zbirke knjižne i neknjižne građe iz područja prirodoslovlja, ekološke poljoprivrede, zaštite okoliša i održivog razvoja.⁵⁸ Na osnovi toga, u suradnji s Poljoprivrednom savjetodavnom službom razvijen je projekt *Poljoprivredna i zelena knjižnica*⁵⁹ koji se provodi kroz predavanja, savjetovanja uz tehničku podršku te informacije na knjižničnim mrežnim stranicama. Od 2015. godine program se proširuje suradnjom s udrugama poljoprivrednih proizvođača, udrugom ekoloških proizvođača Eko-kultura te poljoprivrednom zadrugom Plodovi Moslavine. Cilj je projekta da pridonese ruralnom razvoju Čazme i okolice.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek organizirala je 2014. godine radionicu *Permakultura u gradovima*⁶⁰, na kojoj su se polaznici u prve tri sesije upoznali s načelima permakulture, održivim graditeljstvom i stanovanjem, obnovljivim izvorima energije i voda, prikupljanjem kišnice i pročišćavanjem otpadnih voda te mogućnostima uzgoja povrća, voća i aromatičnog bilja na balkonima, tersama i manjim urbanim površinama. U sklopu posljednje sesije u dvorištu knjižnice izrađen je permakulturni vrt s aromatičnim i začinskim biljem. Knjižnica je izdala i publikaciju *„Permakultura u gradovima: vodič kroz osnove permakulture“*, u kojoj su predstavljena teorijska znanja vezana uz permakulturu te materijali vezani uz provedbu radionice.⁶¹ Edukativno-kreativna radionica istoga naziva održana je i sljedeće godine, kada je u suradnji s Press-centrom za okoliš Hrvatske organiziran i nagradni natječaj za najbolji esej i najbolju fotografiju s temom *Održivi gradovi*.⁶²

⁵⁶ Bugarski, M. Programi „Zelene zone“ Gradske knjižnice Vukovar za razvoj ekoloških navika najmlađih korisnika // HKD novosti 73 (2017). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1333>.

⁵⁷ Javno predavanje na temu „Eko-vrt“. // Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.gradska-knjiznica-cazma.hr/index.php/novosti/527-javno-predavanje-na-temu-eko-vrt>.

⁵⁸ Jelić Balta, V. Poljoprivredna i zelena knjižnica // HKD Novosti. 73 (2017). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1340>.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Radionica „Permakultura u gradovima“ 2014. // GISKO. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.gskos.unios.hr/index.php/2014/10/09/radionica-permakultura-u-gradovima-2014>.

⁶¹ Permakultura u gradovima: vodič kroz osnove permakulture / (urednici) Lj. Mitoš Svoboda, S. Mokriš, M. Seleš. Osijek : Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2014.

⁶² Mokriš, S. Edukativno-kreativna radionica „Permakultura u gradovima“. // Knjižničarstvo 19, 1/2(2015), 195– 201. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.knjiznicarstvo.com>.

Na 39. skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva, održanoj u listopadu 2014. godine u Splitu, osnovana je *Radna grupa za zelene knjižnice*⁶³ u svrhu promicanja održivoga razvoja i zaštite okoliša kroz knjižnične programe na nacionalnoj razini, odnosno u svrhu poticanja što većeg broja hrvatskih knjižnica na razvoj zelenih programa. Među teme kojima će se baviti ta radna grupa ulaze i pitanja energetske učinkovitosti u knjižnicama. Već početkom 2015. godine Radna grupa za zelene knjižnice provela je među knjižnicama anketu⁶⁴ čiji su rezultati pokazali da je među knjižničarima već razvijena svijest o nužnosti zaštite okoliša te da imaju želju za sudjelovanjem u razvoju i ponudi tema iz ekologije namijenjenih korisnicima. U svibnju te godine Radna grupa započinje akciju na nacionalnoj razini *Pokrenimo zelene knjižnice*, i to projekcijama filmova s aktualnog *E?! – Okolišnog film festivala*⁶⁵, čije je prikazivanje odmah nakon završetka Festivala omogućila Aktivistička grupa Zelena akcija. U knjižnicama su tada prikazani sljedeći dokumentarni filmovi: *Prekid*, *Poslije izljeva*, *Sjemenke permakulture*, *Obrisi održive budućnosti – energetika*, *Frakiranje Patagonije* i *Opasne tajne*. Tijekom prve dvije godine u tu se akciju uključilo 90-ak knjižnica koje su filmove prikazivale u svojim prostorima, a akcija se provodi i dalje.

Od 2015. godine sve više hrvatskih knjižnica osmišljava sustavne programe sa sadržajima ekološke tematike. Jedna je od njih i Gradska knjižnica Samobor, koja je krenula od poticanja korisnika na zanimanje za prirodna bogatstva samoborskog kraja te razvijanja suradnje s lokalnim ustanovama i udrugama koje promiču ekološke vrijednosti.⁶⁶ Osim organiziranjem brojnih *zelenih* predavanja i radionica namijenjenih djeci i odraslima, svoj doprinos samoborska je knjižnica dala i izdavaštvom. U suradnji s Javnom ustanovom Zeleni prsten Zagrebačke županije objavila je publikaciju „Samoborsko lepo cvetje“ Milana Žegarca, za koju je prikupila i obradila materijale koje čuva u svojoj zavičajnoj zbirci.⁶⁷

O zelenim programima hrvatskih knjižnica čulo se 2015. godine i izvan granica domovine. Naime Petar Lukačić (Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“, Koprivnica) predstavio je rad *Projekt Zelena knjižnica u Hrvatskoj*, nastao u suautor-

hr/wp-content/uploads/2016/02/256_Mokris_2015_1-2.pdf.

⁶³ Hrvatsko knjižničarsko društvo. Radna grupa za Zelene knjižnice. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: https://www.hkdruštvo.hr/hr/strucna_tijela/50.

⁶⁴ Kraljević, I.; P. Lukačić. Zelene knjižnice u Hrvatskoj: poučavanjem do održivog društva. // Slobodan pristup informacijama : 15. okrugli stol : zbornik radova / uredila Davorika Pšenica. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015. Str. 124-125.

⁶⁵ Drugi E?! : okolišni film festival. // Zelena akcija. 7.4.2015. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://zelena-akcija.hr/hr/programi/aktivisticka_grupa/drugi_e_okolisni_film_festival.

⁶⁶ Robotić, D. Zelena knjižnica kao poticatelj razvoja ekoloških navika korisnika. // HKD Novosti 73(2017) [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdruštvo.hr/hkdnovosti/clanak/1334>.

⁶⁷ Isto.

stvu s Ivanom Kraljevićem (Sveučilišna knjižnica u Puli) na Svjetskom kongresu IFLA-e u Cape Townu u Južnoafričkoj Republici održanom od 15. do 21. kolovoza 2015., s temom *Dinamične knjižnice: pristup, razvoj i transformacija*.⁶⁸

U svibnju 2016. godine Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu predstavila je projekt *Zelena knjižnica za zelenu Hrvatsku*⁶⁹, koji je pokrenula u svrhu izobrazbe i senzibiliziranja korisnika, osobito studenata, za zaštitu i očuvanje prirode i okoliša, odnosno prirodnih bogatstava kao bitnoga elementa hrvatske kulturne baštine. Kao uvodni dio projekta u knjižnici su uređeni posebni izložbeni prostori nacionalnih parkova Risnjak, Paklenica i Krka te Parka prirode Kopački rit. U sklopu projekta najavljena je izrada dokumentacije potrebne za opskrbu postrojenja knjižnice tehnološkom (hladnom) vodom, kao i dokumentacija potrebna za postavljanje fotonaponskih ćelija na krov knjižnice radi proizvodnje električne energije. Planirano je i uvođenje ekološki prihvatljivog sustava zaštite od požara. To je stoga prvi hrvatski knjižnični zeleni projekt koji osim programa i usluga obuhvaća i planiranje poboljšanja energetske učinkovitosti zgrade te njezina utjecaja na okoliš.

Tijekom iste godine Knjižnice grada Zagreba u Knjižnici Savica provode pilot-projekt *Zelena knjižnica*.⁷⁰ Njegova je specifičnost u tome što je program razvijen u suradnji s korisnicima, prije svega članovima Tranzicijske grupe Savica koju je u knjižnici krajem 2015. godine osnovala skupina stanovnika naselja u svrhu podizanja razine ekološke i socijalne kvalitete života na lokalnoj razini te senzibiliziranju sugrađana za mogućnosti tranzicije iz neodrživog u održivi razvoj života u svojoj sredini. U suradnji s Tranzicijskom grupom Knjižnica Savica organizirala je tijekom te godine dvije cjelodnevne akcije na javnim kvartovskim površinama s programskim sadržajima namijenjenim svim dobnim skupinama. Te su akcije obuhvaćale uređenje kvartovskih javnih površina, oslikavanje zidova muralima i grafitima, predstavljanje lokalnih kreativaca te ekološki proizvedenu hranu malih obiteljskih gospodarstava, radionice urbanog vrtlarenja, besplatnu razmjenu odjeće, obuće i igračkaka, ali i čitanje na otvorenom te promicanje važnosti knjige tijekom cijelog života. U suradnji s udrugom Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG)⁷¹ organizirana su predavanja i radionice od kojih je dio bio namijenjen djeci i mladima (*Radionica kompostiranja u stanu, Porijeklo naše hrane i radionica izrade zelenih sokova, Recikliranje najlonskih vrećica — izrada uporabnih*

⁶⁸ Kraljević, I.; P. Lukačić. Project Green library in Croatia. // IFLA WLIC 2015. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://library.ifla.org/1208/1/095-kraljevic-en.doc.pdf>.

⁶⁹ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu predstavila projekt Zelena knjižnica za zelenu Hrvatsku. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/nacionalna-sveuciliska-knjiznica-zagrebu-predstavila-projekt-zelena-knjiznica-zelenu-hrvatsku/>.

⁷⁰ Dragaš, B.; S. Ercegovac. Program Zelena knjižnica u Knjižnici Savica : ishodište istoimenoga projekta Knjižnica grada Zagreba. // HKD Novosti 73(2017). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1336>.

⁷¹ ZMAG. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.zmag.hr>.

predmeta), a dio odraslim korisnicima (*Uvod u permakulturu — dizajniranje održive budućnosti, Urbana permakultura – jestivi gradovi, Radionica kućnog sjemenarstva*).⁷²

Na osnovi programa Knjižnice Savica osmišljen je projekt koji se od početka 2017. godine provodi u četrnaest knjižnica mreže Knjižnica grada Zagreba.⁷³ Namijenjen je svim dobnim skupinama korisnika, a ostvaruje se kroz edukativna predavanja i radionice, predstavljanje knjiga ekološke tematike, projekcije dokumentarnih filmova, tematske izložbe, akcije na javnim površinama i uređenje knjižničnoga okoliša. Programima su obuhvaćene sljedeće teme: urbana permakultura, nove tehnologije u funkciji zaštite okoliša i štednje energije, pravilno postupanje s otpadom, gradski vrtovi, vrtovi na balkonima i krovovima zgrada, zaštita bilja prirodnim sredstvima, kompostiranje u stanu. Kao i u drugim knjižnicama, projekt se provodi u suradnji s brojnim ustanovama, udrugama i pojedincima koji se profesionalno bave područjem ekologije ili svojim aktivizmom u zajednici pridonose zaštiti okoliša i jačanju svijesti o održivome društvu.

5. Pogled u budućnost

S porastom broja zelenih knjižničnih programa povećava se dostupnost informacija o njima kako u knjižničarskoj zajednici tako i u javnosti. Na 41. skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva, održanoj u listopadu 2016. godine, jedna od sesija bila je *Zelena knjižnica – prilagodba knjižnica promjenama u suvremenom društvu*⁷⁴, a na njoj su o svojim programima govorili knjižničari iz različitih vrsta knjižnica. U studenom te godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu održan je okrugli stol o zelenim programima u hrvatskim knjižnicama⁷⁵, na kojem su osim knjižničara, među ostalima, sudjelovali i stručnjaci iz Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost i Hrvatske agencije za okoliš i prirodu. Također u NSK-u, u rujnu 2017. godine, pod nazivom *Okrenimo na zeleno* održan je trodnevni *Zeleni festival*⁷⁶ na kojem su sudjelovali brojni sveučilišni profesori, znanstvenici i stručnjaci iz Hrvatske i inozemstva, a predstavljeni su i zeleni programi u hrvatskim knjižnicama.

Osim knjižničnih korisnika, zelenim se programima educiraju i knjižničari, pa je realno očekivati jačanje ekološke svijesti u knjižničarskoj zajednici. Osim u raznovrsnim programima, to će se zasigurno odraziti i u svakodnevnom funkcioniranju knjižnica.

⁷² Dragaš, B.; S. Ercegovac. Nav. dj.

⁷³ Knjižnice grada Zagreba. Projekt Zelena knjižnica za zeleni Zagreb. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.kgz.hr/hr/zelena-knjiznica/32340>.

⁷⁴ 41. skupština. Nav. dj.

⁷⁵ Okrugli stol. Nav. dj.

⁷⁶ Održan „Zeleni festival – (O)krenimo na zeleno. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/odrzan-zeleni-festival-okrenimo-zeleno-nsk>.

niranju knjižničnih prostora, od razvrstavanja otpada i odgovornijeg postupanja s energijom do aktivnosti vezanih uz uređenja knjižničnog okoliša. Kao što je već navedeno, u mnogim su knjižnicama postavljene zbirke građe *Zelena knjižnica energetske efikasnosti* (ZeeK)⁷⁷ kojima je svrha učiniti stručne publikacije dostupnijima stručnjacima i građanima te ih i na taj način potaknuti na primjenu energetski efikasnih mjera i obnovljivih izvora energije. Stoga će i knjižničari početi aktivnije voditi brigu o utjecaju svojih prostora ili zgrada na okoliš te će nastojati ishoditi povećanje njihove energetske učinkovitosti. Tako će ne samo edukativnim sadržajima nego i praktičnim primjerima biti među predvodnicima promjena u društvu.

6. Zaključak

Budući da knjižnice budno prate aktualna društvena zbivanja te programima i uslugama nastoje zadovoljiti potrebe svojih korisnika, povremeni sadržaji iz spektra ekologije u njihovim su programima i uslugama zastupljeni već desetljećima. No 2011. godine Društvo bibliotekara Istre pokrenulo je projekt *Zelena knjižnica* koji će postati pokretač razvoja sustavnih knjižničnih zelenih programa koji se otad počinju provoditi u različitim vrstama knjižnica diljem Hrvatske. Tomu će pridonijeti i osnivanje Radne grupe za zelene knjižnice Hrvatskoga knjižničarskog društva, koja je, među ostalim, organizator akcije na nacionalnoj razini *Pokrenimo zelene knjižnice*.

Iz ovoga kratkog kronološkog prikaza razvoja knjižničnih zelenih programa vidljiv je veoma širok raspon ideja i mogućnosti koje su hrvatske knjižnice dosad ostvarile u nastojanjima da ekološke teme učinkovito ugrade u svoju redovitu djelatnost. Ti su programi prije svega usmjereni na informacije o zaštiti okoliša i održivom društvu te na stjecanje znanja i vještina u svrhu poboljšanja kvalitete čovjekova života, uključujući i njegov okoliš. Kao što je u IFLA-inoj *Izjavi o knjižnicama i razvitku* i naglašeno, knjižnice imaju prirodnu ulogu pružanja takvih informacija i usluga te njima mogu znatno pridonijeti poboljšavanju održivosti na razini cijele zajednice, a na donositeljima je odluka da ih prepoznaju kao pouzdane ustanove u tom procesu.

Ekološki knjižnični programi ostvaruju se kroz široku lepezu aktivnosti: predavanja, radionice, predstavljanja knjiga, tematske izložbe, projekcije dokumentarnih filmova, uređenje knjižničnog okoliša, akcije na javnim površinama, izdavačka djelatnost te oblikovanje tematskih zbirki knjižnične građe. Ovisno o vrsti knjižnice, strukturi njezina članstva te tipu mjesta u kojem je smještena, knjižničari osmišljavaju programe i odabiru teme koje će na najbolji način zadovoljiti njihove korisnike.

⁷⁷ Popis EE. Nav. dj.

Svojim „zelenim“ programima i uslugama knjižnice pridonose razvoju „zelene pismenosti“ građana, koja podrazumijeva informiranost o održivom razvoju društva i nužnosti zaštite okoliša, sposobnost kritičkoga mišljenja o ekološkim temama te stjecanje znanja i vještina potrebnih za poboljšavanje kvalitete vlastitoga života i života čitave zajednice. Osim razvoja zelene pismenosti građana, knjižnični zeleni programi otvaraju put za poboljšavanje energetske učinkovitosti svojih zgrada te njihova utjecaja na okoliš.

Zelenim akcijama koje organiziraju na javnim površinama knjižnice dopiru i do onih korisnika koji nisu njihovi članovi, potiču sugrađane na aktivizam u zajednici, povećavaju svoju vidljivost u lokalnoj sredini te privlače nove korisnike.

Za provedbu kvalitetnih i raznovrsnih programskih sadržaja s ekološkom tematikom nužna je suradnja s različitim ustanovama i udrugama koje se profesionalno bave održivim razvojem, zaštitom biljnoga i životinjskoga svijeta, očuvanjem okoliša i urbanom permakulturom. Broj knjižnica koje provode sustavne programe s ekološkim sadržajima u stalnom je porastu. Osim raznovrsnih programa namijenjenih korisnicima, zelene će knjižnice sve veću pozornost pridavati utjecaju svojih prostora na okoliš te poboljšavanju njihove energetske učinkovitosti.

LITERATURA

- Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvitak. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.mzoip.hr/doc/akcijski_plan_za_oor_.pdf, str. 3.
- Antonelli, M. The green library movement: an overview and beyond. // *Electronic Green Journal* 27, 1(2008). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://escholarship.org/uc/item/39d3v236>
- Aulio, G. J. Green libraries are more than just buildings. // *Electronic Green Journal* 35, 1, (2013), str. 1. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://escholarship.org/uc/item/3x11862z>
- Bugarski, M. Ekološki programi i radionice na dječjem odjelu gradske knjižnice Vukovar. // *Knjižničarstvo* 19, 1/2(2015), 77– 100. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2016/02/250_Bugarski_2015_1-2.pdf
- Bugarski, M. Programi „Zelene zone“ Gradske knjižnice Vukovar za razvoj ekoloških navika najmlađih korisnika // *HKD novosti* 73 (2017). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdruštvo.hr/hkdnovosti/clanak/1333>
41. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Program%20kona%C4%8Dni.pdf>

- Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine 34, 865(1992). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_06_34_865.html
- Dragaš, B.; S. Ercegovac. Program Zelena knjižnica u Knjižnici Savica : ishodište istoimenoga projekta Knjižnica grada Zagreba. // HKD Novosti 73(2017). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1336>
- Drugi E?! : okolišni film festival. // Zelena akcija. 7.4.2015. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://zelena-akcija.hr/hr/programi/aktivisticka_grupa/drugi_e_okolinski_film_festival
- Ecological footprint. // Global footprint network. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint>
- Eko knjižnica: za prijateljstvo s prirodom.// Zagrebačka banka. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.mojzabastart.hr/home/eko-knjiznica-za-prijateljstvo-s-prirodom>
- Global footprint network. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.footprintnetwork.org>
- Hrvatsko knjižničarsko društvo. Novosti. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti>
- IFLA statement on libraries and development. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-libraries-and-development>
- IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice. 2. hrv. izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.
- Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“. Arhiva događanja. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznica-sibenik.hr/arhiva_d.html
- Hrvatsko knjižničarsko društvo. Radna grupa za Zelene knjižnice. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: https://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/50
- Izješće o radu Gradske knjižnice “Juraj Šižgorić” Šibenik u 2012. godini. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznica-sibenik.hr/dokum/Izvjescje_o_radu_knjiznice_u_2012.pdf
- Javno predavanje na temu „Eko-vrt“. // Gradska knjižnica Slavka Kolara Čazma. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.gradska-knjiznica-cazma.hr/index.php/novosti/527-javno-predavanje-na-temu-eko-vrt>
- Jelić Balta, V. Poljoprivredna i zelena knjižnica // HKD Novosti.73 (2017). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1340>
- Kolbert, E. Šesto izumiranje : (sudbina vrsta u čovjekovim rukama). Zagreb : Znanje, 2015.
- Knjižnica Fran Galović Koprivnica: [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.knjiznica-koprivnica.hr/knjiznica/defaultcont.asp?id=10&n=5>

- Knjižnice grada Zagreba. Projekt Zelena knjižnica za zeleni Zagreb. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.kgz.hr/hr/zelena-knjiznica/32340>
- Knjižničarstvo. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.knjiznicarstvo.com.hr/>
- Kraljević, I.; P. Lukačić. Project Green library in Croatia. // IFLA WLIC 2015. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://library.ifla.org/1208/1/095-kraljevic-en.doc.pdf>
- Kraljević, I. Zelena knjižnica : projekt Društva bibliotekara Istre. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 3(2013), 199-204.
- Kuzyk, R. Going green // Library Journal. 15.5. 2008. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://lj.libraryjournal.com/2008/05/events/going-green>
- LeRue, J.; S. LeRue. The green librarian. // Wilson Library Bulletin 65 (1991), str. 27-33.
- LEED - leadership in energy & environmental design. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://leed.usgbc.org/leed.html>
- Living planet report 2016. // World Wildlife Fund (WWF) [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/publications/living-planet-report-2016>
- Lyonska deklaracija o pristupu informacijama i razvoju. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140911-IFLA%20Lyonska%20deklaracija-prijevod%20HKD\(1\).doc](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/20140911-IFLA%20Lyonska%20deklaracija-prijevod%20HKD(1).doc)
- Mokriš, S. Edukativno-kreativna radionica „Permakultura u gradovima“. // Knjižničarstvo 19, 1/2(2015), 195– 201. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2016/02/256_Mokris_2015_1-2.pdf
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu predstavila projekt Zelena knjižnica za zelenu Hrvatsku. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/nacionalna-sveucilisna-knjiznica-zagrebu-predstavila-projekt-zelena-knjiznica-zelenu-hrvatsku/>
- Održan „Zeleni festival – (O)krenimo na zeleno. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/odrzan-zeleni-festival-okrenimo-zeleno-nsk>
- Okrugli stol o „zelenim“ programima knjižnica u Hrvatskoj. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/okrugli-stol-o-zelenim-programima-knjiznica-hrvatskoj>
- Our common future, chapter 2: towards sustainable development. // Our common future: report of the World Commission on Environment and Development. UN Documents, A/42/427. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>
- Permakultura u gradovima: vodič kroz osnove permakulture* / (urednici) Lj. Mitoš Svoboda, S. Mokriš, M. Seleš. Osijek : Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2014.

15. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama „Knjižnice i održivi razvoj“. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/291>
- Petr Balog, K.; Lj. Siber. Green libraries: libraries' contribution to energy efficiency. // 3. međunarodni znanstveni simpozij Gospodarstvo Istočne Hrvatske: vizija i razvoj = 3rd international scientific symposium Economy of Eastern Croatia: vision and growth. Osijek : Ekonomski fakultet Osijek, 2014. Str. 478-487.
- Petr Balog, K.; L. Siber. Law students' information literacy skills and attitudes towards environmental protection and environmental legislation. // Libri 66, 3(2016), 201-212. doi: <https://www.degruyter.com/view/j/libr.2016.66.issue-3/libri-2016-0018/libri-2016-0018.xml>
- Popis EE info točaka otvorenih u sklopu projekta. // Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj. [citirano: 2017-10-05]. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr/info-edu/gdje-po-savjet-ee-savjeti/adrese-ee-info-tocaka>
- Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj – EE. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr>
- Promjene u energetsom sustavu i proizvodnji hrane jedina su šansa oporavku planeta.// World Wildlife Fund (WWF). 27.10.2016. | WWF. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://croatia.panda.org/?282701/Promjene-u-energetskom-sustavu-i-proizvodnji-hrane-jedina-su-sansa-oporavku-planeta>
- Radionica „Permakultura u gradovima“ 2014. // GISKO. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.gskos.unios.hr/index.php/2014/10/09/radionica-permakultura-u-gradovima-2014>
- Reitz, J. M. Online dictionary for library and information science. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.abc-clio.com/ODLIS>
- Robotić, D. Zelena knjižnica kao poticatelj razvoja ekoloških navika korisnika. // HKD Novosti 73(2017) [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/1334>
- Slobodan pristup informacijama : 15. okrugli stol : zbornik radova / uredila Davorka Pšenica. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015.
128. kolokvij Centra za znanstvene informacije. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.lib.irb.hr/edukacija/prosla-dogadanja/47-zeleneknj>
- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske. // Narodne novine 30, 658(2009). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html
- Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development. // Sustainable development knowledge platform. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
38. skupština Hrvatskoga knjižničarskog društva. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/program/198>

- U Zagrebu otvorena prva Zelena knjižnica energetske efikasnosti. // Poticanje energetske efikasnosti u Hrvatskoj. 19.11.2012. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr/p/u-zagrebu-otvorena-prva-zelena-knjiznica-energetske-efikasnosti>
- UN. Sustainable development goals. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>
- UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice. [citirano: 2012-10-05]. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm
- Vjesnik bibliotekara Hrvatske. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh>
- What is a green building? green libraries. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.greenlibraries.org>
- World Wildlife Fund (WWF). [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org>
- Zelena knjižnica energetske efikasnosti. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.enu.fzoeu.hr/info-edu/zelena-ee-knjiznica>
- Zelena knjižnica energetske efikasnosti u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/zelena-knjiznica-energetske-efikasnosti-u-nacionalnoj-i-sveucilisnoj-knjiznici-u-zagrebu>
- Zeleni festival – (O)krenimo na zeleno. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/zeleni-festival-okrenimo-na-zeleno>
- ZMAG. [citirano: 2017-10-05]. Dostupno na: <https://www.zmag.hr>

PRIKAZI / REVIEWS

ŠPORER, DAVID.
UVOD U POVIJEST KNJIGE: TEMELJI PRISTUPA.
Zagreb: Leykam international 2015.
ISBN 978-953-340-030-3.

Nada Topić

U *Biblioteci Uvodi* nakladničke kuće *Leykam international* koja objavljuje monografije i studije iz područja humanističkih i društvenih znanosti namijenjene ne samo znanstvenicima i predmetnim stručnjacima nego i široj čitateljskoj publici, godine 2015. objavljena je knjiga Davida Šporera *Uvod u povijest knjige: temelji pristupa*. Riječ je o naslovu koji zaslužuje pozornost onih koji se na bilo koji način bave pisanom riječi, knjigom i baštinom, dakle poglavito čitatelja ovog časopisa. Uz predgovor i zaključak, knjiga se sastoji od deset poglavlja kroz koja autor daje prikaz teorijskih i metodoloških pristupa povijesti knjige francuske i angloameričke historiografije, kao i nekih od tema u kojima takvi pristupi pronalaze svoju primjenu. Kako i sam u uvodu navodi, Šporer se ne bavi općom povijesti knjige, nego „načinima razmatranja odnosa knjige, društva i kulture u povijesti“, koji su predmet bavljenja interdisciplinarnog područja koje danas nazivamo „povijest knjige“ (franc. *histoire du livre*, engl. *history of the book, book history*).

U prvom poglavlju pod nazivom „Povijest knjige“ autor raspravlja o definiciji predmeta bavljenja povijesti knjige, kao mlade discipline koja se etablirala unutar humanističkih znanosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Referirajući se na suvremene teoretičare i povjesničare, predmet njezina interesa smješta između bibliografske povijesti knjige i povijesti književnosti, pri čemu se bibliografska povijest bavi predmetnošću knjige (bibliografija, tekstologija, bibliotekarstvo, informacijske znanosti), a povijest književnosti interpretacijom sadržaja. Povijest knjige spona je između ta dva pristupa koja proučava knjigu „u njezinu širem povijesnom, društvenom, ekonomskom i kulturnom ili civilizacijskom kontekstu“.

Izvori takva pristupa proučavanju knjige mogu se pronaći i ranije, poglavito u francuskoj historiografiji, o čemu opširnije piše u sljedeća tri poglavlja: „Francuska veza“, „Mentaliteti“ i „Knjiga ferment“. Krećući od 1958. godine, odnosno od objave knjige *L'apparation du livre* Luciena Febvrea i Henri-Jeana Martina, Šporer piše o svemu što se događalo u francuskoj historiografiji prije i poslije toga, s naglaskom na istraživačima okupljenim oko časopisa *Annales* i *Revue de synthèse historique* koji pomiču fokus istraživanja s „događajne povijesti“ (politička, diplomatska povijest) na povijest svakodnevice, smatrajući da se povijest mora baviti svim društvenim slojevima, a ne samo političkom i drugom elitom. Ta „nova povijest“ zahtijevala je drukčiji pristup i metodologiju drugih znanosti (sociologija, ekonomija, antropologija, geografija) koja je nerijetko uključivala i kvantifikaciju pojedinih fenomena, ali i narativnost i interes za opće (makropovijest) i pojedinačno (mikropovijest). Kao temeljnu poveznicu između tzv. škole *Annales* i povijesti knjige navodi povijest „mentaliteta“ iznoseći različita tumačenja i definicije tog pojma s filozofskog, lingvističkog, antropološkog i sociološkog gledišta. Poglavlje „Knjiga ferment“ detaljno se bavi Febvreovim i Martinovim pristupom povijesti knjige predstavljenim u knjizi *L'apparation du livre*, kao i polemikama koje je ta knjiga izazvala u istraživačkoj zajednici, prvenstveno reakcijama američke povjesničarke Elisabeth Eisenstein, ali i drugih istraživača.

Za razliku od francuske historiografije u kojoj je fenomen knjige samo jedan od tematskih interesa „nove povijesti“, u angloameričkoj istraživačkoj zajednici povijest knjige utemeljena je kao zasebno historiografsko područje, o čemu se raspravlja u petom i šestom poglavlju. U petom poglavlju „Amerikanka u Parizu“ Šporer tako piše o utjecajima „francuske škole“ na američku historiografiju i bibliografiju, odnosno o približavanju potonjih područja, uzimajući za primjer, među ostalim, dvije oprečne povijesne tendencije predstavljene u radovima Roberta Darntona i Elisabeth Eisenstein. Naime dok Darnton nizom „studija slučaja“ razvija mikropovijesni pristup „odozdo“, Eisenstein se više zanima za „teleskopski“ pristup koji će omogućiti analizu promjena mentaliteta u totalitetu povijesti. U nastavku se uspoređuju i neki drugi pristupi, reakcije i kritike američkih istraživača (W. J. Ong, T. K. Rabb, A. Grafton, A. Jones itd.). „Sociologija tekstova“ naslov je šestog poglavlja, u kojem je naglasak na američkim i britanskim povjesničarima čiji je pristup povijesti knjige empirijski te više tehničkog i bibliografskog usmjerenja, za razliku od francuskog koji je kvantitativnog i socijalnopovijesnog fokusa. Referirajući se na R. Darntona i R. Chartiera autor nadalje piše o povijesti knjige kao sintezi obaju pristupa „čime bi se ispunile praznine koje postoje kod oba tipa proučavanja knjige“. Prikazuje i tumači redefiniranje angloameričke bibliografije koju američki bibliograf Don McKenzie naziva i „sociologijom tekstova“. U zaključku tog poglavlja ističe važnost interdisciplinarnosti i suradnje, pri čemu povjesničari mogu pristupiti književnosti kao izvoru za rekonstrukciju mentaliteta, a povjesničari književno-

sti kroz rekonstrukciju mentaliteta koji omogućava povijest knjige mogu lakše i preciznije interpretirati i razumjeti tekstove u njihovoj epohi. Tim poglavljem ujedno završava dio knjige koji se bavi temeljima pristupa povijesti knjige u metodološkom smislu. Sedmo, osmo i deveto poglavlje donose neke od tema u kojima povijest knjige pronalazi svoju primjenu.

Pitanje autora i autorstva ni po čemu nije novina u istraživačkom svijetu, ali afirmacija povijesti knjige kao zasebne discipline pridonijela je novom interesu istraživača za tu staru temu. U poglavlju „Dossier autora“ Šporer prikazuje neke od važnijih promjena koje su se dogodile u shvaćanju pojma autorstva u 20. stoljeću, pozivajući se, među ostalim, i na tekstove Michela Foucaulta *Qu'est-ce qu'un auteur?* i Rolanda Barthesa *La mort de l'auteur*. Poglavlje „Otisak prsta“ bavi se posrednicima između autora, odnosno tekstova/knjiga i čitatelja (tiskari, izdavači, knjižari). Bavljenje temom svakodnevica osoba koje su bile uključene u procese tiskanja, izdavanja ili distribucije knjiga odraz su općeg interesa „nove povijesti“ za svakodnevicu običnih ljudi te tako nastaju brojne studije koje podržavaju trend mikroskopske povijesti knjige, primjerice *The World of Aldus Manutius* Martina Lowrya i *The Business of Enlightenment* Roberta Darntona. Sljedeće poglavlje „Zvuk tišine“ posvećeno je povijesti čitanja, odnosno posljednjoj karici u Darntonovu modelu komunikacijskog kruga – čitateljima. Iako je čitanje u fokusu interesa istraživanja koja se bave recepcijom, ono ima i drugu stranu, koja se odnosi na načine, odnosno prakse čitanja koje su se mijenjale tijekom povijesti i koje su također predmetom interesa povjesničara knjige. Posljednje poglavlje „Zaljubljeni Shakespeare“, kako sam autor u uvodu navodi, bavi se „utjecajima i vezama povijesti knjige i povijesti književnosti“, i to na primjeru djela Williama Shakespearea te na neki način zaokružuje cijelu knjigu. Umjesto zaključka, Šporer ističe kako interdisciplinarnost povijesti knjige može imati utjecaj na povijest književnosti, prvenstveno u preispitivanju univerzalnosti teksta lišenog povijesnih kriterija, kategorija i vrijednosti budući da se ni sadržaj knjige (tekst) ne može promatrati i interpretirati izvan povijesnog konteksta.

Pisana živim i razumljivim jezikom, knjiga *Uvod u povijest knjige: temelji pristupa* Davida Šporera objedinjuje i donosi prikaz i interpretaciju relevantne literature iz područja povijesti knjige francuskog i angloameričkog govornog područja koja je do sada bila rasuta u malobrojnim prijevodima ili u pojedinim člancima i monografijama hrvatskih istraživača koji se posljednjih desetak godina bave tom problematikom. Osim što pruža zahvalan i poticajan prvi uvid u područje, ona poziva na suradnju, prvenstveno povjesničare književnosti, ali i pripadnike drugih istraživačkih zajednica iz područja društvenih i humanističkih znanosti.

HEBRANG GRGIĆ, IVANA.
ČASOPISI I ZNANSTVENA KOMUNIKACIJA.
Zagreb : Naklada Ljevak, 2016. 380 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 24 cm. (Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu = Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis) (Bibliotheca Academica)
ISBN 978-953-303-889-6

Ana Barbarić

Znanstvena knjiga Časopisi i znanstvena komunikacija autorice Ivane Hebrang Grgić vrijedno je djelo čiji značaj prelazi granice informacijskih i komunikacijskih znanosti. Knjigu je objavila Naklada Ljevak pod vodstvom urednice Nives Tomašević u nakladničkom nizu *Bibliotheca Academica* u kojem se okupljaju znanstvene publikacije spomenutog nakladnika. Knjiga također pripada nakladničkom nizu *Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu*, što ukazuje na namjeru autorice da se ona koristi i kao sveučilišni udžbenik. Recenzenti publikacije su prof. dr. sc. Damir Boras, prof. dr. sc. Jelka Petrak i akademkinja Dubravka Oraić Tolić. Knjiga je, na određeni način, proizašla iz istoimenog kolegija koji autorica izvodi na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojem je i predstojnica Katedre za knjigu i nakladništvo. Razumljivo je stoga da je publikacija uvrštena u literaturu spomenutog kolegija zagrebačkoga studija informacijskih i komunikacijskih znanosti, no njezin značaj prepoznale su i kolege koje predaju srodne kolegije na drugim studijima informacijskih i komunikacijskih znanosti u Hrvatskoj, ali i u susjednim zemljama, tako da velik broj budućih knjižničarskih stručnjaka svoje prve spoznaje o znanstvenim časopisima te zakonitostima i obilježjima procesa znanstvene komunikacije stječe upravo iz tog djela. Samu strukturu djela predstaviti ćemo nešto kasnije, no u kontekstu korištenja publikacije kao sveučilišnog udžbenika želimo istaknuti kako je tekst pisan jasno i razumljivo te se stoga lako čita, a na kraju svakog poglavlja istaknute su najznačajnije natuknice koje studentima zacijelo olakšavaju pripremu ispita. Iz toga se vidi da autorica svakodnevno radi s mladim ljudima te zna metodički oblikovati nastavne materijale. Kako je problematika znanstvene komunikacije s naglaskom na časopisima kao glavnom mediju te komunikacije vrlo široko i složeno područje o kojem se može pisati s mnogo različitih gledišta, željeli bismo još

istaknuti kako je Ivana Hebrang Grgić uspjela u ovom djelu pružiti preglednu i iscrpnu, no isto tako i jasnu i konciznu sintezu, što nije nimalo jednostavno učiniti. Trud autorice i značaj djela prepoznati su na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, tako da je Ivana Hebrang Grgić u 2017. dobitnica Godišnje nagrade Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upravo za autorstvo znanstvene knjige Časopisi i znanstvena komunikacija. Kako se nagrađena knjiga, među ostalim, bavi i temom otvorenog pristupa, ističemo kako je Ivana Hebrang Grgić u 2016. dobila i priznanje “Europes Open Access Champion” udruge SPARC kao jedan od najistaknutijih promotora otvorenog pristupa u Europi.

Uz *Uvod* i *Zaključak*, knjiga donosi deset poglavlja: *Počeci moderne znanstvene komunikacije*, *Sudionici procesa znanstvene komunikacije*, *Struktura znanstvenih časopisa*, *Kontrola kvalitete znanstvenih radova*, *Načini citiranja u znanstvenim radovima*, *Identifikacijske oznake*, *Trošak objavljivanja i modeli financiranja znanstvenih časopisa*, *Znanstvena čestitost pri objavljivanju znanstvenih radova*, *Otvoreni pristup znanstvenim informacijama* i *Neobičnosti u znanstvenoj komunikaciji*. Knjiga je za hrvatske nakladničke prilike bogato i kvalitetno urednički opremljena. Popis literature broji čak 515 bibliografskih jedinica te ima značaj, usudili bismo se reći, specijalne bibliografije koja zainteresiranim stručnjacima pruža temelj za daljnje čitanje, istraživanje i pisanje u ovom području. Kazalo imena i pojmova izradila je Drahomira Cupar, a nakon toga slijede popisi kratice te popisi priloga s izvorima, kao i autoričin životopis. Knjiga sadrži brojne grafičke prikaze i ilustracije, od kojih su neke i u boji, a kao što je već istaknuto, svi njihovi izvori popisani su u zasebnom dodatku uz sadržaj. Ističemo da je riječ o izdanju u tvrdom uvezu čijem su oblikovanju doprinijeli i lektorica Ivana Buljubašić te Luka Gusić i Jasenka Bulj koji su bili zaduženi za grafičko oblikovanje.

Kako knjiga daje pregled razvoja znanstvene komunikacije putem recenziranih znanstvenih časopisa, prvo poglavlje pod naslovom *Počeci moderne znanstvene komunikacije* upućuje čitatelja u nastanak moderne znanosti s naglaskom na važnim promjenama koje su se dogodile u 17. stoljeću, što obuhvaća stvaranje temelja moderne znanosti i znanstvenih metoda, jačanje svijesti o važnosti intelektualnog vlasništva, nastanak velikih znanstvenih knjižnica, početak razvoja knjižničarstva kao struke i početak objavljivanja znanstvenih časopisa.

Slijedi poglavlje naslovljeno *Sudionici procesa znanstvene komunikacije*, koje odgovara na pitanje komu je uopće važna znanstvena komunikacija te objašnjava dvostruku ulogu znanstvenika. Isto tako, autorica se u navedenom poglavlju bavi ulogom izdavača i znanstvenika u procesu znanstvene komunikacije te ukazuje na razloge nastanka krize dostupnosti znanstvenih informacija. Zanimljivo je istaknuti da se Ivana Hebrang Grgić u ovom poglavlju prihvatila rješavanja aktualne dileme objavljivanja tiskanog ili elektroničkog časopisa na način da su po-

brojani argumenti protivnika i zagovornika elektroničkog objavljivanja. Autorica iznosi i vlastiti zaključak, no komu daje za pravo, nećemo otkriti na ovom mjestu.

Sljedeća tri poglavlja (*Struktura znanstvenih časopisa i članaka*, *Kontrola kvalitete znanstvenih radova* i *Načini citiranja u znanstvenim radovima*) predstavljaju vrlo vrijedno štivo ne samo studentima informacijskih i komunikacijskih znanosti već i svima koji kao autori, recenzenti i mladi, možda ne dovoljno iskusni, urednici preuzimaju neku od navedenih uloga u procesu znanstvene komunikacije. U svim znanstvenim područjima, poljima i granama objavljuju se znanstveni časopisi, a dionicima tog procesa u Hrvatskoj nedostajao je ovakav didaktičko-metodički materijal. Ta tri poglavlja posebice ukazuju kako značaj knjige prelazi granice informacijskih i komunikacijskih znanosti, a da ih je autorica znala napisati u smislu unapređivanja znanstvene komunikacije hrvatske znanstvene zajednice, dokazuje i autoričin urednički rad. Urednička knjiga Ivane Hebrang Grgić objavljena 2015. u izdanju Školske knjige pod naslovom *Hrvatski znanstveni časopisi: iskustva, gledišta, mogućnosti sada je dostupna i u otvorenom pristupu* (<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/9115/>).

Nakon toga slijedi poglavlje pod naslovom *Identifikacijske oznake*, u kojem se ukazuje na važnost identifikacijskih oznaka, a prikazani su i analizirani CODEN, ISSN i DOI, kao i jedinstveni identifikatori znanstvenika, primjerice ISNI i ORCID.

Poglavlje pod naslovom *Trošak objavljivanja i modeli financiranja znanstvenih časopisa*, među ostalim, opisuje i neke modele financiranja u elektroničkoj sredini koji obuhvaćaju naplatu troškova od autora, korištenje volonterskog rada, vezanje pretplata na tiskano i elektroničko izdanje, vezanje pretplata na više časopisa, naplatu po pristupu članku, oglašavanje, prikupljanje dobrovoljnih priloga, prodaju suvenira i skupno financiranje.

Slijedi poglavlje *Znanstvena čestitost pri objavljivanju znanstvenih radova* u kojem se objašnjava što je plagiranje te kako ga otkriti i izbjeći, odnosno koji su postupci nakon otkrivanja plagiranja. Poglavlje sadrži i raspravu o problemu utvrđivanja autorstva znanstvenih radova, kao i preporuke za autore, urednike i recenzente.

Nakon toga slijedi poglavlje pod naslovom *Otvoreni pristup znanstvenim informacijama*. Definiran je pojam otvorenog pristupa te su objašnjeni uzroci njegova nastanka. U poglavlju je dan i pregled razvoja časopisa i repozitorija dostupnih u otvorenom pristupu, ponuđene su definicije i objašnjene razlike između digitalnog repozitorija i institucijskog repozitorija, objašnjena je citatna prednost otvorenog pristupa te je pružen osvrt na otvoreni pristup u Hrvatskoj. Obradena je i problematika autorskog prava u otvorenom pristupu, a govori se i o negativnim posljedicama otvorenog pristupa poput pojave časopisa i izdavača upitne kvalitete. Otvoreni pristup analiziran je i u kontekstu društvenih mreža, a razmotren je i

njegov utjecaj na nova radna mjesta u knjižnicama. Poglavlje završava osvrtom na budućnost otvorenog pristupa.

Zaključno poglavlje pod naslovom *Neobičnosti u znanstvenoj komunikaciji*, osim što je informativno, vrlo je zabavno. Čitatelj primjerice može saznati kako je moguće da hrčak bude suautor u znanstvenom radu jednog nobelovca ili to da postoji rad u kojem je autor jedan znanstvenik i 29 učenika starosti od osam do deset godina. No poglavlje govori i o sadržajnim neobičnostima, kao i o računalnim programima za automatsko generiranje znanstvenih članaka. Obrađena je i važna tema računalnog kriminala i znanstvene komunikacije koja se ne odnosi isključivo na ukradene i otete časopise u kontekstu otvorenog pristupa.

Možemo zaključiti kako je nesumnjivo da knjiga *Časopisi i znanstvena komunikacija* u hrvatskoj znanstvenoj literaturi predstavlja svjež i relevantan izvor spoznaja i promišljanja o povijesti, poteškoćama i mogućnostima časopisa kao najznačajnijeg medija znanstvene komunikacije.

TOMAŠEVIĆ, NIVES.
KREATIVNA INDUSTRIJA I NAKLADNIŠTVO.
Zagreb : Naklada Ljevak, 2015. 240 str. ; 24 cm. ISBN 9789533038681

Ivana Hebrang Grgić

Knjiga Nives Tomašević *Kreativna industrija i nakladništvo* objavljena je u nizu *Bibliotheca academica* Naklade Ljevak u Zagrebu u prosincu 2015. godine. Recenzenti su akademkinja Dubravka Oraić Tolić, prof. dr. sc. Miha Kovač i doc. dr. sc. Marijana Tomić. Knjiga se sastoji od dva dijela, a dodatak je popis kratica, popis literature, kazalo imena te autoričina biografija.

U *Predgovoru* autorica najavljuje temu knjige – knjiga se bavi nakladništvom kao djelatnošću koja znatno utječe na različite segmente kulture i kreativne industrije. Osim nakladništva, knjiga se bavi proizvodom nakladničke djelatnosti, knjigom, kao i čitateljima i potencijalnim čitateljima.

Prvi dio pod naslovom *Kreativna industrija i nakladništvo* postavlja teorijska polazišta i okvire. Autorica se kreće od općeg prema posebnom, pa najprije piše o pojmu kreativne industrije. Koristi niz znanstvenih izvora kako bi definirala osnovne pojmove. Tako primjerice nudi definicije same kulture – od one Solarove prema kojoj je kultura suprotstavljena prirodi kao posebna čovjekova djelatnost, preko Roccove koji smatra da je kultura ukupnost tvornih i duhovnih dobara što ih je stvorio čovjek, pa do Šoline kulture kao mehanizma prilagodbe i Eagletonove estetike udobnosti. Autorica progovara i o konceptima visoke kulture, masovne, nacionalne, državne, nezavisne i tržišno orijentirane kulture, a posebno se bavi hrvatskom kulturom koja je obilježena tranzicijom i ima obilježja perifernosti u europskom kontekstu. Nakon definiranja pojma kulture, autorica definira kulturnu i kreativnu industriju te umjetnost kao kulturno dobro. Objašnjava termine kreativne suradnje i kreativnih zajedničkih dobara koji u elektroničkoj okolini poprimaju sve šire razmjere, a posebno ističe uvjetovanost transformacije kulturnog proizvoda u kulturno dobro autentičnošću umjetničkog izričaja temeljenom na jedinstvenoj kulturnoj podlozi određenog autohtonog identiteta.

Autorica nadalje prikazuje kulturni i kreativni sektor u okviru Europske unije ističući kako su ti sektori značajan pokretač ekonomskog rasta, ključan izvor inovacija, a time i značajan doprinos društvenom napretku. Konferencija UN-a o trgovini

i razvoju izradila je model kreativne industrije koji se sastoji od devet sastavnica. Jedna od njih su kreativne usluge (koje uključuju kulturu), jedna su kulturne lokacije (koje, među ostalim, uključuju knjižnice), a jedna je sastavnica nakladništvo. Prema definiciji koju daje spomenuta konferencija, kreativna ekonomija koristi kreativni potencijal kao čimbenik stvaranja ekonomskog rasta i razvoja. Autorica ističe kako se koncept kreativne ekonomije u posljednjih dvadesetak godina razvijao u različitim smjerovima, pa ne postoji jedinstvena definicija, a zemlje u razvoju tek ju odnedavno prepoznaju kao važan čimbenik uključivanja u globalnu ekonomiju i promicanje društvene uključenosti, kulturne raznolikosti i razvoja ljudskog potencijala. Sljedeća važna tema koju autorica obrađuje jest zaštita autorskih prava u kontekstu kreativne industrije. Objašnjava međunarodnu i hrvatsku zakonsku regulativu, definira termine poput patenta, industrijskog dizajna i zaštitnog znaka. Posebno ističe važan cilj sustava zaštite intelektualnog vlasništva – poticanje kreativnosti lokalnih umjetnika i lokalnog poslovanja te podupiranje transformacije tih aktivnosti u proizvode koji dopiru do tržišta. Opisuje i mogućnosti koje nudi organizacija *Creative Commons* u obliku licencija koje nisu u suprotnosti s autorskim pravom, već omogućuju lakše definiranje prava.

Potpoglavlje o kreativnim radnicima ističe kako su oni početak vrijednosnog lanca kulturne i kreativne proizvodnje te ključan dio gospodarskih tokova. Objašnjava se pojam kreativne klase koji se dijeli na superkreativnu jezgru i kreativne profesionalce, a posebno se razrađuje uloga industrijskog dizajna u kreativnom procesu. Kreativni procesi i kreativne klase usmjereni su prema radu i suradnji na kreativnim idejama. Prikazane su faze u kreativnom procesu (Bilton) koje uključuju pripremu, sazrijevanje, iluminaciju i potvrdu. Nadalje, inovativni proces sastoji se od faze obrade problema, konceptualizacije rješenja, odabira te realizacije koncepta.

Sljedeće potpoglavlje objašnjava razvoj nomenklaturnog sustava u Hrvatskoj koji je usklađen s klasifikacijom ekonomskih djelatnosti Europske unije. Temeljna ideja tog okvira jest omogućavanje usporedivosti kulturnih i kreativnih aktivnosti. Opisan je projekt *Europski statistički sustav za kulturu*, koji za cilj ima postaviti pravni okvir kulturne statistike, razmotriti javno financiranje kulture, zapošljavanje u kulturi te kulturne prakse i društvene aspekte. Prikazano je kako pojedine države Europske unije nemaju jedinstven pristup kulturnoj i kreativnoj industriji te se ukazuje na potrebu ujednačavanja tih pristupa. Iznoseći kulturnu statistiku Europske unije autorica prenosi podatke o godišnjoj potrošnji kulturnih roba i usluga u kućanstvima te posebno podatke o prosječnoj godišnjoj potrošnji za knjige. Hrvatska je po potrošnji kulturnih dobara ispod prosjeka EU, ali kada se promatra potrošnja vezana uz knjige, hrvatska kućanstva troše malo više od prosjeka EU.

Jedno od važnih obilježja kreativne industrije jest nesigurnost tržišta – ono ovisi o komunikaciji, ukusu, popularnosti i drugim društvenim pokazateljima. Društvene mreže znatno utječu na funkcioniranje kreativne ekonomije. Na njima

se razmjenjuju informacije, ideje i utjecaji te se stvaraju nove, virtualne, zajednice ljudi sličnih interesa. Takav način komuniciranja pogodan je za ponudu proizvoda i usluga kreativne industrije. Osim komunikacije putem društvenih mreža, za marketing su važni i drugi mediji, pa autorica progovara i o franšiziranju medija.

U drugom dijelu teorijskih polazišta kreativne industrije autorica se usmjerava na nakladništvo kao njezin bitan sastavni dio. Najprije progovara o književnom djelu kao kulturnom dobru te o autoru književnog djela kao osobi koja iznosi nove spoznaje i umjetnički oblikuje djelo. Umjetničko djelo ima materijalnu supstanciju i duhovnu vrijednost i zbog toga je ono kulturno dobro (Rocco). Nakladnici odabiru autora književnog teksta, a najteži je dio prepoznavanje autorove kreativne vjerodostojnosti. Književni tekst potvrđuje se tek životom na tržištu, a uspješnost se mjeri brojem prodanih primjeraka, brojem posuđenih primjeraka u knjižnicama, nagradama i prihvaćenošću u znanstvenom i stručnom diskursu.

Nakladništvo kao djelatnost različito je definirano i shvaćano kroz povijest, a danas podrazumijeva proces objavljivanja djela koji se sastoji od financiranja i distribucije. Pri planiranju nakladničke djelatnosti važno je razlikovati pojmove obrazovane publike i stvarne publike, važan je čitateljski ukus, a na prodaju knjige utječe njezina cijena koja je pak povezana s nakladom. Promatrajuću funkciju nakladnika važno je spomenuti povijesno profiliranje te djelatnosti do kojeg dolazi kada nakladnici od tiskara preuzimaju središnju ulogu u procesu proizvodnje i distribucije knjige. Analizirajući nakladničko tržište autorica ponovno koristi statistiku Konferencije UN-a o trgovini i razvoju, ukazujući na porast tržišta međunarodne trgovine za industriju nakladništva i tiskanih medija. Najveći izvoznici među razvijenim zemljama 2008. godine bili su Njemačka, SAD i Kanada, a među zemljama u razvoju Kina, Hong Kong i Singapur. Autorica komentira revoluciju elektroničke knjige koja je usporena zbog nezgrapnosti uređaja, neujednačenosti formata, nedefiniranih autorskih prava i nerazmjera u cijeni (Thompson).

Analizirajući službene statističke podatke o nakladništvu u Hrvatskoj autorica izdvaja nekoliko grafikona koji pokazuju broj ukupnih i prvih izdanja knjiga i brošura, broj hrvatskih izdanja te broj knjiga i brošura prema UDK-skupinama (za 2010. godinu). Najzastupljenije su područje jezici i književnost, a slijede društvene znanosti. Kao važna otvorena pitanja u vezi s nomenklaturnim ustrojem nakladništva ističu se neujednačenost definicija i nepostojanje nacionalnih radnih tijela za istraživanje specifičnih problema. Budućnost hrvatskog nakladništva autorica razmatra u kontekstu globalnih teorijskih okvira, ali i prakse koja u središte pozornosti stavlja javnost, tj. prosječnog čovjeka, čitatelja. On zahvaljujući razvoju novih tehnologija dobiva izuzetno veliku moć u distribuciji informacija. Nakladnička poduzeća trebala bi pokazivati interes u promociji kulturnih tradicija, ali i suvremene pisane riječi. U interesu bi im trebalo biti aktiviranje grafičke industrije te zaštita okoliša i poštivanje zakona i visokih etičkih normi

u nakladničkom procesu. Autorica komentira istraživanja čitatelja, pa izdvaja četiri osnovne funkcije čitanja – razvoj pojedinca, obrazovanje, uživanje i bijeg od osobnih briga. Govoreći o prisutnosti hrvatskih nakladnika na internetu, ukazuje na to da nakladnici vode računa o održavanju mrežnih stranica koje imaju ulogu e-knjižara, izrađene su za domaće kupce i donose prikaze knjiga. Vrlo malo pažnje posvećuje se mrežnom marketingu, analizi posjetitelja stranica, izgradnji intuitivnih sučelja, poticanju interakcije na društvenim mrežama, a kada postoje rasprave, u njih se ne uključuju nakladnički stručnjaci iz područja marketinga. Stoga postoji još puno prostora za napredak u području promocije hrvatskog nakladništva u virtualnom svijetu. Pitanje elektroničke knjige posebno je zanimljivo i njezino je tržište u nastajanju. Niz je problema vezanih uz implementaciju elektroničke knjige, a jedan od ključnih jest sustav oporezivanja (i u Europskoj uniji i u Hrvatskoj) koji je povezan s formiranjem cijene. U završnom potpoglavlju teorijskog dijela autorica nudi definiciju *freemium*-modela kao novog poslovnog modela u nakladništvu u kojem se osnovna usluga nudi besplatno, a dodatne se mogućnosti korištenja naplaćuju.

U drugom dijelu knjige autorica donosi primjere kreativnih praksi u Hrvatskoj u sektoru nakladništva. Najprije su prikazani statistički podaci o samom sektoru nakladništva. Potom je opisan niz inicijativa i projekata: Hrvatski klaster konkurentnosti kreativnih i kulturnih industrija; aktivnosti koje provodi Knjižnica i čitaonica Bogdana Ogrizovića u Zagrebu; Festival europske kratke priče; Festival svjetske književnosti u organizaciji nakladnika Fraktura; Zagreb Book Festival u organizaciji Naklade Ljevak; Sa(n)jam knjige u Istri; Festival dječje knjige Monte Librić; popularizacijski simpozij Kreativna riznica koji se održava u Osijeku; mrežni portal Najbolje knjige te mrežni portal za knjigu i kulturu čitanja Moderna vremena INFO.

Osim što se bavi nakladništvom u kontekstu kreativne industrije, knjiga je i sama opremljena na način koji odiše kreativnošću. Izuzetno čitljiv i tečan prijelom knjige upotpunjen je nizom ilustracija, od kojih su neke u bojama. Ilustratorice i dizajnerice korica (Ana Pojatina i Mirna Radić) zajedno s urednicom (Nadom Brnardić) i autoricom stvorile su vizualni identitet knjige koji je primjeren njezinu naslovu i sadržaju.

Knjiga je izuzetno vrijedan doprinos području nakladništva, ali i drugim područjima, poput ekonomije i informacijskih znanosti, zbog toga što prvi put na hrvatskom jeziku objedinjuje niz definicija i teorijskih postavki, dajući primjere dobre prakse koji mogu biti svojevrsan putokaz razvoju hrvatske kreativne industrije i kulture. Knjiga će zasigurno biti važan priručnik nakladnicima, knjižničarima i ekonomistima, a poslužit će i kao udžbenik studentima i znanstvenicima u njihovu učenju i promišljanju kreativne industrije i nakladništva.

Upute autorima

Rukopisi stručnih i znanstvenih radova za objavu u časopisu Vjesnik bibliotekara Hrvatske predaju se kroz elektronički sustav za predaju radova na adresi <http://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh>. Prilikom registracije u sustav autori se mole da dodaju svoj ORCID ID ako ga imaju. Uz radove treba dostaviti ime i prezime, stručno zvanje i točnu službenu adresu, uključujući i adresu elektroničke pošte te strukturirani sažetak rada od oko 200 riječi na hrvatskom i engleskom jeziku. Autori su također obvezni navesti ključne riječi na hrvatskom i engleskom jeziku te naslov rada i na engleskom jeziku.

Opseg rada. Minimalno 4000 i maksimalno 7000 riječi. U iznimnim slučajevima odlukom Urednika i/ili Uredništva moguće je odstupiti od ovog opsega.

Strukturirani sažetak (max. do 300 riječi) treba sadržavati između 4-7 elemenata:

Cilj (obavezno) / Purpose

Pristup/metodologija/dizajn (obavezno) / Approach/methodology/design

Rezultati (obavezno) / Findings

Ograničenja (ako je primjenjivo) / Research limitations/implications

Praktična primjena (ukoliko je primjenjivo) / Practical implications

Društveni značaj (ako je primjenjivo) / Social implications

Originalnost/vrijednost (obavezno) / Originality/value

Ključne riječi: do pet ključnih riječi poredanih abecedno i odvojenih zarezom

Uređivanje teksta

Numeriranje poglavlja. Poglavlja u radu numeriraju se arapskim brojevima.

Slike i tablice. Tablice i slike unutar teksta trebaju biti numerirane redosljedom pojavljivanja. Svaka tablica i slika trebaju biti opisane na način da budu čitljive i izvan konteksta. Opisi tablica trebaju se nalaziti iznad tablice, a opisi slika trebaju biti ispod slike. Valja izbjegavati nazive graf, grafikon, fotografija, shema, dijagram i sl. te umjesto njih koristiti izraz 'slika', a vrstu istaknuti u opisu. Unutar dijela teksta koji se odnosi na pojedinu tablicu ili sliku potrebno je u zagradi navesti o kojoj se tablici ili slici radi. Npr. (Slika 1) ili (vidi Tablicu 2).

Direktni citati. Direktne citate u tekstu treba koristiti štedljivo, i samo kad je neophodno nužno iskazati neku misao riječima izvornog autora. Svi direktni citati trebaju u narativnom tekstu prvo biti najavljeni od strane autora priloga (treba pojasniti razloge odluke da se nešto direktno navede), te po završetku citata prokomentirani (pobjasniti što je izvorni autor u tom citatu mislio reći).

CITIRANJE

Bilješke pod tekstem

Vjesnik bibliotekara Hrvatske koristi sustav tekućih bibliografskih bilješki koje se navode ispod teksta na stranici (kao fusnote). U tekstu navedite brojku u superskriptu počevši od brojke 1 i numeraciju nastavite neprekinuto do kraja teksta. U bilješkama na dnu stranice (fusnotama) navedite pun bibliografski navod (referenciju) kad se pojavi prvi put. Za svako sljedeće navođenje uz prezime i ime autora kojega citirate stavite oznaku "Navedeno djelo" ili "Nav. dj.", popraćenu brojem stranice s koje ste navod preuzeli ili oznakom za stranice (od-do) ako ste kompilirali ili komentirali veći dio teksta citiranog autora (npr. Barbarić, A. Nav. dj., str. 5., ili Barbarić, A. Nav. dj., str. 5-8.). Oznaku "Isto" možete koristiti, ako se bilješke vezane uz određeno djelo navode jedna za drugom (npr. Isto, str. 8.).

Kod navođenja autorovog imena preporučuje se uporaba inicijala imena.

Popis literature na kraju rada

Bibliografski navodi (referencije) trebaju biti navedeni kako slijedi:

- ako publikacija sadrži djelo jednog, dva ili tri autora
McGarry, K. The changing context of information : an introductory analysis. 2nd ed. London : Library Association Publishing, 1993.
Crawford, W.; M. Gorman. Future libraries : dreams, madness& reality. Chicago ; London : American Library Association, 1995.
Beaudiquez, M.; F. Bourdon; S. Zilhard. Management and use of name authority files – personal names, corporate bodies and uniform titles : evaluation and prospects. München : K. G. Saur, 1991.
- ako publikacija sadrži djelo četvorice ili više autora u popisu se literature navode svi autori (ne koriste se izrazi "et al", "i suradnici" i sl.)
Anderson, C. J.; M. Glassman; R. B. McAfee; T. Pinelli. An investigation of factors affecting how engineers and scientists seek information. // Journal of Engineering and Technology Management 18(2001), 131-155.
- ako se navodi članak u časopisu ili zborniku
Davies, E. Learn by wire : managing network access to learning materials. // The Electronic Library 15, 3(1997), 205-214.
Capurro, R. What is information science for? : a philosophical reflection. // Conceptions of library and information science : historical, empirical and theoretical perspectives / ed. by Pertti Vakkari and Blaise Cronin. London : Taylor Graham, 1992. Str. 82-96.
- ako se navodi članak objavljen na elektroničkom mediju (daljinski dostupan rad)
International Institute for Electronic Library Research : the ELINOR Project. [citirano: 1999-05-11]. Dostupno na: <http://ford.mk.dmu.ac.uk/Projects/ELINOR>

Political and religious leaders support Palestinian sovereignty over Jerusalem. // Eye on the negotiations. Palestine Liberation Organization, Negotiations Affairs Department, 29 August 2000. [citirano: 2002-08-15]. Dostupno na: <http://www.nad-plo.org/eye/pol-jerusalem.html>

Manzo, K. K. Libraries seeking updated role as learning center. // Education week 16, 30(1997). [citirano: 2002-04-15]. Dostupno na: <http://www.epnet.com/ehost/login.html>

- ako se navodi mrežno dostupan rad koji ima doi oznaku nije potrebno navoditi niti URL adresu niti datum pristupa

Bosančić, B. Proces stjecanja znanja kao problem informacijskih znanosti. // *Libellarium* 9, 1(2016), 31-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.249>

- ako se navodi članak objavljen na elektroničkom mediju (mjesno dostupan rad)

Fluckiger, F. Multimedia over the Internet. // *Joining efforts from communication to collaboration over the Internet : conference proceedings / 3rd CARNET Users Conference – CUC 2001 [CD-ROM].* Zagreb : CARNET, 2001.

- ako se navodi članak objavljen i u tiskanom i u elektroničkom obliku

Barbarić, A. Povijesni pregled razvoja OPAC-a. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46, 3/4(2003), 48-58. Dostupno i na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/97/vbh/God.46\(2003\),br.3-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/97/vbh/God.46(2003),br.3-4) [citirano: 2005-04-05].

- posredno citiranje treba izbjegavati, no ako se ne može izbjeći, posredno citiran rad treba navesti kao u primjeru

Za posredno citiranje koristi se izraz “Citirano prema:”. Posredno citirati znači citirati određenog autora/djelo koje je već citirano unutar druge knjige/ članka koje koristimo.

Primjer citiranja u bilješci ispod teksta:

Aitchinson, J.; A. Gilchrist. *Thesaurus construction*. 2nd ed. London : Aslib, 1987. Citirano prema: Rowley, J. *The controlled versus natural indexing languages debate revisited : a perspective on information retrieval practice and research*. // *Journal of Information Science* 20, 2(1994), str. 112.

Postupak recenzije

Prispjele znanstvene odnosno stručne radove Uredništvo šalje dvojici recenzentima na ocjenu i predlaganje kategorije. Postupak recenzije je dvostruko anonimn, a recenzenti komuniciraju s autorima preko Uredništva. Ako oni predlože izmjene, dopune i sl., kopije recenzija šalju se autoru na usvajanje.

Recenzenti recenziju trebaju poslati časopisu u roku od tri tjedna od primitka rada. U slučaju da nisu u mogućnosti prihvatiti recenziranje predloženog rada, recenzenti su dužni Uredništvo obavijestiti u roku od tjedan dana po primitku upita

za recenzijom. Recenzent može zatražiti da mu se rad pošalje na pregled nakon izvršenih popravaka od strane autora.

Pismo recenzentu: Ako autor nije usvojio neke od komentara recenzenta, to treba argumentirano pojasniti u zasebnom dokumentu pod nazivom “Pismo recenzentu”.

U konačnoj inačici rada korigiranoj nakon komentara recenzenata autori trebaju istaknuti (bojom) dijelove teksta koji su dodani prilikom korekcija.

Objava

Autori odobravaju objavljivanje svojih radova u elektroničkoj inačici časopisa koja će biti otvoreno dostupna na mrežnim stranicama Hrvatskog knjižničarskog društva i Hrčka. Ako autori nisu suglasni s objavljivanjem svojih radova u elektroničkoj inačici, trebaju to jasno naznačiti prilikom dostave radova Uredništvu.

Autorima se ne naplaćuje objava radova u Vjesniku bibliotekara Hrvatske. Radovi objavljeni u Vjesniku se ne honoriraju